

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM AB URBE CONDITA

LIBRI QUI SUPERSUNT XXXV.

Recensuit, & notis ad usum Scholarum accommodatis illustravit J. B. L. CREVIER, Emeritus Rhetoricæ Professor in Collegio Normano-Bellovaco Universitatis Paris.

TOMUS TERTIUS.

PARS ALTERA.

PARISIIS,

Apud J. BARBOU, viâ Mathurinensium.

M DCC LXIX.

TITI LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBER TRIGESIMUS-NONUS.

EPITOME
LIBRI XXXIX LIVIANI.

Æmilius consul, Liguribus subactis, viam a Placentia usque Ariminum perductam Flaminiæ junxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures, quicumque citra Apenninum erant, subacti sunt. Bacchanalia, sacrum Græcum, & quidem nocturnum, scelerum omnium seminarium, quum ad ingentis turbæ conjurationem pervenisset, a consule investigatum, & multorum pœnâ sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, viro & belli, & pacis artibus maximo, motus est senatu L. Quintius Flamininus, T. Quintii frater, eo quòd quum Galliam provinciam consul obtinuerat, rogatus in convivio a Philippo Pœno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quemdam suâ manu occiderat: sive, ut quidam tradiderunt, unum damnatorum securi percusserat, rogatus a meretrice Placentina, cujus amore deperibat. Exstat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et,

tamquam jungente fortunâ circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Annibal a Prusia Bithyniæ rege, ad quem victo Antiocho confugerat, quum dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quintium Flamininum miserant, veneno sibi mortem conscivit. Philopœmen quoque, dux Achæorum, vir maximus, a Messeniis interemptus veneno, quum ab iis bello captus esset. Coloniæ Pollentia, & Pisaurum, & Mutina, & Parma deductæ sunt. Præterea res adversùm Celtiberos prospere gestas, & initia causasque belli Macedonici continet: cujus origo inde fluxit, quòd Philippus ægre ferebat regnum suum imminui a Romanis, & quòd cogeretur a Thracibus aliisque locis præsidia deducere.

LIBER XXXIX.

U.c.565. a.C.187. *Ligures hostes perpetui P. R.*

I. DUM hæc (si modò hoc anno acta sunt) Romæ aguntur, consules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam 1 inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem disciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. Nam Asia & amœnitate urbium, & copiâ terrestrium maritimarumque rerum, & mollitiâ hostium, regiisque opibus, ditiores quàm fortiores exercitus faciebat; præcipuè sub imperio Cn. Manlii solutè ac negligenter habiti sunt; itaque asperius paulo iter in Thracia, & exercitatior hostis magnâ clade eos castigavit. In Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent: loca montana & aspera, 2 quæ & ipsis

1 *Inter magnorum intervalla bellorum*] Aliquot libri, *per* exhibent pro *inter*: quod admittendum videtur, ne malè concurrant sibi mutuo hæ duæ voces *inter.... intervalla.*

2 *Quæ & ipsis capere labor est*] Lege, *quæ & ipsa capere labor esset. Ipsa,*

capere labor eſt, & ex præoccupatis dejicere hoſtem : itinera ardua, anguſta, infeſta inſidiis : hoſtis levis, & velox, & repentinus ; qui nullum uſquam tempus, nullum locum quietum aut ſecurum eſſe ſineret : oppugnatio neceſſaria munitorum caſtellorum, laborioſa ſimul periculoſaque : inops regio, quæ parſimoniâ adſtringeret milites, prædæ haud multum præberet. Itaque non lixa ſequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat : nihil, præter arma & viros omnem ſpem in armis habentes, erat. Nec deerat umquam cum iis vel materia belli, vel cauſa : 3 quia propter domeſticam inopiam vicinos agros incurſabant ; nec tamen in diſcrimen ſummæ rerum pugnabatur. U.c.565. a.C.187.

II. C. Flaminius conſul, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus præliis ſecundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit : ea quia non ſincerâ fide tradebant, quum caſtigarentur, relictis vicis, in montem Auginum confugerunt ; confeſtim ſequutus eſt conſul. Ceteri effuſi rurſus, & pars maxima inermes, per invia & rupes deruptas præcipitantes fugerunt, quâ ſequi hoſtis non poſſet : ita trans Apenninum abierunt ; qui caſtris ſe tenuerant, circumſeſſi expugnati ſunt. *Adverſùs eos conſulum res geſtæ.*

id eſt, etiamſi nemo obſtaret. Tò *eſſet* firmant ea quæ ſequuntur verba, ſubjunctivi omnia modi, *hoſtis... qui... ſineret ; inops regio, quæ... adſtringeret.*

3 *Quia propter.... nec tamen*] Hæc duo membra referenda ſunt ad ea quæ præceſſere, *vel materia belli, vel cauſa.* Numquam deerat cauſa belli, quia Ligures ſemper vicinos agros incurſabant : numquam deerat materia, quia non cum iis ita pugnabatur, ut decerneretur de ſumma rerum, ut tota natio jam ferre jugum ſubactâ cervice cogeretur.

U.c.565. a.C.187. Inde trans Apenninum ductæ legiones; ibi montis, quem ceperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditionem concesserunt: tum conquisita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursaverant, ut coli non posset. His quoque perdomitis, consul pacem dedit finitimis. Et quia, a bello quieta ut esset provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, 4 viam a Bononia perduxit Arretium. M. Æmilius alter consul agros Ligurum, vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipsis montes duos Ballistam Suismontiumque tenentibus, deussit depopulatusque est; deinde eos qui in montibus erant adortus, primò levibus præliis fatigavit, postremò coactos in aciem descendere justo prælio devicit: in quo ædem Dianæ vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus: in his & 5 Friniates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius. Omnes Æmilius subegit, armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit: 6 viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum

4 *Viam a Bononia perduxit Arretium*] Hæc via diversa fuit ab via Flaminia, de qua egimus in not. 2, ad 22, 11.

5 *Friniates Ligures*] Intelligi debent ii Friniatium Ligurum, quos Flaminius non adierat. Atque ideo nimirum adjecit Livius *omnes* ab Æmilio subactos, quòd pars tantùm eorum a Flaminio domita fuerat.

6 *Viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit*] Hæc est via Æmilia, quæ etiam regioni nomen dedit. Flaminiam viam, quæ mox memoratur, intellige eam cujus mentionem facit Livius, l. XXII, c. 21.

perduxit. Prælio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit, ædem Junoni Reginæ vovit. Hæc in Liguribus eo anno gesta. U.c.565. a.C.187.

Cenomanis arma adempta & reddita.

III. In Gallia M. Furius prætor insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quærens, ademerat arma. Id Cenomani conquesti Romæ apud senatum, rejectique ad consulem Æmilium, cui ut cognosceret statueretque senatus permiserat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt causam; arma reddita Cenomanis; decedere provinciâ prætor jussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, senatus datus est; his querentibus, magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse; Q. Terentio Culleoni prætori negotium datum est, ut eos conquireret, & quem C. Claudio, M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve ejus apud se censum esse probassent socii, ut redire eò cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt: jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

Fulvius petit triumphum.

IV. Priusquam consules redirent Romam, M. Fulvius proconsul ex Ætolia rediit; itaque ad ædem Apollinis in senatu quum de rebus in Ætolia Cephalleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut æquum censerent, ob rempublicam bene ac feliciter gestam, & diis immortalibus honorem haberi jubere, & sibi triumphum decernere. M. Aburius tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Æmilii consulis adventum decerneretur, intercessurum se ostendit: *Eum contradicere velle, proficiscentemque in provinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in adventum suum servaretur.*

U.c. 565. a.C. 187. 7 *Fulvium temporis jacturam facere ; senatum etiam præsente consule quod vellet decreturum.* M. Fulvius : *Si aut simultas M. Æmilii secum ignota hominibus esset, aut quàm is eas inimicitias impotenti ac prope regiâ irâ exerceret ; tamen non fuisse ferendum, absentem consulem, & deorum immortalium honori obstare, & meritum debitumque triumphum morari : imperatorem rebus egregiè gestis, victoremque exercitum cum præda ac captivis* 8 *ante portas stare, donec consuli, ob hoc ipsum moranti, redire Romam libitum esset. Verùm enimvero, quum sint* 9 *nobilissimæ sibi cum consule inimicitiæ, quid ab eo quemquam posse æqui exspectare, qui per infrequentiam furtim* 1 *senatusconsultum factum ad ærarium detulerit:* Ambraciam non videri vi captam : *Quæ aggere ac vineis oppugnata sit ; ubi incensis operibus, alia de integro facta sint ; ubi circa muros supra subterque terram per dies quindecim pugnatum ;* 2 *ubi a prima luce, quum jam transcendisset mu-*

7 *Fulvium temporis jacturam facere*] Id est, nullius rei, nisi temporis. Mox pro *M. Fulvius*, lege *Tum Fulvius.*

8 *Ante portas stare*] Qui exacto magistratu triumphum petebat, ei non licebat intrare urbem, quia ingredienti portas statim minuebatur imperium, quod integrum servare debebat ad eam diem quo triumphaturus esset.

9 *Nobilissimæ... inimicitiæ*] Sic solet loqui Livius, Lib. XXVII, c. 35. *Inimicitiæ nobiles inter eos erant.* Et rursus, l. XL, c. 45. *Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant.*

1 *Senatusconsultum.. ad ærarium detulerit*] Pridem ad ædem Cereris deferebantur senatusconsulta : cujus moris initium memoravit Livius l. III, c. 55. Postea ad ærarium illa deferri placuit : ac tum demum rata habebantur. De ipsa re, de qua queritur hic Fulvius, vid. suprà XXXVIII, 44.

2 *Ubi a prima luce, quum jam transcendisset muros miles*] Hæc viderentur-

ros miles, usque ad noctem diu anceps prælium tenuerit; ubi plus tria millia hostium sint cæsa? Jam de deorum immortalium templis spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices attulerit? Nisi Syracusarum ceterarumque captarum civitatum ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non valuerit belli jus. Se & Patres Conscriptos orare, & ab tribuno petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant. U.c.565. a.C.187.

V. Undique omnes, alii deprecari tribunum, alii castigare. Ti. Gracchi collegæ plurimùm oratio movit: *Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse:* 3 *alienarum verò simultatum tribunum plebis cognitorem fieri, turpe, & indignum collegii ejus potestate & sacratis legibus esse. Suo quemque judicio & homines odisse aut diligere, & res probare aut improbare debere, non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, adstipularique irato consuli tribunum plebei: &, quid privatim M. Æmilius mandaverit, meminisse; tribunatum sibi a populo Romano mandatum oblivisci, & mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro consulari regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore ut memoriæ ac posteritati mandetur, ejusdem collegii alterum e duobus tri-*

tur denotare ultimum aliquod ad Ambraciam prælium, quo ad extremum urbs expugnata fuisset. Sed constat ex l. XXXVIII, c. 9, Ambracienses sese consuli, postquam aliquamdiu obsidionem tolerassent, dedidisse. Itaque intelligenda est hîc aliqua pugna, quâ pars murorum tantùm capta sit, nec tamen penetratum sit in urbem.

3 *Alienarum.... simultatum.... cognitorem fieri*] Mandatas & delegatas exercere alienas simultates. *Cognitor est, qui litem alterius suscipit*, qui alterius rem agit.

U.c.565. a.C.187. *bunis plebis suas inimicitias remisisse reipublicæ, alterum alienas & mandatas exercuisse.* His victus castigationibus tribunus quum templo excessisset, referente Ser. Sulpicio prætore, triumphus M. Fulvio est decretus. Is quum gratias Patribus Conscriptis egisset, adjecit, *Ludos magnos se Jovi Optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, vovisse; in eam rem sibi* 4 *centum decem pondo auri a civitatibus collatum. Petere ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in ærario positurus esset, id aurum secerni juberent.* Senatus pontificum collegium consuli jussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset. Quum pontifices negassent ad religionem pertinere, quanta impensa in ludos fieret; senatus Fulvio, quantum vellet impenderet, permisit, dum ne summam, 5 octoginta millium excederet. Triumphare mense Januario statuerat, sed quum audisset consulem Æmilium litteris Aburii tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum quàm in bello haberet, prætulit triumphi diem; triumphavit ante diem decimum Kalendas Januarias de Ætolis, & de Cephallenia. 6 Aureæ coronæ centum, duodecim pon-

Triumphus decernitur Fulvio.

4 *Centum decem pondo auri*] Marcas nostrates 171, uncias 7.

5 *Octoginta millium*] Supple, æris. In his enim numeris, quando nihil adjicitur, videmur annotasse intelligendos esse asses, non sestertios. Non offendere debet summæ exiguitas, quæ quadruplo etiam major est eâ quæ M. Æmilio censori ad ludos itidem decernitur infrà l. XL, c. 52. Octoginta millia æris gravis paria sunt marcis argenti nostratibus 125.

6 *Aureæ coronæ centum, duodecim pondo*] Horum verborum sensus nullus

do, ante currum latæ sunt: 7 argenti pondo U.c.565.
millia octoginta tria: auri pondo CCXLIII: 8 te- a.C.187.
tradrachmûm Atticûm centum octodecim millia: 9 Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo: signa æenea ducenta octoginta quinque: signa marmorea ducenta triginta: arma, tela, cetera spolia hostium, magnus numerus: ad hæc catapultæ, ballistæ, tormenta omnis generis: duces aut Ætoli & Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti, ad septem & viginti. Multos eo die, priusquam in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos sociosque, donis militaribus donavit: militibus ex præda 1 vicenos quinos denarios divisit: duplex centurioni, triplex equiti.

VI. Jam consularium comitiorum appetebat *Comitia.*
tempus, quibus quia M. Æmilius, cujus sortis

alius esse potest, nisi centum aureas coronas latas fuisse, quarum unaquæque librarum Romanarum duodecim pondo esset. Itaque pro *duodecim* legendum videtur esse *duodena*, ut numerus *partitivè* sumendus intelligatur. *Centum* autem *coronæ duodena pondo* eâdem formâ dicuntur, quâ l. III, c. 29, & l. IV, c. 20, supra, *coronam auream libram pondo*. Ceterùm duodecim libræ Romanæ pares sunt marcis nostratibus decem & octo, unciis sex. Itaque pondus universum illarum centum coronarum erit marcarum Parisiensium 1875.

7 *Argenti pondo millia octoginta tria*] Marcæ nostrates 129687, unciæ 4. *Auri pondo ducenta quadraginta tria.* Marcæ 379, unciæ 5, semuncia 1.

8 *Tetradrachmûm Atticûm centum octodecim millia*] Marcæ argenti nostrates 7375.

9 *Philippei nummi*] Aurei, ut apparet ex l. XXXIV, c. 52. Porro nummi aurei 12422, pondere æquiparantur marcis nostratibus ferè 388.

1 *Vicinos quinos denarios*] Amplius ternas uncias argenti nostrates.

U.c.565 a.C.187. ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit; ab eo creati consules Sp. Postumius Albinus, Q. Marcius Philippus. Prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus. Extremo anni magistratibus jam creatis, ante diem tertium Nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit; seriùs ei triumphandi causa fuit, ne Q. Terentio Culleone prætore causam lege Petilliâ diceret, & incendio alieni judicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eo infensioribus in se, quàm in illum, judicibus, quòd disciplinam militarem severè ab eo conservatam, successor ipse omni genere licentiæ corruperat. Neque ea sola infamiæ erant, quæ in provincia procul ab oculis facta narrabantur; sed etiam magis, quæ in militibus ejus quotidie conspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est; ii primùm 2 lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, 3 plagulas, & alia textilia, &, quæ tum magnificæ suppellectilis habebantur, 4 monopodia & abacos, Romam advexerunt; tum psaltriæ 5 sambucistriæque, & con-

Manlii triumphus de Gallis.

Luxus inde Romam invectus.

2 *Lectos æratos*] Intellige lectos, in quibus epulaturi discumberent.

3 *Plagulas*] Plagulæ sunt vela & textilia, quibus lecticæ & lecti intendebantur aut involvebantur. Nonius *plagas* interpretatur grandia lintea, ut toral, & lecticariam sindonem, unde per diminutionem plagulæ, inquit, dicuntur.

4 *Monopodia*] Mensas uno pede fultas.

5 *Sambucistriæ*] Mulieres Sambucam pulsantes. Sambuca autem est musicum organum, triangulari formâ, quod ex inæqualibus longitudine, sicut & crassitudine, nervis effici-

vivalia ludionum oblectamenta addita epulis : epulæ quoque ipsæ, & curâ, & sumptu majore apparari cœptæ : tum coquus, vilissimum antiquis mancipium, & æstimatione, & usu, in pretio esse; & quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta; vix tamen illa, quæ tum 6 conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ. U.c. 565. a.C. 187.

VII. In triumpho tulit Cn. Manlius 7 coronas aureas CC duodecim pondo : 8 argenti pondo CCXX millia : auri pondo MMCCIII : 9 tetradrachmûm Atticûm CCXXVII millia : 1 cistophorûm CCL : 2 Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia CCCXX. Et arma spoliaque multa Gallica carpentis transvecta; duces hostium duo & quinquaginta ducti ante currum; militibus 3 quadragenos binos denarios divisit, duplex centurioni; & stipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum, donati militaribus donis, currum secuti sunt : carminaque a militibus ea

tur. Illud quidam putant idem esse cum eo, quod vocamus *harpe.*

6 *Conspiciebantur*] Insignia & notabilia videbantur.

7 *Coronas aureas ducentas, duodecim pondo*] Lege *duodena pondo*, ut suprà c. 5. Pondus universarum illarum coronarum æquat marcas Parisienses 3750.

8 *Argenti pondo ducenta viginti millia*] Marcas nostrates 343750. *Auri pondo duo millia ducenta tria.* Marcas nostrates 3442, semuncias 3.

9 *Tetradrachmûm Atticûm ducenta viginti septem millia*] Marcas argenti 14187, uncias 4.

1 *Cistophorûm ducenta quinquaginta*] Supple, millia. Denarios ampliùs 133333. Marcas argenti nostrates plus 2073.

2 *Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia CCCXX*] Pondus erit marcarum nostratium amplius 509.

3 *Quadragenos binos denarios*] Uncias argenti nostrates 5, cum duobus, ut vocant, grossis.

U.c.565. in imperatorem dicta, ut facilè appareret in a.C.187. ducem indulgentem 4 ambitiosumque ea dici; triumphum esse militari magis favore, quàm populari celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt: quibus annitentibus senatusconsultum factum est, *Ut ex pecunia, quæ in triumpho translata esset,* 5 *stipendium collatum a populo in publicum, quod ejus solutum antea non esset, solveretur.* Vicenosquinos & semisses in millia æris quæstores urbani cum fide & cura solverunt. Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum litteris C. Atinii & L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis litteris cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, & sociorum agros populari; de ea re consultationem integram senatus ad novos magistratus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, 6 malus in Circo instabilis

4 *Ambitiosum*] Qui nimiâ facilitate gratiam apud milites captasset.

5 *Stipendium collatum a populo in publicum*] Quid significet hoc loco Livius, haud facile est statuere. Nihil probabilius occurrit, quàm hìc sermonem esse de pecunia a privatis collata ad juvandum ærarium, quæ quum omnis nondum reddita creditoribus esset, iis nunc persolvi jubetur: & quidem cum usuris. Sic enim interpretari posse videmur hos, de quibus mox mentio fit, *vicenos quinos asses & semisses in millia æris*: id est, pro singulis assium millibus quæ a privatis collata forent, præter sortem, etiam vicenos quinos asses cum semisse usuris numeratos. Hæc non carere difficultate intelligimus. *Si quid novisti rectius istis, Candidus imperti.*

6 *Malus in Circo instabilis in signum Pollentiæ procidit*] Intelligendum hoc est de signo deæ Pollentiæ: utrumque enim nomen idem est. Malum autem, a quo dejectum Pol-

in ſignum Pollentiæ procidit, atque id dejecit; eâ religione moti Patres, & diem unum adjiciendum ludorum celebritati cenſuerunt; & 7 ſigna duo pro uno reponenda, & novum auratum faciendum. Et plebei ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæſo, & M. Furio Luſco diem unum inſtaurati ſunt. U.c. 565. a.C. 187.

VIII. Inſequens annus Sp. Poſtumium Albinum & Q. Marcium Philippum conſules ab exercitu bellorumque & provinciarum cura ad inteſtinæ conjurationis vindictam avertit. Prætores provincias ſortiti ſunt, T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quintius Criſpinus Hiſpaniam citeriorem, C. Calpurnius Piſo Hiſpaniam ulteriorem. Conſulibus ambobus quæſtio de clandeſtinis conjurationibus decreta eſt. Græcus ignobilis in Etruriam primùm venit, nulla cum arte earum quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditiſſima omnium gens invexit; ſacrificulus & vates: nec is qui apertâ religione propalam & quæſtum, & diſciplinam profitendo, animos errore imbueret, ſed occultorum antiſtes ſacrorum. 8 Initia erant, quæ primò pacis tradita ſunt: deinde vulgari cœpta per viros mulieresque; additæ voluptates religioni vini

U.c. 566. a.C. 186. Sp. Poſtumio, Q. Marcio Coſſ.

Bacchanalia.

lentiæ ſignum tradit Livius, unum ex illis fuiſſe arbitramur, quibus vela expanſa ſuffulciuntur ad aeris injurias arcendas, ut commodiùs ſpectatores ludos ſpectare poſſint.

7 *Signa duo pro uno*] Vetus ſcilicet ſignum reponendum, adjuncto novo uno, quod quidem auratum fieri jubetur.

8 *Initia erant*] Intellige myſteria, quibus initiabantur: quemadmodum ſuprà, l. XXXI, c. 14, *per Initiorum dies*.

U.c.566. a.C.186. & epularum, quo plurium animi illicerentur. 9 Quum vinum animos & nox, & misti feminis mares, ætatis teneræ majoribus, discrimen omne pudoris exstinxissent; corruptelæ primùm omnis generis fieri cœptæ, quum ad id quisque, quò naturâ pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. Nec unum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum feminarumque erant: sed falsi testes, 1 falsa signa testimoniaque & indicia ex eadem officina exibant. Venena indidem intestinæque cædes; ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur; occulebat vim, quòd præ ululatibus, tympanorumque & cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri poterat.

IX. Hujus mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit; primò urbis magnitudo, capacior patientiorque talium malorum, ea celavit; tandem indicium hoc maximè modò ad Postumium consulem pervenit. *Innotescunt P. Æbutii operâ.* P. Æbutius, cujus pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniæ matris & vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat: & vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat: via una corru-

9 *Quum vinum animos & nox*] Haud dubiè corrupta est vox *animos*. Possis emendare vel, *vinum*, *clamores*, *nox*; vel, *vinum*, *amor*, & *nox*.

1 *Falsa... indicia*] Falsæ delationes, falsa crimina in insontes conjecta. Non absimilem Catilinæ chorum tribuit Cicero, ex *indicibus atque sicariis*, pro Mur. n. 49.

ptelæ Bacchanalia erant. Mater adolescentulum appellat: *Se pro ægro eo vovisse, ubi primùm convaluisset, 2 Bacchis eum se initiaturam; 3 damnatam voti, deûm benignitate, exsolvere id velle. Decem dierum castimoniâ opus esse; decimo die cœnatum, deinde purè lautum, in sacrarium deducturam.* Scortum nobile libertina Hispala Fecenia, 4 non digna quæstu cui ancillula assuerat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. Huic consuetudo juxta vicinitatem cum Æbutio fuit, minimè adolescentis aut rei aut famæ damnosa: ultro enim amatus appetitusque erat: &, malignè omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentiâ sustinebatur. Quin eò processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, 5 tutore a tribunis & prætore petito, quum testamentum faceret, unum Æbutium institueret heredem. U.c.566. a.C.186.

X. Hæc amoris pignora quum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. *Religionis se causâ, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle.* Id ubi mulier audivit, perturbata, *Dii meliora!* inquit: *mori & sibi, &*

2 *Bacchis eum se initiaturam*] Quia primò id sacrarium feminarum fuit, nec vir quisquam eò admittebatur, propterea, quasi Baccharum sacrum esset, Bacchis initiari dixerunt, qui se sacro illi committeret.

3 *Damnatam voti*] Vid. not. 2, ad l. XXVII, c. 45.

4 *Non digna quæstu*] Cujus liberalis indoles digna erat, quam non deformaret meretricii quæstûs turpitudo.

5 *Tutore a tribunis & prætore petito*] Feminæ enim nihil civilis negotii agere sine auctore poterant. Vide suprà, XXXIV, 2.

U.c.566 a.C.186. *illi satius esse, quàm id faceret :* 6 & in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent. Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens, *Parcere exsecrationibus* jubet ; *matrem id sibi, assentiente vitrico, imperasse. Vitricus ergo,* inquit, *tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.* Eo magis mirabundo, quærentique quid rei esset, pacem veniamque precata deorum dearumque, si, coacta caritate ejus, silenda enuntiasset, *Ancillam se ait dominæ comitem id sacrarium intrasse ; liberam numquam eò accessisse. Scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse : & jam biennio constare neminem initiatum ibi majorem annis viginti. Ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus ; eos deducere in locum, qui circumsonet ululatibus, cantuque symphoniæ, & cymbalorum & tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, quum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit.* Orare deinde atque obsecrare, ut eam rem quocumque discuteret modo : nec se eò præcipitaret, ubi omnia infanda patienda primùm, deinde facienda essent ; neque antè dimisit eum, quàm fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum.

XI. Posteaquam domum venit, & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris, quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset ; negat eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. Confestim mulier exclamat,

6 *Et in caput eorum detestari minas*] Et precibus obtestari deos cœpit, ut minas periculaque ex illo consilio impendentia in caput eorum verterent, qui talia suasissent.

Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse; illius 7 *excetræ delinimentis & venenis imbutum, nec vitrici, nec parentis, nec deorum verecundiam habere.* Jurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum servis domo exegerunt. Adolescens inde ad Æbutiam se amitam contulit: causamque ei, cur esset a matre ejectus, narravit; deinde ex auctoritate ejus postero die ad consulem Postumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se jussum redire dimisit: ipse Sulpiciam, gravem feminam, socrum suam, percunctatus est, *Ecquam anum Æbutiam ex Aventino nosset?* Quum *eam nosse, probam, & antiqui moris feminam*, respondisset; *Opus esse sibi eâ conventâ* dixit; *mitteret nuntium ad eam, ut veniret.* Æbutia accita ad Sulpiciam venit: & consul paulo post, velut fortè intervenisset, sermonem de Æbutio fratris ejus filio infert. Lacrymæ mulieri obortæ, & miserari casum adolescentis cœpit, *Qui spoliatus fortunis, a quibus minimè oporteret, apud se tunc esset, ejectus a matre; quòd probus adolescens* (8 *dii propitii essent!*) *obscœnis, ut fama esset, sacris initiari nollet.*

U.c. 566. a. C. 186.

XII. Satis de Æbutio exploratum ratus consul, non vanum auctorem esse, dimissâ Æbutiâ, socrum rogat, ut Hispalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniæ,

Hispala Fecenia vocatur a consule.

7 *Excetræ*] Hydra Lernæa interdum *excetra* appellata fuit. Hîc per contumeliam eo nomine designat Æbutii mater Hispalam.

8 *Dii propitii essent!*) *obscœnis... sacris*] Mulier timidè religiosa non audet Bacchi sacris obscœnitatis notam injungere, sine præfatione, quâ deorum iram deprecetur. Ideo ante vocem *obscœnis*, præmittit illam precationem, *Dii propitii essent!*

U.c.566. arcesseret ad sese ; *eam quoque esse quæ percun-*
a.C.186. *ctari vellet* ; ad cujus nuntium perturbata Hispala, quòd ad tam nobilem & gravem feminam ignara causæ arcesseretur, posteaquam lictores in vestibulo turbamque consularem & consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem ædium abductam socru adhibitâ consul, *Si vera dicere inducere in animum posset*, negat *perturbari debere ; fidem vel a Sulpicia tali femina, vel ab se acciperet ; expromeret sibi quæ* 7 *in luco Similæ Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri.* Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiscere non posset. Tandem confirmata, *puellam admodum se ancillam initiatam cum domina*, ait ; *aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil, quid ibi fiat, scire.* Jam idipsum consul laudare, quum initiatam se non inficiaretur : sed & cetera eâdem fide expromeret. Neganti ultrà quicquam scire, 8 *Non eamdem* dicere, *si coarguatur ab alio, ac per se fatenti, veniam aut gratiam fore ; eum sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset.* Mulier haud dubiè, id quod erat, Æbutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciæ procidit : & eam primò orare cœpit, *Ne mulieris libertinæ cum amatore sermonem, in rem non seriam modò, sed capitalem etiam, verti vellet :*

7 *In luco Similæ*] Nomen incognitum : pro quo non improbabiliter reponi potest *Stimulæ*. Stimula enim dea in his nefariis sacris ab aliis quoque scriptoribus memoratur.

8 *Non eamdem... veniam aut gratiam fore*] Non eâdem facilitate impetraturam, ut aut venia concedatur sibi, ut etiam gratia habeatur. Nempe minis promissa miscens consul innuit fatenti non veniam modò paratam esse, sed etiam laudem atque mercedem.

ſe terrendi ejus causâ, non quò ſciret quicquam, ea loquutam eſſe. Hic Poſtumius accenſus irâ, U.c 566. a.C.186.
Tum quoque ait *eam cum Æbutio ſe amatore cavillari credere, non in domo graviſſimæ feminæ & cum conſule loqui.* Et Sulpicia attollere paventem; ſimul illam adhortari, ſimul iram generi lenire. Tandem confirmata, multùm incuſatâ perfidiâ Æbutii, qui optimi in eo ipſo meriti talem gratiam retuliſſet, *Magnum ſibi metum deorum, quorum occulta Initia enuntiaret, majorem multo* dixit *hominum eſſe, qui ſe indicem manibus ſuis diſcerpturi eſſent; itaque hoc ſe Sulpiciam, hoc conſulem orare, ut ſe extra Italiam aliquò amandarent, ubi reliquum vitæ degere tutò poſſet.* Bono animo eſſe jubere eam conſul, & ſibi curæ fore dicere, ut Romæ tutò habitaret.

XIII. Tum Hiſpala originem ſacrorum ex- *Indicium Hiſpalæ* promit. *Primò ſacrarium id feminarum fuiſſe, nec quemquam virum eò admitti ſolitum. Tres in anno ſtatos dies habuiſſe, quibus interdiu Bacchis initiarentur. Sacerdotes* 9 *in vicem matronas creari ſolitas. Pacullam Miniam Campanam ſacerdotem omnia, tamquam deûm monitu, immutaſſe; nam & viros eam primam ſuos filios initiaſſe, Minium & Herennium Cerrinios: & nocturnum ſacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos ſingulis menſibus dies Initiorum feciſſe. Ex quo in promiſcuo ſacra ſint, & permiſti viri feminis, & noctis licentia acceſſerit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii prætermiſſum; plura virorum inter ſeſe, quàm feminarum eſſe ſtupra. Si qui minùs patientes dedecoris ſint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari; nihil nefas ducere, hanc ſummam inter eos religio-*

9 *In vicem*] Per vices: in ordinem.

U.c.566. A.C.186. *nem esse. Viros velut mente captâ cum jactatione fanatica corporis vaticinari : matronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam faces (quia 1 vivum sulphur cum calce insit) integrâ flammâ efferre. Raptos a diis homines dici, quos machinæ illigatos ex conspectu in abditos specus abripiant; eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum esse : in his nobiles quosdam viros feminasque. Biennio proximo institutum esse, ne quis major viginti annis initiaretur; captari ætates & erroris, & stupri patientes.* Peracto indicio, advoluta rursus genibus, preces easdem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat socrum, ut aliquam partem ædium vacuam faceret, quò Hispala immigraret; cœnaculum super ædes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. Res omnes Feceniæ extemplo translatæ, & familia arcessita: & Æbutius migrare ad consulis clientem jussus. Ita quum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert.

XIV. Omnibus ordine expositis, quæ delata primò, quæ deinde ab se inquisita forent, Patres pavor ingens cepit, quum publico nomine, ne quid eæ conjurationes cœtusque nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent; 2 tum privatim suorum quisque vicem,

1 *Vivum sulphur*] Vivum sulphur est illud quod ignem non est expertum, ἄπυρον Græcis vocatum. Nam reliqua genera coctione parantur. Hoc glebosum & solidum effoditur, & avidissimè flammam concipit. Reperitur frequens ad radices montium ignivomorum, qualis est Vesuvius in Campania.

2 *Tum privatim suorum quisque vicem*] Supple,

ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus, gratias consuli agendas, quòd eam rem & cum singulari cura, & sine ullo tumultu investigasset. Quæstionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem consulibus mandant: indicibus Æbutio ac Feceniæ, ne fraudi ea res sit, curare, 3 & alios illicere ac præmiis invitare jubent; sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu feminæ essent, non Romæ modò, sed per omnia fora & conciliabula conquiri, ut in consulum potestate essent; edici præterea in urbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, *Ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut convenisse causâ sacrorum velit, neu quid talis rei divinæ fecisse.* 4 Ante omnia, ut quæstio de his habeatur qui coissent conjurassentve, quò stuprum flagitiumve inferretur. Hæc senatus decrevit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes ejus sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclavi ad quæstionem ser-

U.c.566. a.C.186.

Quæstio de Bacchanalibus Coss. mandatur.

metuere cœpit. Alioquin nullum esset verbum, ad quod referretur τὸ *quisque*. Vel lege *quemque*, ut regatur ab eo quod præcessit, *pavor... cepit.*

3 *Et alios illicere*] Nempe, indices.

4 *Ante omnia, ut quæstio*] Hæc verba sunt senatusconsulti, non edicti: atque adeo diverso formarum typographicarum charactere, quod fecimus, edenda. Nec offendere debet orationis struendæ mutatio, quòd cetera senatusconsulti capita per *infinita* efferuntur, hoc per particulam *ut*. Nihil enim crebrius apud Livium. Sic l. XXXV, c. 5. *Equites earum extra aciem... tribunos militum educere jussit. Inde... impetum ex aperto facerent.* L. X, c. 43. *Legatum cum legione prima... ire adversùs subsidium hostium jussit: quocumque in loco fuisset obvius, obsisteret ac moraretur, manumque... conferret.* Et alibi sæpissime.

U.c.566. a.C.186. varent. 5 Ædiles plebis videre, ne qua sacra in aperto fierent. 6 Triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias disponerent per urbem, servarentque ne qui nocturni cœtus fierent; utque ab incendiis caveretur, 7 adjutores triumviris quinqueviri, uti cis Tiberim suæ quisque regionis ædificiis præessent.

Oratio Postumii Coss. de Bacchanalibus.

XV. Ad hæc officia dimissis magistratibus, consules in Rostra escenderunt, & concione advocatâ, quum 8 solenne carmen precationis, quod præfari, priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: *Nulli umquam concioni, Quirites, tam non solùm apta sed etiam necessaria hæc solennis deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret, hos esse deos, quos colere, venerari, precarique majores vestri instituissent: non illos, qui pravis & externis religionibus captas mentes velut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem agerent. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio: si aliquid ignorabitis, ne locum negligentiæ dem; si omnia nuda-*

5 *Ædiles plebis videre*] Supple ex sensu, jussi sunt.

6 *Triumviris capitalibus*] Vide not. 4, ad XXV, 1.

7 *Adjutores triumviris quinque viri uti cis Tiberim*] *Adjutores triumviris* idem planè est, atque *adjuturi triumviros*, vel, *ut adjuvarent triumviros*. Sed præterea τὸ *uti* sic positum nobis suspectum est. Legendum putamus *uls & cis Tiberim*. Antiqui dicebant *uls* pro *ultra*. Et hæc loquendi forma, *uls & cis Tiberim*, videtur usitata fuisse in formulis, ac per eam causam hîc a Livio esse usurpata.

8 *Solenne carmen precationis*] Ejus carminis mentionem facit, & ex eo aliqua describit Tullius in principio orationis pro Muræna. In eo appellatos esse illos deos qui maximè ab Romanis colebantur, puta Jovem, Junonem, Minervam, &c. patet ex iis quæ sequuntur hîc in oratione consulum.

vero,

vero, ne nimium terroris offundam vobis, vereor; quicquid dixero, minus quàm pro atrocitate & magnitudine rei dictum scitote esse: ut ad cavendum satis sit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia totâ jam pridem Italiâ, & nunc per urbem etiam multis locis esse, non famâ modò accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui personant totâ urbe, certum habeo; ceterùm, quæ ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciviam esse credere; & qualecumque sit, ad paucos pertinere. Quod ad multidudinem eorum attinet, si dixero multa millia hominum esse, illico necesse est exterreamini, nisi adjunxero, qui qualesque sint. Primùm igitur mulierum magna pars est, & is fons mali hujusce fuit: deinde simillimi feminis mares, stuprati & constupratores, 9 fanatici vigiles; vino, strepitibus, clamoribusque nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires conjuratio, ceterùm incrementum ingens virium habet, quòd in dies plures fiunt. Majores vestri, ne vos quidem, nisi 1 quum

U.c.566. a.C.186.

9 *Fanatici vigiles*] Legimus, *fanatici*, *vigiliis*, *vino... attoniti*. *Attonitos* autem expone de possessione mentis deturbatos, tamquam propiore fulmine adflatos.

1 *Quum... vexillo in arce posito comitiorum causâ exercitus eductus esset*] Describuntur comitia centuriata. In iis dicebatur *exercitus* imperari, quia sub signis, & iis armis instructi, quæ cuique classi erant per Servium Tullium auctorem centuriarum assignata, conveniebant. *Eductus* dicitur exercitus, quia extra urbem in Campo Martio illa comitia habebantur. Quod ad vexillum attinet, rem hoc modo exponit Dio. *Quum olim assidui a finitimis populis terrores Romam circumstarent, veriti Romani ne, dum ipsi comitia centuriata haberent, hostes ex improviso urbem adorirentur, Janiculumque occuparent, statuerunt non omnes simul ire in suffragia: sed ita rem inter se partiri,*

U.c.566. a.C.186. *aut vexillo in arce posito comitiorum causâ exercitus eductus esset, 2 aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus 3 ad concionem vocasset, fortè temere coire voluerunt: & , ubicumque multitudo esset, ibi & legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primùm nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum, esse creditis? Si, quibus ætatibus initientur mares, sciatis, non misereat vos eorum solùm, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos juvenes milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obscœno sacrario eductis arma committenda? hi cooperti stupris suis alienisque, pro pudicitia conjugum ac liberorum vestrorum ferro decernent?*

XVI. *Minus tamen esset, si flagitiis tantùm effeminati forent, (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) a facinoribus manus, mentem a fraudibus abstinuissent. Numquam tantum malum in republica fuit, nec ad plures, nec ad plura perti-*

ut, dum alii in suffragia irent, alii armati excubias agerent in Janiculo. Hunc igitur locum custodiebant, quamdiu comitia durarent: quum autem solvenda erant comitia, vexillum a Janiculo removebatur, custodesque discedebant. Non licebat autem, custodibus ab illa arce remotis, quidquam ampliùs agere. Ex his Dionis verbis patet *arcem* in hoc nostro Livii loco esse Janiculum.

2 *Aut plebi concilium*] Propriè & signatè. *Is enim qui non universum populum, sed partem populi aliquam adesse jubet, non comitia, sed concilium edicere debet. Tribuni autem neque advocant patricios, neque ad eos referre de ulla re possunt.* Hæc docet A. Gellius.

3 *Ad concionem vocasset*] *Aliud est*, inquit idem Gellius, *cum populo agere, aliud concionem habere. Nam cum populo agere, est rogare quid populum, quod suffragiis suis jubeat, aut vetet: concionem autem habere, est verba facere ad populum sine ulla rogatione.*

nens ; quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid ſcelere peccatum eſt, ex illo uno ſacrario ſcitote ortum eſſe. Necdum omnia in quæ conjuraverunt, edita facinora habent ; adhuc privatis noxiis, quia nondum ad rempublicam opprimendam ſatis virium eſt, conjuratio ſeſe impia tenet ; creſcit & ſerpit quotidie malum ; 4 jam majus eſt, quàm ut capere id privata fortuna poſſit : ad ſummam rempublicam ſpectat. Niſi præcavetis, Quirites, jam huic diurnæ, legitimè ab conſule vocatæ, par nocturna concio eſſe poterit ; nunc illi vos ſinguli univerſos concionantes timent : jam ubi vos dilapſi domos & in rura veſtra eritis, illi coierint, conſultabunt de ſua ſalute ſimul ac veſtra pernicie : tum ſingulis vobis univerſi timendi erunt. Optare igitur unuſquiſque veſtrûm debet, ut bona mens ſuis omnibus fuerit. Si quem libido, ſi furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum cum quibus in omnè flagitium & facinus conjuravit, non ſuum judicet eſſe. Ne quis etiam errore labatur veſtrûm quoque, non ſum ſecurus. Nihil enim in ſpeciem fallacius eſt, quàm prava religio. Ubi deorum numen prætenditur ſceleribus, ſubit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini juris aliquid immiſtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, ſenatuſconſulta, haruſpicum denique reſponſa liberant. Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium eſt magiſtratibus datum, ut ſacra externa fieri vetarent, ſacrificulos vateſque foro, circo, urbe prohiberent, vaticinos libros conquirerent comburerentque, omnem diſciplinam ſacrificandi, U.c.566. a.C.186.

4 *Jam majus eſt, quàm ut capere id privata fortuna poſſit*] Jam majus eſt, quàm ut privatorum tantùm fortunis convellendis ac labefactandis ſeſe contineat.

U.c.566. a.C.186. *præterquam more Romano, abolerent? Judicabant enim prudentissimi viri omnis divini humanique juris, nihil æquè dissolvendæ religionis esse, quàm ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos vestros, quum* 5 *demolientes nos Bacchanalia discutientesque nefarios cœtus cerneretis. Omnia diis propitiis volentibusque ea faciemus: qui, quia suum numen sceleribus libidinibusque contaminari indignè ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt; nec patefieri ut impunita essent, sed ut vindicarentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandavit. Nos, quæ ipsis nobis agenda sunt, impigre exsequemur; vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus magistratibus mandavimus. Vos quoque æquum est, quæ vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur, impigre præstare, & dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultûs oriatur.*

XVII. Recitari deinde senatusconsulta jusserunt, 6 indicique præmium proposuerunt, si quis quem ad se deduxisse, nomenve absentis detulisset. *Qui nominatus profugisset, diem certam se finituros, ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur; si quis eorum, qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur; ei laxiorem diem daturos, si venire ad causam dicendam vellet.* Edixerunt deinde, *ne quis quid fu-*

5 *Demolientes... Bacchanalia*] Hic & infrà aliquoties Bacchanalium nomine designantur loca, in quibus sacra illa nefaria celebrabantur.

6 *Indicique præmium proposuerunt, si quis*] Promiserunt præmium indici, si quis, id est, qui vel aliquem deduxisset ad consules, vel nomen absentis detulisset.

gæ causâ vendidiſſe, neve emiſſe vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ullâ juvaret fugientes. U.c.566. a.C.186. Concione dimiſsâ, terror magnus urbe totâ fuit; nec mœnibus ſe tantùm urbis, aut finibus Romanis continuit: ſed paſſim per totam Italiam, litteris hoſpitum de ſenatuſconſulto, & concione, & edicto conſulum acceptis, trepidari cœptum eſt. Multi eâ nocte, quæ diem inſequuta eſt, quo in concione res palam facta eſt, cuſtodiis circa portas poſitis, fugientes a triumviris comprehenſi & reducti ſunt: multorum nomina delata; quidam ex iis viri feminæque mortem ſibi conſciverunt. Conjuraſſe ſupra ſeptem millia virorum ac mulierum dicebantur; capita autem conjurationis conſtabat eſſe, M. & C. Atinios de plebe Romana, & Faliſcum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum: ab his omnia facinora & flagitia orta: eos maximos ſacerdotes conditoreſque ejus ſacri eſſe. Data opera eſt, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad conſules, faſſique de ſe nullam moram judicio fecerunt. *Capita conjurationis.*

XVIII. Ceterùm tanta fuga ex urbe facta erat, ut, 7 quia multis actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius, 8 per ſenatum res in diem trigeſimum differre, donec quæſtiones a conſulibus perficerentur. Eadem ſolitudo, quia Romæ non reſpondebant, nec inveniebantur, quorum no-

7 *Quia multis actiones & res peribant*] Ex illis nempe qui fugerant multi erant, qui quum lites coram judicibus pendentes haberent, ob abſentiam, tamquam deſerto vadimonio, condemnabantur, ac proinde amittebant & jus perſequendi in judicio quod ſibi deberetur, & res ipſas de quibus lis foret.

8 *Per ſenatum*] Ex auctoritate ſenatûs.

U.c.566 a.C.186 mina delata erant, coëgit consules circa fora proficisci, ibique quærere & judicia exercere. *Conjuratorum pœna.* Qui tantùm initiati erant, & ex carmine sacro, præeunte verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam, in quas jurejurando obligati erant, in se aut alios admiserant; eos in vinculis relinquebant: qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subjectione testamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali pœnâ afficiebant. Plures necati, quàm in vincula conjecti sunt: magna vis in utraque causa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in privato animadverterent in eas; si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde consulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia Romæ primùm, deinde per totam Italiam diruerent: extra quàm si qua ibi vetusta ara, aut signum consecratum esset. In reliquum deinde senatusconsulto cautum est, *Ne qua Bacchanalia* *Senatusconsultum de Bacchanalibus.* *Romæ, neve in Italia essent; si quis tale sacrum solenne & necessarium duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse, apud prætorem urbanum profiteretur: prætor senatum consuleret; si ei permissum esset, quum in senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent, neu qua pecunia communis, neu quis magister sacrorum, aut sacerdos esset.*

XIX. Aliud deinde huic conjunctum, referente Q. Marcio consule, senatusconsultum factum est, *Ut de iis quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referre-*

tur, quum Sp. Postumius, quæstionibus perfectis, Romam rediisset. Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt: magistratibusque Ardeatium prædicendum, ut 9 in intentiore eum custodiâ asservarent; non solùm ne effugeret, sed ne mortis consciscendæ locum haberet. Sp. Postumius aliquantò pòst Romam venit; eo referente, de P. Æbutii & Hispalæ Feceniæ præmio, quòd eorum operâ indicata Bacchanalia essent, senatusconsultum factum est, 1 *Ut singulis his* 2 *centena millia æris quæstores urbani ex ærario darent; utique consul cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Æbutio emerita stipendia essent, ne invitus militaret,* 3 *neve censor ei equum publicum assignaret. Utique Feceniæ Hispalæ* 4 *datio, dimi-*

U.c.566. a.C.186.

Indicum præmia.

9 *In intentiore... custodiâ*] Dele supervacuam præpositionem.

1 *Ut singulis his*] Magis placeret legere: *ut singula his.*

2 *Centena millia æris*] Id est, marcas argenti nostrates 156, cum unciis 2.

3 *Neve censor ei equum publicum assignaret*] Mirum videri possit hoc dari Æbutio præmii loco, ne censor ei equum publicum assignaret, id est, eum in ordinem equestrem allegeret. Nihil aliud suspicari possumus, quàm voluisse Patres, ne omnino Æbutio militare invito necesse esset. Quia autem, quibus equus publicus assignatus erat, ii debebant stipendia facere, & equestrem militiam suscipere, hoc illi onus, splendidum licet, exemptum voluit senatus.

4 *Datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio*] Hæc obscuriora sunt. Quod nobis magis probabile videtur, id afferemus. Decernitur senatusconsulto, ut Hispalæ jus esset dandi & diminuendi, quod est, de suo peculio largiendi, & diminuendarum fortunarum. Quod addit Livius datam ei gentis enuptionem, interpretantur docti viri jus ei datum, ut aliis quàm li-

U.c. 566. a.C. 186. *nutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset. Utique ei ingenuo nubere liceret: neu quid, ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæve esset. Utique consules prætoresque, qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri injuriæ fieret, utique tutò esset; id senatum velle, & æquum censere, ut ita fieret.* Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex senatusconsulto: & de ceterorum indicum impunitate præmiisque consulibus permissum est.

Exercitus consulares. XX. Et jam Q. Marcius, quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures provinciam proficisci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum quinquaginta equitibus, & quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Æmilius consules habuerunt; duas præterea legiones novas ex senatusconsulto scribere jussi sunt: & viginti millia peditum sociis & nomini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, 5 & tria millia peditum Romanorum, ducentos equites; totum hunc exercitum, præter legiones, in supplementum

bertis sui patroni, aut gentis ex qua patronus erat, posset nubere. Gens enim libertorum non erat alia quàm patroni, a quo nomen accipiebant, & ejusdem gentis novam familiam humiliorem ordiebantur. Denique quum datur ei tutoris optio, decernitur, ut tutorem sibi, quandoquidem sine auctore nihil agere apud Romanos feminæ poterant, quem vellet legeret.

5 *Et tria millia peditum Romanorum, ducentos equites*] Supple, *scripserunt*, quum de Romanis agatur; non, *imperarunt*.

Hispaniensis exercitûs, duci placebat; itaque consules, dum ipsi quæstionibus impediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt; perfectis quæstionibus, prior Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus (quæ latebræ receptaculaque semper illis fuerant) persequitur; in præoccupatis angustiis, loco iniquo est circumventus; quatuor millia militum amissa: & legionis secundæ signa tria, undecim vexilla sociûm Latini nominis in potestatem hostium venerunt, & arma multa, quæ, quia impedimento fugientibus per sylvestres semitas erant, passim jactabantur; priùs sequendi Ligures finem, quàm fugæ Romani fecerunt. Consul ubi primùm ex hostium agro evasit, ne quantùm diminutæ copiæ forent appareret, in locis pacatis exercitum dimisit. Non tamen oblitterare famam rei malè gestæ potuit; nam saltus unde eum Ligures fugaverant, Marcius est appellatus.

U.c.566. a.C.186.

Q. Marcius a Liguribus circumventus.

Saltus Marcius.

XXI. Sub hunc nuntium ex Ligustinis vulgatum, litteræ ex Hispania mistam gaudio tristitiam afferentes recitatæ sunt. C. Atinius, qui biennio antè prætor in eam provinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnavit; ad sex millia hostium sunt cæsa: ceteri fusi, fugati, castrisque exuti. Ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit; id quoque haud multò majore certamine cepit, quàm castra; sed dum incautiùs subit muros, ictus ex vulnere post dies paucos moritur. Litteris de morte proprætoris recitatis, senatus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem consequeretur: nuntiaretque, senatum æquum censere, ne sine imperio provincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die qui missus erat Lu-

Res in Hispania gestæ.

U.c. 566. a.C. 186. nam venit; paucis antè diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania, L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit; incertâ victoriâ discessum est, nisi quòd Celtiberi castra inde nocte proximâ moverunt: Romanis & suos sepeliendi, & spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies, coacto majore exercitu, Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro lacessiverunt prælio Romanos. Nihil traditur, quæ causa numero aucto infirmiores eos fecerit: superati prælio sunt; ad duodecim millia hominum cæsa, plus duo capta: & castris Romanus potitus. Et, nisi successor adventu suo inhibuisset impetum victoris, subacti Celtiberi forent. Novi prætores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

XXII. Per eos dies, quibus hæc ex Hispania nuntiata sunt, 6 ludi Taurilia per biduum facti religionis causâ. Per dies decem 7 apparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Ætolico bello, fecit. Multi 8 artifices ex Græcia venerant, honoris ejus causâ. Athletarum quo-

6 *Ludi Taurilia*] Hi ludi, qui & *Taurii* dicuntur, *instituti* memorantur a Festo *diis Inferis ex hac causa. Tarquinio Superbo regnante, quum magna incidisset pestilentia in mulieres gravidas, earum fœtus infecti sunt ex carne divendita populo taurorum. Ob hoc ludi Taurii appellati sunt, & fiunt in Circo Flaminio, ne intra muros evocentur dii Inferi.* Addit autem Livius *religionis causâ*, ut distinguat horum ludorum solennem statamque religionem a ludis votivis M. Fulvii, de quibus mox dicturus est; qui quidem etsi religionis quoque nomine, tamen multò magis pompæ & oblectationis causâ edebantur.

7 *Apparatos.... ludos*] Ludos apparatè magnificéque factos, ut loquitur Livius, l. XXXI, c. 4.

8 *Artifices*] Vid. not. 2, ad l. V, c. 1, suprà.

que certamen tum primò Romanis ſpectaculo fuit: & venatio data leonum & pantherarum: & prope hujus ſeculi copiâ ac varietate ludicrum celebratum eſt. Novendiale deinde ſacrum tenuit, quòd in Piceno per triduum lapidibus pluerat: igneſque cœleſtes multifariam orti aduſſiſſe complurium levi afflatu veſtimenta maximè dicebantur. Addita & unum diem ſupplicatio eſt ex decreto pontificum, quòd ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat; hoſtiis majoribus conſules procurarunt, 9 urbemque luſtraverunt. Sub idem tempus & ex Umbria nuntiatum eſt, ſemimarem duodecim ferme annos natum inventum; id prodigium abominantes, arceri Romano agro necarique quamprimum juſſerunt. Eodem anno Galli Tranſalpini tranſgreſſi in Venetiam ſine populatione aut bello, haud procul inde ubi nunc Aquileia eſt locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis, de ea re trans Alpes miſſis, reſponſum eſt, *Neque profectos ex auctoritate gentis eos: nec quid in Italia facerent, ſe ſcire.* L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi voviſſe ſeſe dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibuſque per dies decem fecit. Legatum eum poſt damnationem & bona vendita miſſum in Aſiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias eſt auctor; tum collatas ei pecunias, congregatoſque per Aſiam artifices: &, quorum ludorum, poſt bellum in quo votos diceret, mentionem non feciſſet, de iis poſt legationem demum in ſenatu actum. Quum jam in exitu annus eſſet, Q. Marcius abſens magiſtratu abiturus erat. Sp. Poſtumius, quæſtio-

U.c.566. a.C.186.

Galli in Venetiam tranſgreſſi.

9 *Urbemque luſtraverunt*] Vid. not. 2, ad l. XLII, c. 20, infrà.

U.c.566. a.C. 186 *Comitia.* nibus cum summa fide curaque perfectis, comitia habuit; creati sunt consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Tempsanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Postumius consul renuntiaverat, peragrantem se propter quæstiones utrumque littus Italiæ, desertas colonias, Sipontum Supero, Buxentum Infero mari, invenisse; triumviri ad colonos eò scribendos ex senatusconsulto ab T. Mænio prætore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus.

U.c.567. a.C.185 Ap. Claudio, M. Sempronio Coss. *Causæ belli cum Perseo.* XXIII. Cum Perseo rege & Macedonibus bellum quod imminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo causas cepit; inchoata initia a Philippo sunt: & is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum res, quum victo leges imponerentur, maximè angebat, quòd, qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos jus sæviendi ademptum ei ab senatu erat: quum, quia rem integram Quintius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisis partibus, quum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnasset; captâ Heracleâ, quia jussus abscedere a mœnibus Lamiæ erat, 1 Romanisque oppidum deditum est, ægrè eam rem tulerat; permulsit iram ejus consul, quòd ad Naupactum ipse festinans, quò se ex fuga Ætoli contu-

1 *Romanisque oppidum deditum est*] Aliter res narrata est suprà, XXXVI, 25, & XXXVII, 4. Alios nimirum alibi auctores secutus est Livius.

lerant, Philippo permisit, ut Athamaniæ & Amynandro bellum inferret; & urbes, quas Thessalis Ætoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine & Amynandrum Athamaniâ expulerat, & urbes aliquot receperat. Demetriadem quoque urbem validam, & ad omnia opportunam, & Magnetum gentem suæ ditionis fecit; inde & in Thracia quasdam urbes, novæ atque insuetæ libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus quæ domestico certamine vincerentur adjungendo se, cepit. U.c. 567. a.C. 185.

Vires colligit Philippus.

XXIV. His sedata in præsentia regis ira in Romanos est; numquam tamen remisit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandocumque data fortuna esset, ad bellum uteretur. Vectigalia regni, 2 non fructibus tantùm agrorum portoriisque maritimis auxit: sed 3 metalla etiam & vetera intermissa recoluit, & nova multis locis instituit. Ut verò antiquam multitudinem hominum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret; non sobolem tantùm stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietusque aliquamdiu a bellis omni curâ in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum & Perrhæborum querelæ de urbibus suis ab eo possessis, & legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditæ erant, ut eas

Thessalorum & aliorum querelæ de Philippo.

2 *Non fructibus*] Non solùm in eo quod spectat ad fructus agrorum & portoria maritima, ex quibus vel novos sibi reditus instituit, vel pristinos amplificavit.

3 *Metalla*] Metallorum fodinas.

U.c.567 a.C.185. non negligi satis appareret. Maximè moverat senatum, quòd jam Æni & Maroneæ affectari possessionem audierant: minùs Thessalos curabant. Athamanes quoque legati venerunt, non patris amissæ, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam 4 sub jus judiciumque regis venisse. 5 Et Maronitarum exsules erant pulsi, quia libertatis causam defendissent, ab regio præsidio; ii non Maroneam modò, sed etiam Ænum in potestate nuntiabant Philippi esse. Venerant & a Philippo legati ad purganda ea: qui nihil, nisi permissu Romanorum imperatorum, factum affirmabant. *Civitates Thessalorum, Perrhæborum, & Magnetum, & cum Amynandro Athamanum gentem, in eadem causa, quæ Ætolos fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Ætolicis urbibus consulem, ad recipiendas eas civitates Philippum misisse; armis subactos parêre.* Senatus, ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Tamphilum, Ti. Sempronium; quorum sub adventum, ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.

Legati Româ missi disceptatores.

XXV. Ibi quum Romani legati disceptatorum loco, Thessali, Perrhæbique, & Athamanes, haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tamquam reus, consedissent; pro ingenio quisque eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbiùs leniúsve egerunt. In contro-

4 *Sub jus judiciumque regis*] Similis locutio jam observata est suprà, l. XXXVI, c. 39.

5 *Et Maronitarum exsules erant pulsi*] Lege omnino *venerant*, nempe Romam. Hoc postulat totus narrationis contextus.

versiam autem veniebant Philippopolis, Tricca, Phaloria, & 6 Eurymenæ, & cetera circa eas oppida; utrùm Thessalorum juris, quum vi ademptæ possessæque ab Ætolis forent, (Nam Philippum Ætolis ademisse eas constabat) an Ætolica antiquitus ea oppida fuissent; *Ita enim Acilium regi concessisse, si Ætolorum fuissent; & si voluntate, non vi atque armis coacti, cum Ætolis essent.* Ejusdem formulæ disceptatio de Perrhæborum Magnetumque oppidis fuit; omnium enim jura, possidendo per occasiones, Ætoli miscuerant. Ad hæc, quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adjectæ, *Quòd ea oppida, si jam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset; nam præter belli casibus amissos, quingentos principes juventutis in Macedoniam abduxisse, & operâ eorum in servilibus abuti ministeriis: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet curasse. 7 Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis quæstuosum & frugiferum. 8 Ibi navibus onerariis comparatis regem,* U.c.567. a.C.185.

6 *Eurymenæ, & cetera circa eas oppida*] *Eurymenæ* eadem fortasse urbs est, quæ Straboni dicitur *Erymnæ*. Ceterùm libenter resectâ voce *eas* legeremus, *& cetera circà oppida*, per usitatam apud Livium ellipsin.

7 *Thebas Phthias*] Thebæ Phthiæ eadem est urbs quæ suprà, hoc ipso capite, dicitur Philippopolis. Illam captam Philippus, & a magna parte incolarum desertam, (quod docet obiter Livius l. XXVIII, c. 7,) novis colonis frequentaverat, & de suo nomine Philippopolin dici jusserat. Sed nimirum Thessali, qui illam urbem hîc sibi reddi postulant, vetus de industria usurpant nomen, spreto illo novo, quod Philippus, adversùs quem litigant, indiderat.

8 *Ibi navibus onerariis*] Sensus videtur esse, Philippum Thebis coemisse onerarias naves, quibus negotiationem exercens ipse, &

U.c.567. a.C.185. *quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam omnem eò avertisse. Jam ne a legatis quidem, qui jure gentium sancti sint, violandi abstinere; insidias positas euntibus ad T. Quintium.* 9 *Itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos conjectos, ut non in civitatibus suis, non in communibus gentis conciliis, quisquam hiscere audeat. Procul enim abesse libertatis auctores Romanos: lateri adhærere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis populi Romani. Quid autem, si vox libera non sit, liberum esse? Nunc se fiduciâ & præsidio legatorum ingemiscere magis quàm loqui; nisi provideant aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus, & audacia Philippi minuatur, nequicquam & illum victum, & se liberatos esse. Ut* 1 *equum tenacem non parentem, frenis asperioribus castigandum esse.* Hæc acerbè postremi: quum priores leniter permulsissent iram ejus, petentes, *Ut ignosceret pro libertate loquentibus: & ut depositá domini acerbitate, assuesceret socium atque amicum sese præstare: & imitaretur populum Romanum, qui caritate, quàm metu, adjungere sibi socios mallet.* Thessalis auditis, Perrhæbi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem appellaverat, Perrhæbiæ fuisse, & ut sibi restitueretur, agebant: & de Mallœa & Ericinio eadem postulatio

advectas ex aliis regionibus merces comportans Demetriadem, frequentaret illud emporium, & negotiationem eo modo a Thebis Demetriadem averteret.

9 *Itaque ergo*] Vid. not. 2, ad l. 25.

1 *Equum tenacem non parentem*] Lege *sternacem*, id est, qui sessorem excutit sternitque. Hac voce usus est Virgilius, Æn. XII, v. 364. Videmur delere posse *τὰ non parentem*, quæ sapiunt glossema additum interpretandæ parum tritæ voci *sternacem*.

erat. Athamanes libertatem repetebant, & castella Athenæum & Pœtneum. U.c.567. a.C.185.

XXVI. Philippus, ut accusatoris potiùs quàm rei speciem haberet, & ipse a querelis orsus, *Menelaidem in Dolopia, quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atque armis expugnasse* questus est; *item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perrhæbisque captam. Xynias quidem, haud dubiè Ætolicum oppidum, sibi eos contribuisse; & Paracheloida, quæ sub Athamania esset, nullo jure* 2 *Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina objiciantur, de insidiis legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut desertis; alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant; alterum mores suos respuere. Tot annos esse, per quos numquam cessaverint legati, nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre; quem umquam verbo violatum esse? Semel ad Quintium euntibus insidias dici factas; sed, quid iis acciderit, non adjici. Quærentium quod falsò objiciant, quum veri nihil habeant, ea crimina esse. Insolenter & immodicè abuti Thessalos indulgentiâ populi Romani, velut ex diutina siti nimis avidè meram haurientes libertatem. Ita servorum modo præter spem repentè manumissorum,* 3 *licentiam vocis & linguæ experiri, & jactare sese insectatione & conviciis dominorum.* Elatus deinde irâ adjecit, 4 *Non-*

2 *Thessalorum formulæ factam*] Thessalis contributam. Sic l. XXXVIII, c. 9. *Urbem ne quam formulæ sui juris facerent.*

3 *Licentiam vocis & linguæ experiri*] Experimentum capere licentiæ sermonum, cujus novitas illis mirè placeat.

4 *Nondum omnium dierum solem occidisse*] Quasi diceret: Ne nimiùm confiderent præsenti rerum statui: superesse & sibi & illis

U.c.567 a.C.185. *dum omnium dierum solem occidisse.* Id minaciter dictum non Thessali modò in sese, sed etiam Romani acceperunt: & quum fremitus post eam vocem ortus, & tandem sedatus esset, Perrhæborum inde Athamanumque legatis respondit, *Eamdem, de quibus illi agant, civitatum causam esse, consulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas, quum hostium essent. Si suum munus qui dedissent, adimere velint, scire se cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico, in gratiam levium & inutilium sociorum, injuriam eos esse facturos. Nec enim ullius rei minùs diuturnam esse gratiam, quàm libertatis: præsertim apud eos, qui malè utendo eam corrupturi sint.* Causâ cognitâ pronuntiaverunt legati, *Placere deduci præsidia Macedonum ex iis urbibus; & antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. De injuriis quas ultro citroque illatas querantur, quo modo inter eas gentes & Macedonas disceptetur,* 5 *formulam juris exsequendi constituendam esse.*

Legatorum judicium.

XXVII. Inde graviter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis: *Si liberas esse Ænum & Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse ultrà dicere,* 6 *quàm ut admoneant, re, non verbo eos liberos relinquant, nec suum munus intercipi ab alio patiantur. Sin autem*

Querelæ legatorum Eumenis de Thraciæ urbibus.

satis temporis, ut mutatas res videre possent.

5 *Formulam juris exsequendi constituendam esse*] Constituendam esse formulam, ex qua Philippus & adversariæ civitates apud se, vel apud senatum, de injuriis mutuis disceptarent. Vid. not. 6, ad XL, 12.

6 *Quàm ut admoneant*] Ipsi qui loquuntur, Eumenis legati. Verba sequentia *relinquant, patiantur*, pertinent ad Romanos. Paulo infrà lege, *vel suis*, *qui*.

minor cura sit civitatum in Thracia positarum, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli, Eumenem, quàm Philippum habere; vel pro patris Attali meritis bello, quod adversùs Philippum ipsum gesserit populus Romanus; vel suis, quòd Antiochi bello terrâ marique laboribus periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem 7 *præjudicium: qui quum Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profectò dedisse: quæ ipsâ propinquitate regionis velut appendices majoris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut jure imperii, quum tam procul a finibus Macedoniæ absint, civitatibus his præsidia imposuisse? Vocari Maronitas juberent; ab iis certiora omnia de statu civitatum earum scituros.* U.c.567. a.C.185.

Legati Maronitarum vocati, *Non uno loco tantùm urbis præsidium regium esse, sicut in aliis civitatibus*, dixerunt, *sed pluribus simul: & plenam Macedonum Maroneam esse. Itaque dominari assentatores regios; his solis loqui & in senatu, & in concionibus, licere, eos omnes honores & capere ipsos, & dare aliis. Optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exsulare pulsos patriâ, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere.* De jure etiam finium pauca adjecerunt: 8 *Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam,* 9 *quæ Thraciæ Paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem.* Maronitarum querelæ.

7 *Præjudicium*] Vid. not. 4, ad III, 40.

8 *Q. Fabium Labeonem*] Hic est qui quinquennio antè classi præfuerat, & dicitur suprà, l. XXXVII, c. 60, curavisse deducenda ab Æno & Maronea Antiochi præsidia.

9 *Quæ Thraciæ Paroreiam subeat*] Quæ sub finem Paroreiæ Thraciæ por-

U.c.567. a.C.185. *Philippum novam postea deflexisse viam, quâ Maronitarum urbes agrosque amplectatur.*

Responsio Philippi.

XXVIII. Ad ea Philippus longè aliam, quàm adversùs Thessalos Perrhæbosque nuper, ingressus differendi viam, *Non cum Maronitis*, inquit, *mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed jam vobiscum, Romani: a quibus nihil æqui me impetrare jamdiu animadverto. Civitates Macedonum, quæ a me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum censebam; non quia magna accessio ea regni futura esset, (sunt enim & parva oppida, & in finibus extremis posita) sed quia multùm ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat; negatum est mihi. Bello Ætolico Lamiam oppugnare jussus a consule Manio Acilio, quum diu fatigatus ibi præliis operibusque essem; transcendentem me jam muros a capta prope urbe revocavit consul, & abducere copias inde coegit. Ad hujus solatium injuriæ permissum est, ut Thessaliæ Perrhæbiæque & Athamanum reciperem quædam castella magis quàm urbes; ea quoque ipsa vos mihi, Q. Cæcili, paucos ante dies ademistis. Pro non dubio paulo antè, si diis placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt, Eumenem æquius esse quàm me habere. Id ego aliter longè judico esse. Eumenes enim, non, nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. Itaque ille vestrum meritum habet, non vos illius. Mei autem regni tantum aberat ut ulla pars in discrimine fuerit, ut 1 tria millia talentûm, & quinquaginta tectas naves, & omnes Græciæ civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem societatis, sim aspernatus; hostemque ei me*

rigatur. *Paroreia* est Græca vox, quâ notatur regio adjacens montibus.

1 *Tria millia talentûm*] Marcas argenti 281250.

esse prius etiam, quàm Manius Acilius exercitum in Græciam trajiceret, præ me tuli : & cum eo consule belli partem, quamcumque mihi delegavit, gessi : & insequenti consuli L. Scipioni, quum terrâ statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantùm per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus præbui : nec per Macedoniam tantùm, sed per Thraciam, ubi etiam inter cetera 2 *pax quoque præstanda a barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, utrùm adjicere vos, Romani, aliquid, & amplificare & augere regnum meum munificentiâ vestrâ, oportebat, an quæ haberem aut meo jure, aut beneficio vestro, eripere ? id quod nunc facitis. Macedonum civitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes, tamquam ad Antiochum, spoliandum me venit, &, si diis placet, decem legatorum decretum calumniæ impudentissimæ prætendit, quo maximè & refelli, & coargui potest. Disertissimè enim planissiméque in eo scriptum est, Chersonesum & Lysimachiam Eumeni dari. Ubi tandem Ænus, & Maronea, & Thraciæ civitates adscriptæ sunt ? Quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos, tamquam ab illis impetravit, obtinebit ? Quo in numero me apud vos esse velitis,* 3 *refert. Si tamquam inimicum & hostem insectari propositum est, pergite, ut cœpistis, facere. Sin aliquis respectus est mei, ut socii atque amici regis ; deprecor, ne me tantâ injuriâ dignum judicetis.* Movit aliquantùm oratio regis legatos ; itaque medio responso rem suspenderunt : *Si decem legatorum decreto Eu-*

U.c.567.
a.C.185.

2 *Pax.... præstanda a barbaris erat*] Danda opera erat, ut pacem tutam, ut nullam vim a barbaris transiens exercitus experiretur.

3 *Refert*] Id agitur : id spectandum venit : in eo res vertitur.

U.c.567. a.C.185. *Legati medio responso rem suspendunt.*

meni datæ civitates eæ essent, nihil se mutare; si Philippus bello cepisset eas, præmium victoriæ jure belli habiturum; si neutrum eorum foret, placere cognitionem senatui reservari: &, 4 *ut omnia in integro manerent, præsidia, quæ in iis urbibus sint, deduci.* Hæ causæ maximè animum Philippi alienaverunt ab Romanis: ut non a Perseo filio ejus novis causis motum, sed ob has a patre bellum relictum filio videri possit.

Manlius ex Hispania ovans.

XXIX. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat; cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat: exemplum obstabat, quòd ita comparatum more majorum erat, ne quis, qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori; medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: 5 auri præterea pondo centum viginti duo: argenti sedecim millia trecenta: & pronuntiavit in senatu, 6 decem millia pondo argenti, & octoginta auri Q. Fabium quæstorem advehere; id quoque se in ærarium illaturum. Magnus motus servilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Postumius prætor habebat. Is de pastorum conjuratione, qui vias latrociniis pascuaque publica infesta habuerant, quæstionem severè exercuit: ad septem millia homi-

4 *Ut omnia in integro manerent*] Ut neutram in partem res inclinata videretur, sed planè inter utrosque suspensa.

5 *Auri... pondo centum viginti duo*] Marcas Parisienses 190, uncias 5. *Argenti sedecim millia trecenta.* Marcas 25468, uncias 6.

6 *Decem millia pondo argenti*] Marcas 15625. *Octoginta auri.* Marcas 125.

num condemnavit: multi 7 inde fugerunt: de multis sumptum est supplicium. Consules diu retenti ad urbem delectibus, tandem in provincias profecti sunt. U.C.567. a.C.185.

XXX. Eodem anno, in Hispania prætores C. Calpurnius & L. Quintius, quum primo vere ex hibernis copias eductas in Bæturia junxissent, in Carpetaniam, ubi hostium castra erant, 8 progressi sunt, communi animo consilioque parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto urbibus, inter pabulatores pugna orta est; quibus dum utrimque subvenitur a castris, paulatim omnes copiæ in aciem eductæ sunt; in eo tumultuario certamine, & 9 loca sua & genus pugnæ pro hoste fuere; duo exercitus Romani fusi, atque in castra compulsi sunt; non institere perculsis hostes. Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis 1 tacito signo exercitum abduxerunt. Luce primâ Hispani acie instructâ ad vallum accesserunt, vacuaque præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressique in sua castra, paucos dies quietis stativis manserunt. Romanorum sociorumque, in prælio fugaque, ad quinque millia occisa: quorum se spoliis hostes armarunt: inde ad

Res gestæ in Hispania.

Romani vincuntur.

7 *Inde fugerunt*] Vacat *τὸ inde.*

8 *Progressi sunt, communi animo*] Rotundior esset oratio, si legeres, ut quidam libri habent: *progressi, communi animo consilioque rem gesserunt.*

9 *Loca sua*] Loca sibi, id est, Hispanis opportuna.

1 *Tacito signo*] *Signum tacitum* intelligendum videtur, non vocale, quod tubâ, aut classico, aut cornu dari solet: sed mutum clandestinumque, id est, per tesseram datum. De tessera vid. not. 1, ad VII, 35.

U.c.567. a.C.185. Tagum flumen profecti sunt. Prætores interim Romani omne id tempus, contrahendis ex civitatibus sociis Hispanorum auxiliis, reficiendisque ab terrore adversæ pugnæ militum animis, consumpserunt. Ubi satis placuere vires, & jam miles quoque, ad delendam priorem ignominiam, hostem poscebat; duodecim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra; inde tertiâ vigiliâ sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hostium castra erant; extemplo, quâ duobus locis vada nudabat amnis, dexterâ parte Calpurnius, lævâ Quintius exercitum traduxerunt, quieto hoste, dum miratur subitum adventum, consultatque; qui tumultum injicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. Interim Romani impedimentis quoque omnibus traductis contractisque in unum locum, qui jam moveri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt; in medio locatæ quinta Calpurnii legio, & octava Quintii; id robur toto exercitu erat. Campum apertum usque ad hostium castra habebant liberum a metu insidiarum.

Acriter iterum pugnatur.

XXXI. Hispani posteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, ut, priusquam se jungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repentè effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, & Hispanis recenti victoriâ ferocibus; & insuetâ ignominiâ milite Romano accenso; acerrimè media acies, duæ fortissimæ legiones dimicabant; quas quum aliter moveri loco non posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare: & usque plures confertioresque, medios urgebant. Ibi posteaquam laborare aciem Calpurnius

Calpurnius prætor vidit, T. Quintilium Varum, L. Juventium Thalnam legatos, ad singulas legiones adhortandas propere mittit. Docere & monere jubet, *In illis spem omnem vincendi & retinendæ Hispaniæ esse. Si illi loco cedant, neminem ejus exercitûs non modò Italiam, sed ne Tagi quidem ulteriorem ripam, umquam visurum.* Ipse cum equitibus duarum legionum paululùm circumvectus, in cuneum hostium, qui mediam urgebat aciem, ab latere incurrit. 2 Quintius, cum suis equitibus, alterum hostium latus invadit: sed longè acriùs Calpurniani equites pugnabant, & prætor ipse ante alios; nam & primus hostem percussit, & ita se immiscuit mediis, ut vix, utrius partis esset, nosci posset. Et equites prætoris eximiâ virtute, & equitum pedites accensi sunt. Pudor movit primos centuriones, qui inter tela hostium prætorem conspexerunt. Itaque urgere signiferos pro se quisque, jubere inferre signa, & confestim militem sequi. Renovatur ab omnibus clamor; impetus fit velut ex superiore loco. Haud secus ergo quàm torrentis modo fundunt sternuntque perculsos, 3 nec sustinere alii super alios inferentes sese possunt. Fugientes in castra equites persequuti sunt, & permisti turbæ hostium intra vallum penetraverunt; ubi ab relictis in præsidio castrorum præ-

U.c. 567. a.C. 185.

Vincuntur Hispani.

2 *Quintius cum suis equitibus*] Quinam sunt illi equites proprii Quintii, quum duarum legionum equites Calpurnius duxisse in hostem suprà dicatur? Alii non videntur intelligi posse quàm equites socii: quos sibi nempe Quintius desumpserat, quum legionarios equites ejus collega in hostes duceret. Optaremus, ut clariùs mentem suam aperuisset Livius.

3 *Nec sustinere alii super alios*] Lege sine ulla dubitatione, *nec sustineri... possunt*, nempe Romani.

U. c. 567. a. C. 185. lium instauratum: coactique sunt Romani equites descendere ex equis. Dimicantibus iis legio quinta supervenit: deinde, ut quæque potuerant, copiæ affluebant. Cæduntur passim Hispani per tota castra; nec plus quàm quatuor millia hominum effugerunt; inde tria millia ferè, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille semiermes maximè per agros palati sunt. Supra triginta quinque millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit; signa capta centum triginta tria. Romani sociique paulo plus sexcenti, & provincialium auxiliorum centum quinquaginta ferme ceciderunt; tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani, 4 cruentæ maximè victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati, donatique a C. Calpurnio equites 5 phaleris: pronuntiavitque, eorum maximè operâ hostes fusos, castra capta & expugnata esse. Quintius alter prætor 6 suos equites 7 catellis ac fibulis donavit; donati & centuriones ex utriusque exercitu permulti; maximè qui mediam aciem tenuerunt.

Res in Liguria gestæ. XXXII. Consules delectibus aliisque, quæ Romæ agendæ erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius a Pisis profectus in Apuanos Ligures, va-

4 *Cruentæ*] Maximè fecerunt speciem cruentæ victoriæ, maximè in causa fuerunt cur victoria cruenta judicaretur. Etenim insignes viri amissi majus sunt quàm pro numero damnum.

5 *Phaleris*] Vid. not. 15, ad c. 46, l. 9.

6 *Suos equites*] Eos equites, quos in pugna circa se habuerat. Vid. not. 1, suprà.

7 *Catellis*] id est, catenulis, quæ essent pro quibusdam quasi torquibus.

ſtando agros, urendoque vicos & caſtella eorum, aperuit ſaltum uſque ad fluvium Macram & Lunæ portum. Hoſtes montem, antiquam ſedem majorum ſuorum, ceperunt: & inde, ſeparatâ locorum iniquitate, prælio dejecti ſunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis æquavit ſecundis aliquot præliis; ſex præterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres & quadraginta ſecuri percuſſit. Jam comitiorum appetebat tempus; prior tamen Claudius quàm Sempronius, cui ſors comitia habendi obtigerat, Romam venit, quia P. Claudius frater ejus conſulatum petebat, competitoreſque habebat patricios L. Æmilium, Q. Fabium Labeonem, Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos, & ab repulſis eo magis debitum, quia primò negatus erat, honorem repetentes; etiam quia plus quàm unum ex patriciis creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeii quoque gratioſi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Tamphilus: 8 & hi repulſi, in ſpem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubiè deſtinabantur Q. Fabius Labeo, & L. Porcius Licinus. Sed Claudius conſul ſine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamantibus adverſariis, & majore parte ſenatûs, *Meminiſſe eum debere priùs, ſe con-*

U.c.567. a.C.185.

Comitia.

8 *Et hi repulſi*] Senſus eſt: hi quoque, quòd repulſam antea conſulatum petentes tulerant, dilati erant & rejecti in ſpem impetrandi tandem aliquando honoris. *Repulſos* abſolutè dici eos qui quum honorem aliquem a populo peterent, eum conſequi non potuerant, conſtat ex Orat. Cic. de Har. Reſp. n. 56.

U.c.567. a.C.185 *fulem populi Romani, quàm fratrem P. Claudii esse: quin ille ſedens pro tribunali, aut arbitrum, aut tacitum ſpectatorem comitiorum ſe præberet?* Coerceri tamen ab effuſo ſtudio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebei, qui aut contra conſulem, aut pro ſtudio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut dejecto Fabio 9 fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher, præter ſpem ſuam & ceterorum; locum ſuum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis ſtudiis, non 1 vi Claudianâ, inter plebeios certatum eſt. Prætorum inde comitia ſunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæſus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius conſules fuerunt, domi militiæque geſta.

U.c.568. a.C.184. P. Claudio, L. Porcio Coſſ. XXXIII. Principio inſequentis anni, P. Claudio, L. Porcio conſulibus, Q. Cæcilius, M. Bæbius, & Ti. Sempronius, qui ad diſceptandum inter Philippum & Eumenem reges, Theſſalorumque civitates, miſſi erant, legationem renuntiarunt; regum quoque eorum civitatumque legatos in ſenatum introduxerunt. Eadem utrimque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cujus principes Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreverunt: ad viſendum, redditæne civitates 2 Rhodiis & Theſſalis & Perrhæbis eſſent. Iiſ-

Legati miſſi in Græciam

9 *Fratrem traheret*] Fratrem ad conſulatum per vim quodammodo proveheret.

1 *Vi Claudianâ*] Violentiâ propriâ Claudiæ gentis, in qua velut hereditaria erat imperioſa contumacia.

2 *Rhodiis & Theſſalis*]

dem mandatum, ut ab Æno & Maronea præsidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciæ ora a Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire jussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quàm si non venissent; nam super cetera etiam 3 sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. De qua re querente graviter Q. Cæcilio, simul Lacedæmoniis deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & venumdatam, ademptas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges; Achæi maximè concilii negati crimen excusabant, recitando legem, quæ, nisi belli pacisve causâ, & quum legati ab senatu cum litteris, aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus, curæ iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret, quemadmodum & illis, quoties vellent, senatus daretur. U.c.568. a.C.184.

XXXIV. Dimissis iis legationibus, Philippus a suis certior factus, cedendum civitatibus, deducendaque præsidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, ut partis adversæ principes interficeret. Ille per Cassandrum quemdam, unum ex regiis jamdiu ha- *Maronitæ a Philippo crudeliter trucidati.*

Cur hîc Rhodii nominentur, parum liquet. Neque enim ulla eorum, in querelis populorum de Philippo memorandis, suprà apud Livium, exstat mentio. Videntur delenda *τὰ Rhodiis &*.

3 *Sine responso dimissi*] Fusiùs rem exponit Polybius, docetque Q. Cæcilium non sine responso dimissum ab Achæis, sed responsum ab Achæorum magistratibus accipere noluisse, indignatum quòd sibi negatum fuisset concilium gentis.

U.c.568. a.C.184. bitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello captâ urbe, cædem fecit. 4 Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter adversùs innoxios Maronitas, tam superbè adversùs populum Romanum factum, ut, quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur, abnuebat *quicquam eorum ad se, aut quemquam suorum pertinere. Seditione inter ipsos dimicatum, quum alii ad se, alii ad Eumenem civitatem traherent; id facilè scituros esse, si percunctarentur ipsos Maronitas*: haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere adversùs se ausurum. Negare Appius, *Rem evidentem pro dubia quærendam; si ab se culpam removere vellet, Onomastum & Cassandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, ut eos senatus percunctari posset.* Primò adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret; deinde collecto tandem animo, *Cassandrum, qui Maroneæ fuisset, si utique vellent, se missurum* dixit. *Ad Onomastum quidem quid eam rem pertinere, qui non modò Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset?* Et parcebat magis Onomasto honoratiori amico, & eumdem indicem haud paulo plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo contulerat, & multorum talium ministrum & conscium habebat. Cassander quoque, missis qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne quâ indicium emanaret, veneno creditur sublatus. Et legati a Philippi colloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrent, nihil eorum sibi placere: & Philippus, minimè

4 *Id apud Romanos legatos querentes*] Notabile hyperbaton. Apud Romanos legatos querentes id factum tam crudeliter...

quin rebellandum esset dubius, quia tamen immaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam, Demetrium, minorem filium, mittere Romam, simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatûs, statuit: satis credens ipsum etiam juvenem, quòd Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipsâ ad terrorem regulis Thracum injiciendum profectus, perculsis iis uno prælio, & Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit, missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent, sollicitandos.

U.c.568. a.C.184. *Philippus Demetrium F. Romam mittit.*

XXXV. Et in Peloponneso adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire jussi erant, exspectabatur: adversùs quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum: *Ex hostibus eos accusatores factos: & periculum esse, ne victi magis timendi forent, quàm bellantes fuissent; quippe in bello sociis Romanis Achæos usos: nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmoniis quàm Achæis esse: ubi* 5 *Areus etiam & Alcibiades, ambo exsules suo beneficio restituti, legationem Romam adversùs gentem Achæorum ita de ipsis meritam suscepissent, adeoque infestâ oratione usi essent, ut patriâ pulsi, non restituti in eam, viderentur.* Clamor undique ortus, referret nominatim de iis: &, quum omnia irâ, non consilio gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt; his Clitore in Arca-

Concilium Achæorum.

5 *Areus... & Alcibiades* Principes inter Lacedæmonios viri, pulsi olim patria a Nabide tyranno, atque ab Achæis recepti, mox eorumdem operâ post interfectum Nabin in patriam restituti.

U.c.568 a.C.134. dia datum eſt concilium. Priuſquam agerent quicquam, terror Achæis injectus erat & cogitatio, quàm non ex æquo diſceptatio futura eſſet; quòd Areum & Alcibiadem, capitis ab ſe in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant: nec hiſcere quiſquam audebat. Appius ea quæ apud ſenatum queſti erant Lacedæmonii diſplicere ſenatui oſtendit: 6 *Cædem primùm ad conflictum factam eorum, qui a Philopœmene ad cauſam dicendam evocati veniſſent: deinde, quum in homines ita ſævitum eſſet, ne in ulla parte crudelitas eorum ceſſaret, muros dirutos urbis nobiliſſimæ eſſe, leges vetuſtiſſimas abrogatas, inclytamque per gentes Lycurgi diſciplinam ſublatam.*

Romanus legatus increpat Achæos.

XXXVI. Hæc quum Appius dixiſſet, Lycortas, & quia prætor, & quia Philopœmenis, auctoris omnium quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita reſpondit: *Difficilior nobis, Ap. Claudi, apud vos oratio eſt, quàm Romæ nuper apud ſenatum fuit. Tunc enim Lacedæmoniis accuſantibus reſpondendum erat: nunc a vobis ipſis accuſati ſumus, apud quos cauſa dicenda eſt; quam iniquitatem conditionis ſubimus illâ ſpe, judicis animo te auditurum eſſe, poſitâ contentione, quâ paulo antè egiſti. Ego certè, quum ea, quæ & hìc antea apud Q. Cæcilium, & poſtea Romæ queſti ſunt Lacedæmonii, a te paulo antè relata ſint, non tibi ſed illis me apud te reſpondere credam. Cædem objicitis eorum, qui a Philopœmene prætore evocati ad cau-*

Reſpondet Lycortas Achæorum Pr.

6 *Cædem primùm ad conflictum factam eorum*] Locus corruptus. Veriſimile eſt in voce *conflictum* latere nomen loci, ad quem cædes illa facta ſit. Huic loco *Compaſium* fuiſſe nomen diſcimus ex Polybio. Legendum ergo putamus ſine ulla dubitatione: *cædem primùm ad Compaſium factam eorum.*

ſam dicendam interfecti ſunt. Hoc ego crimen non modò a vobis, Romani, ſed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuiſſe arbitror. Quid ita? quia in veſtro fœdere erat, ut maritimis urbibus abſtinerent Lacedæmonii. Quo tempore armis captis urbes, a quibus abſtinere juſſi erant, nocturno impetu occupaverunt, ſi T. Quintius, ſi exercitus Romanus, ſicut antea, in Peloponneſo fuiſſet, eò nimirum capti & oppreſſi confugiſſent. Quum vos procul eſſetis, quò aliò, niſi ad nos ſocios veſtros, quos antea Gythio opem ferentes, quos Lacedæmonem vobiſcum ſimili de cauſa oppugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur juſtum piumque bellum ſuſcepimus. Quod quum alii laudent, reprehendere ne Lacedæmonii quidem poſſint, dii quoque ipſi comprobaverint, qui nobis victoriam dederunt; quonam modo ea quæ belli jure acta ſunt, in diſceptationem veniunt? Quorum tamen pars maxima nihil pertinet ad nos. Noſtrum eſt, quòd evocavimus eos ad cauſam dicendam, qui ad arma multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. Quòd verò illi venientes in caſtra interfecti ſunt, veſtrum eſt, Areu & Alcibiade, qui nunc nos, ſi diis placet, accuſatis, non noſtrum. Exſules Lacedæmoniorum, quo in numero hi quoque duo fuerunt, & tunc nobiſcum erant, quòd domicilium ſibi delegerant maritima oppida, ſe petitos credentes, in eos quorum operâ patriâ extorres, ne in tuto quidem exſilio poſſe conſeneſcere ſe indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonii igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt; nec, jure an injuriâ cæſi ſint, argumentari refert.

U.c.568. a.C.184.

XXXVII. *At enim illa certè veſtra ſunt, Achæi, quòd leges diſciplinamque vetuſtiſſimam Lycurgi ſuſtuliſtis, quòd muros diruiſtis. Quæ utraque*

U.c.568. a.C.184. *ab iisdem objici qui possunt, quum muri Lacedæmoniis non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissolvendam Lycurgi disciplinam exstructi sint? Tyranni enim nuper eos, arcem & munimentum sibi, non civitati, paraverunt. Et si exsistat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, & nunc se patriam & Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmenem exspectare, nec Achæos, sed vos ipsi, Lacedæmonii, vestris manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis. Vestræ enim illæ deformes veluti cicatrices servitutis erant: & quum sine muris* 7 *per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuissetis,* 8 *muris velut compedibus circumdatis vincti per centum annos servistis. Quod ad leges ademptas attinet, ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse; nec malè consuluisse civitati, quum concilii nostri eam fecerimus, & nobis miscuerimus, ut corpus unum & concilium totius Peloponnesi esset. Tunc, opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, alias istis injunxissemus, queri, se iniquo jure esse, & indignari possent. Scio ego, Appi Claudi, hanc orationem, qua sum adhuc usus, neque sociorum apud socios, neque liberæ gentis esse; sed servorum veriùs disceptantium apud dominos. Nam, si non vana illa* 9 *vox*

7 *Per octingentos prope annos*] Numerus oratoriè auctus. Siquidem a Lycurgo, quem hic respicit Livius, ad Cleomenem Leonidæ filium, qui primus tyrannus Lacedæmone fuisse dicitur supra, l. XXXIV, c. 26, non effluxerant anni sexcenti & octoginta.

8 *Muris velut compedibus circumdatis vincti per centum annos servistis*] Hoc quoque in numero aliqua est difficultas. Sed in ea diutius immorari non præsentis instituti est. De muris Spartæ adjectis, vid. not. 1, ad XXXIV, 38.

9 *Vox præconis... quâ*

præconis fuit, quâ liberos esse omnium primos U c. 568.
Achæos jussistis, si fœdus ratum est, si societas & a. C. 184.
amicitia ex æquo observatur; cur ego, quid Capuâ capta feceritis Romani, non quæro; vos rationem reposcitis, quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? interfecti aliqui sunt: finge a nobis. Quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? Muros diruimus; vos non muros tantum, sed urbem & agros ademistis. Specie, inquis, æquum est fœdus apud Achæos, re 1 precaria libertas: apud Romanos etiam imperium est. Sentio Appi: &, si non oportet, non indignor. Sed oro vos, quantumlibet intersit inter Romanos & Achæos, modò ne in æquo hostes vestri nostrique apud vos sint, ac nos socii: immo ne meliore jure sint. Nam, ut in æquo essent, nos fecimus, quum leges iis nostras dedimus; quum, ut Achæi concilii essent, effecimus. Parum est victis, quod victoribus satis est; plus postulant hostes, quàm socii habent. Quæ jurejurando, quæ monumentis litterarum in lapide insculptis in æternam memoriam sancta atque sacrata sunt, ea cum perjurio nostro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, & si ita vultis, etiam timemus: sed plus & veremur & timemus deos immortales. Cum assensu maximæ partis est auditus, & loquutum omnes pro majestate magistratûs censebant: ut facilè appareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius suadere se magnopere Achæis dixit,

liberos esse omnium primos Achæos jussistis] Achæi illâ voce præconis omnino nominati non fuerunt. Non videmus quomodo Livium hîc a lapsu memoriæ immunem defendamus.

1 *Precaria libertas*] Libertas, quæ non proprio jure, propriis viribus teneatur, sed quæ, velut ea quæ precibus impetrata sunt, pendeat ex alieno arbitrio.

U.c.568. a.C.184. ut, dum liceret voluntate suâ facere, 2 gratiam inirent, ne mox inviti & coacti facerent. Hæc vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum injecit imperata recusandi; id modò petierunt, ut Romani, quæ viderentur, de Lacedæmoniis mutarent, nec Achæos religione obstringerent, irrita ea, quæ jurejurando sanxissent, faciendi; damnatio tantùm Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, sublata est.

Provinciæ. XXXVIII. Romæ principio ejus anni, quum de provinciis consulum & prætorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Prætores, C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives & peregrinos, sortiti sunt, C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, & ut idem de veneficiis quæreret, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id ferè tempus, L. Juventius Thalna, & T. Quintilius Varus, venerunt; qui, quantum bellum jam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis diis immortalibus haberetur honos, & ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est; de legionibus deportandis, quum de consulum prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri jusserunt. Paucos post dies consulibus in Ligures binæ legiones, quas Ap. Claudius & M. Sempronius habuerant, decretæ sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos prætores & amicos absentium, Calpurnii Quintiique. Utraque causa tribunos plebis,

2 *Gratiam inirent*] Gratiam, tamquam voluntariè obsequuti, sibi pararent apud Romanos.

3 utraque consules habebat. 4 Hi se intercessuros senatusconsulto, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant; illi, si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremò absentium gratia est, & senatusconsultum factum, *Ut prætores quatuor millia peditum Romanorum scriberent, quadringentos equites, & quinque millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarent; 5 quum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus quàm quina millia peditum, treceni equites, in singulis legionibus esset, dimitterent: eos primùm, qui emerita stipendia haberent, deinde, ut cujusque fortissimâ operâ Calpurnius & Quintius in prælio usi essent.* U.c.568. a.C.184.

XXXIX. Hac sedatâ contentione, alia subinde C. Decimii prætoris morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Pupius, qui ædiles proximo anno fuerant, & C. Valerius flamen Dialis, & Q. Fulvius Flaccus, (is, quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maximâ ex omnibus contentione) petebant: 6 certamenque ei cum flamine erat: & postea- *Contentiones de præturâ.*

3 *Utraque consules*] Immo *consulem*.

4 *Hi se intercessuros*] Intellige eos qui favebant novis prætoribus, tum tribunos, tum alterum e consulibus.

5 *Quum eas legiones quatuor descripsissent*] Profectò ex tantillo numero fieri nequibant quatuor legiones. Lege ergo: *quum eos in quatuor legiones*, quæ jam tum erant in Hispania, *descripsissent*. *Eos* autem intellige solos Romanos. Socii enim in legiones non describebantur. Ceterùm observandum est, hactenus duas tantùm in Hispania legiones fuisse, non quatuor. Hîc res mutatur, & duæ legiones singulis in Hispania prætoribus decernuntur: idque & in sequentibus annis servatum esse constat ex capp. 32, 36, 40 & 49, l. XL.

6 *Certamenque ei cum flamine erat*] Tota con-

U.c.568. a.C.184. quam primò æquare, mox superare etiam est visus, pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam esse, quòd duos simul unus magistratus, præsertim curules, neque capere posset, neque gerere: pars legibus eum solvi æquum censere, ut, quem vellet, prætorem creandi populo potestas fieret. L. Porcius consul primò in ea sententia esse, 7 ne nomen ejus acciperet; deinde ut ex auctoritate senatûs idem faceret, convocatis Patribus, 8 *Referre se ad eos dixit, quòd nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ civitati, ædilis curulis designatus præturam peteret: sibi, nisi quid aliud iis videretur, in animo esse e lege comitia habere.* Patres censuerunt, uti L. Porcius consul cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento esset, quominus comitia prætoris in locum C. Decimii subrogandi e lege haberentur. Agenti consuli ex senatusconsulto respondit Flaccus, *Nihil, quod se indignum esset, facturum.* Medio responso spem 9 ad voluntatem interpretantibus fecerat, cessurum Patrum auctoritati esse. Comitiis acriùs etiam quàm ante petebat, criminando, extorqueri sibi a consule & senatu populi Romani beneficium; & invidiam gemi-

tentio versabatur inter eum & flaminem, reliquis duobus competitoribus a spe adipiscendi honoris statim dejectis.

7 *Ne nomen ejus acciperet*] Vid. not. 3, ad lib. XXVI, c. 18.

8 *Referre se ad eos dixit, quòd... ædilis curulis designatus præturam peteret*] Notanda locutio, *referre quòd*, & annumeranda iis exemplis, quæ docti viri congesserunt ad probandum rectè *τὸ quòd* inter duo verba fini a dici posse. Si cui tamen hoc displicuerit, poterit per levem mutationem legere: *Referre se de eo dixit quòd.*

9 *Ad voluntatem interpretantibus*] Iis qui id interpretarentur quod ipsi cuperent.

nati honoris fieri, tamquam non appareret, ubi designatus prætor esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. Consul quum & pertinaciam petentis crescere, & favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit; censuerunt frequentes, quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil movisset, 1 ad populum cum Flacco agendum. Concione advocatâ, quum egisset consul; ne tum quidem de sententia motus, gratias populo Romano egit. *Quòd tanto studio, quotiescumque declarandæ voluntatis potestas facta esset, prætorem se voluisset facere. Ea sibi studia civium suorum destituere non in animo esse.* Hæc verò tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius prætor esset, si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter se ipsos, & cum consule fuit: donec senatus a consule est habitus, decretumque, quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & prava studia hominum impedirent, senatum censere satis prætorum esse: P. Cornelius utramque in urbe jurisdictionem haberet, 2 Apollinique ludos faceret.

J. C. 568. a.C. 184.

Sublata S. C. comitia.

XL. His comitiis prudentiâ & virtute senatûs sublatis, alia majoris certaminis, quo & majore de re, & inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summâ contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo, patricii: plebeii autem, M. Porcius

Contentiones de censura.

1 *Ad populum cum Flacco agendum*] Coram populo, in concione adhortandum esse Flaccum ut auctoritati senatûs cederet.

2 *Apollinique ludos faceret*] Ludos Apollinares prætor urbanus faciebat. Vid. suprà l. XXVII, c. 23.

U.c.568 a.C.184 Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. & M. Sempronii, Longus & Tuditanus; sed omnes patricios plebeiosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longè anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocumque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. Nulla ars, neque privatæ, neque publicæ rei gerendæ, ei defuit. Urbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit; huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. In bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis; idem, posteaquam ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si jus consuleres, peritissimus; si causa oranda esset, eloquentissimus; nec is tantùm, cujus lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiæ nullum exstet: vivit immo vigetque eloquentia ejus, sacrata scriptis omnis generis. Orationes & pro se multæ, & pro aliis, & in alios; nam non solùm accusando, sed etiam caùsam dicendo fatigavit inimicos. 3 Simultates nimio plures & exercuerunt eum, & ipse exercuit eas; nec facilè dixeris, utrùm magis presserit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Asperi procul dubio animi, & linguæ acerbæ & immodicè liberæ fuit: sed invicti a cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ; contemptor gratiæ, divitiarum: in parsimonia, in patientia laboris periculique, ferrei prope corporis animique: quem ne senectus quidem, quæ solvit omnia, fre-

M. Porcii Catonis laudes.

3 *Simultates nimio plures*] Inimici, quos permultos habuit, exercuerunt eum, & ipse eos vicissim exercuit ac fatigavit.

gerit : 4 qui sextum & octogesimum annum agens 5 causam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque : nonagesimo anno 6 Servium Galbam ad populi adduxerit judicium. Hunc, sicut omni vitâ, tum 7 prensantem premebat nobilitas : coierantque (præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat) candidati omnes, ad dejiciendum honore eum, non solùm ut ipsi potiùs adipiscerentur, nec quia indignabantur novum hominem censorem videre ; sed etiam quòd tristem censuram, periculosamque multorum famæ, & ab læso a plerisque & lædendi cupido, exspectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat ; refragari sibi, qui liberam & fortem censuram timerent, criminando : & simul L. Valerio suffragabatur. *Illo uno collegâ castigare se nova flagitia, & priscos mores revocare posse.* His accensi homines, adversâ nobilitate, non M. Porcium modò censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt.

U.c.568. A.C.184.

M. Porcius & L. Valerius censores.

XLI. Secundùm comitia censorum consules prætoresque in provincias profecti sunt, præter Q. Nævium, quem quatuor non minùs menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones veneficii, quarum magnam partem extra

4 *Qui sextum & octogesimum annum agens*] Non consentit Livius Ciceroni circa ætatem Catonis, & toto quinquennio eum seniorem facit.

5 *Causam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque*] Reus factus, ipse pro se dixerit, scriptamque, quam tum habuit apud judices orationem, reliquerit.

6 *Servium Galbam ad populi adduxerit judicium*] De hoc judicio, quo Galba absolutus est, vid. in primis Cic. I, de Or. n. 227 & 228.

7 *Prensantem*] Hoc Lipsio debetur, quum in scriptis quibusdam legeretur *præsentem*, in vulgatis *petentem*.

U.c.568. a.C.184. urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. 8 Et L. Postumius prætor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas pastorum conjurationes vindicavit, & reliquias Bacchanalium quæstionis cum omni exsequutus est cura; multos, qui aut citati non affuerant, 9 aut vades deseruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios judicavit, partim comprehensos Romam ad senatum misit; in carcerem omnes 1 a P. Cornelio conjecti sunt. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt; in citeriore A. Terentius, in Suessetanis, oppidum Corbionem vineis & operibus expugnavit; captivos vendidit: quieta deinde hiberna & citerior provincia habuit. Veteres prætores, C. Calpurnius Piso, & L. Quintius, Romam redierunt; utrique magno Patrum consensu triumphus est decretus. Prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triumphavit; coronas aureas tulit octoginta tres, & 2 duodecim millia pondo argenti. Paucos post dies L. Quintius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphavit; tantumdem auri atque argenti in eo triumpho translatum.

Triumphi de Hispanis.

XLII. Censores M. Porcius & L. Valerius,

8 *Et L. Postumius prætor*] Anni prioris: ac fortasse ei imperium in hunc annum prorogatum fuerat. Quod si ita esset, prætor hîc diceretur qui pro prætore erat, ex usitato apud Livium & ceteros more.

9 *Aut vades deseruerant*] Aut datis vadibus, qui sponderent illos ad judicii diem adfuturos, nihilominus judicium deseruerant.

1 *A P. Cornelio*] Prætore, qui utramque in urbe jurisdictionem habebat.

2 *Duodecim millia pondo argenti*] Marcas nostrates 18750.

metu miſtâ exſpectatione, ſenatum legerunt; U.c.568. ſeptem moverunt ſenatu, ex quibus unum in- a.C.184. ſignem & nobilitate, & honoribus, L. Quin- *L. Quintius ſenatu motus.* tium Flamininum conſularem. Patrum memoriâ inſtitutum fertur, ut cenſores motis ſenatu adſcriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes exſtant in eos quos aut ſenatorio loco movit, aut quibus equos ademit: longè graviſſima in L. Quintium oratio eſt, quâ ſi accuſator ante notam, non cenſor poſt notam uſus eſſet, retinere Quintium in ſenatu ne frater quidem T. Quintius, ſi tum cenſor eſſet, potuiſſet. Inter cetera objecit ei: Philippum Pœnum, carum ac nobile ſcortum, ab Roma in Galliam provinciam ſpe ingentium donorum perductum; eum puerum, per laſciviam quum cavillaretur, exprobrare conſuli perſæpe ſolitum, quòd ſub ipſum ſpectaculum gladiatorium abductus ab Roma eſſet, ut obſequium amatori venditaret. Fortè epulantibus iis, quum jam vino incaluiſſent, nuntiatum in convivio eſſe, nobilem Boium cum liberis transfugam veniſſe; convenire conſulem velle, ut ab eo fidem præſens acciperet; introductum in tabernaculum per interpretem alloqui conſulem cœpiſſe. Inter cujus ſermonem Quintius ſcorto, *Vis tu*, inquit, *quoniam gladiatorium ſpectaculum reliquiſti, jam hunc Gallum morientem aſpicere?* Et quum is vixdum ſeriò annuiſſet, ad nutum ſcorti conſulem ſtricto gladio, qui ſuper caput pendebat, loquenti Gallo caput primùm percuſſiſſe, deinde fugienti, fidemque populi Romani, atque eorum qui aderant, imploranti, latus transfodiſſe.

XLIII Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legiſſet, & 3 fabulæ tantùm ſine

3 *Fabulæ... ſine auctore editæ*; Eam tamen opinio-

U.c.568 a.C.184. auctore editæ credidisset, aliud argumentum; simile tamen & libidine, & crudelitate, peragit. Placentiæ famosam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium arcessitam scribit; ibi jactantem sese scorto inter cetera retulisse, quàm acriter quæstiones exercuisset, & quàm multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum illam infra eum accubantem negasse umquam vidisse 4 quemquam securi ferientem, & pervelle id videre. Hìc indulgentem amatorem, unum ex illis miseris attrahi jussum, securi percussisse. Facinus, sive eo modo quo censor objecit, sive, ut Valerius tradit, commissum est, sævum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu consulis recubantis, mactatam humanam victimam esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, ut, si id factum negaret, ceteraque quæ objecisset, 5 sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiâne suâ quemquam doliturum censeret, quum ipse vino & venere amens, sanguine hominis in convivio lusisset?

XLIV. In equitatu recognoscendo, 6 L. Scipioni Asiageni ademptus equus. 7 In censibus

nem sequutus Cicero est, Dial. de Sen. n. 42.

4 *Quemquam securi ferientem*] Fortè *feriri*.

5 *Sponsione defenderet sese*] Defenderet sese, spondendo se certam pecuniæ summam daturum, si veritas criminum probaretur: atque ita rem judicio experiretur.

6 *L. Scipioni Asiageni*] Intellige L. Scipionem fratrem Africani. Ἀσιαγενής apud Græcos idem valuit, quod apud Romanos *Asiaticus*.

7 *In censibus... accipiendis*] In accipienda bonorum cujusque æstimatione, quam cives omnes deferre ad censores debebant.

quoque accipiendis triſtis & aſpera in omnes ordines cenſura fuit. Ornamenta & veſtem muliebrem & vehicula, quæ pluris quàm quindecim millium æris eſſent, 8 in cenſum referre viatores juſſit: item mancipia minora annis viginti, quæ poſt proximum luſtrum decem millibus æris, aut eo pluris veniſſent, 9 uti ea

U.c.568. a. C. 184. *Severitas in cenſu.*

8 *In cenſum referre viatores juſſit*] Hæc mendoſa videntur, legendumque: *in cenſum deferre juratos juſſit*. In cenſum *deferebant* cives qui profitebantur: at *referre* cenſorum eſt accipientium cenſum. Deinde, quid ſibi velint hoc loco illi *viatores*, nemo videt. At vox *juratos* optimè quadrat. Conſtat enim cives omnes coactos eſſe jurare, ſe poſſeſſiones ſuas verè & bonâ fide æſtimaſſe. Hoc ergo triſte & aſperum fuit in hac parte cenſuræ, quòd, quum antea ornamenta, & veſtis muliebris, & vehicula cenſui non adſcriberentur, Cato juſſit adſcribi quæ pluris quàm quindecim millium æris eſſent, & ternos in millia æris attribuit, id eſt, in ſingula æris millia ternos æris gravis, ſive ternos veteri æſtimatione aſſes, tributi nomine pendi voluit. Porrò quindecim millia æris gravis paria æſtimamus marcis argenti noſtratibus 23, cum unciis 3, ſemuncia 1.

9 *Uti ea quoque decem tanto pluris*] Lege, *decies tanto*. Mancipia antiquitus adſcribebantur cenſui. Sed hoc novum & ſanè grave, quòd mancipia, quæ minora annis viginti empta eſſent decem millibus æris, aut eo pluris, decies tanto pluris æſtimavere cenſores, quàm quanti empta eſſent, & ternos in millia æris pendi juſſerunt. Itaque qui decem millibus hujus ætatis mancipium emiſſet, ei centum millibus a cenſoribus illud æſtimabatur: ac proinde trecenos æris gravis dominus eo nomine pendere cogebatur. Cenſores jus habuiſſe æſtimandi bona civium, quanti vellent, jam oſtendit Livius, l. IV, c. 24. Hoc igitur modo Cato luxuriam caſtigare & coercere aggreſſus eſt, ne quis, quod fieri cœptum erat, in veſte, & mundo muliebri, & vehiculis, tum ſervitiis teneris ac delicatis habendis comparandiſque, civilem modum &

U.c.568. a.C.184. quoque decem tanto pluris quàm quanti essent, æstimarentur: & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Aquam publicam omnem in privatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt: & quæ 1 in loca publica inædificata immolitave privati habebant, intra dies triginta demoliti sunt. Opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta, 2 lacus sternendos lapide, detergendasque quâ opus esset cloacas, in Aventino, & in aliis partibus, quâ nondum erant, faciendas, locaverunt. Et separatim Flaccus molem ad 3 Neptunias Aquas, ut iter populo esset, & viam per Formianum montem: Cato atria duo, Mænium & Titium in lautumiis, & quatuor tabernas, in publicum emit; basilicamque ibi fecit, quæ Porcia appellata est. Et vectigalia summis pretiis, 4 ultro tributa infimis locaverunt; quas locationes quum senatus precibus & lacrymis

frugalitatem egrederetur. Decem millia æris gravis sunt marcæ argenti Parisienses 15, unciæ 5.

1 *In loca publica inædificata immolitave*] Ædificia privata in publicum procurrentia, qualia essent podia, *des balcons*. Ceterùm, quod discrimen significationis inter voces *inædificata* & *immolita* statuendum sit, haud sanè liquet: nisi dicemus *immolita* esse ea quæ cœpta strui, *inædificata* quæ planè exstructa erant. Sanè verbi *moliri* ea vis est, ut primùm rei initium designet. Virgil. Æn. VII. *Moliri jam tecta videt.*

2 *Lacus*] Quos Gallicè appellamus, *abreuvoirs*, *bassins*.

3 *Neptunias Aquas*] Loci nomen, quem quidam existimant eum esse, qui hodie dicitur *Nettuno*.

4 *Ultro tributa*] Impensas & attributiones operum publicorum faciendorum, & sartorum tectorum præstandorum, mancipibus & redemptoribus certâ mercede locatorum: quæ proinde e re ejus est qui locat quam minimo pretio locare.

publicanorum victus induci, & de integro locari jussisset, censores edicto summotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paulùm imminutis pretiis locaverunt. Nobilis censura fuit, simultatumque plena: quæ M. Porcium (cui acerbitas ea assignabatur) per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Pollentia in Picenum, Pisaurum 5 in Gallicum agrum, deductæ sunt. Sena jugera in singulos data. Diviserunt agrum, coloniasque deduxerunt iidem tres viri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fulvii, Flaccus & Nobilior. Consules ejus anni nec domi, nec militiæ memorabile quicquam egerunt. In insequentem annum crearunt consules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem.

U.c.568. a.C.184

XLV. M. Claudius, Q. Fabius, Idibus Martiis, quo die consulatum inierunt, de provinciis suis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat, & Sp. Postumius Albinus, & P. Cornelius Sisenna, L. Pupius, L. Julius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius & L. Porcius habuerant, provincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exercitibus servatæ. Prætores ita sortiri jussi, uti flamini Diali utique altera juris dicendi Romæ provincia esset; peregrinam est sortitus. Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Postumio Sicilia, L. Pupio Apulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius maturare est jussus. Galli Transalpini per saltus ignotæ antea viæ (6 ut antè dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aqui-

U.c.569. a.C.183. M.Claudio, Q. Fabio Coss.

Provinciæ.

5 *In Gallicum agrum*] Vid. not. 2, ad XXIII, 14.

6 *Ut antè dictum est*] Suprà c. 22.

U.c.569. leienſis eſt, ædificabant. Id eos ut prohiberet;
a.C.183. 7 quod ejus ſine bello poſſet, prætori mandatum eſt; ſi armis prohibendi eſſent, conſules certiores faceret; ex his placere alterum adversùs Gallos ducere legiones.

XLVI. Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii locum auguris ſufficiendi; creatus Sp. Poſtumius Albinus. Hujus principio anni P. Licinius Craſſus pontifex maximus mortuus eſt: in cujus locum M. Sempronius Tuditanus 8 pontifex eſt cooptatus: pontifex maximus eſt creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris causâ 9 viſceratio data, & gladiatores centum viginti pugnaverunt: & ludi funebres per triduum facti; poſt ludos epulum; in quo, quum toto foro ſtrata triclinia eſſent, tempeſtas cum magnis procellis coorta coegit pleroſque tabernacula ſtatuere in foro; eadem paulo poſt, quum undique diſſerenaſſet, ſublata; 1 defunctoſque vulgò ferebant, quòd inter fatalia vates ceciniſſent, neceſſe eſſe tabernacula in foro ſtatui. Hac religione levatis altera injecta, quòd ſanguine per biduum pluiſſet in area Vulcani: & per decemviros ſupplicatio indicta erat, ejus

Prodigia.

7 *Quod ejus*] Uſitatus Latinis pleonaſmus in voce *ejus* hìc notandus occurrit.

8 *Pontifex eſt cooptatus*] A collegio pontificum. *Pontifex maximus eſt creatus* a populo, tributis comitiis.

9 *Viſceratio*] Crudæ carnis diſtributio. Vid. not. 1, ad l. VIII, c. 22.

1 *Defunctoſque vulgò ferebant*] Ad majorem perſpicuitatem non inutile eſſet adjici vocem *fato*. *Defunctos fato*, id eſt, ſolutos & exemptos, nec ultrà illi fato obnoxios. Senſus igitur eſt: vulgò ita dictitatum, populum Romanum ejuſmodi caſtrorum imagine quæ in foro fuerat, videri cum fatis decidiſſe, quæ diram olim caſtrorum metationem in medio foro minitari credebantur.

prodigii

prodigii expiandi causâ. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt; nec umquam antè tantum regionis ejus hominum Romæ fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam accolunt, vulgata est, crimina querimoniasque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæ pretium fuisse queri; pro se quæque civitates gentesque, singuli etiam privatim (gravis enim accola omnibus erat) Romam aut ad spem levandæ injuriæ, aut ad deflendæ solatium venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenæo venit, ad querendum, simul quòd non deducerentur ex Thracia præsidia, simul quòd in Bithyniam Prusiæ bellum adversùs Eumenem gerenti auxilia missa forent. U.c.569. a.C.183. *Querelæ de Philippo.*

XLVII. Respondendum ad omnia juveni tum admodum Demetrio erat: quum haud facile esset, aut ea quæ objicerentur, aut quæ adversùs ea dicenda erant, memoriâ complecti; nec enim multa solùm, sed etiam pleraque 2 oppidò quàm parva erant: de controversia finium, de hominibus raptis, pecoribusque abactis, de jure aut dicto 3 per libidinem, aut non dicto, de rebus per vim, aut per gratiam judicatis. Nihil horum neque Demetrium docere dilucidè, nec se satis liquidò discere ab eo senatus quum cerneret posse; simul & tirocinio, & perturbatione juvenis moveretur; quæri jussit ab eo, ecquem de his rebus commentarium a patre accepisset? Quum respondisset, *acce-* *Demetrius patrem defendit.*

2 *Oppidò quàm parva*] Admodum parva. Sic lib. XXXVI, c. 25, suprà: *oppidò quàm breve intervallum.*

3 *Per libidinem*] Sine ullo æquitatis legumve respectu, sed prout collibitum animo esset.

U.c.569 a.C.183. *pisse se*; nihil prius nec potius visum est, quàm regis ipsius de singulis responsa accipere. Librum extemplo poposcerunt; deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breve coactæ causæ: ut alia fecisse se secundùm decreta legatorum doceret: alia non per se stetisse quominus faceret, sed per eos ipsos qui accusarent. Interposuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quàm non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret, indignéque sibi, nec ullo suo merito, insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati ejus animi collegit senatus; ceterùm alia excusanti juveni, alia 4 recipienti futura ita ut maximè vellet senatus, responderi placuit: *Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis quod ex voluntate senatûs esset, fecisse, quàm quòd, utcumque ea gesta essent, per Demetrium filium satisfieri voluisset Romanis. Multa & dissimulare, & oblivisci, & pati præterita senatum posse, & credere etiam Demetrio credendum esse. Obsidem enim se animum ejus habere, etsi patri corpus reddiderit: & scire, quantùm salvâ in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse. Honorisque ejus causâ missuros in Macedoniam legatos:* 5 *ut, si quid minùs factum sit quàm debuerit, tum quoque sine piaculo rerum prætermissarum fiat. Velle etiam sentire Philippum,* 6 *integra omnia sibi*

Responsum senatûs.

4 *Recipienti*] Promittenti.

5 *Ut, si quid minùs factum sit*] Ut, si quid secus factum sit, quàm debuerit, *tum quoque*, id est, etiamsi res ita sit, tamen *fiat* id quod fieri debuerat, atque ita negotium componatur *sine piaculo rerum prætermissarum*, ita ut peccatorum a rege nullum piaculum exigatur. Rei gravitatem verbis molliunt Romani, dum *minus.... quàm debuerit*, dicunt, non *malè*; *rerum prætermissarum*, non *peccatorum*.

6 *Integra omnia sibi cum*

tum populo Romano Demetrii filii beneficio esse. U.c.569.
Hæc, quæ augendæ amplitudinis ejus causâ a.C.183.
facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt.

Lacedæmoniorum postulata, & de iis S. C.

XLVIII. Lacedæmonii deinde introducti sunt; multæ & parvæ disceptationes jactabantur; sed quæ maximè rem continerent, erant, utrùm restituerentur quos Achæi damnaverant, necne; iniquè, an jure occidissent, quos occiderant. 7 Vertebatur &, utrùm manerent in Achaico concilio Lacedæmonii; an, ut antè fuerat, secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. 8 Restitui, judiciaque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum & consignari a Lacedæmoniis & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: jussus idem in Peloponneso sociorum res adspicere; nam ibi quoque & ex veteribus discordiis residui motus erant, & Messene desciverat a concilio Achaico; cujus belli & causam, & ordinem si expromere velim, immemor sim propositi, quo statui non ultrà attingere externa, nisi quâ Romanis cohærent rebus.

Philopœmen Pr. Achæorum captus a Messeniis.

XLIX. Eventus memorabilis est, quòd, quum bello superiores essent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur, ad præoccupandam Coronen profectus, quam hostes petebant; in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere, Thracum Cretensiumque auxilio, tradunt; sed pudor relinquendi equites nobilissimos gentis, ab ipso nuper le-

populo Romano... esse] Integram, illibatam sibi cum populo Romano remanere gratiam & amicitiam.

7 *Vertebatur &*] In controversiam etiam veniebat, utrùm, &c.

8 *Restitui*] Vel intellige, vel adde, *damnatos.*

U.c.569. a.C.183. ctos, tenuit; quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium; prolapso equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit quin exanimaretur, septuaginta annos jam natus, & diutino morbo, ex quo tum primùm reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Jacentem hostes superfusi oppresserunt: cognitumque primùm a verecundia memoriaque meritorum haud secus quàm ducem suum attollunt, reficiuntque, & ex valle devia in viam portant, vix sibimetipsi præ necopinato gaudio credentes; pars nuntios Messenen præmittunt, debellatum esse, Philopœmenem captum adduci. Primùm adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modò, sed vix pro sano nuntius audiretur; deinde ut super alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides; & priusquam appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes simul liberi ac servi, pueri quoque cum feminis effunduntur; itaque clauserant portam turbæ, 9 dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videretur. Ægre summoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt; atque turba conferta iter reliquum clauserat: & quum pars maxima exclusa a spectaculo esset, theatrum repentè, quod viæ propinquum erat, compleverunt, & ut eò in conspectum populi adduceretur, unâ voce omnes exposcebant. Magistratus & principes veriti ne quem motum misericordia præsentis tanti viri faceret, quum alios verecun-

9 *Dum pro se quisque.... videretur*] Magis placeret, *videtur*: ac vix dubitamus sic scripsisse Livium. Nisi loco τȣ *dum* legendum est *quum*.

dia pristinæ majestatis collata præsenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt: deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, prætore Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. Inde abducto eo in curiam, & senatu vocato, consultari cœptum. U.c.569. a.C.183.

L. Jam invesperascebat, & non modò cetera, sed ne in proximam quidem noctem ubi satis tutò custodiretur, expediebant. Obstupuerant ad magnitudinem pristinæ ejus fortunæ virtutisque: & neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam ejus satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum; eò vinctus dimittitur, & 1 saxum ingens, quo operitur, machinâ superimpositum est; ita loco potiùs quàm homini cuiquam credendam custodiam rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die 2 multitudo quidem integra, memor pristinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebat: defectionis auctores, quorum in manu respublica erat, in secreto consultantes, omnes ad necem ejus consentiebant: sed utrùm maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior pœnæ, missusque qui venenum ferret. Accepto

In subterraneam cellam demittitur.

Veneno tollitur.

1 *Saxum ingens, quo operitur*] Saxum ingens, quo tegitur thesaurus ille subterraneus, superimpositum est ope machinæ ad magnas ponderum moles tollendas aptæ.

2 *Multitudo... integra*] Sanæ mentis, non corrupta factionibus. Sic l. IX, c. 46, *integer populus, fautor & cultor bonorum.*

U.c.569. a.C.183. poculo, nihil aliud loquutum ferunt, quàm quæsisse si incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorum erat) equitesque evasissent. Posteaquam dictum est, incolumes esse; *Bene habet*, inquit, & poculo impavidè exhausto, haud ita multo post expiravit. Nec diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit; victa namque Messene bello exposcentibus Achæis noxios dedidit, ossaque reddita Philopœmenis sunt: & sepultus ab universo Achaico concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne divinis quidem abstineretur. *Tres nobiles Impp. mortui.* Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibusdam eorum, velut ad insignem notam hujus anni, memoriæ mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem: adeo in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.

LI. Ad Prusiam regem legatus T. Quintius *Mors Annibalis.* Flamininus venit, quem suspectum Romanis, & 3 receptus post fugam Antiochi Annibal, & bellum adversùs Eumenem motum faciebat; ibi, seu quia a Flaminino inter cetera objectum Prusiæ erat, hominem omnium qui viverent infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriæ suæ primùm, deinde fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adversùs populum Romanum fuisset; seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur præsenti Flami-

3 *Receptus post fugam Antiochi Annibal*] Annibal, Antiocho victo, veritus ne Romanis dederetur, in Cretam fugerat. Inde, quum se invidiæ objectum propter nimias opes videret, ad Prusiam contendit, eique, in bello adversùs Eumenem, utilem operam navavit.

nino Romanisque, per se necandi aut tradendi ejus in potestatem consilium cepit; a primo colloquio Flaminini, milites extemplo ad domum Annibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Annibal prospexerat animo; & Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sanè confisus. 4 Prusiæ verò levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus e domo fecerat: ex his quosdam occultos, ne custodiâ sepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit; totius circuitum domûs ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nuntiatum milites regios in vestibulo esse, postico, quod devium maximè atque occultissimi exitûs erat, fugere conatus, ut id quoque occursu militum obseptum sensit, & omnia circà clausa custodiis dispositis esse, venenum (quod multo antè præparatum ad tales habebat casus) poposcit. *Liberemus*, inquit, *diuturnâ curâ populum Romanum: quando mortem* 5 *senis exspectare longum censent. Nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. Mores quidem populi Romani quantùm mutaverint, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho regi, hosti armato, exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, prædixerunt; hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidendi hospi-*

U.c.569.
a.C.183.

4 *Prusiæ.... levitatem*] Hujus regis servilem planè indolem describit Livius, l. XLV, c. 44.

5 *Senis*] Tunc quintum & sexagesimum annum agebat Annibal. Vid. suprà not. 2, ad XXX, 28.

U.c.569. a.C.183. *tis, miserunt.* Exsecratus deinde in caput regnumque Prusiæ, & hospitales deos violatæ ab eo fidei testes invocans; poculum exhausit. Hic vitæ exitus fuit Annibalis.

Scipio Afric. quo anno mortuus.

LII. Scipionem & Polybius, & 6 Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his, 7 neque Valerio assentior: his, quòd, censoribus M. Porcio, L. Valerio, principem senatûs ipsum L. Valerium censorem lectum invenio, quum superioribus tribus lustris Africanus fuisset; quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum ejus lectus non esset. 8 Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius, adversùs quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Nævius in magistratuum libris est tribunus plebis, P. Clau-

6 *Rutilius*] Hic ille est vir sanctissimis moribus, quem toties Cicero aliique miris prædicant laudibus. Romanam historiam Græcè composuerat.

7 *Neque Valerio assentior*] Non exprimit hoc loco Livius, quænam fuerit Valerii Antiatis sententia, quia nimirum eam suprà retulit. Quidquid enim noster in fine l. XXXVIII, narravit de accusatione ac morte Africani, deque iis quæ deinceps sequuta sunt, nititur auctoritate Valerii Antiatis, ut constat ex c. 50 libri modò memorati. Valerius igitur credidit Scipionem mortuum esse M. Æmilio, C. Flaminio consulibus: Polybius & Rutilius, quinquennio seriùs, hoc nempe anno. Neutris assentitur Livius.

8 *Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius*] Opinionem Valerii Antiatis, qui Scipionem accusatum fuisse memoravit a duobus Petilliis, quinto anno, id refellit, quòd index, sive, ut nunc loquimur, titulus orationis P. Scipionis nomen habet M. Nævii tribuni plebis. Ceterùm mirum videri possit tantopere nunc credere Livium orationi illi P. Scipionis, quum l. XXXVIII, c. 56, dubitet, an illa revera ipsius sit.

dio, L. Porcio consulibus; sed iniit tribunatum, Appio Claudio, M. Sempronio consulibus, 9 ante diem quartum Idus Decembres; inde tres menses ad Idus Martias sunt, quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. 1 Ita & vixisse in tribunatu Nævii videtur, diesque ei dici ab eo potuisse; decessisse autem ante L. Valerii & M. Porcii censuram. Trium clarissimorum suæ cujusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quàm quòd nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit. Jam primùm omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt; veneno absumpti Annibal & Philopœmen, exsul Annibal proditus ab hospite; captus Philopœmen, in carcere & in vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exsul, neque damnatus, die tamen dictâ, ad quam non affuerat, reus absens citatus, voluntarium non sibimetipse solùm, sed etiam funeri suo exsilium indixit. U.c.569. a.C.183.

Demetrii reditus in Macedoniam.

LIII. Dum ea in Peloponneso, a quibus divertit oratio, geruntur; reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque, aliter aliorum effecerat animos. Vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium ut pacis auctorem cum ingenti favore conspiciebant: simul & spe haud dubiâ regnum ei post mortem patris destinabant. *Nam*

9 *Ante diem quartum Idus Decembres*] Eo enim die & primi tribuni plebis creati fuerant, & postea semper eorum successores magistratum inierunt.

1 *Ita & vixisse in tribunatu Nævii videtur,.. decessisse autem ante L. Valerii & M. Porcii censuram*] Non longè abit ab hac opinione Cicero, apud quem Cato in Dial. de Sen. n. 19, de Scipione Africano dicit: *anno ante me censorem mortuus est.*

U.c.569. a.C.183. *etsi minor ætate quàm Perseus esset, hunc tamen justâ matrefamilias, 2 illum pellice ortum esse: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere, hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre. Ad hoc Romanos Demetrium in paterno solio locaturos: Persei nullam apud eos gratiam esse.* Hæc vulgò loquebantur; itaque & Persea cura angebat, ne parum pro se una ætas valeret, quum omnibus aliis rebus frater superior esset: & Philippus ipse, vix sui arbitrii fore quem heredem regni relinqueret credens, sibi quoque graviorem esse, quàm vellet, minorem filium censebat. Offendebatur interdum concursu Macedonum ad eum: & alteram jam se vivo regiam esse indignabatur. Et ipse juvenis haud dubiè inflatior redierat, subnixus erga se judiciis senatûs, concessisque sibi quæ patri negata essent: & omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam, non apud fratrem modò, sed etiam apud patrem conciliabat: utique posteaquam alii legati Romani venerunt, & cogebatur de-

Inter eum & Persea discordiæ.

Philippo quoque invisus Demetrius.

2 *Illum pellice ortum esse*] Quin & Plutarchus in Æmilio testis est hanc de Perseo fuisse opinionem, eum ne genitum quidem Philippo esse, sed subditum ab Philippi uxore: matremque ejus nominat Gnathæniam, sarcricem Argolicam. Et Perseus apud Livium ipsum, XL, 9, de se loquitur: *me subditum & pellice genitum appellant.* Ex his colligitur Perseum a Philippo & uxore ejus, tamquam legitimum utriusque filium, agnitum & palam habitum esse, ac proinde pro legitimo sese gessisse: sed ortum ejus multis fuisse suspectum, variisque jactatum esse sermonibus, aliis a Philippo eum susceptum esse ex pellice dicentibus, aliis planè subditum per fraudem, nec quicquam pertinentem ad stirpem regiam.

cedere Thraciâ, præsidiaque deducere, & alia, aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova constitutione senatûs, facere. Sed omnia mœrens quidem & gemens (eo magis, quòd filium frequentiorem prope cum illis, quàm secum cernebat;) 3 obedienter tamen adversùs Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli causam præberet. Avertendos etiam animos a suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum, in Odrysas, & Dantheletas, & Bessos duxit. Philippopolin urbem fugâ desertam oppidanorum, qui in proxima montium juga cum familiis receperant sese, cepit: campestresque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit; relicto inde ad Philippopolin præsidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Deuriopo condere instituit. Pæoniæ ea regio est prope Erigonum fluvium, qui ex Illyrico per Pæoniam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere urbe, novam urbem Perseida, ut is filio majori haberetur honos, appellari jussit.

U.c. 569. a.C. 183.

LIV. Dum hæc in Macedonia geruntur, consules in provincias profecti. Marcellus nuntium præmisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. Advenienti consuli Galli sese dediderunt: duodecim millia armatorum erant; plerique arma ex agris rapta habebant; ea ægrè patientibus iis adempta, quæque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant; de his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum a C. Valerio prætore exposuerunt, *Se, superante in Gallia*

In Venetia Galli se dedunt consuli.

3 *Obedienter... adversùs Romanos*] Obedientem se præbens Romanorum imperiis.

U.c.569. a.C.183. *multitudine, inopiâ coactos agri & egestate ad quærendam sedem Alpes transgressos; quæ inculta per solitudines viderent, ibi sine ullius injuria consedisse. Oppidum quoque ædificare cœpisse: quod indicium esset, nec agro, nec urbi ulli vim allaturos venisse. Nuper M. Claudium ad se nuntium misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. Se certam, etsi* 4 *non speciosam pacem, quàm incerta belli, præoptantes,* 5 *dedidisse se priùs in fidem, quàm in potestatem populi Romani. Post paucos dies, jussos & agro & urbe decedere. Sese tacitos abire, quò terrarum possent, in animo habuisse; arma deinde sibi, & postremò omnia alia quæ ferrent agerentve, adempta. Orare se senatum populumque Romanum, ne in se innoxios deditos acerbiùs quàm in hostes sævirent.* Huic orationi senatus ita responderi jussit: *Neque illos rectè gessisse, quum in Italiam venirent, oppidumque in alieno agro, nullius Romani magistratûs, qui ei provinciæ præesset, permissu, ædificare conati sint: neque senatui placere, deditos spoliari. Itaque se cum iis legatos ad consulem missuros, qui, si redeant unde venerint, omnia iis sua reddi jubeant; quique protinus eant trans Alpes, & denuntient Gallicis populis, multitudinem suam domi contineant. Alpes prope inexsuperabilem finem in medio esse;* 6 *non utique iis*

4 *Non speciosam*] Parum honestam. Suprà XXX, 30. *Tibi ampla ac speciosa danti est pax.*

5 *Dedidisse se priùs in fidem, quàm in potestatem populi Romani*] Ita sese dedidisse, ut potiùs fidei se Romanorum committerent, quàm potestati subjicerent: ac proinde tractari debuisse ut supplices qui fidem habuissent Romanis, non ut servos, in quos omnia licerent.

6 *Non utique iis melius fore, qui eas*] Malum habituros eos, qui primi postea Alpes transissent. Verba sunt minantium. Sic l. III, c. 41. *Non erit melius, nisi de quo consuli-*

melius fore, qui eas primi pervias fecissent. Legati missi, L. Furius Purpureo, Q. Minucius, L. Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus, quæ sine cujusquam injuria habebant, Italiâ excesserunt. U. c. 569. a. C. 183.

LV. Legatis Romanis Transalpini populi benignè responderunt; seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt, *Quòd eos homines, qui gentis injussu profecti occupare agrum imperii Romani, & in alieno solo ædificare oppidum 7 conati sunt, impunitos dimiserint. Debuisse gravem temeritatis mercedem statui. Quòd verò etiam sua reddiderint, vereri ne tantâ indulgentiâ plures ad talia audenda impellantur.* Et exceperunt, & prosequuti cum donis legatos sunt. M. Claudius consul, Gallis ex provincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit: litteris ad senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur; nec satis constabat, utrùm Latinam, an civium Romanorum deduci placeret; postremò Latinam potiùs coloniam deducendam Patres censuerunt. Triumviri creati sunt, P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romanorum civium sunt deductæ; bina millia hominum in agro, qui proximè Boiorum, 8 antè Tuscorum fuerat, octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt triumviri, M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Carus, L.

Aquileia colonia.

Mutina & Parma coloniæ.

mus, vocem misisse. Pervias fecissent interpretamur *transiissent.* Sed ideo locutione paulo grandiore utitur Livius, quia priùs Alpes vocaverat *prope inexsuperabilem finem.*

7 *Conati sunt*] Lege *sint. Conati* autem intellige *ausi.*

8 *Antè Tuscorum*] Vid. suprà V, 33.

U.c.569. a.C.183. Quintius Crispinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est deducta; deduxerunt triumviri, Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Ti. Sempronius Gracchus; jugera in singulos data decem.

Res in Hispania gestæ. LVI. Eodem anno A. Terentius proprætor haud procul flumine Ibero, in agro Ausetano, & prælia secunda cum Celtiberis fecit, & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius proprætor diutino morbo est implicitus, &, nullo lacessente, peropportunè quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam a Q. Fabio consule gestum. M. Marcellus ex Istria revocatus, exercitu dimisso, Romam comitiorum causâ *Comitia.* rediit. Creavit consules, Cn. Bæbium Tamphilum & L. Æmilium Paullum; cum M. Æmilio Lepido hic ædilis curulis fuerat, a quo consule quintus annus erat, quum is ipse Lepidus post duas repulsas consul factus esset. Prætores inde facti, Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Lævinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causâ: quòd sanguine per biduum pluisse in area Concordiæ satis credebant; nuntiatumque erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non antè fuerat, novam editam e mari esse. Annibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est, legatis ad eam rem ad Prusiam missis, præter T. Quintium Flamininum (cujus in ea re celebre est nomen) L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

EPITOME
LIBRI XL LIVIANI.

Quum Philippus 1 *liberos eorum quos in vinculis nobilissimorum hominum habebat, conquiri ad mortem jussisset, Theoxena, pro liberis suis & sororis admodum pueris verita regis libidinem, prolatis in medium gladiis, & poculo in quo erat venenum, suasit iis, ut imminens ludibrium morte effugerent: & quum persuasisset, ipsa se cum viro in mare præcipitavit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perseum & Demetrium referuntur: & ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidii, & affectati regni, primùm petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est: regnumque Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum devenit. Item res in Liguribus, & Hispania contra Celtiberos a compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilii in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo a cultoribus agri in arca lapidea clausi, & Græci, & Latini, inventi sunt: in quibus plura, quæ dissolvendarum religionum erant, prætor, ad quem delati erant, quum legisset, juravit senatui, contra rempublicam esse, ut legerentur servarenturque: & ex senatusconsulto in Comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quòd Demetrium filium falsis alterius filii in eumdem delationibus impulsus veneno sustulisset, & de pœna Persei cogitavit, voluitque Antigonum potiùs amicum suum successorem regni sui relinquere. Sed in hac cogitatione morte raptus est; regnum Perseus excepit.*

1 *Liberos eorum quos in vinculis nobilissimorum hominum habebat*] Dubitamus an hæc verborum structura legitima sit. Legimus *nobilissimos homines.*

LIBER XL.

U.c.570. a.C.182. Cn. Bæbio, L. Æmilio Coss. *Provinciæ.*

I. PRINCIPIO insequentis anni consules prætoresque sortiti provincias sunt; consulibus nulla, præter Ligures, quæ decerneretur, erat. Jurisdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit, Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Consules delectus habere jussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare, periculumque esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis, citeriorem in armis esse, & cum Celtiberis bellari sciebant: in ulteriore, quia diu æger prætor esset, luxuriâ & otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit: quatuor legiones in Ligures, uti singulæ quina millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, & octingenti equites. Hi duo consulares exercitus essent. Scribere præterea jussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, & sexcentos equites, & mittere ad M. Marcellum in Galliam, cui ex consulatu prorogatum imperium erat. In Hispaniam etiam utramque quæ ducerentur, quatuor millia peditum, civium Romanorum, & ducenti equites, & sociorum septem millia peditum, cum trecentis equitibus, scribi jussa; & Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est.

Procella prodigiosa.

II. Ver procellosum eo anno fuit; pridie

1 Parilia medio ferme die atrox cum vento tempestas coorta, multis sacris profanisque locis stragem fecit: signa ænea in Capitolio dejecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino est, raptam tulit, & in posticis parietibus Cereris templi affixit: signa alia in Circo maximo, cum columnis, quibus superstabant, evertit: 2 fastigia aliquot templorum a culminibus abrupta, fœdè dissipavit. Itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique haruspices jusserunt; simul procuratum est, quòd tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat: 3 & a Formiis ædem Apollinis ac Caietæ de cœlo tactam. Ob ea prodigia viginti hostiis majoribus sacrificatum est, & diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex litteris A. Terentii proprætoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia; quum plus annum æger fuisset, mortuum esse; eo maturiùs in Hispaniam prætores jussi proficisci.

U.c.570.
a.C.182.

1 *Parilia*] Festus erat dies, qui *Parilia* vel *Palilia* dicebatur: *Palilia*, a pastorum dea Pale; *Parilia*, quoniam pro partu pecoris eidem deæ sacra fiebant. Celebrabantur hæc festa a. d. 11 Kal. Maias. Ritus ac cæremonias Paliliorum fusè describit Ovidius, l. IV Fastorum. Hic erat dies natalis urbis Romæ.

2 *Fastigia aliquot templorum a culminibus abrupta*] Fastigium est illa pars tecti quæ in altitudinem extollitur triangulari ferè formâ. Id, peculiari quodam sensu atque formâ, templorum proprium erat. Inde *fastigium* recensetur inter honores divinos Cæsari decretos, Phil. II, n. 110. *Culmen*, quod hîc distinguitur a fastigio, nihil aliud esse potest, quàm tecti pars inferior, quæ reliquum ædificium tegit, sed fastigio subjecta est.

3 *Et a Formiis ædem Apollinis ac Caietæ*] Ableganda videtur præpositio *a*. Vult Livius ædem Apollinis, tum Formiis, tum Caietæ, de cœlo tactam.

U.c. 570. a.C. 182 *Legationes transmarinæ.*

III. Legationes transmarinæ deinde in senatum introductæ sunt : 4 prima 5 Eumenis & Pharnacis regum, & 6 Rhodiorum, querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati, & Achæorum, & Lacedæmoniorum, sub idem tempus venerunt : iis, priùs Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum. De Philippo auxerat curam Marcius ; nam ita fecisse eum quæ senatui placuissent fatebatur, ut facilè appareret, non diutius, quàm necesse esset, facturum ; neque obscurum erat rebellaturum, omniaque, quæ tunc ageret diceretque, eò spectare. Jam primùm omnem ferè multitudinem civium ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam appellata Pæonia est, traduxit : Thracibusque & aliis barbaris urbes tradidit habitandas ; fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremi-

4 *Prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorum*] Lege sine ulla dubitatione *primæ*. Hoc & ratio ipsa probat, & alter infrà locus planè geminus huic, c. 20. *Legatione deinde in senatum introduxerunt : regum primas Eumenis & Ariarathis.*

5 *Eumenis & Pharnacis regum*] Hi reges tunc bellum adversùs sese mutuò gerebant. Pharnaces rex erat Ponti, Mithridatis illius, qui tamdiu Romana arma exercuit, avus.

6 *Rhodiorum, querentium de Sinopensium clade*] Sinope a Pharnace, cujus modò in nota 2 mentio facta est, capta fuerat, eique & successoribus ejus servivit, donec Mithridatico bello a Lucullo caperetur. Rhodii illam antea tutati fuerant adversùs Mithridatem hujus Pharnacis patrem : & nunc auxilium ei quod possunt ferunt, preces ad Romanos.

tum totâ Macedoniâ fecit, relinquentesque penates suos cum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant: exsecrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus, omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. Postremò negare propalam cœpit, satis tutum sibi quicquam esse, nisi liberos eorum, quos interfecisset, comprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret. U.c.570. a.C.182.

Theoxenæ facinus.

IV. Eam crudelitatem fœdam per se, fœdiorem unius domûs clades fecit. Herodicum principem Thessalorum multis antè annis occiderat: generos quoque ejus postea interfecit; in viduitate relictæ filiæ, singulos filios parvos habentes. Theoxena & Archo nomina mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aspernata nuptias est. Arco Poridi cuidam longè principi 7 gentis Æneatum nupsit: & apud eum plures enixa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: &, tamquam omnes ipsa enixa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura. Posteaquam regis edictum, de comprehendendis liberis eorum qui interfecti essent, accepit; ludibrio futuros, non regis modò, sed custodum etiam libidini rata, ad rem atrocem animum adjecit; ausaque est dicere, se suâ manu potiùs omnes interfecturam, quàm in potestatem Philippi venirent. Poris abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, co-

7 *Gentis Æneatum*] *Ænea*, sive *Ænia*, urbs fuit Macedoniæ, non longè ab Thessalonica, quam ab Ænea conditam fama ferebat. Populi *Æneates* dicti.

U.c.570. a.C.182. mitemque ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna cæremonia quotannis faciunt; ibi die per solennes epulas consumpto, navem præparatam a Poride, sopitis omnibus, de tertia vigilia conscendunt, tamquam 8 redituri in Thessalonicam: sed trajicere in Eubœam erat propositum. Ceterùm in adversum ventum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit: & regii, qui præerant custodiæ portûs, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miserunt, cum gravi edicto, ne reverterentur sine ea. Quum jam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat: interdum manus ad cœlum tendens, opem ut dii ferrent, orabat. Ferox interim femina ad multo antè præcogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit: & posito in conspectu poculo, strictisque gladiis, *Mors*, inquit, *una vindicta est. Viæ ad mortem hæ sunt: quâ quemque animus fert, effugite superbiam regiam. Agite juvenes mei, primùm, qui majores estis, capite ferrum: aut haurite poculum, si segnior mors juvat.* Et hostes aderant, & auctor mortis instabat. Alii alio leto absumpti semianimes e nave præcipitantur: ipsa deinde virum comitem mortis complexa in mare sese dejecit; nave vacuâ dominis regii potiti sunt. Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adjecit, ut vulgò ipsum liberosque ejus exsecrarentur; quæ diræ brevi ab omnibus diis exauditæ, ut sæviret ipse in suum sanguinem, effecerunt.

Persei in fratrem consilia.

V. Perseus enim, quum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris

8 *Redituri in Thessalonicam*] Dele præpositionem.

apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos; sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere, ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit; ceterùm quum se ne ad id quidem, quod 9 muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet, singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. Et primò quidam ex his, aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant; deinde, crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summâ ope adversaretur; prospicientes animo exitum incauti a fraude fraterna juvenis, adjuvandum quod futurum erat rati, fovendamque spem potentioris, Perseo se adjungunt. 1 Cetera in suum quæque tempus agenda differunt: in præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad consilia belli, ad quæ jam suâ sponte animum inclinasset. Simul, ut Demetrius in dies suspectior esset, ex composito sermones 2 ad spretionem Romanorum trahebant; ibi quum alii mores & instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius urbis nondum exornatæ, neque publicis, neque privatis locis, alii singulos principum eluderent; juvenis incautus & amore nominis Romani, & certamine adversùs fratrem, omnia tuendo suspectum se patri, & opportunum criminibus faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus

U.c.570. a.C.182.

Demetrius fit suspectus.

9 *Muliebri.... animo*] Molli, timido, ignavo animo, qui non verâ virtute, sed occultis dolis grassaretur.

1 *Cetera*] Præter ea quæ mox memorantur in præsentia peragenda.

2 *Ad spretionem Romanorum*] *Spretio* perrara vox est, quæque haud fortasse alibi facilè reperiatur. Si ea displicebit, lege *despectionem*, aut *mentionem*.

U.c.570. a.C.182. Romanis consiliorum habebat; totus in Persea versus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant quos fortè miserat in Bastarnas ad arcessenda auxilia, adduxerantque inde nobiles juvenes, & regii quosdam generis: quorum unus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque consociatio gentis ejus animum regis. Tum Perseus, *Quid ista prosunt?* inquit; *nequaquam tantum in externis auxiliis est præsidii,* 3 *quantum periculi fraude domesticâ. Proditorem nolo dicere, certè speculatorem habemus in sinu: cujus, ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium penè Macedonum in eum ora conversa sunt: nec regem se alium rentur habituros esse,* 4 *quàm quem Romani dedissent.* His per se ægra mens senis stimulabatur: & animo magis quàm vultu ea crimina accipiebat.

Lustratio exercitûs apud Macedonas. VI. Fortè lustrandi exercitûs venit tempus, cujus solenne est tale. 5 Caput mediæ canis præcisæ & prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad lævam viæ ponitur; inter hanc divisam hostiam copiæ armatæ traducuntur; præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum: deinde rex ipse cum liberis sequitur: proxima est regia cohors custodesque corporis: postremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii juvenes cingebant; Perseus jam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor: medio juventæ robore il-

3 *Quantum periculi fraude domesticâ*] Magis placeret, *in fraude.*

4 *Quàm quem Romani dedissent*] Meliùs, *dederint.*

5 *Caput mediæ canis præcisæ & prior pars*] Caput & anterior pars canis, quæ secta media est.

le, hic flore; fortunati patris matura ſoboles, ſi mens ſana fuiſſet. Mos erat, luſtrationis ſacro peracto, exercitum decurrere, & diviſas bifariam duas acies concurrere ad ſimulacrum pugnæ. Regii juvenes duces ei ludicro certamini dati; ceterùm non imago fuit pugnæ, ſed, tamquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multaque vulnera ſudibus facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad juſtam belli ſpeciem. Pars ea quæ ſub Demetrio erat, longè ſuperior fuit; id ægre patiente Perſeo, lætari prudentes amici ejus, eamque rem ipſam dicere præbituram cauſam criminandi juvenis.

U.C.570. a.C.182.

Ludicri certaminis victor Demetrius.

VII. Convivium eo die ſodalium, qui ſimul decurrerant, uterque habuit, quum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perſeus negaſſet. Feſto die invitatio benigna, & hilaritas juvenilis utroſque in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri, & jocoſa dicta in adverſarios, ita ut ne ipſis quidem ducibus abſtineretur, jactabantur. Ad has excipiendas voces ſpeculator ex convivis Perſei miſſus, quum incautior obverſaretur, exceptus a juvenibus fortè triclinio egreſſis, malè mulcatur. Hujus rei ignarus Demetrius, *Quin comiſſatum*, inquit, *ad fratrem imus? & iram ejus, ſi qua ex certamine reſidet, ſimplicitate & hilaritate noſtrâ lenimus?* Omnes ſe ire conclamarunt, præter eos qui ſpeculatoris ab ſe pulſati præſentem ultionem metuebant; quum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veſte abdiderunt, quo ſe tutari, ſi qua vis fieret, poſſent. Nihil occulti eſſe in inteſtina diſcordia poteſt; utraque domus ſpeculatorum & proditorum plena erat. 6 Præcucurrit index ad Perſea, ferro ſuc-

Speculator Perſei apud Demetrium.

6 *Præcucurrit index.... nuntians*] Poſtremam vocem adjecerunt ignari moris Livii. Eam delemus. Suf-

U.c.570. a.C.182. cinctos nuntians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. Etsi causa apparebat, (nam ab iis pulsatum convivam suum audierat) tamen infamandæ rei causâ januam obserari jubet: & ex parte superiore ædium, versisque in viam fenestris, comissatores, tamquam ad cædem suam venientes, aditu januæ arcet. Demetrius per vinum, quòd excluderetur, paulisper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus.

Perseus fratrem aditu januæ arcet.

Eum accusat apud patrem.

VIII. Postero die Perseus, quum primùm conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit; 7 cui quum pater, *Satin' salvæ?* &, *quænam ea mæstitia esset?* interrogaret eum: 8 *De lucro tibi*, inquit, *vivere me scito; jam non occultis a fratre petimur insidiis. Nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, parietum præsidio me a furore ejus sum tutatus.* Quum pavorem mistum admiratione patri injecisset: *Atqui, si aures præbere potes*, inquit, *manifestam rem teneas, faciam.* Enimvero se Philippus dicere auditurum, vocarique extemplo Demetrium jussit, & seniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes jam in regia, Lysimachum & Onomastum arcessit,

ficit enim nomen *index*.

7 *Cui quum pater, Satin' salvæ? &.... interrogaret eum*] Elegantiùs legeretur, ejectis duabus supervacuis vocibus, *cui... eum. Quum pater, Satin' salvæ? &, quænam ea mæstitia esset? interrogaret; De lucro.*

8 *De lucro tibi... vivere me scito*] *De lucro vivere* est ipsam vitam in lucro ponere; sic vivere, ut omnis dies, omnis hora, propter imminens periculum, lucro deputetur. Sic Cicero, ad Fam. l. IX, ep. 17. *De lucro prope jam quadriennium vivimus, si aut hoc lucrum est, aut hæc vita, superstitem reipublicæ vivere.*

quos

quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans inambulavit; posteaquam venisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis: filiis, ut ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi quum consedisset: *Sedeo*, inquit, *miserrimus pater, judex inter duos filios, accusatorem parricidii, & reum; aut confisti, aut admissi criminis labem apud meos inventurus. Jampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, quum vultus inter vos minimè fraternos cernerem, quum voces quasdam exaudirem; sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse: etiam hostes, armis positis, fœdus icisse, & privatas multorum simultates finitas: subituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique præceptorum, quæ vereor ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego, audientibus vobis; detestatus exempla discordiarum fraternarum, 9 horrendos eventus eorum retuli, quibus se stirpemque suam, domos, regna, funditus evertissent? Meliora quoque exempla parte alterâ posui; sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, salutarem per multa secula ipsis patriæque: eamdem civitatem, posteaquam mos sibi cuique rapiendi tyrannidem exortus sit, eversam. Jam hos Eumenem Attalumque fratres, à quàm exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho, & cuilibet regum hujus*

U.c.570. a.C.182.

Philippi oratio.

9 *Horrendos eventus eorum*] Nempe fratrum: quæ vox latet quodammodo inclusa in τῷ *fraternarum.* *Quibus* refertur ad *eventus.* Si quis tamen legere malit *qui* pro *quibus*, non magnopere repugnabimus.

U.c.570. a.C.182. *ætatis, nullâ re magis, quàm* 1 *fraternâ unanimitate, regnum æquasse. Ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt; P. & L. Scipionum, qui Antiochum devicerunt; patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. Neque vos illorum scelus, similisque sceleri eventus deterrere à vecordi discordia potuit; neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Vivo & spirante me, hæreditatem meam ambo & spe, & cupiditate improbâ crevistis. Eousque me vivere vultis, donec alterius vestrûm superstes, haud ambiguum regem alterum meâ morte faciam. Nec fratrem, nec patrem potestis pati; nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni unius insatiabilis amor successit. Agite! conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam, quicquid aut veri potestis, aut comminisci libet. Reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur.* Hæc furens irâ quum dixisset, lacrymæ omnibus obortæ, & diu mœstum silentium tenuit.

Persei oratio. IX. Tum Perseus: *Aperienda nimirum nocte janua fuit, & armati comissatores accipiendi, præbendumque ferro jugulum, quando non creditur, nisi perpetratum, facinus, & eadem petitus insidiis audio, quæ latro atque insidiator. Non nequicquam isti unum Demetrium filium te habere,* 2 *me subditum & pellice genitum appellant; nam si gradum, si caritatem filii apud te*

1 *Fraternâ unanimitate*] De laudata hac Eumenis, Attali, Athenæi, & Philetæri, fratrum concordia vid. nostrum infrà, l. XLV, c. 19.

2 *Me subditum & pellice genitum*] Vid. not. 1, ad l. XXXIX, c. 53.

haberem, non in me querentem deprehensas insidias, sed in eum qui fecisset, sævires: nec adeo tibi vilis vita esset nostra, ut nec præterito periculo meo movereris, neque futuro, si insidiantibus sit impune. Itaque si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantùm deos ut a me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. 3 *Sin autem, (quod circumventis in solitudine natura ipsa subjicit, ut hominum, quos numquam viderint, fidem tamen implorent) mihi quoque ferrum in me strictum cernenti vocem mittere liceat; per te patriumque nomen, quod utri nostrûm sanctius sit, jam pridem sentis, ita me audias, precor, tamquam si voce & comploratione nocturnâ excitus mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum armatis nocte intempestâ in vestibulo meo deprehendisses; quod tum vociferarer in re præsenti pavidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non* 4 *comissantium in vicem jamdiu vivimus inter nos. Regnare utique vis; huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium jus, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat verò etiam patris judicium.* 5 *Huc transscendere, nisi per meum sanguinem, non potes; omnia moliris & tentas. Adhuc seu cura mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesternâ die in lustratione, & decursu, & simulacro ludicro pugnæ, funestum*

U.c.570. a.C.182.

3 *Sin autem... vocem mittere liceat; per te patriumque nomen*] Lege, *sin autem... vocem mittere licet; per, te, patrium nomen... ita me audias, precor.* Te precor per patrium nomen, ita me audias, tamquam &c. Sic l. XXIII, c. 9. *Per ego te, filii, quæcumque jura liberos jungunt parentibus, precor.* Vid. XXIX, 18.

4 *Comissantium in vicem*] In vicem, in morem comissantium.

5 *Huc transscendere*] Meliùs *hæc*: eodem nempe modo quo infrà c. 11, *qui transscendere festinat ordinem ætatis.*

U.c.570. a.C.182. *prope prælium fecisti : nec me aliud a morte vindicavit, quàm quòd me ac meos vinci passus sum. Ab hostili, tamquam fraterno lusu, pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis me, pater, inter inermes convivas cœnaturum fuisse, ad quem armati comissatum venerunt? credis* 6 *nihil a gladiis nocte periculum fuisse, quem sudibus, te inspectante, prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis juvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum: comissatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihl ego, tamquam accusator, criminosè,* 7 *nec dubia argumentis colligendo, ago. Quid enim? Negat se cum multitudine venisse ad januam meam? an ferro succinctos secum fuisse? Quos nominavero, arcesse; possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt: non tamen audebunt negare. Si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem,* 8 *pro manifesto haberes; fatentes pro deprehensis habe.*

X. *Exsecrare nunc cupiditatem regni, &* 9 *fu-*

6 *Nihil a gladiis nocte periculum fuisse*] Legendum videtur: *nihil... periculi mi*, vel *mihi fuisse*. Nec enim tolerari potest *nihil... periculum*; & τὸ *quem*, quod sequitur, postulat in iis quæ præcedunt, *mî*, vel *mihi*.

7 *Nec dubia argumentis colligendo*] Nec inferendo ex argumentis per ratiocinationem tractatis dubia consectaria. Non argumentationibus, inquit Perseus, premo reum, quæ ferè aliquid dubii relinquunt. Facta, quæ ipse non negat, arguo.

8 *Pro manifesto haberes*] Potest intelligi *hoc*, quod præcessit. Magis placeret tamen: *pro manifestis haberes*. Tacitus, l. XI, Ann. c. 6, *& ceteri, qui non judicium (quippe in manifestos) sed pœnam statui videbant.*

9 *Furias fraternas*] Furias ultrices fraternarum discordiarum.

rias fraternas concita; sed, ne sint cæcæ, pater, exsecrationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem & petitum insidiis; 1 *noxium huic esse caput; qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos* 2 *paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & justitia habeat. Quò enim aliò confugiam, cui non solenne lustrale exercitûs tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum est: si recepero intra januam comissatum fratrem, moriendum est; nec eundo, nec manendo insidias evito. Quò me conferam? Nihil præter deos, pater, & te colui; non Romanos habeo, ad quos confugiam; perisse expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia tibi ademptas tot urbes, tot gentes, modò Thraciæ maritimam oram, indignor. Nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant; si me scelus fratris, te senectus absumpserit,* 3 *aut ne ea quidem exspectata fuerit; regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidii est. Vidisti hesterno die impetum in me militum. Quid illis defuit, nisi ferrum? Quod illis defuit interdiu, convivæ fratris noctu assumpserunt. Quid de magna parte*

U.c.570. a.C.182.

1 *Noxium huic esse caput*] Verba corrupta & mutila: quæ sic refingere non absurdè queas: *noxium his*, nempe exsecrationibus, *incesse caput.*

2 *Paternos deos*] Adulatoriè pro *patrem*. Et simul respicit ad deos exactores pietatis filiorum in parentes.

3 *Aut ne ea quidem exspectata fuerit*] Aut ne exspectatum quidem fuerit donec senectute solvaris, sed mors tibi maturata ab avido regnandi filio fuerit.

U.c.570. *principum loquar, qui in Romanis spem omnem*
a.C.182. *dignitatis & fortunæ posuerunt, & in eo qui omnia apud Romanos potest? Neque hercule istum mihi tantùm fratri majori, sed prope est ut tibi quoque ipsi regi & patri præferant. Iste enim est, cujus beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. Pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones qui pace Romanâ gaudent. Mihi præter te, pater, quid usquam aut spei, aut præsidii est?*

XI. *Quò spectare illas litteras ad te nunc missas T. Quintii credis, quibus & bene te consuluisse rebus tuis ait, quòd Demetrium Romam miseris, & hortatur ut iterum, & cum pluribus legatis, & primoribus quoque Macedonum, remittas eum? T. Quintius nunc est auctor omnium rerum isti, & magister; eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit; illic antè omnia clandestina concocta sunt consilia. Quæruntur adjutores consiliis, quum te plures, & principes Macedonum cum isto mittere jubet. Qui hinc* 4 *integri & sinceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia est; eum jam regem vivo patre appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim, non ab aliis solùm, sed etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen.* 5 *Ego verò, si in medio ponitur,*

4 *Integri & sinceri*] Purâ mente, atque ab omni veneno pravorum consiliorum intactâ.

5 *Ego verò, si in medio ponitur.*] Ego verò, si illa accusatio cupiditatis regni communis ambobus relinquitur, nisi illa in me nominatim confertur, eam in me cadere nego: nihil in ea quod ad me pertineat agnosco.

non agnoſco. Quem enim ſuo loco moveo, ut ipſe in ejus locum ſuccedam? Unus ante me pater eſt: & , ut diu ſit, deos rogo. Superſtes (6 & ita ſim, ſi merebor, ut ipſe me eſſe velit) hæreditatem regni, ſi pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidem ſceleratè cupit, qui tranſſcendere feſtinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris gentium. Obſtat frater major, ad quem jure, voluntate etiam patris, regnum pertinet; tollatur: non primus regnum fraternâ cæde petiero. Pater ſenex, & filio ſolus orbatus, de ſe magis timebit, quàm ut filii necem ulciſcatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ ſpes incertæ, pater, ſed non inanes ſunt; ita enim ſe res habet: periculum vitæ propellere a me potes, puniendo eos qui ad me interficiendum ferrum ſumpſerunt: ſi facinori eorum ſucceſſerit, mortem meam idem tu perſequi non poteris. U.c.570. A.C.182.

XII. Poſteaquam dicendi finem Perſeus fecit, conjecti eorum qui aderant oculi in Demetrium ſunt, velut confeſtim reſponſurus eſſet; 7 deinde diu ſilentium fuit, quum perfuſum fletu apparet omnibus loqui non poſſe. Tandem vicit dolorem ipſa neceſſitas, quum dicere juberetur, atque ita orſus eſt: *Omnia quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupavit accuſator. 8 Simulatis lacrymis in al-* *Defenſio Demetrii.*

6 *Et ita ſim*] Et ita demum eâ ſolâ conditione ac lege opto ut ſuperſtes patri ſim, ſi merebor, ut ipſe me ſuperſtitem ſibi eſſe velit.

7 *Deinde diu ſilentium fuit, quum perfuſum fletu*] Ideo diu ſilentium fuit, quia apparebat omnibus Demetrium præpediente fletu loqui non poſſe, ac proinde exſpectandum, donec liberum ei vocis uſum exareſcentes lacrymæ permitterent.

8 *Simulatis lacrymis in alterius perniciem*] Simulatis coactiſque lacrymis, quas fudit non deprecandi

U.c.570. a.C.182. *terius perniciem, veras meas lacrymas suspectas tibi fecit. 9 Quum ipse, ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis colloquia dies noctesque insidietur, ultro mihi non insidiatoris modò, sed latronis manifesti & percussoris speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eumdem te maturet perniciem. Perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam. Circumventum, solum, inopem, 1 invidiâ gratiæ externæ, quæ obest potiùs, quàm prodest, onerat. Jam illud quàm accusatoriè, quòd noctis hujus crimen miscuit cum cetera insectatione vitæ meæ? ut & hoc, quod jam quale sit scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret, & illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum nocturno hoc ficto & composito argumento fulciret. Simul & illud quæsivit, ut repentina & minimè præparata accusatio videretur; quippe ex noctis hujus metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perseu, si proditor ego patris regnique eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram consilia, non exspectatam fabulam noctis hujus esse, sed proditionis meæ antè me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, invidiamque tuam adversùs me magis, quàm crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: ut per-*

periculi sui causâ, quod nullum est, sed ut alteri, mihi scilicet, perniciem crearet.

9 *Quum ipse... insidietur, ultro mihi*] Hæ voces *ultro mihi* nobis visæ sunt conjungendæ cum verbo *induit*. Qui insidiatur mihi, is ipse me insidiarum incusat. De vi & proprietate vocis *ultro*, vid. not. 5, ad l. I, c. 5.

1 *Invidiâ gratiæ externæ*] Invidia in me concitatâ ob gratiam quam habeo apud exteros: nempe Romanos, quorum nomen, invisum patri, supprimit.

ſpiceretur, utrùm ego tibi, an tu mihi, novo U.c.570.
quidem & ſingulari genere odii, inſidias feciſſes. a.C.182.
Ego tamen, quantùm in hac ſubita perturbatione potero, ſeparabo ea quæ tu confudiſti: & noctis hujus inſidias aut tuas, aut meas detegam. Occidendi ſui conſilium me iniſſe videri vult: ut ſcilicet, majore fratre ſublato, cujus jure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, judicio regnum eſt futurum, ego minor in ejus quem occidiſſem ſuccederem locum. Quid ergo illa ſibi vult pars altera orationis, quâ Romanos a me cultos ait, atque eorum fiduciâ in ſpem regni me veniſſe? Nam ſi & in Romanis tantum momenti eſſe credebam, ut, quem vellent, imponerent Macedoniæ regem, & meæ tantùm apud eos gratiæ confidebam; quid opus parricidio fuit? An ut cruentum fraternâ cæde diadema gererem? ut illis ipſis, apud quos aut verâ, aut certè ſimulatâ probitate partam gratiam habeo, ſi quam fortè habeo, exſecrabilis & inviſus eſſem? Niſi 2 *T. Quintium credis, cujus virtute & conſiliis me nunc arguis regi, quum & ipſe tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuiſſe auctorem. Idem non Romanorum ſolùm gratiam, ſed Macedonum judicia, ac penè omnium deorum hominumque conſenſum collegit, per quæ omnia ſe mihi parem in certamine non futurum crediderit: idem, tamquam in aliis omnibus rebus inferior eſſem, ad ſceleris ſpem ultimam confugiſſe me inſimulat. Vis* 3 *hanc formulam cognitionis eſſe,*

2 *T. Quintium... cujus virtute*] Vox *virtute* parum huic loco convenire videtur. Meliùs profectò legeretur *auctoritate*. Perſeus objecerat: *T. Quintius nunc eſt auctor omnium rerum iſti & magiſter.*

3 *Hanc formulam cognitionis eſſe*] Loquutio ex jure Romano petita. Prætor enim quum judices daret litigantibus, dabat & formulam ex qua res con-

U.c.570. *ut uter timuerit, ne alter dignior videretur regno;*
a.C.182. *is consilium opprimendi fratris cepisse judicetur?*

XIII. *Exsequamur tamen* 4 *quocumque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est, & omnes insidiarum vias in unum diem contulit. Volui interdiu eum post lustrationem, quum concurrimus, & quidem,* 5 *si diis placet, lustrationum die occidere: volui, quum ad cœnam invitavi, veneno scilicet tollere: volui quum comissatum gladiis accincti me sequuti sunt, ferro interficere. Tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusûs, convivii, comissationis.* 6 *Quid? dies qualis? Quo lustratus exercitus, quo inter divisam victimam prælatis omnium, qui umquam fuere, Macedoniæ regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera,*

troversa disceptari & judicari deberet: atque ad eam formulam adstricti erant judices, nec aliter quàm ex ea pronuntiare poterant. Demetrius igitur hoc loco quærit a fratre, num velit, ex ea formula litem inter eos dijudicari, eam legem utrique dici, ut is qui timuerit ne alter dignior regno videretur, consilium opprimendi fratris cepisse judicetur. Quod si admittatur a Perseo, non dubitat Demetrius, quin sua victoria sit, & crimen insidiarum vertatur in accusatorem.

4 *Quocumque modo conficti*] Quamvis tam parum probabiliter conficti, ut accusatio sibi ipsa non consentiat, & ad illam dissolvendam contentus esse possim eo quod mihi accusator ipse objicit.

5 *Si diis placet*] Utuntur Latini hac verborum formulâ, ut jam observavimus, in re indigna, atroci: quale esset facinus cædis patratæ lustrationum die, id est, die festo, solenni, sacro.

6 *Quid? dies qualis*] Sic procedit Demetrii argumentatio. Lusus, convivium, comissatio, non ea sunt tempora, in quæ cogitati parricidii suspicio facilè conferri possit. Quid? diei ipsius sanctitas nonne tam nefarium consilium respuit?

pater, prævecti sumus, & sequutum est Macedonum agmen. Hoc ego, etiam si quid antè admisissem piaculo dignum, lustratus & expiatus sacro, tum quum maximè in hostiam itineri nostro circumdatam intuens, parricidium, venena, gladios in comissationem præparatos, volutabam in animo: 7 ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? Sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. Nam si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minùs aptum fuit, quàm pertinaci certamine & concursu iratum te efficere, ut meritò, sicut fecisti, invitatus ad cœnam abnueres? Quum autem iratus negasses, utrùm ut placarem te danda opera fuit, ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraveram: an ab illo consilio velut transsiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, & quidem eo die, per speciem comissationis, occiderem? Quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam evitasse meam, non ab eodem metu comissationem quoque evitaturum existimabam?

U.c.570.
a.C.182.

XIV. *Non est res quâ erubescam, pater, si die festo inter æquales largiore vino sum usus; tu quoque velim inquiras, quâ lætitiâ, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit, illo etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, quòd in juvenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. Miseria hæc & metus crapulam facilè excusserunt: quæ si non intervenissent, insidiatores nos sopiti jaceremus. Si domum tuam ex-*

7 *Ut quibus aliis*] Hoc facilè intelligetur, si loco interrogationis subjeceris negationem, cujus hìc illa vim habet. Ut nulla jam mihi superessent sacra, quibus contaminatam omni scelere mentem expiarem. Sic infrà, l. XLIV, c. 39. *Sine ulla sede vagi dimicassemus: ut quò victores nos reciperemus?*

U.c.570 a.C.182. *pugnaturus, captâ domo dominum interfecturus eram, non temperassem vino in unum diem? non milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimiâ simplicitate tuear, ipse quoque minimè malus ac suspicax frater,* Nihil aliud scio, *inquit,* nihil arguo, nisi quòd cum ferro comissatum venerunt. *Si quæram, unde id ipsum scieris, necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita apertè sumpsisse ferrum, ut omnes viderent. Et ne quid ipse aut priùs inquisisse, aut nunc criminosè argumentari videretur, te quærere ex iis quos nominasset jubebat, an ferrum habuissent? ut, tamquam in re dubia, quum id quæsisses quod ipsi fatentur, pro convictis haberentur. Quin tu illud quæri jubes, num tui occidendi causâ ferrum sumpserint? num me auctore & sciente? Hoc enim videri vis, non illud quod fatentur & palam est,* 8 *& sui se tuendi causâ sumpsisse dicunt. Rectè an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. Meam causam, quæ nihil eo facto contingitur, ne miscueris: aut explica, utrùm apertè, an clam te aggressuri fuerimus. Si apertè, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum speculatorem pulsarunt? Si clam, quis ordo consilii fuit? Convivio soluto, quum comissator ego discessissem, quatuor substitissent, ut sopitum te aggrederentur? Quomodo fefellissent, & alieni, & mei, & maximè suspecti, quia paulo antè in rixa fuerant? quomodo autem, trucidato*

8 *Et sui se tuendi causâ sumpsisse dicunt*] Lege, deletis voculâ & ac verbo *dicunt*, *sui se tuendi causâ sumpsisse*. Pendet nempe hoc membrum ab eo quod præcedit, *illud quod fatentur & palam est*, scilicet sumpsisse se quidem arma, sed sui tuendi causà. Porro *sui tuendi* hìc dictum est quemadmodum suprà XXI, 41, *vestri adhortandi*.

te, ipsi evasuri fuerint? Quatuor gladiis domus tua capi & expugnari potuit? [U.c.570. a.C.182.]

XV. *Quin tu, omissâ istâ nocturnâ fabulâ, ad id quod doles, quod invidiam urit, reverteris? Cur usquam regni tui mentio fit, Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris, quàm ego? cur spem meam, quæ, si tu non esses, certa erat, dubiam & sollicitam facis? Hæc sentit Perseus, etsi non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt; hæc domum, hæc regnum tuum criminibus & suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere umquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me majori cedere vis; sic illud nec debui facere, nec debeo,* 9 *ut indignus te patre, indignus omnibus videar; id enim vitiis meis, non cedendo cui jus fasque est, non modestiâ, consequar. Romanos objicis mihi: & ea quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. Ego nec obses Romanis ut traderer, nec, ut legatus mitterer Romam, petii; a te missus, ire non recusavi; utroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum, essem. Itaque mihi cum Romanis amicitiæ causa tu fuisti, pater. Quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit: si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie, ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo: ne obsit,*

9 *Ut indignus te patre, indignus omnibus videar*] Hæc depravata sunt. Emenda: *indignus tibi, pater,* nempe, regno. Demetrius dicit se fortasse de regno numquam ambigere debere: at illud tamen facere non debere, ut eo indignus & patri, & ceteris omnibus videatur. *Id enim*, inquit, nimirum, ut indignus regno videar, *vitiis meis consequar, non cedendo, cui jus fasque est*, id est, fratri majori, *non modestiâ* ac moderatione animi.

U.c.570. *tantùm deprecor; nec in bello cœpit, nec ad bel-*
a.C.182. *lum reservatur. Pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus missus sum; neutra res mihi nec gloriæ, nec crimini sit. Ego si quid impiè in te, pater, si quid sceleratè in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam; si innocens sum, ne invidiâ conflagrem, quum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primùm frater accusat, sed hodie primùm apertè: nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te majorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam impetrare;* 1 *eo, ubi præsidium esse oportebat, ibi exitium est. E convivio & commissatione prope semisomnus raptus sum ad causam parricidii dicendam;* 2 *sine advocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor.* 3 *Si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandam & componendam orationem sumpsissem;* 4 *quum quid aliud, quàm ingenii famâ periclitarer? Ignarus quid arcessitus essem, te iratum & jubentem dicere causam, fratrem accusantem audivi. Ille diu antè præparatâ, meditatâ in me oratione est usus: ego id tantùm temporis quo accusatus sum, ad cognoscendum quid ageretur, habui. Utrùm momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer? Attonitus repentino atque inopinato malo, vix, quid objiceretur, intelligere potui:*

1 *In eo ubi præsidium.... ibi exitium est*] Hæ voces *in eo*, minimè necessariæ sunt, videnturque recidendæ.

2 *Sine advocatis, sine patronis*] *Advocatus* est is qui adest reo, & se ei favere præsens testatur. *Patronus*, qui pro reo dicit.

3 *Si pro alio dicendum esset*] Hæc magis decerent Romanum, aut Atheniensem civem, quàm regis Macedonum filium. Neque enim hic mos fuit in regum aulis, ut eorum filii causas orarent.

4 *Quum quid aliud*] Et tamen tunc, quodnam aliud periculum adirem, quàm de ingenii fama?

nedum satis sciam quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem judicem haberem? apud quem etiam si caritate a fratre majore vincor, misericordiâ certè reus vinci non debeo. Ego enim, ut me mihi tibique serves, precor: ille, ut me in securitatem suam occidas, postulat. Quid eum, quum regnum ei tradideris, facturum credis esse, qui jam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet? Dicenti hæc lacrymæ simul spiritum & vocem intercluserunt. Philippus, summotis iis, paulisper colloquutus cum amicis, pronuntiavit: *Non verbis se, nec unius horæ disceptatione, causam eorum dijudicaturum, sed inquirendo in utriusque vitam, mores, & dicta factaque, in magnis parvisque rebus, observando:* ut omnibus appareret, noctis proximæ crimen facilè revictum; suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Hæc vivo Philippo velut semina jacta sunt Macedonici belli, quod maximè cum Perseo gerendum erat. U.c.570. A.C.182.

XVI. Consules ambo in Ligures, quæ tum una consularis provincia erat, proficiscuntur: & quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia ferè ad extremum finem provinciæ Galliæ, ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus jussis, senatum per litteras consuluit. Senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello jussit: *Verius fuisse, consules, quorum provincia esset, quàm se, quid e republica esset, decernere.* 5 *Tum quoque non placere* *Res in Liguria gestæ.*

5 *Tum quoque*] Quamvis non senatûs, sed consulum sententiam exquirere decuisset, se tamen dicturos quid sentiant, nempe, *non placere, si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi.* Ita enim legendum esse putamus. Quæ hîc dicuntur de:

U.c.570 a.C.182. *sibi, per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi. Atque eos* 6 *ad consulem mitti, senatum æquum censere.* Prætores eodem tempore, 7 P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam & priore præturâ provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a Terentio accepit; 8 nam ulterior morte P. Sempronii proprætoris sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum, Urbicuam nomine, oppugnantem Celtiberi adorti sunt. Dura ibi prælia aliquot facta: multi Romani milites & vulnerati, & interfecti sunt; vicit perseverantiâ Fulvius, quòd nullâ vi abstrahi ab obsidione potuit. Celtiberi fessi præliis variis abscesserunt; urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta & direpta est: prædam militibus prætor concessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tantùm in unum coacto, qui dissipatus fuerat, nullâ aliâ memorabili gestâ re, exercitus in hiberna deduxerunt. Hæc eâ æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans urbem iniit; translatum, 9 argenti pondo novem milia trecenta

In Hispania.

non adimendis armis, videntur eâ mente apposita, ut tacitè exprobraretur id Marcello, quod priore anno consul fecerat, dum Gallis dedentibus se arma ademerat. Vid. suprà l. XXXIX, c. 54.

6 *Ad consulem*] Lege *ad consules.* Uterque enim consul in Liguria erat.

7 *P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam & priore præturâ provinciam obtinuerat*] Huic tamen in priore prætura citerior Hispania obtigisse memoratur à Livio, suprà XXXIII, 43.

8 *Nam ulterior*] Ante hæc verba supple ex sensu: Ab nullo prætore P. Manlius exercitum accepit. Nam, &c.

9 *Argenti pondo novem millia trecenta viginti*] Marcæ nostrates 14562, cum unciis 4. *Auri octo-*

viginti : auri octoginta pondo, & 1 duæ coronæ aureæ pondo sexaginta septem. U.c.570. a.C.182.

XVII. Eodem anno inter populum Carthaginiensem & regem Masinissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt; ceperat eum ab Carthaginiensibus pater Masinissæ Gala; Galam Syphax inde expulerat: postea in gratiam soceri Asdrubalis Carthaginiensibus dono dederat: Carthaginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quàm quum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod primò majorum suorum fuisset, deinde ab Syphace ad se pervenisset, repetebant. Masinissa *paterni regni agrum se & recepisse, & habere* 2 *jure gentium* aiebat: *& causâ, & possessione superiorem esse; nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quàm ne pudor Romanorum, dum vereantur ne quid socio atque amico regi adversùs communes suos atque illius hostes indulsisse videantur, damno sit.* Legati possessionis jus non mutarunt; causam integram Romam ad senatum rejecerunt. In Liguribus nihil postea gestum; recesserant primùm in devios saltus, deinde, dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres

Contentio Carthaginiensium cum Masinissa.

ginta pondo. Marcæ 125.

1 *Duæ coronæ aureæ pondo sexaginta septem*] Sexaginta septem pondo efficiunt marcas nostrates 104, uncias 5, semunciam 1. Nimium profectò pondus, quod in duas coronas impendatur. Itaque vitiosa procul dubio hæc lectio est, & revocanda vetus : *auri octoginta & duo pondo, coronæ aureæ sexaginta septem.* Pondus coronarum non semper exprimit Livius, ut suprà l. XXXIX, c. 29.

2 *Jure gentium*] Jure apud omnes gentes recepto, ut eorum quæ possedit pater, filius hæres sit.

U.c.560 a.C.182. consuluerunt. 3 Alterum ex his, dimisso exercitu, ad magistratus in annum creandos venire Romam jusserunt: alterum cum legionibus suis Pisis hiemare. Fama erat, Gallos Transalpinos juventutem armare: nec, in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. Ita inter se consules compararunt, ut Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater ejus consulatum petebat.

U.c.571. a.C.181. P. Cornelio, M. Bæbio Coss. XVIII. Comitia consulibus rogandis fuere; creati P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus. Prætores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus & Buteo, C. Claudius Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. His, inito magistratu, provinciæ *Provinciæ.* ita sorte evenerunt. Ligures consulibus; prætoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, C. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia; & Istri adjecti, quòd Tarentini Brundusinique nuntiabant, maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniis esse; eadem Massilienses de Ligurum navibus querebantur. *Exercitus.* Exercitus inde decreti; quatuor legiones consulibus, quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites, & quindecim millia sociûm ac Latini nominis, 4 octingentos equites. In Hispaniis

3 *Alterum ex his, dimisso exercitu*] Apparet ex c. 19, & c. 25, infrà, neutrum e consulibus exercitum dimisisse. Mutatis nimirum temporibus mutata est & senatûs, & consulum voluntas.

4 *Octingentos equites*] Nihil est a quo regatur vox *octingentos*, nisi verbum *haberent*, quod & cadet quoque in hoc membrum, *quindecim millia sociûm ac Latini nominis*. At quomodo dici possunt legiones habere pedites equitesque socios, quæ e civibus tantùm Romanis constabant? Lege omnino *octingenti*,

prorogatum veteribus prætoribus imperium est, cum exercitibus quos haberent: & in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites: & sociûm Latini nominis, sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa; duumviros in eam rem consules creare jussi, per quos naves viginti deductæ navalibus sociis civibus Romanis, qui servitutem servissent, complerentur; 5 ingenui tantùm ut iis præessent. Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut 6 promontorium iis Minervæ, velut cardo, in medio esset: alter in dextram partem usque ad Massiliam, lævam alter usque ad Barium tueretur. U. c. 571. a. C. 181.

XIX. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno visa, & nuntiata peregre. In area Vulcani & Concordiæ sanguinem pluit, & pontifices 7 hastas motas nuntiavere: & Lanuvii simula- *Prodigia.*

& distingue hoc modo: *Exercitus... decreti: quatuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites) & quindecim millia sociûm ac Latini nominis, octingenti equites.* Ceterùm ille socialis exercitus non intelligi debet partiendus fuisse inter consules, sed cuique consuli attributus is numerus peditum equitumque sociorum, qui hîc exprimitur. Id, evincitur, tum ex ipsa numeri ratione, tum ex eo quòd suprà l. XXXVII, c. 2, & l. XXXVIII, c. 35, quindecim millia sociorum peditum singulis consulibus assignantur.

5 *Ingenui tantùm*] Ingenui sola ducum munia obirent. *Iis* potest referri vel ad naves, vel ad navales socios. De sociis navalibus vid. not. 3, ad l. XXI, c. 49.

6 *Promontorium... Minervæ*] In Campania.

7 *Hastas motas*] Suâ sponte, ut suprà aliquoties narratum est, l. XXI, c. 62, & l. XXIV, c. 10. Hastæ autem de quibus hîc agitur, videntur fuisse in æde Vulcani.

U.c.571 a.C.181. crum Junonis Sospitæ lacrymasse; & pestilentia in agris forisque & conciliabulis, & in urbe tanta erat, 8 ut Libitina tunc vix sufficeret. His prodigiis cladibusque anxii Patres decreverunt, ut & consules, quibus diis videretur, hostiis majoribus sacrificarent, & decemviri libros adirent. Eorum decreto supplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem unum indicta est; iisdem auctoribus & senatus censuit, & consules edixerunt, ut per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent. Pestilentiæ tanta vis erat, ut, quum propter defectionem Corsorum, bellumque ab Iliensibus concitatum in Sardinia, octo milia peditum ex sociis Latini nominis scribi placuisset, & trecentos equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam trajiceret; tantum hominum demortuum esse, tantum ubique ægrorum consules renuntiaverint, 9 ut is numerus effici militum non potuerit; quod deerat militum, sumere a Cn. Bæbio proconsule, qui Pisis hibernabat, jussus prætor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio prætori, cui provincia Apulia evenerat, adjecta de Bacchanalibus quæstio est: cujus residua quædam velut semina ex prioribus malis jam priore anno apparuerant: sed magis inchoatæ apud 1 L. Pupium prætorem quæstio-

8 *Ut Libitina tunc vix sufficeret*] *Libitina* est dea, quæ juribus Manium, sive religiosis illis officiis quibus mortui coluntur, præest. Hîc sumitur pro Libitinariis, id est, iis qui funebribus ministeriis obeundis præerant.

9 *Ut is numerus effici militum non potuerit. Quod deerat militum*] Postrema vox vacat.

1 *L. Pupium prætorem*] Qui biennio antè prætor fuerat, ac proximo anno provinciam Apuliam imperio prorogato obtinuerat. Ei imperium prorogatum esse apparet tum ex iis quæ hîc dicuntur, tum ex eo quòd præcedente anno

nes erant, quàm ad exitum ullum perductæ: id persecare novum prætorem, ne serperet iterum latiùs, Patres jusserunt. Et leges de ambitu consules ex auctoritate senatûs ad populum tulerunt. U.c.571. a C.181.

XX. Legationes deinde in senatum introduxerunt; regum primas Eumenis, & Ariarathis Cappadocis, & Pharnacis Pontici: nec ultrà quicquam eis responsum est, quàm missuros qui de controversiis eorum cognoscerent statuerentque. Lacedæmoniorum deinde exsulum & Achæorum legati introducti sunt: & spes data exsulibus est, scripturum senatum Achæis, ut restituerentur. Achæi de Messene recepta, compositisque ibi rebus cum assensu Patrum exposuerunt. Et a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles, nulla super re quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi 2 de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis, maximè cum T. Quintio, adversùs fratrem de regno habitorum. Hos tamquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miserat rex; erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius 3 omnium, præterquam fraterni sceleris, quod nuper eruperat, ignarus, primò neque magnam, neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse; minùs deinde in dies

Legationes variæ.

Apuliam nemo prætorum sortitus fuerat. Vid. c. 1, suprà.

2 *De iis quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum*] De iis sermonibus, quorum sermonum, &c.

3 *Omnium, præterquam fraterni sceleris... ignarus*] Meliùs, *præterquam fraterno scelere*: ut sensus sit, Demetrium omnium, quæ de se patrem, fratrem, totam aulam agitare posset suspicari, inscium fuisse, præterquam quantum ex scelere fraternæ accusationis colligeret.

U.c.571. a.C.181. patris animo fidebat, quum obsideri aures a fratre cerneret. Itaque circumspiciens dicta factaque sua, ne cujus suspiciones augeret, maximè ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat: ut neque 4 scribi sibi vellet, quia hoc præcipuè criminum genere exasperari animum sentiebat.

Philippi iter ad Hæmum montem. XXI. Philippus, simul ne otio miles deterior fieret, simul avertendæ suspicionis causâ, quicquam a se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Hæmi montis adscendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat, Ponticum simul & Adriaticum mare, & Istrum amnem, & Alpes conspici posse: subjecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de adscensu Hæmi, quum satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis & expeditis 5 per difficillimum aditum, ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum, primùm quærit ab eo, *Quum tanta difficultas itineris proponatur, utrùm perseverandum sit in incœpto, an abstinendum? Si pergat tamen ire, non posse oblivisci se in talibus rebus 6 Antigoni: qui sævâ tempestate jactatus*

4 *Scribi*] Litteras a Romanis, quibuscum ei consuetudo erat.

5 *Per difficillimum aditum*] Lege, *per difficillima.* Sensus est, paucos & expeditos eò accedere posse, sed per loca difficillima.

6 *Antigoni*] Antigonum sic nudè nominatum intelligimus inclytum illum Alexandri ducem qui maximam præter ceteros omnes potentiam adeptus, in pugna ad Ipsum octogenarius cecidit; cujus posteri in Macedonia regnarunt; quem hîc proinde Philippus auctorem generis sui cum laude & veneratione nominat.

quum in eadem nave ſecum ſuos omnes habuiſſet, præcepiſſe liberis diceretur, ut & ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet. Memorem ergo ſe præcepti ejus, duos ſimul filios non commiſſurum in aleam ejus, qui proponeretur, caſûs : & quoniam majorem filium ſecum duceret, minorem, ad ſubſidia ſpei & cuſtodiam regni, remiſſurum in Macedoniam eſſe. Non fallebat Demetrium ablegari ſe, ne adeſſet conſilio, quum in conſpectu locorum conſultaret, quæ proximè itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli ratio eſſet futura; ſed non ſolùm parendum patri tum, ſed etiam aſſentiendum erat, ne invitum parere ſuſpicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam eſſet, Didas ex prætoribus regiis unus, qui Pæoniæ præerat, juſſus eſt proſequi eum cum modico præſidio. Hunc quoque Perſeus, ſicut pleroſque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam eſſe cœperat, ad quem, ita inclinato regis animo, hæreditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit; in præſentia dat ei mandata, ut per omne obſequium inſinuaret ſe in quàm maximè familiarem uſum, ut elicere omnia arcana, ſpeculariqué abditos ejus ſenſus poſſit. Ita digreditur Demetrius, cum infeſtioribus, quàm ſi ſolus iret, præſidiis. U.C.571. A.C.181.

XXII. Philippus Mædicam primùm, deinde ſolitudines interjacentes Mædicæ atque Hæmo tranſgreſſus, ſeptimis demum caſtris ad radices montis pervenit; ibi unum moratus diem ad deligendos, quos duceret ſecum, 7 tertio die

7 *Tertio die iter eſt ingreſſus*] Tertio, poſtquam ad radices montis pervenerat, die. Primus numeratur is ipſe dies quo perventum eſt ad montem. Se-

U.c.571. a.C.181. iter est ingressus. Modicus primò labor in imis collibus fuit; quantùm in altitudinem egrediebantur, magis magisque sylvestria, & pleraque invia, loca excipiebant. Pervenere deinde in tam opacum iter, ut, præ densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum, perspici cœlum vix posset; ut verò jugis appropinquabant, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contecta nebulâ, ut haud secus quàm nocturno itinere impedirentur: tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatæ opinioni degressi inde detraxerunt: magis credo ne vanitas itineris ludibrio esset, quàm quòd diversa inter se maria, montesque, & amnes, ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse, quo gravior ætate erat, difficultate viæ est. Duabus aris ibi Jovi & Soli sacratis quum immolasset, quâ triduo adscenderat biduo est degressus; frigora nocturna maximè metuens, quæ Caniculæ ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris invenit: ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte solitudines clauderent. Itaque unum tantùm moratus diem, quietis eorum causâ quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Danthelethas transcurrit. Socii erant: sed propter inopiam haud secus quàm hostium fines Macedones populati sunt; rapiendo enim passim, villas primùm, dein quosdam vicos etiam evastarunt, non sine magno pudore regis, quum sociorum voces nequicquam deos sociales nomenque suum implorantes audiret. Frumento inde sublato, in

cundus, is quo mansit eodem loco Philippus ad deligendos quos secum duceret. Tertio, iter inchoatur.

Mædicam

Mædicam regressus, urbem, quam Petram appellant, oppugnare est adortus; ipse a campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circummisit, ut a superioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, quum terror undique instaret, obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese; iidem, posteaquam exercitus recessit, obliti obsidum, relictâ urbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus, omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit. U.C.571. a.C.181.

XXIII. Missus hic comes (ut antè dictum est) quum simplicitatem juvenis incauti, & suis haud immeritò succensentis, assentando, indignandoque & ipse vicem ejus, captaret, in omnia ultro suam offerens operam, fide datâ arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur: cui consilio adjutor deûm beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor, per cujus provinciam spem ceperat elabi tutò posse. Hoc consilium extemplo & fratri proditur, &, auctore eo, indicatur patri. Litteræ primùm ad obsidentem Petram allatæ sunt; inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est conjectus: & Demetrius dissimulanter asservari jussus. Hæc super cetera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. Movebant eum & præsentia crimina: exspectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis quum aliquot menses egisset, tandem legati, jam antè præmeditatis in Macedonia, quæ ab Roma renuntiarent, venerunt; qui, super cetera scelera, falsas etiam litteras signo adulterino T. Quintii signatas reddiderunt

Demetrius fugam ad Romanos meditatur.

U.c.571. a.C.181. regi. 8 Deprecatio erat in litteris, si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset; *Nihil eum adversus suorum quemquam facturum: neque eum sese esse, qui ullius impii consilii auctor futurus videri possit.* Hæ litteræ fidem Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus extemplo diu excruciatus, sine indicio rei ullius, in tormentis moritur.

Criminationes Persei in Demetrium. XXIV. Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus; fuga per Pæoniam præparata arguebatur, & corrupti quidam, ut comites itineris essent: maximè falsæ litteræ T. Quintii urgebant. Nihil tamen palam gravius pronuntiatum de eo est, ut dolo potiùs interficeretur: nec id curâ ipsius, sed ne pœna ejus consilia adversùs Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadem ipsi quum iter esset, Æstræum Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida: Perseum Amphipolin, ad obsides Thracum accipiendos; digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur, de filio occidendo. *Demetrius necatur.* Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est; ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Æstræo Heracleam venit; in ea cœna dicitur venenum datum. Poculo epoto, extemplo sensit: & mox coortis doloribus relicto convivio, quum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans, torquebatur; intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberæus, & Berœæus Alexander, injectis tapetibus in caput faucesque, spiritum intercluserunt. Ita

8 *Deprecatio erat in litteris*] In iis litteris precabatur T. Quintius regem, ut ignosceret Demetrio, si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum sermones & consilia detulisset de regno olim adipiscendo.

innoxius adolescens, quum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur. U.c.571. a.C.181.

XXV. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paullus, prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Ubi primùm in hostium finibus castra posuit, legati ad eum, per speciem pacis petendæ, speculatum venerunt; negante Paullo, nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabant, quàm tempore opus esse aiebant, ut generi agresti hominum persuaderetur; ad hoc decem dierum induciæ quum darentur, petierunt deinde, *Ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent; culta ea loca suorum finium esse.* Id ubi impetravere, post eos ipsos montes, unde averterant hostem, exercitu omni coacto, repentè multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. Summâ vi 9 totum unum diem oppugnarunt: ita ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. Conferti in portis obstando magis, quàm pugnando castra tutabantur. Sub occasum solis quum recessissent hostes, duos equites ad Cn. Bæbium proconsulem cum litteris Pisas mittit, ut obsesso sibi per inducias quamprimum subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradiderat; ceterùm & senatum litteris certiorem fecit, obsideri a Liguribus L. Æmilium; & M. Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, scripsit, ut si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Æmilium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligu-

Res in Liguria gesta.

Oppugnantur a Liguribus Æmilii castra.

9 *Totum unum diem*] Dele vocem *unum*.

U.c.571. a.C.181. res postero die ad castra redeunt. Æmilius, quum, & venturos scisset & educere in aciem potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bæbius cum exercitu venire a Pisis posset.

Magna Romæ trepidatio. XXVI. Romæ magnam trepidationem litteræ Bæbii fecerunt: eo majorem, quòd paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam quum venisset, spem ademit, eum qui in Gallia esset exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci; *Eò profectum Fabium, neque inde regredi, bello inchoato, posse.* Una, & ea ipsa tardior quàm tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in provinciam ire; id ut facerent, pro se quisque Patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu, negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi in causa esse, 1 quo serius perficeretur; non tamen potuerunt sustinere consensum senatûs: quin paludati exirent, & militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent; permissum, ut, quâ irent, 2 protinus subitarios milites scriberent, ducerentque secum. Et prætoribus Q. Petillio & Q. Fabio imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut

1 *Quo serius perficeretur*] *Vim morbi in causa esse, quo serius*, id est, cur eo serius *perficeretur* delectus, quàm alioquin fieri potuisset.

2 *Protinus*] Inter eundum. *Subitarios milites* interpretatur ipse Livius III, 4, *repentina auxilia.* Eodem ferè modo exponimus *tumultuarias* de quibus mox agetur *legiones*, id est, legiones ob instantem tumultum raptim scriptas, non solito ordine aut curâ, sed ex omni genere hominum nullo discrimine.

sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati, C. Matienus & C. Lucretius, navesque iis ornatæ sunt. Matienoque cujus ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum, ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram; 3 si quò usui esse L. Æmilio, atque ejus exercitui, posset. U.c.571. a.C.181.

XXVII. Æmilius, posteaquam nihil usquàm auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultrà differendum ratus, quin per se fortunam tentaret; priusquam hostes venirent, qui jam segniùs socordiúsque oppugnabant, ad quatuor portas exercitum instruxit, ut signo dato, simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. 4 Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit, præposito M. Valerio legato: erumpere 5 extraordinariâ portâ jussit; 6 ad *Æmilius castris erumpit.*

3 *Si quò usui*] Si posset L. Æmilio usui esse aliquò, vel ad aliquid.

4 *Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit*] De extraordinaris cohortibus, vid. not. 4, ad lib. XXVII, c. 12, & observa insuper ex hoc loco discere nos posse, extraordinarios pedites ex unaquaque ala desumptos in duas cohortes divisos fuisse: quum duæ alæ dent in hoc exercitu quatuor cohortes extraordinarias. *Duas adjunxit*: intellige alares cohortes, & quidem sinistræ alæ. Dextra enim ala, & quidquid est in legionibus, alibi occupatum erat, ut patet ex iis quæ infrà narrantur. Ceterùm hiat parum decorè oratio, meliúsque structa videbitur, si legas: *Quatuor extraordinarias cohortes, duabus adjunctis, præposito M. Valerio legato, erumpere extraordinariâ portâ jussit.*

5 *Extraordinariâ portâ*] Id est, portâ prætoriâ, quæ ideo *extraordinaria* quoque dicta est, quòd juxta eam pedites equitesque extraordinarii tenderent.

6 *Ad dexteram principalem*] Vid. not. 1, ad l. III, c. 5.

U.c.571. a.C.181. dexteram principalem Hastatos legionis primæ instruxit: Principes ex eadem legione in subsidiis posuit: M. Servilius, & L. Sulpicius tribuni militum his præpositi; tertia legio adversùs principalem sinistram portam instructa est; id tantùm mutatum: Principes primi, & Hastati in subsidiis locati: Sex. Julius Cæsar, & L. Aurelius Cotta, tribuni militum huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextera ala 7 ad quæstoriam portam positus; duæ cohortes & Triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit: &, quibuscumque irritamentis poterat, iras militum acuebat: nunc fraudem hostium incusans, qui pace petitâ, induciis datis, per ipsum induciarum tempus cóntra jus gentium ad castra oppugnanda venissent; nunc, quantus pudor esset, edocens, ab Liguribus, latronibus veriùs quàm hostibus justis, Romanum exercitum obsideri. *Quo ore quisquam vestrûm, si hinc alieno præsidio, non vestrâ virtute evaseritis, occurret, non dico eis militibus qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostræ ætatis reges ducesque, vicerunt; sed iis qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes per saltus invios consectati ciciderunt? Quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant, Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet ultro & oppugnat! quem, scrutantes antea devios saltus, abditum & latentem vix inveniebamus.* Ad hæc consentiens reddebatur clamor, *nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. Daret signum: intellecturum, eosdem qui antea fuerint, & Romanos, & Ligures esse.*

7 *Ad quæstoriam portam*] Decumanam. Vid. not. 1, ad l. XXXIV, c. 47.

XXVIII. Bina cis montes caſtra Ligurum erant; ex iis, primis diebus, ſole orto, pariter omnes compoſiti & inſtructi procedebant: tum, niſi exſatiati cibo vinoque, arma non capiebant; diſperſi, inordinati exibant: ut quibus 8 pro ſpe certum eſſet, hoſtes extra vallum ſigna non elaturos. Adversùs ita incompoſitos eos venientes, clamore pariter omnium qui in caſtris erant, calonum quoque & lixarum, ſublato, ſimul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo improviſa res fuit, ut perinde ac ſi inſidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit; fuga deinde effuſa, & fugientium paſſim cædes erat. Equitibus dato ſigno, ut conſcenderent equos, nec effugere quemquam ſinerent, in caſtra omnes trepidâ fugâ compulſi ſunt: deinde ipſis exuti caſtris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occiſa: capta duo millia & quingenti. Triduo poſt Ligurum Ingaunorum omne nomen, obſidibus datis, in deditionem venit; gubernatores nautæque conquiſiti, 9 qui prædatores fuiſſent navibus, atque omnes in cuſtodiam conjecti. Et a C. Matieno duumviro naves ejus generis in Liguſtina ora duæ ac triginta captæ ſunt. Hæc qui nuntiarent, litteraſque ad ſenatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus, Romam miſſi: ſimulque peterent, ut L. Æmilio confectâ provinciâ decedere, & deducere ſecum milites

U.c.571. a.C.181.

Vincuntur Ligures.

8 *Pro ſpe certum eſſet*] Lege, *prope certum.*

9 *Qui prædatores fuiſſent navibus*] Hîc aliquod procul dubio vitium eſt. Fortaſſe dederat Livius: *qui in prædatoriis fuiſſent navibus.* Certè legendum eſſe *prædatoriis* probant verba ſequentis periodi, *naves ejus generis*; quibus indicatur navium certi cujuſdam generis priùs mentionem factam fuiſſe.

U.c. 571. a.C. 181. liceret atque dimittere. Utrumque permissum ab senatu, & supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta: jussique prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum: & uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites, tumultûs causâ conscriptos, primo quoque tempore dimitti.

Gravisca colonia. XXIX. Colonia Graviscæ eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum. Quina jugera agri data; tres viri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopiâ frugum insignis annus fuit. Sex menses numquam pluisse, memoriæ proditum est. Eodem anno, in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo, dum cultores agri altiùs moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis. *Libri Numæ inventi.* Litteris Latinis Græcisque utraque arca inscripta erat: in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse; in altera libros Numæ Pompilii inesse. Eas arcas quum ex amicorum sententia dominus aperuisset; quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus absumptis; in altera duo fasces 1 candelis involuti, septenos habuere libros, non integros modò, sed recentissimâ specie. Septem Latini de jure pontificio erant: septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse: 2 vul-

1 *Candelis*] Funiculis, vel filis pice, aut cerâ illitis.

2 *Vulgatæ opinioni*] Ad

gatæ opinioni, quâ creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodatâ fide. Primò ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti; mox pluribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petillius prætor urbanus, studiosus legendi eos libros a L. Petillio sumpsit: & erat familiaris usus, 3 quòd scribam eum quæstor Q. Petillius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, quum animadvertisset pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit, *Sese eos libros in ignem conjecturum esse; priusquam id faceret, se ei permittere, uti, si quod seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur: id 4 integrâ suâ gratiâ eum facturum.* Scriba ad tribunos plebis adit: ab tribunis ad senatum res est rejecta. Prætor se jusjurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus censuit, *Satis habendum, quòd prætor jusjurandum polliceretur; libros primo quoque tempore in Comitio cremandos esse; pretium pro libris, quantum Q. Petillio*

U.c.571. a.C.181.

Comburuntur.

vulgatam opinionem, quâ creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, fidem accommodans per mendacium probabile. Fidem accommodare ad vulgatam opinionem, est inflectere & detorquere narrationis fidem ad opinionem vulgatam.

3 *Quòd scribam eum quæstor Q. Petillius in decuriam legerat*] Quòd Q. Petillius, quum quæstor esset, eum legerat scribam, & uni e decuriis scribarum adscripserat. Hinc patet quæstoribus jus fuisse legendorum scribarum. Idem juris habuisse prætores & ædiles curules docet Cicero pro Cluent. n. 126. Porro scribarum ordo in decurias distributus erat. Igitur quicumque legebatur scriba, in unam ex illis decuriis contribuebatur.

4 *Integrâ suâ gratiâ*] Ita ut ille eumdem apud se gratiæ & amicitiæ gradum teneret.

U.c.571. a.C.181. *prætori majorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum;* id scriba non accepit; libri in Comitio, igne a 5 victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt.

Bellum in Hispania citeriore. XXX. Magnum bellum eâ æstate coortum in Hispania citeriore; ad quinque & triginta millia hominum, quantum numquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam; is, quia armare juventutem Celtiberos audierat, & ipse, quanta poterat, a sociis auxilia contraxerat; sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & castra locavit ad oppidum Æburam, modico præsidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi, millia duo ferme inde, sub colle posuerunt castra; quos ubi adesse prætor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quàm proximè succedere ad vallum jussum, ut viseret quanta essent: pugnâ abstineret, reciperetque sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita ut præceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultrà motum, quàm ut hæ duæ turmæ ostenderentur, dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procurrisset. Postremò & Celtiberi omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directâ medio ferme spatio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ; ibi stetere Hispani hostem exspectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum: & illi

5 *Victimariis*] Victimarii erant sacerdotum ministri, qui victimas ligabant, & cultrum, aquam, & molam salsam parabant, ceteraque quæ sacris necessaria erant.

eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. Inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat: equites tantùm in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moveretur; ponè castra utrique pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros impedientes. U.c.571. a.C.181.

XXXI. Prætor Romanus, ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hostibus erat: inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. Nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce primâ C. Scribonium præfectum sociûm ad vallum hostium 6 cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ mittit; quos ubi & propiùs accedere, & plures, quàm soliti erant, Celtiberi conspexerunt, ómnis equitatus effunditur castris: simul & pedibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum 7 fremitum equestrium audivit, avertit equos, & castra repetit; eo effusiùs sequi hostes; primò equites, mox & peditum acies aderat, haud dubiâ spe, 8 castra eo die se oppugnaturos; quingentos passus non plus a vallo aberant. Itaque ubi Flaccus satis abstractos eos a præsidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erum- *Vincuntur Celtiberi.*

6 *Cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ*] Vid. not. 4, ad l. XXVII, c. 12.

7 *Fremitum equestrium*] Lege *fremitum equestrem*: quemadmodum alibi *procella equestris*.

8 *Castra eo die se oppugnaturos*] Hucusque pugnam tantùm inter bina castra speraverant. Nunc crescit illis audacia, & castra quoque Romana se oppugnaturos sperant.

U.c.571. a.C.181. pit; clamore non tantùm ad ardorem pugnæ excitandum ſublato, ſed etiam, ut qui in montibus erant exaudirent; nec morati ſunt quin decurrerent, ſicut imperatum erat, ad caſtra: ubi quingentorum armatorum, non amplius, relictum erat præſidium; quos quum & paucitas ſua, & multitudo hoſtium, & improviſa res terruiſſet, prope ſine certamine capiuntur caſtra; caſtris, quæ pars maximè a pugnantibus conſpici poterat, injecit Acilius ignem.

XXXII. Poſtremi Celtiberorum qui in acie erant, primi flammam conſpexere; deinde per totam aciem vulgatum eſt, caſtra amiſſa eſſe, & tum quum maximè ardere. Unde illis terror, inde Romanis animus crevit; jam clamor ſuorum vincentium accidebat, jam ardentia hoſtium caſtra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati ſunt; ceterùm poſteaquam receptus pulſis nullus erat, nec uſquam, niſi in certamine, ſpes; pertinaciùs de integro capeſſunt pugnam. Acie mediâ urgebantur acriter a quinta legione; adversùs lævum cornu, in quo 9 ſui generis provincialia auxilia inſtruxiſſe Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt ſigna. Jam prope erat ut ſiniſtrum cornu pelleretur Romanis, ni ſeptima legio ſucceſſiſſet: ſimul ab oppido Æbura, qui in præſidio relicti erant, in medio ardore pugnæ advenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæſi Celtiberi; qui ſupererant, in omnes paſſim partes capeſſunt fugam. Equites bipartitò in eos emiſſi, magnam cædem edidere; ad viginti tria millia hoſtium eo die cæſa: capta quatuor millia & octingenti cum

9 *Sui generis provincialia auxilia*] Copias auxiliares in provincia collectas, ex eodem genere, ex quo ipſi erant, id eſt, Hiſpanos.

equis plus quingentis, & ſigna militaria nonaginta octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus ducenti, ſociûm Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme & quadringenti ceciderunt. Prætor in caſtra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in caſtris ab ſe captis juſſus; poſtero die ſpolia de hoſtibus lecta: & pro concione donati, quorum virtus inſignis fuerat. U.c.571. a.C.181.

XXXIII. Sauciis deinde in oppidum Æburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones; ea urbs circumſeſſa quum a Celtiberis auxilia arceſſiſſet, morantibus iis, non quia ipſi cunctati ſunt, ſed quia profectos a domo inexplicabiles continuis imbribus viæ & inflati amnes tenebant, deſperato auxilio ſuorum, in deditionem venit. Flaccus quoque tempeſtatibus fœdis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari, quum tandem ſuperatis, ubi primùm remiſerunr imbres, amnibus, Contrebiam veniſſent, poſteaquam caſtra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram partem tranſlata rati, aut receſſiſſe hoſtes, per negligentiam effuſi ad oppidum acceſſerunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompoſitos adorti fuderunt. 1 Quæ res ad reſiſtendum eos, & ad capeſſendam pugnam, impediit, quòd non uno agmine, nec ad ſigna frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam ſaluti fuit. Sparſi enim

1 *Quæ res... eadem*] Eadem res magnæ parti ſaluti fuit, quæ impedimento fuerat ad pugnam, nempe quòd non uno agmine veniebant, nec circa ſigna ex diſciplina conglobati, ſed disjecti diſſipatique.

U.c.571. a.C.181. toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confertos eos hostis circumvenit; tamen ad duodecim millia sunt cæsa: capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria sexaginta duo. Qui palati è fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ & suam cladem narrando, averterunt; extemplo in vicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus a Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: 2 multa castella oppugnavit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore Manlius prætor secunda aliquot prælia cum Lusitanis fecit.

Aquileia colonia. XXXIV. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta: tria millia peditum, quinquagena jugera; centuriones centena; centena quadragena equites acceperunt; tres viri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt: una Veneris Erycinæ ad portam Collinam: dedicavit L. Porcio, L. F. Licinus duumvir: (vota erat ab consule L. Porcio, Ligustino bello) altera in foro Olitorio, Pietatis; eam ædem dedicavit Manius Acilius Glabrio duumvir: statuamque auratam, 3 quæ prima omnium in Italia statua aurata est, patri Glabrioni posuit. 4 Is erat,

Prima aurata statua.

2 *Multa castella oppugnavit*. Placeret magis *expugnavit*.

3 *Quæ prima omnium.... statua aurata est*] Lege, *quæ prima omnium... statuta aurata est. Statuere statuam* frequenter dixere veteres. Cicero pro Sextio, n. 83. *Non dubito, quin aliquando statua huic in foro statueretur*: & ipse Livius, XXIII, 19. *Statua ejus indicio fuit, Præneste in foro statuta.*

4 *Is erat*] Refer τὸ *is* ad

qui ipse eam ædem voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset: locaveratque idem ex senatusconsulto. Per eosdem dies quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Æmilius Paullus proconsul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque & viginti; nec præterea quicquam auri argentique in eo triumpho latum; captivi multi principes Ligurum ante currum ducti; 5 æris trecenos militibus divisit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: *Ita in animum induxisse Ligurum gentem, nulla umquam arma, nisi imperata a populo Romano, sumere.* Responsum à Q. Fabio prætore est Liguribus jussu senatûs, *Orationem eam non novam Liguribus esse: mens verò ut nova & orationi conveniens esset, ipsorum id plurimùm referre. Ad consules irent, &, quæ ab iis imperata essent, facerent; nulli alii, quàm consulibus senatum crediturum esse, sincerâ fide in pace Ligures esse.* Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis; ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit; quâ clade compulsi obsides dederunt, & 6 ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus: & cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacatâ, secunda prælia facta. 7 Carthaginiensibus eodem anno centum obsides

U.c. 571. a.C. 181.

Triumphus L. Æmilii Paulli.

Pacem petunt Ligures.

patrem Glabrionem, cui statua posita est, non ad filium, qui posuit. Quod & satis patet ex ipsis Livii verbis, & clarè omnino exprimitur a Val. Max. l. II, c. 5.

5 *Æris trecenos*] Qui æquant uncias argenti nostrates ternas cum senis, ut vocant, grossis.

6 *Ceræ centum millia pondo*] Libras Parisienses 76125.

7 *Carthaginiensibus .... centum obsides redditi*] Vid. supra l. XXXII, c. 2.

U.c.571. a.C.181. redditi, 8 pacemque cum iis populus Romanus, non ab se tantùm, sed ab rege etiam Masinissa, præstitit: qui cum præsidio armato agrum, qui in controversia erat, obtinebat.

XXXV. Otiosam provinciam consules habuerunt. M. Bæbius, comitiorum causâ Romam revocatus, consules creavit A. Postumium Albinum Luscum, & C. Calpurnium Pisonem. Prætores exinde facti, Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius; ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt. U.c.572. a.C.180. A. Postumio, C. Calpurnio Coss. Principio ejus anni, quo A. Postumius Albinus, & C. Calpurnius Piso consules fuerunt, ab A. Postumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, & duo tribuni militum, T. Mænius, & L. Terentius Massa. Hi quum duo secunda prælia, deditionem Celtiberiæ, confectam provinciam nuntiassent; nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse; petierunt ab senatu primùm, *Ut ob res prospere gestas diis immortalibus honos haberetur, deinde, ut Q. Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cujus forti operâ & ipse & multi ante eum prætores usi essent, liceret; quod fieri, præterquam quòd ita deberet, 9 etiam prope necessarium esset. Ita enim obstinatos esse milites, ut non ultrà retineri posse in provincia viderentur, injussuque abituri inde essent, si*

8 *Pacemque cum iis populus Romanus non ab se tantùm, sed ab rege etiam Masinissa præstitit*] Dele τὸ *cum*. Suprà XXXIX, 28, *pax quoque præstanda a barbaris erat*, nempe exercitui Romano. Et l. IX, c. 20, *pacis... præstandæ populo Romano auctores.*

9 *Etiam prope necessarium esset*] Lege *esse*.

non dimitterentur; aut in perniciosam, si quis U.c.572.
impensè retineret, seditionem exarsuri. Consuli- a.C.180.
bus ambobus provinciam Ligures esse senatus *Pro-*
jussit. Prætores inde sortiti sunt. A. Hostilio *vinciæ.*
urbana, Ti. Minucio peregrina obvenit, P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Ti. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, *Quæro*, inquit, *de te, L. Minuci, quum confectam provinciam nunties, existimesne Celtiberos perpetuò in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit. Si neque de fide barbarorum quidquam recipere aut affirmare nobis potes, & habendum illic utique exercitum censes; utrùm tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi, ut ii modò, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus militibus tirones immisceantur: an, deductis de provincia veteribus legionibus, novas conscribendi & mittendi, quum* 1 *contemptum tirocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit. Dictu quàm re facilius sit, provinciam ingenio ferocem, rebellatricem, confecisse. Paucæ civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maximè hiberna premebant, in jus ditionemque venerunt: ulteriores in armis sunt. Quæ quum ita sint, ego jam hinc prædico, Patres Conscripti, me exercitu eo qui nunc est rempublicam administraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hibernacula electurum, neque novum militem ferocissimo hosti objecturum.*

XXXVI. Legatus ad ea quæ interrogatus erat, respondit: *Neque se, neque quemquam*

1 *Contemptum tirocinium*] Contemptus tironis exercitûs.

U.C.572. *alium divinare posse, quid in animo Celtiberi* a C.180. *haberent, aut porro habituri essent. Itaque negare non posse, quin rectius sit, etiam ad pacatos barbaros, nondum satis assuetos imperio, exercitum mitti; novo autem, an vetere exercitu opus sit, ejus esse dicere, qui scire possit, quâ fide Celtiberi in pace mansuri sint; simul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia retineantur. Si ex eo quod aut inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant, conjectandum sit; palam vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse.* Disceptationem inter prætorem legatumque consulum relatio interrupit: qui 2 suas ornari provincias, priusquam de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus: binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, & sociûm Latini nominis, 3 quantus semper numerus, quindecim millia peditum, & octingenti equites; cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio, & M. Bæbio prorogatum imperium: jussique provincias obtinere, donec consules venissent; tum, imperatum, ut, dimisso quem haberent exercitu, reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde exercitu actum est; novam legionem ei quinque millium & ducento-

2 *Suas ornari provincias*] Decerni ea quæ suis provinciis opus essent. Verbum *ornari* proprium est hac in re.

3 *Quantus semper numerus*] Illâ tempestate. Olim enim a sociis, ut plurimum, par Romanis legionibus peditum numerus, duplex equitum præberi solebat. Sed jam a multis annis id servatum erat, quod hîc exprimitur. Vid. suprà c. 18.

rum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere jussi; & mille præterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites: & sociis è nomine Latino imperare septem millia peditum, trecentos equites; cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. 4 Q. Fulvio permissum, ut qui milites ante Sp. Postumium & Q. Marcium consules, cives Romani sociive, in Hispaniam transportati essent, & præterea, supplemento adducto, quot amplius duabus legionibus, quàm decem millia & quadringenti pedites, sexcenti equites essent, & sociûm Latini nominis duodecim millia pedites, sexcenti equites, quorum forti operâ duobus adversùs Celtiberos præliis usus Q. Fulvius esset, eos si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ, quòd is prospere rempublicam ges- U.c.572. a.C.180.

4 *Q. Fulvio permissum, ut*] Q. Fulvio permissum est, ut deportaret secum in Italiam eos milites, qui ante Sp. Postumium & Q. Marcium consules in Hispaniam transportati essent; & præterea, quanto numero, post supplementum adductum, duæ legiones excederent decem millia & quadringentos pedites, sexcentos equites, quanto item numero socialis exercitus superaturus esset duodecim millia peditum, sexcentos equites, eum numerum peditum equitumque Q. Fulvius secum quoque deportaret, eos potissimùm deligendo, quorum forti operâ usus esset. Sex millia & ducentos pedites Romanos Ti. Sempronius in Hispaniam secum adducebat. Decem millia & quadringenti pedites Romani in Hispania remanere debebant. Ergo e vetere exercitu quatuor tantùm millia & ducenti manebunt ad signa. Ceteri omnes dimittentur: sed eo ordine, ut primùm dimittantur qui antè consulatum Postumii & Marcii in Hispaniam venerant, tum ii qui fortem operam reipublicæ in duobus adversùs Celtiberos præliis navaverant. Idem dicas de equitibus Romanis, de peditibus equitibusque sociis,

U.c.572 a.C.180 sisset: & ceteri prætores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones, præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit; & 5 is ipse exercitus ægre explebatur, propter pestilentiam, quæ jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

Pestis in Italia.

Calpurnius Cos. moritur.

XXXVII. Prætor Ti. Minucius, & haud ita multo post consul C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum illustres viri: postremò, prodigii loco ea clades haberi cœpta est. C. Servilius pontifex maximus piacula iræ Deûm conquirere jussus, decemviri libros inspicere; consul Apollini, Æsculapio, Saluti, 6 dona vovere & dare signa inaurata, quæ vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis causâ, in urbe, & per omnia fora conciliabulaque edixerunt: majores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes supplicaverunt. Fraudis quoque humanæ insinuaverat suspicio animis: & veneficii quæstio ex senatusconsulto, quod in urbe, propiúsve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori, qui in locum T. Minucii erat suffectus; ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priusquam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maximè; necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur; ut quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, ali-

Privignus ei suffectus.

5 *Is ipse exercitus*] Hæc verba refer ad *octo legiones*. Is ipse numerus legionum, etsi non magnus, ægre tamen explebatur.

6 *Dona vovere & dare signa inaurata*] Vovere & dare dona, nempe signa inaurata.

quanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse: & testes exsistebant, qui post declaratos consules Albinum & Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, & exprobratum ei a matre dicerent, quòd jam ei tertiùm negatus consulatus petenti esset; & adjecisse, *pararet se ad petendum: intra duos menses effecturam, ut consul fieret.* Inter multa alia testimonia ad causam pertinentia, hæc quoque vox nimis vero eventu comprobata valuit, cur Hostilia damnaretur. U.c.572. A.C.180.

Uxor ejus damnata.

XXXVIII. Veris principio hujus, dum consules novos delectus Romæ tenet, mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum ejus, omnia tardiora fecerunt; interim P. Cornelius, & M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante adventum in provinciam consulum non exspectassent bellum, improvisò oppressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per litteras priùs senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne reditûs spes esset, Cornelius & Bæbius statuerunt: nullum alium antè finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, 7 qui Taurasinorum (fuerat. In eum quum) traducere Ligures Apuanos vellent; edixerunt, 8 Ligures ab Anido montibus descendere cum liberis conjugibusque: sua omnia secum portarent. Ligures sæpe per legatos deprecati, ne

Ligures in Samnium transducti.

7 *Qui Taurasinorum [fuerat. In eum quum] traducere* Verba quæ uncis inclusa sunt, ex conjectura sunt adjecta Taurasinorum nomen parum notum est.

8 *Ligures ab Anido montibus descendere*] Lege: *Ligures Apuani de montibus descenderent.* Verba sunt edicti consulum.

U.c.572. a.C.180. penates, sedem in qua geniti essent, sepulcra majorum, cogerentur relinquere, arma, obsides pollicebantur; posteaquam nihil impetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu ad quadraginta millia liberorum capitum cum feminis puerisque; 9 argenti data centum & quinquaginta millia, 1 unde in novas ædes compararent quæ opus essent; agro dividendo dandoque, iidem qui traduxerant Cornelius & Bæbius præpositi; postulantibus tamen ipsis, quinqueviri ab senatu dati quorum ex consilio agerent. Transactâ re, quum veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt; 2 tantùm hostes ducti ante currum: quia nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat.

Triumphus nullo bello gesto.

Res Hispaniæ.

XXXIX. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proprætor, quia successor in provinciam tardiùs veniebat, educto exercitu ex

9 *Argenti data centum & quinquaginta millia*] Suspicamur per τὸ *argenti* hîc indicari denarios, quemadmodum in compluribus aliis locis hæ voces, *argenti bigati* vel *quadrigati*, junctæ cum numero *millia*, exprimunt bigatos vel quadrigatos denarios. Sed quum denarii 150000, efficiant tantummodo pondus marcarum argenti Parisiensium ferè 2344, facilè crediderimus numerum hoc loco esse depravatum, & minorem eo quem Livius dederat.

1 *Unde in novas ædes*] Immo *sedes*: quâ voce continebuntur & domus & agri.

2 *Tantùm hostes ducti ante currum*] An ii qui se dediderant, duodecim hominum millia? An legendum *obsides*? Parum liquet: nec magni momenti res est. Mox pro ter repetito *quid*, ter reponendum videtur *quod*.

hibernis, ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non venerant, instituit vastare; quâ re irritavit magis, quàm conterruit animos barbarorum: & clam comparatis copiis saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Postumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, 3 ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret: *Ibi* 4 *dimitti veteranos, supplementaque distribuere, & ordinare omnem exercitum sese velle.* Dies quoque, & ea propinqua, edita Flacco est, quâ successor esset venturus. Hæc nova allata res, omissis quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coëgisset, barbari, causæ ignari, suam defectionem, & clam comparata arma sensisse eum & pertimuisse rati, eo ferociùs saltum insederunt. Ubi eum saltum primâ luce agmen Romanum intravit, repentè ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos invaserunt. Quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus in agmine, per centuriones stare omnes, suo quemque loco, & arma expedire jubendo, sedavit: & sarcinis jumentisque in unum locum coactis, omnes partim ipse, partim per legatos tribunosqne militum, ut tempus & locus postulabat, sine ulla trepidatione instruxit, 5 cum bis deditis rem esse

U.c.572. a.C.180.

Hispani Flacco insidiantur.

3 *Ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret*] Sensus est, ut juberet Q. Fulvium adducere exercitum in urbem Tarraconem. Sed dubitamus an loquutio satis congrua & ex usu bonæ Latinitatis habenda sit. Nullum certè aliud ejus exemplum novimus.

4 *Dimitti veteranos, supplementaque distribuere*] Fortasse *dimittere.*

5 *Cum bis deditis*] Unius Celtiberorum deditionis su-

U. c. 572. a. C. 180. admonens. *Scelus & perfidiam illis, non virtutem, nec animum accessisse. Reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, & manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos.* Plura dici tempus non patiebatur; invehebant se hostes, & in partibus extremis jam pugnabatur; deinde acies concurrerunt.

XL. Atrox ubique prælium, sed varia fortuna erat; egregiè 6 legiones, nec segniùs duæ alæ pugnabant: externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantùm militum genere, urgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi, ubi ordinatâ acie & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt; quo tantùm valent genere pugnæ, ut, quacumque parte 7 perculere impetu suo, sustineri nequeant; tunc quoque turbatæ legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites: &, *Ecquid auxilii in vobis est? Actum jam de hoc exercitu erit.* Quum undique acclamassent, *Quin ederet quid fieri velit? non segniter imperium exsequuturos: Duplicate turmas*, inquit, *duarum legionum equites, & 8 permittite equos in cuneum hostium, quo nostros urgent; id cum* majore

prà fit mentio, c. 33. Quando altera facta sit, haud facilè reperies.

6 *Legiones... alæ... externa auxilia*] Hic clarè distinguuntur tria militum genera in exercitu Romano: *legiones*, e civibus Romanis; *alæ*, e sociis & nomine Latino constantes: *externa auxilia* sunt aliarum gentium, & hic intelligi debent Hispani, quum dicuntur *simili armaturâ fuisse* cum Celtiberis hostibus.

7 *Perculere impetu suo*] Lege *pertulere impetus suos.*

8 *Permittite equos... id cum majore vi equorum*] Inutilis est vox *equorum.*

majore vi equorum facietis, si effrenatos in eos equos immittitis: quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua, memoriæ proditum est. Dicto paruerunt, detractisque frenis bis ultro citroque cum magna strage hostium, infractis omnibus hastis, transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & prope omissâ pugnâ locum fugæ circumspicere. Et 9 alarii equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, & ipsi virtute eorum accensi, sine ullius imperio, in perturbatos jam hostes equos immittunt. Tunc verò Celtiberi omnes in fugam effunduntur, & imperator Romanus aversos hostes contemplatus, ædem Fortunæ Equestri, Jovique Optimo Maximo ludos vovit; cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fugâ. Decem & septem millia hostium cæsa eo die traduntur: vivi capti plus tria millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum. Nullis castris eo die victor exercitus mansit. Victoria non sine jactura militum fuit; quadringenti septuaginta duo milites Romani, sociûm ac Latini nominis mille decem & novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt; ita victor exercitus, renovatâ priore gloriâ, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius prætor, qui biduo antè venerat, obviàm processit: gratulatusque est, quòd rempublicam egregiè gessisset. Cum summa concordia, quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

U.C. 572. a.C. 180.

Cæduntur.

Res in Liguria gestæ.

XLI. Consules ambo in Ligures exercitus

9 *Alarii equites*] Equites socii.

U.c.572 a.C.180. induxerunt, diversis partibus. Postumius primâ & tertiâ legione Balistam Suismontiumque montes obsedit: & premendo præsidiis angustos saltus, eorum commeatus interclusit: inopiâque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius secundâ & quartâ legione adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naves impositos, præter oram Etrusci maris Neapolim transmisit; inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineæ cæsæ, frumentaque deusta: donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, 1 qui Pisas indictus erat, præerant A. Postumius, & 2 frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior; secundæ legionis Fulvius tribunus militum erat; 3 is mensibus suis dimisit legionem, jurejurando adactis centurionibus, 4 æs in ærarium

1 *Qui Pisas indictus erat*] Cui dies ad conveniendum Pisas dictus fuerat.

2 *Frater Q. Fulvii*] Hic M. Fulvius Nobilior frater germanus fuit illius Q. Fulvii Flacci, qui consul futurus est proximo anno, & quinquennio post censor, a quo & senatu motus est. Vid. infrà not. 3, ad. l. XLI, c. 27. Idem frater patruelis fuit Q. Fulvii Flacci, qui consul est hoc ipso anno.

3 *In mensibus suis*] Tribuni militum inter se comparare soliti erant, ut e sex tribunis, qui in quamque legionem erant, bini alternà vice semestris spatii menses duos imperarent. Quum igitur imperandi vices ad Fulvium pervenissent, is suis mensibus, id est, suo bimestri legionem dimisit.

4 *Æs in ærarium*] Intellige stipendium militare, quod jam a quæstoribus numeratum jubet Fulvius in

ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eò fortè erat profectus) 5 Aulo nuntiatum est, cum equitibus expeditis sequutus dimissos, quos eorum potuit assequi, 6 deduxit castigatos Pisas; de ceteris consulem certiorem fecit. Eo referente senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius in Hispaniam relegaretur, ultra Novam Carthaginem; litteræque ei datæ sunt a consule ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ. Milites jussi ad signa redire; causâ ignominiæ, uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum; qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaque ejus vendere consul jussus.

U.c.572.
a.C.180.

XLII. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem navibus Brundusium redierat, inde in portu relictis navibus quum venisset Romam, inter exponendas res quas ibi gessisset, haud dubiè in regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi causam avertit. *Ex regno ejus omnes naves esse, quæ Superi maris oram depopulatæ essent. De his rebus legatos misisse, nec conveniendi regis potestatem factam.* Venerant Romam legati a Gentio, qui, *quo tempore Romani conveniendi regis causâ venissent, ægrum fortè eum in ultimis partibus fuisse regni* dicerent. *Petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent.* Ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis, & sociis Latini nominis injurias factas in regno ejus: & cives Romanos dici Corcyræ retineri. Eos omnes Ro-

ærarium referri, tamquam nihil pertinens ad eos milites qui dimittebantur.

5 *Aulò nuntiatum est*] A. Postumio, qui tribunus militum cum M. Fulvio exercitui præerat.

6 *Deduxit... Pisas*] Lege *reduxit.*

U.c.572. a.C.180 mam adduci placuit : C. Claudium prætorem cognoscere : neque antè Gentio regi legatisve ejus responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia ejus anni absumpsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est : in ejus locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat, 7 triumvir epulo : Q. Fulvius M. F. in locum ejus triumvir cooptatus; tum 8 prætextatus erat. De rege sacrifico sufficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium pontificem maximum fuit, & L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem, quem ut inauguraret pontifex, 9 magistratu sese abdicare jubebat; recusantique id facere, ob eam rem mulcta duumviro dicta a pontifice : deque ea, quum provocasset, certatum ad populum. Quum plures jam 1 tribus intro vocatæ, dicto esse audientem pontifici duumvirum juberent, mulctamque remitti, si magistratu se abdicasset; 2 ultimum de cœlo, quod comitia turbaret,

Sacerdotes mortui & suffecti.

Contentio de rege sacrifico.

7 *Triumvir epulo*] Vid. not. 1 & 2, ad l. XXXIII, c. 42, suprà.

8 *Prætextatus*] Puer etiamnum togam prætextam gerens.

9 *Magistratu sese abdicare jubebat*] Quia nempe non licebat regem sacrorum ullum magistratum gerere.

1 *Tribus intro vocatæ*] Vocatæ in ovile, ut ferrent suffragia.

2 *Ultimum de cœlo*] *Ultimum* hîc intelligimus dictum per appositionem. *Intervenit de cœlo* tamquam *ultimum*, tamquam ultimus totius negotii finis, aliquid *quod comitia turbaret*. Eodem ferè modò, l. I, c. 47, exposuimus *ab stirpe ultimâ*, nempe, ab stirpe tamquam ab aliquo principio ultimo, unde orsus Tarquinius totam deinde Ser. Tullii vitam exagitavit. Quod autem dicitur hîc intervenisse de cœlo, id vel fulgur fuit, vel tonitru. Jove enim tonante, vel fulgurante, comitia haberi

intervenit ; religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt : 3 qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni, & C. Servilius Geminus pontifex maximus decessit : idem decemvir sacrorum fuit ; pontifex in locum ejus a collegio cooptatus est Q. Fulvius Flaccus. 4 At pontifex maximus M. Æmilius Lepidus, quum multi clari viri petissent : & decemvir sacrorum Q. Marcius Philippus, in ejusdem locum est cooptatus. Et augur Sp. Postumius Albinus decessit, in locum ejus 5 P. Scipionem filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publicè Latinè loquerentur, & præconibus Latinè vendendi jus esset. U.c.572. a.C.180.

XLIII. Pisanis agrum pollicentibus, quò Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actæ ; triumviri creati ad eam rem, Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilii Lænates. A C. Mænio prætore (cui provincia Sardinia quum evenisset, additum erat, ut quæreret de veneficiis longiùs ab urbe decem millibus passuum) litteræ allatæ, *Se jam tria millia hominum damnasse, & crescere sibi quæstionem indiciis ; aut eam*

nefas erat. Ceterùm possis quoque, loco *το ultimum* reponere *vitium*. Sic *vitio creati* magistratus sæpe dicuntur.

3 *Qui secundo loco inauguratus erat*] Vel hæc verba vitiata sunt, vel breviter atque adeo obscurè hìc indicatur mos aliquis Romanorum nobis incognitus.

4 *At pontifex maximus*] Pontifex maximus non cooptabatur a collegio pontificum, sed a populo tributis comitiis creabatur. Omnino hìc interciderunt quædam voces : nec quidquam consultius fieri fortasse possit, quàm si hìc asteriscus apponatur.

5 *P. Scipionem filium Africani*] Hic Africanum minorem adoptavit. Eum ingenio valuisse, corpore admodum imbecillum fuisse, docet Cicero in Bruto, n. 77, & in Catone, n. 35.

U.c.572. *sibi esse deserendam, aut provinciam dimittendam.*
a.C.180. Q. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum: qui, quum extra urbem triumphi causâ esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino; & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans urbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor: præterea 6 auri pondo tringinta unum, & 7 signati Oscensis nummûm centum septuaginta tria millia ducentos. Militibus de præda 8 quinquagenos denarios dedit; duplex centurionibus, triplex equiti, 9 tantumdem sociis Latini nominis: & stipendium omnibus duplex.

Q. Fulvii triumphus.

Lex annaria.

XLIV. Eo anno rogatio primùm lata est ab L. Villio tribuno plebis, 1 quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque; inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appellarentur. Prætores quatuor post multos

Prætores quatuor.

6 *Auri pondo triginta unum*] Marcas nostrates 48, uncias 3, semunciam 1.

7 *Signati Oscensis nummûm centum septuaginta tria millia ducentos*] De oscensi argento vid. not. 3, ad l. XXXIV, c. 10. Nummi, sive sestertii 173200, æquiparantur marcis argenti 675.

8 *Quinquagenos denarios*] Uncias argenti 6, cum binis, ut vocant, *grossis*.

9 *Tantumdem sociis Latini nominis*] Tantumdem peditibus, equitibus, centurionibus Latini nominis, quantum Romanis.

1 *Quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque*] Ante hanc legem id modò videtur sancitum fuisse, quod observavimus ad XXV, 2, ne quis ullum magistratum urbanum caperet, antequam dena stipendia emerita haberet. Villius singulis magistratibus, saltem curulibus, annum suum definivit. Apparet ex Cicerone aliisque, legitimum ædilitatis curulis annum fuisse, septimum & tricesimum; præturæ, quadragesimum; consulatûs, tertium & quadragesimum.

annos 2 lege Bæbiâ creati, quæ alternis quaternos jubebat creari; hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus, Q. & P. Mucii Q. F. Scævolæ. Q. Fulvio & L. Manlio consulibus eadem provincia, quæ superioribus; pari numero copiæ peditum, equitum, civium, sociorum decretæ. In Hispaniis duabus Ti. Sempronio & L. Postumio, cum iisdem exercitibus quos haberent, prorogatum imperium est; & in supplementum consules scribere jussi ad tria millia peditum Romanorum, trecentos equites: quinque millia sociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mucius Scævola urbanam sortitus provinciam est: & ut idem quæreret de veneficiis in urbe, & propiùs urbem decem millia passuum. Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scævola Siciliam, C. Valerius Lævinus Sardiniam. Q. Fulvius consul, *Priusquam ullam rem publicam ageret, liberare & se, & rempublicam religione votis solvendis* dixit *velle; vovisse, quo die postremùm cum Celtiberis pugnasset, ludos Jovi Optimo Maximo, & ædem Equestri Fortunæ sese facturum: in eam rem sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis.* Ludi decreti, & ut duumviri ad ædem locandam crearentur; de pecunia finitur, *Ne major causâ ludorum consumeretur,* 3 *quàm quanta Fulvio Nobiliori post Ætolicum bellum ludos facienti decreta esset: neve quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret,* 4 *ad-*

U.c.573. A.C.179. Q. Fulvio, L. Manlio Coss. *Provinciæ.*

2 *Lege Bæbiâ*] Hujus legis nulla alia occurrit mentio.

3 *Quàm quanta Fulvio Nobiliori*] Vid. suprà lib. XXXIX, c. 5.

4 *Adversùs id senatusconsultum, quod*] De hoc senatusconsulto nihil suo loco dixit Livius. Optandum esset ut, quid eo decretum fuerit, accuratiùs explicasset. Nunc id tantummodo apparet, obviam

U.c.573. a.C.179. *versùs id senatusconsultum, quod L. Æmilio, Cn. Bæbio consulibus de ludis factum esset.* Decreverat id senatus, propter effusos sumptus factos in ludos Ti. Sempronii ædilis, qui graves non modò Italiæ ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis externis fuerant.

Hiems sæva. XLV. Hiems eo anno nive sæva & omni tempestatum genere fuit: arbores, quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deusserat cunctas: & ea tum aliquanto quàm aliàs longior fuit; itaque 5 Latinas mox subitò coorta, & intolerabilis tempestas in monte turbavit: instaurataeque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas & in Capitolio aliquot signa 6 constravit, fulminibusque complura loca deformavit, ædem Jovis Tarracinæ, 7 ædem Albam Capuæ portamque Romanam: muri pinnæ aliquot locis decussæ erant. Hæc inter prodigia, nuntiatum & ab Reate, *Tripedem natum mulum.* Ob ea decemviri jussi adire libros, edidere, quibus diis, & quot hostiis sacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata, ad ædem Jovis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde votivi Q. Fulvii consulis per dies decem magno apparatu facti. *Censores* Censorum inde comitia habita: creati, M. Æmilius Lepidus pontifex maximus, & M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis

ire voluisse Patres effusis ludorum sumptibus, qui jam graves esse sociis & provinciis incipiebant.

5 *Latinas mox*] *Mox*, id est, paulo post hiemem exactam, *Latinas* ferias... *tempestas in monte* Albano *turbavit.* Sed, unica litterulà mutatâ, longè elegantiùs leges *nox subitò coorta*, atris nimirum nubibus cœlum obscurantibus.

6 *Constravit*] Magis placeret *prostravit.*

7 *Ædem Albam Capuæ*] Hæc ædes suprà jam nominata est a Livio, l. XXXII, c. 9. *Portam Romanam*, quæ mox nominatur, intellige portam urbis Capuæ dictam *Romanam.*

triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant, sæpe multis in senatu & ad populum atrocibus celebratæ certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus est, censores in Campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt; quò repentè principes senatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit. U.c.573. a.C.179.

XLVI. *Non obliti sumus, Censores, vos paulo antè ab universò populo Romano moribus nostris præpositos esse: & nos a vobis & admoneri, & regi, non vos a nobis debere; indicandum tamen est, quid omnes bonos in vobis aut offendat, aut certè mutatum malint. Singulos quum intuemur, M. Æmili, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, si revocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse; ambo quum simul adspicimus, non possumus non vereri, ne malè comparati sitis, nec tantùm reipublicæ prosit, quòd omnibus nobis egregiè placetis, quàm, quòd alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsis graves & atroces geritis: quæ, periculum est, ne ex hac die nobis & reipublicæ, quàm vobis, graviores fiant. De quibus causis hoc timeamus, multa succurrunt quæ dicerentur;* 8 *nisi fortè implacabiles vestræ iræ implicaverint animos vestros. Has ut hodie, ut in isto templo finiatis simultates, quæsumus vos universi; & quos conjunxit suffragiis suis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiæ conjungi a nobis sinatis: uno animo, uno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum condatis: quod in omnibus ferè precationibus nuncupabitis verbis*, Ut ea res mihi collegæque meo bene & feliciter eveniat, *id ita ut* *Metelli oratio ad Censs.*

8 *Nisi fortè implacabiles vestræ iræ*] Hæc omnino corrupta & depravata sunt.

U.c.573. a.C.179.

verè, ut ex animo velitis evenire: efficiatiſque, ut, quod deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tatius & Romulus, in cujus urbis medio foro acie hoſtes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modò ſimultates, ſed bella quoque finiuntur; ex infeſtis hoſtibus plerumque ſocii fideles, interdum etiam cives fiunt. Albani, dirutâ Albâ, Romam traducti ſunt: Latini, Sabini in civitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: Amicitias immortales, inimicitias mortales debere eſſe. Fremitus ortus cum aſſenſu, deinde univerſorum voces idem petentium confuſæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius queſtus quum alia, tum bis a M. Fulvio ſe certo conſulatu dejectum. Fulvius contrà queri, ſe ab eo ſemper laceſſitum, 9 & in probrum ſuum ſponſionem factam; tamen ambo ſignificare, ſi alter vellet, ſe in poteſtate tot principum civitatis futuros. Omnibus inſtantibus qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere verè ac finire odium. Deinde, collaudantibus cunctis, deducti ſunt in Capitolium. Et cura ſuper tali re principum, & facilitas cenſorum egregiè comprobata ab ſenatu & laudata eſt. Cenſoribus deinde poſtulantibus, ut pecuniæ ſumma ſibi, quâ in opera publica uterentur, attribueretur, 1 vectigal annuum decretum eſt.

Cenſores poſitis odiis in amicitiam redeunt.

9 *Et in probrum ſuum ſponſionem factam*] Hoc oportuiſſet exponi clariùs, ſi rem intelligi Livius voluiſſet. Diſcimus tantùm ex his verbis ſponſionem feciſſe M. Æmilium, ni Fulvius aliquid indignum viro bono in ſe admiſiſſet. De ſponſione vid. not. 4, ad l. III, c. 24.

1 *Vectigal annuum* Fortaſſe vectigal aliquod, quod in eam rem uno tantùm anno penderetur. Quod ideo pluribus verbis

XLVII. Eodem anno in Hiſpania L. Poſtumius & Ti. Sempronius proprætores comparaverunt ita inter ſe, ut in Vaccæos per Luſitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiam reverteretur, 2 ſi majus ibi bellum eſſet; Gracchus in ultima Celtiberiæ penetraret. Mundam urbem primùm vi cepit, nocte ex improviſo aggreſſus; acceptis deinde obſidibus, præſidioque impoſito, 3 caſtella oppugnare, agros urere, donec ad prævalidam aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) pervenit. 4 Ubi quum jam opera admoveret, veniunt legati ex oppido, quorum ſermo antiquæ ſimplicitatis fuit, non diſſimulantium bellaturos, ſi vires eſſent. Petierunt enim, *Ut ſibi in caſtra Celtiberorum ire liceret 5 ad auxilia accipienda; ſi non impetraſſent, tum 6 ſeparatim eos ab illis ſe conſulturos.* Permittente Graccho, ierunt, & poſt paucis diebus alios decem legatos ſecum adduxerunt. Meridianum tempus erat; nihil priùs petierunt a prætore, quàm ut bibere ſibi juberet dari. Epotis primis poculis, iterum popoſcerunt; magno riſu circumſtantium, in tam rudibus & moris omnis ignaris ingeniis. Tum maximus natu ex iis, *Miſſi ſumus*, inquit, *a gente noſtra, qui ſciſcitaremur, quâ tandem re fretus arma nobis inferres?* Ad hanc percunctationem Gracchus,

U.c.573. a.C.179. *Res in Hiſpania geſtæ.*

Simplicitas barbarorum.

non explicat Livius, quia res pervulgata erat & omnibus nota.

2 *Si majus ibi*] In Celtiberia.

3 *Caſtélla oppugnare*] Meliùs, *expugnare.*

4 *Ubi quum jam opera admoveret*] Pro *ubi* libenter legeremus *cui.*

5 *Ad auxilia accipienda*] Lege *accienda.* Nam mox ſequitur, *ſi non impetraſſent.* Itaque opus eſt verbo, quod rem in dubio relinquat, quale eſt *accienda.*

6 *Separatim eos ab illis ſe conſulturos*] Hæc ſtare non poſſunt Poſſis emendare: *ſeparatim ab illis ſibi conſulturos.*

U.c.573. a.C.179. *Exercitu se egregio fidentem venisse*, respondit; *quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse*: tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, & decurrere jubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumsessæ urbi ferendo. Oppidani 7 quum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum convenerat) sustulissent, destituti ab unica spe auxilii, in deditionem venerunt; 8 sestertium quater & vicies ab iis est exactum, quadraginta nobilissimi equites; nec obsidum nomine, (nam militare jussi sunt) & tamen reipsâ ut pignus fidei essent.

Ad Alcen vincuntur Celtiberi.

XLVIII. Inde jam duxit ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum erant, a quibus venerant nuper legati; eos quum per aliquot dies, armaturam levem immittendo in stationes, lacessisset parvis præliis, in dies majora certamina serebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Ubi quod petebatur sensit effectum, auxiliorum præfectis imperat, ut contracto certamine, tamquam multitudine superarentur, repentè tergis datis, ad castra effusè fugerent: ipse intra vallum ad omnes portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, quum ex composito refugientium suorum agmen, post effusè sequentes barbaros conspexit. Instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem; itaque tantùm moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret, clamore sublato, simul omnibus portis erupit. Non sustinuere impetum

7 *Quum ignes nocte turribus.... sustulissent*] Lege *nocte*, vel *noctu e turribus*.

8 *Sestertium quater & vicies*] Id est, bis mille & quadringenta sestertia, sive, quod idem est, sestertii 2400000, libræ Romanæ pondo 6000, marcæ argenti nostrates 9375.

necopinatum hoſtes; qui ad caſtra oppugnanda venerant, ne ſua quidem tueri potuerunt; nam extemplo fuſi, fugati, mox intra vallum paventes compulſi, poſtremò exuuntur caſtris. Eo die novem millia hoſtium cæſa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim: ſigna militaria triginta ſeptem; de exercitu Romano centum novem ceciderunt. U.c 573. a.C.179.

XLIX. Ab hoc prælio Gracchus duxit ad populandam Celtiberiam legiones; & quum ferret paſſim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu jugum acciperent, centum tria oppida intra paucos dies in deditionem accepit: prædâ potitus ingenti eſt. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare inſtitit. Oppidani primum impetum hoſtium ſuſtinuerunt: deinde, quum jam non armis modò, ſed etiam operibus oppugnarentur, diffiſi præſidio urbis, in arcem univerſi conceſſerunt: poſtremò & inde, præmiſſis oratoribus, in ditionem ſe ſuaque omnia Romanis permiſerunt. Magna inde præda facta eſt; multi captivi nobiles in poteſtatem venerunt; inter quos & Turri filii duo, & filia. Regulus hic earum gentium erat, longè potentiſſimus omnium Hiſpanorum. Auditâ ſuorum clade, miſſis qui fidem venienti in caſtra ad Gracchum peterent, venit. Et primùm 9 quæſivit ab eo, *ne ſibi liceret ac ſuis vivere?* Quum prætor victurum reſpondiſſet; quæſivit iterum, *ſi cum Romanis militare liceret?* Id quoque Graccho permittente; *Sequar*, inquit, *vos adversùs veteres ſocios meos, quoniam illos ad me* 1 *propiunt ſuſpicere.* Sequutus eſt

CIII oppida recipit Gracchus.

9 *Quæſivit ab eo, ne ſibi liceret*] Non malè emendaveris: *quæſivit*, *anne ſibi liceret.*

1 *Propiunt ſuſpicere*] Verba corrupta: ſenſus

U.c.573. inde Romanos, fortique ac fideli operâ multis
a.C.179. locis rem Romanam adjuvit. Ergavia inde nobilis & potens civitas, aliorum circà populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis.

L. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores sunt; e qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum postea prælio ad montem Caunum cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse: multos utrimque cecidisse: 2 nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos, nisi quòd postero die 3 manentes intra vallum prælio lacessierint; spolia per totum diem legisse: tertio die prælio majore iterum pugnatum; & tum demum haud dubiè victos Celtiberos, castraque eorum capta & direpta esse; viginti duo millia hostium eo die esse cæsa: plus trecentos captos; parem ferè equorum numerum; & signa militaria septuaginta duo; inde debellatum, veramque pacem, non fluxâ, ut antè, fide, Celtiberos fecisse. Eâdem æstate & L. Postumium in Hispania ulteriore bis cum Vaccæis egregiè pugnasse scribunt; ad triginta & quinque millia hominum occidisse, 4 & castra oppugnasse. 5 Propius vero est, serius

patet: quoniam illos parum aut fidos, aut potentes expertus sum.

2 *Nec aliud magnopere, ne victos crederes*] Nec aliud ferè fecisse Romanos, unde appareat eos non fuisse victos.

3 *Manentes intra vallum*] Celtiberos *prælio lacessierint* Romani.

4 *Et castra oppugnasse*] Lege *expugnasse*.

5 *Propius vero est, serius in provinciam pervenisse* Non intelligimus quomodo id a Livio dici potuerit, qui Postumium superiore anno venisse in Hispaniam memoravit suprà c. 39, & hoc ipso anno non obscurè indicat illum eodem tempore in Vaccæos profectum esse,

in provinciam pervenisse, quàm ut eâ æstate potuerit res gerere. U.c.573. a.C.179.

LI. Censores 6 fideli concordiâ senatum legerunt; 7 princeps electus est ipse censor M. Æmilius Lepidus pontifex maximus: tres ejecti de senatu; retinuit quosdam Lepidus a collega præteritos. Opera, ex pecunia attributa divisaque inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam; ingratum opus, quòd prædia habebat ibi, 8 privatamque publicæ rei impensam insuerat. 9 Theatrum & proscenium ad Apollinis, 1 ædem Jovis in Capitolio co- *Censores legunt senatum.* *Opera publica.*

quo Gracchus in ultima Celtiberiæ profectus est.

6 *Fideli concordiâ*] Eâ concordiâ, quæ probaret eos bonâ fide in gratiam rediisse.

7 *Princeps electus est*] Immo *lectus est.* Sic enim loqui solet Livius.

8 *Privatamque publicæ rei impensam insuerat*] Lege vel *injunxerat*, vel *imposuerat.* Sensus est: impensam, quæ cederet in privatum ejus commodum, a republica sustineri jusserat.

9 *Theatrum & proscenium ad Apollinis*] Constat tunc temporis nullum fuisse theatrum Romæ stabile & mansurum: atque etiam admodum verisimile est tunc quoque populum stantem ludos spectavisse. Itaque hoc theatrum, quod poliendum albo locatur a censoribus, temporarium fuit, & non ultra staturum, quam opus esset ad ludos edendos, quemadmodum & scena, l. XLI, c. 27, a censoribus locatur præbenda ædiiibus atque prætoribus. Ceterùm observandum est theatrum duplici sensu sumi, vel pro universo ædificio, quod ea contineret omnia quæ ad ludos pertinebant; quo sensu proscenium est pars theatri: vel pro illa parte in qua erant spectatores. Hoc posteriore sensu hîc capi debet. Proscenium est, ut ipsum nomen indicat, spatium quod porrigitur ante scenam. In eo, vel inter illud & scenam, erigebatur pulpitum, quò prodibant actores, quum fabulas agerent.

1 *Ædem Jovis in Capitolio*] Locavit poliendam albo ædem Jovis in Capi-

U.c.573. a.C.179. lumnasque circà poliendas albo locavit: & ab his columnis, quæ incommodè opposita videbantur, signa amovit: clypeaque de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fulvius plura & majoris locavit usûs; portum, & pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus & L. Mummius censores locaverunt imponendos: basilicam 2 post argentarias Novas & forum Piscatorium, circumdatis tabernis, 3 quas vendidit in privatum; & forum & porticum extra portam Trigeminam, & aliam post navalia, & ad fanum Herculis, & post Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici. 4 Habuere & in promiscuo præterea pecuniam; ex ea communiter locarunt aquam adducendam, 5 fornicesque faciendos. Impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque & vectigalia iidem multa instituerunt; complura sacella publica, quæ fuerant occupata a privatis, publica rursus ut essent, paterentque populo, curarunt. 6 Mutarunt suffragia: regionatimque ge-

tolio, & columnas quæ circa ædem erant. Vox *albo* suspecta esse non debet. Eodem enim modo scripsit Livius, suprà l. IV, c. 25, *album in vestimentum addere.*

2 *Post argentarias Novas & forum Piscatorium*] Sic & suprà l. XXVI, c. 27, conjunguntur argentariæ Novæ & forum Piscatorium, tamquam vicina loca. Circumdatas tabernas intellige illi basilicæ, quæ locatur ædificanda.

3 *Quas vendidit in privatum*] In usum privatorum.

4 *Habuere & in promiscuo præterea pecuniam*] Præter eam pecuniam, quam diviserant inter se, habuerunt quoque aliquam attributæ sibi pecuniæ partem in promiscuo, quâ communiter uterentur.

5 *Fornicesque faciendos*] Aquæductus arcuato opere faciendos.

6 *Mutarunt suffragia:*

neribus hominum, causisque, & quæstibus, tribus descripserunt. U.c.573. a.C.179.

LII. Et alter ex censoribus M. Æmilius petiit ab senatu, ut sibi dedicationis templorum Reginæ Junonis & Dianæ, quæ bello Ligustino antè annis octo vovisset, pecunia ad ludos decerneretur. 7 Viginti millia æris decreverunt; dedicavit eas ædes, utramque in circo Flaminio: ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Junonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicavit ædem 8 Larium Permarinûm in Campo; voverat eam 9 annis undecim antè L. Æmilius Re-

regionatimque] Hæc videtur esse hujus loci sententia. Ante hos censores, omnes tribules in unaquaque tribu promiscuè ac sine ulla distinctione ibant in suffragia, ita ut cum senatore eques, scriba, præco, suffragium ferrent. Hi censores tribus descripserunt generibus hominum, causis, & quæstibus: id est, quotquot in unaquaque tribu senatorii ordinis erant, a ceteris separaverunt; tum, quotquot erant equites Romani; tum, qui scribæ, præcones, calcearii, lanii, cerdones, &c. forent: ex singulis generibus unum velut collegium efficientes, statuentesque quo ordine unumquodque horum velut collegiorum ire in suffragium deberet. Apposuit autem Livius vocem *regionatim*, ut indicaret in illa mutatione servatam tamen antiquam tribuum universarum descriptionem, in qua habita ratio fuerat regionum, sive urbis, sive agri. Itaque tribus distinguuntur a sese invicem regionibus, ex antiquo more: at portiones tribuum, novo hoc instituto, generibus hominum, causis, quæstibusque describuntur. *Causa* autem hîc accipienda est pro statu.

7 *Viginti millia æris*] In argento marcas nostrates 31, uncias 2.

8 *Larium Permarinûm*] Hi sunt, Θεοὶ διαπόντιοι, id est, dii maris, vel transmarinorum itinerum præsides.

9 *Annis undecim antè*] In hac numerandi ratione

U.c.573. a.C.179. gillus, navali prælio adversùs præfectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo hoc fixa est: 1 *Duello magno regibus dirimendo * caput subigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmilio M. Æmilii filio auspicio, imperio, felicitate ductuque ejus inter Ephesum, Samum, Chiumque, inspectante consule ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantisque, classis regis Antiochi antea sic victa, fusa, contusa, fugataque est, ibique eo die naves longæ cum omnibus sociis captæ XLII. Ea pugna pugnata, rex Antiochus regnumque ejus **. Ejus rei ergo ædem Laribus Permarinis vovit.* Eodem exemplo tabula in æde Jovis in Capitolio supra valvas fixa est.

Res gestæ in Liguria. LIII. Biduo, quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius consul profectus in Ligures, 2 per invios montes vallesque, saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnavit: neque tantùm acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit; tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Consul deditos in campestres agros deduxit, præsidiaque montibus imposuit. 3 Celeriter & ex provincia litteræ Ro-

non includitur annus extremus. Sic suprà, hoc ipso capite dixit *antè annis octo*, quum tamen novem numerari deberent, nisi extremus annus negligeretur.

1 *Duello magno*] Non necesse est monere totum hunc locum omnino depravatum esse.

2 *Per invios montes vallesque saltus.... transgressus*] Hæc qui attentè legerit, vix videtur dubitare posse, quin τὸ *valles* occupaverit locum alicujus epitheti, quod Livius voci *saltus* apposuerat. Fortasse legendum: *per invios montes difficilesque saltus.*

3 *Celeriter & ex provincia*] *Celeriter* hîc omnino superfluum est. Aliquid mendi latet. Sed res non est magni momenti.

mam venerunt; ſupplicationes ob eas res geſtas in triduum decretæ ſunt. Prætores quadraginta hoſtiis majoribus per ſupplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero conſule L. Manlio nihil memoriâ dignum in Liguribus eſt geſtum. Galli Tranſalpini, tria millia hominum, in Italiam tranſgreſſi, neminem bello laceſſentes, agrum a conſule & ſenatu petebant, ut pacati ſub imperio populi Romani eſſent. Eos ſenatus excedere Italiâ juſſit: & conſulem Q. Fulvium quærere, & animadvertere in eos, qui principes & auctores tranſſcendendi Alpes fuiſſent. U.c.573. a.C.179.

LIV. Eodem anno Philippus rex Macedonum ſenio & mœrore conſumptus poſt mortem filii deceſſit. Demetriade hibernabat, quum deſiderio anxius filii, tum pœnitentiâ crudelitatis ſuæ; ſtimulabat animum & alter filius, haud dubiè & ſuâ & aliorum opinione rex; converſique in eum omnium oculi, & deſtituta ſenectus; aliis exſpectantibus ſuam mortem, 4 aliis ne exſpectantibus quidem. 5 Quo magis angebatur, & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, 6 regiæ vir majeſtatis, 7 nobili etiam pugnâ adversùs Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine a ceteris regibus diſtinguerent, ap- *Philippus ſenio & mœrore confectus.* *Antigonus, unus ex Philippi amicis incorruptus.*

4 *Aliis ne exſpectantibus quidem*] Sed ſedem deſerentibus, & juveni mox regnaturo unicè deditis.

5 *Quo magis*] Atque eo magis angebatur: atque inde creſcebat illius dolor.

6 *Regiæ vir majeſtatis*] Hæc referenda ſunt, non ad Antigonum Echecratis filium, ſed ad Antigonum tutorem Philippi, qui revera rex Macedonum fuerat. De eo vide not. 8, ad l. XXXII, c. 21, ſuprà.

7 *Nobili... pugnâ*] Ejus obiter mentionem fecit Livius ſuprà XXXIV, 28.

U.c.573. pellarunt. Hujus fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat : 8 eique ea fides, nequaquam amicum Persea, inimicissimum fecerat. Is prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni ventura esset ad Persea, ut primùm labare animum regis, & ingemiscere interdum filii desiderio sensit, nunc præbendo aures, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actæ, sæpe querenti querens & ipse aderat: & quum multa adsoleat veritas præbere vestigia sui, omni ope adjuvabat, quo maturiùs omnia emanarent. 9 Suspecti & ministri facinoris, Apelles maximè & Philocles erant, qui Romam legati fuerant, litterasque exitiales Demetrio sub nomine Flaminini attulerant. Falsas esse, & a scriba vitiatas, signumque adulterinum, vulgò in regia fremebant.

a.C.179.

LV. Ceterùm quum suspecta magis, quàm manifesta esset res, fortè 1 Xychus obvius fit Antigono, comprehensusque ab eo, in regiam est perductus; relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit. *Multis*, inquit, *sermonibus intellexisse videor, magno te æstima-*

8 *Eique ea fides, nequaquam amicum Persea*] Et ea fides illi inimicissimum fecerat Persea, qui jam alias ob causas nequaquam amicus erat.

9 *Suspecti & ministri facinoris*] Possis quidem explicare hoc modo : suspicionibus quoque odorabatur Antigonus, quinam ministri facinoris fuissent. Magis tamen placeret : *suspecti ex ministris facinoris Apelles maximè & Philocles erant.*

1 *Xychus*] Non ineptè suspicari possamus hunc Xychum fuisse scribam illum, qui modò memoratus est litteras exitiales Demetrio ab Apelle & Philocle legatis sub nomine Flaminini allatas vitiasse. Eò ducunt hæc quæ mox sequentur verba : *ordinem... omnem facinoris legatorum ministeriique sui.*

rum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, uter ab utro petitus fraude & insidiis esset. Homo unus omnium, qui nodum hujus erroris exsolvere possit, in potestate tua est Xychus. 2 *Fortè vocatum perductumque in regiam, vocari juberet.* Adductus, primò ita negare inconstanter, ut parvo metu admoto, paratum indicem esse appareret; conspectum tortoris verberumque non sustinuit: ordinemque omnem facinoris legatorum, ministeriique sui, exposuit. Extemplo missi qui legatos comprehenderent, Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt: Apelles missus ad Chæream quemdam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil certi vulgatum est; alii primò audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultrà tetendisse; alii tormenta etiam inficiantem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque: & infelicitatem suam in liberis graviorem, 3 quòd alter perisset, censebat.

U.C. 573. A. C. 179. Innocentia Demetrii agnita.

LVI. Perseus certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, quàm ut fugam necessariam duceret; tantùm, ut procul abesset, curabat; interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, se defensurus. Qui spe potiundi ad pœnam corporis ejus amissâ, quod reliquum erat, id studere,

2 *Fortè vocatum*] Lege: *fortè oblatum.* Pro verbo *juberet* possit quoque reponi *jube.* Sed tamen hæc emendatio necessaria non videtur. Mutatio enim orationis directæ in indirectam, quamvis non admodum frequens sit, non caret tamen exemplis. Vid. orationem Quintii ad Achæos, XXXV, 49.

3 *Quòd alter perisset*] Emenda, *superesset.* Nihil certius. Infra Philippus ad Antigonum: *Quoniam in eam fortunam veni... ut orbitas mihi... optabilis esse debeat.*

U.c.573. a.C.179. ne super impunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat; cui & palam facti parricidii gratiâ obnoxius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam, fore censebat. *Quando in eam fortunam veni*, inquit, *Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat; regnum, quod a patruo tuo, forti, non solùm fideli, tutelâ ejus custoditum & auctum etiam, accepi, id tibi tradere in animo est. Te unum habeo, quem dignum regno judicem; si neminem haberem, perire & exstingui id mallem, quàm Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis, restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus illacrymasti, in locum ejus substitutum relinquam.* Ab hoc sermone, omni genere honoris producere eum non destitit; quum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniæ urbes, principibusque Antigonum commendare: &, si vita longior suppetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimùm temporis moratus fuerat; inde quum Amphipolim venisset, gravi morbo est implicitus; sed animo tamen ægrum magis fuisse, quàm corpore, constat: curisque & vigiliis, quum identidem species & umbræ insontis interempti filii eum agitarent, exstinctum esse, cum diris exsecrationibus alterius. Tamen 4 admoveri potuisset Antigonus, 5 si haud statim palam facta esset mors regis.

Antigono regnum relinquere cupit Philippus.

Moritur.

4 *Admoveri*] Ad spem regni.

5 *Si haud statim palam facta esset mors regis*] Quum infrà dicatur medicus mortem regis in adventum Persei omnes qui extra regiam erant celasse, & An-

Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non exſpectatâ morte regis, a primis deſperationis notis, nuntios prædiſpoſitos, ita ut convenerat, miſit ad Perſeum: & mortem regis in adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit. Oppreſſit igitur necopinantes ignaroſque omnes Perſeus, & regnum ſcelere partum invaſit. U. c. 573. a. C. 179. *Perseus regnum invadit.*

LVII. 6 Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello contrahendas; nam poſt paucis diebus gens Baſtarnarum diu ſollicitata, ab ſuis ſedibus magnâ peditum equitumque manu Iſtrum trajecit; inde prægreſſi, qui nuntiarent regi, Antigonus & Cotto: 7 nobilis erat Baſtarna, & Antigonus perinvitus cum ipſo Cottone legatus ad concitandos Baſtarnas miſſus. Haud procul Amphipoli 8 famæ incerti nuntii occurrerunt, mortuum eſſe regem: quæ res omnem ordinem conſilii turbavit. Compoſitum autem ſic fuerat: tranſitum per Thraciam tutum, & commeatus Baſtarnis ut Philippus daret; id ut facere poſſet, regionum principes donis coluerat; fide ſuâ obligatâ, pacato agmine tranſituros Baſtarnas. Dardanorum gentem delere propoſitum erat, inque eorum agro ſedes fundare Baſtarnis. Du- *Baſtarnæ concitati a Philippo in Dardanos.*

tigonus perinvitus abfuiſſe; facilè nobis perſuademus deciſſe Livium: *Tamen admoveri potuiſſet Antigonus, ſi aut tum adfuiſſet, aut ſtatim palam facta eſſet mors regis.*

6 *Peropportuna mors Philippi fuit*] Peropportunè accidit Romanis, quos imparatos aggreſſus eſſet Philippus.

7 *Nobilis erat Baſtarna, & Antigonus*] Reddit rationem cur Cotto & Antigonus miſſi ſint ad nuntiandum regi Baſtarnarum adventum. Cotto nimirum nobilis erat Baſtarna; Antigonus, legatus ipſius Philippi.

8 *Famæ incerti nuntii*] Emenda: *fama*, *dein certi nuntii*.

U.c.573. plex inde erat commodum futurum, si & Dar-
a.C.179. dani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur; & Bastarnæ, relictis in Dardania conjugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. *Per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque; aliâ viâ traduci exercitum non posse. Facilè Bastarnis Scordiscos iter daturos;* 9 *nec enim aut linguâ, aut moribus æquales abhorrere; & ipsos adjuncturos se, quum ad prædam opulentissimæ gentis* 1 *ire vidissent.* Inde in omnem eventum 2 consilia commodabantur; sive cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamque ex reliquiis Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore: sive prospere gessissent Romanis aversis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant.

LVIII. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni; sed haud multo post famam mortis Philippi, neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnæ empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent viâ; inde injuriæ ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit. Postremò Thraces, quum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. 3 Quò ubi ire Bastarnæ vellent, 4 quali

9 *Nec enim aut linguâ, aut moribus æquales abhorrere*] Vox *æquales* aut tollenda videtur, aut immutanda.

1 *Ire*] Meliùs *iri.*

2 *Consilia commodabantur*] Lege, *accommodabantur.*

3 *Quò ubi ire*] Meliùs: *Quum subire.*

4 *Quali tempestate Gal-*

tempestate

tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est U.c.573. peremptos esse, talis tum Bastarnas, nequic- A.C.179. quam ad juga montium appropinquantes, oppressit; neque enim imbre tantùm effuso, dein creberrimâ grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus præstringentibus aciem oculorum; sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora; nec solùm milites, sed etiam principes icti caderent; itaque quum præcipiti fugâ per rupes præaltas improvidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi deos auctores fugæ esse cœlumque in se ruere aiebant. Dissipati procellâ, quum tamquam ex naufragio plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent, consultari quid agerent cœptum: inde orta dissensio, aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) pervenerunt; cetera multitudo, retro quâ venerat, transdanubianam regionem repetiit. Perseus potitus regno, interfici Antigonum jussit: & , dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam, petendumque ut rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta. *Antigonus interficitur.*

LIX. Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit; quem triumphum magis gratiæ, quàm rerum gestarum magnitudini datum, constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit: nullam pecuniam admodum; divisit tamen in singulos milites 5 tricenos æris: du- *Fulvii Cos. triumphus.*

los] Hac de re vide Justinum, lib. XXIV, c. 8.

5 *Tricenos æris*] Sive ternos denarios, quales octo unciam argenti Parif. efficiunt. Si cui hoc nimis exiguum videbitur, legat, ut quidam habent

U.c.573. a.C.179. plex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quàm quòd fortè evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphaverat. Secundùm triumphum comitia edixit, quibus creati consules sunt, M. Junius Brutus, A. Manlius Vulso. 6 Prætorum inde, tribus creatis, comitia tempestas diremit; postero die reliqui tres facti, ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Servilio Cæpione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia, quæ evenerant. Terra movit: in foris publicis, ubi lectisternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, averterunt se: 7 lanaque cum integumentis, quæ Jovi opposita fuit, decidit; de mensa oleas quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultrà, quàm ut ludi instaurarentur, actum est.

Comitia.

Prodigia.

editi, *trecenos.*

6 *Prætorum inde, tribus creatis*] Horum nomina habes in supplem. I, libri XLI.

7 *Lanaque cum integumentis*] Hæc admodum obscura sunt: nisi quòd pro *lana* videtur emendandum *læna*, quo vestimento utebantur ituri ad cœnam e balneo. Hìc enim agitur de lectisternio, sive epulo præbito Jovi & aliis diis. Hinc fit quoque mentio olearum de mensa, Jovi scilicet apposita, a muribus prægustatarum. Cetera doctioribus interpretanda relinquimus.

EPITOME
LIBRI XLI LIVIANI.

IGNIS in æde Vestæ exstinctus est. Ti. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in deditionem accepit : monimentumque operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit. Et a Postumio Albino proconsule Vaccæi ac Lusitani subacti sunt. Uterque triumphavit. Antiochus, Antiochi filius, obses Romanis a patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab urbe dimissus, præter religionem, quâ multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Jovis Olympii, & Antiochiæ Capitolini, vilissimum regem egit. Lustrum a censoribus conditum est: censa sunt civium capita ducenta septuaginta tria millia ducenta quadraginta quatuor. Q. Voconius Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis hæredem mulierem institueret : suasit legem M. Cato; exstat oratio ejus. Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos a compluribus ducibus prospere gestas, & initia belli Macedonici continet, quod Perseus Philippi filius moliebatur; miserat enim ad Carthaginienses legationem, & ab iis nocte audita erat : sed & alias Græciæ civitates sollicitabat.

LIBER XLI.

[1 JAM per omnes Orbis terrarum partes victricia populus Romanus circumtulerat arma, dissitasque procul & sejunctas non uno mari regiones longè latéque pervaserat. Sed in tanta fluentium ex voto rerum felicitate mo- Suppl. I

1 *Jam per omnes*] De hisce supplementis vid. præfationem nostram in majore Livii editione, c. II, art. 3.

derationis tamen adeptus laudem, auctoritate magis quàm imperio pollebat: & apud exteras gentes plura consilio, quàm vi & terrore gerere se gloriabatur. In devictos populos regesque non acerbus, munificus erga socios, sibi solum victoriæ decus appetens, suam regibus majestatem, populis, vel in æquo, vel etiam in impari fœdere, suas tamen leges, sua jura libertatemque servaverat: atque adeo armis utramque maris Mediterranei oram a Gadibus ad Syriam usque complexus, & per immensos terrarum tractus reverentiâ nomini Romano conciliatâ, subjectos tamen ditioni solos habebat Siciliæ, & circumjectarum Italiæ insularum, & pleræque Hispaniæ, jugum tamen nondum docili ferentis cervice, populos. Augendæ dominationi causam materiamque præbuit potiùs inconsulta hostium & æmulorum pravitas, quàm ipsius ambitio. Persei in primis Macedoniæ regnum per fraudem ac scelus adepti crudelitas in populares omnibus invisa, vesana inter immensas opes avaritia, inconsiderata in capiendis exsequendisque consiliis levitas, & illum pessumdedere, & quæcumque stante hoc præcipuo Romanæ potentiæ velut freno stare poterant. Redundavit enim in alios ejus casus, nec finitimorum tantùm, sed eorum etiam qui longiùs remoti erant, ruinam traxit. Macedonum exitium sequuta cum Achæis Carthago: atque horum cladibus convulso omnium statu, reliqua jam imperia, aliquamdiu obnoxia, post paulo eversa, in Romanum imperium cuncta cesserunt. Atque hæc, ut locis temporibusque diversa, ita re conjuncta, sub uno aspectu hìc ponere libuit, intuenti imminens mox Romanis a Perseo bellum, unde initium maximè crescendi res Romanæ cepere.

Illud bellum tunc coquebat occultum Perseus : lacessebant magis quàm exercebant Romana arma Ligures & Galli. U.c.574. a.C.178.

2 M. Junio Bruto, A. Manlio Vulsoni consulibus decretæ ergo provinciæ sunt, Gallia & Ligures : Manlio Gallia, Junio Ligures obtigere. Prætoribus, M. Titinio Curvo urbana, Ti. Claudio Neroni peregrina jurisdictio evenit : 2 P. Ælio Liguri Sicilia, T. Æbutio Caro Sardinia : M. Titinio (duo enim M. Titinii præturam hoc anno gesserunt) Hispania citerior, T. Fonteio Capitoni ulterior. Incendium circa forum ortum est, quo & plurima deusta sunt, & Veneris ædes sine ullo vestigio cremata. Vestæ penetralis ignis exstinctus. Virgo cujus custodia fuerat, jussu M. Æmilii pontificis maximi flagro cæsa : & supplicationes de more habitæ sunt. Lustrum hoc anno a censoribus M. Æmilio Lepido, M. Fulvio Nobiliore conditum est. Censa sunt civium capita ducenta septuaginta tria millia ducenta quadraginta quatuor. M. Junio, A. Manlio Coss. *Provinciæ.* *Lustrum conditum*

3 Legati a Perseo Macedonum rege venerunt, postulantes ut rex sociusque & amicus a senatu appellaretur, fœdusque cum eo, quod cum Philippo patre ejus fuerat, renovaretur. Suspectus invisusque erat Romanis Perseus, nec dubitabant plerique, quin bellum a Philippo tot per annos occultis consiliis instru- *Perseus rex socius & amicus a senatu appellatus.*

2 *P. Ælio Liguri*] Quum e sex prætoribus hujus anni unus sit, cujus nomen ac memoria planè interciderit, Pighius pro more suo explevit ex conjectura hoc prætorum collegium. P. Ælius Ligus sexto ab hinc anno consul futurus est. Ejus prætura nusquam alibi in Livio reperitur. Eam igitur ad hunc annum referendam esse censuit Pighius. Hunc Ælium idem Siciliam obtinuisse judicat, quum ceterarum omnium provinciarum prætores a Livio infrà sic variis in locis nominentur, quemadmodum hîc narratur.

U.c.574 a.C.178. ctum, ubi primùm daretur occasio viresque ei suæ satis placuissent, illaturus esset. Tamen, ne quietum & pacis studiosum lacessisse, belloque causam ipsi dedisse viderentur, postulata ei sua concesserunt. Perseus hoc accepto responso firmatum jam omnino sibi regnum existimans, opes apud Græcos parare statuit. Cupidus ergo comparandæ eorum amicitiæ, quotquot æris alieni causâ, aut judicio condemnati solum verterant, quique ob majestatis crimina Macedoniâ excesserant, universos in Macedoniam revocavit, edictis in insula Delo, ac Delphis, & in templo Itoniæ Minervæ palam propositis, quibus non modò impunitatem, sed etiam bonorum omnium restitutionem, cum fructibus ab eo tempore ex quo quisque exsularet redeuntibus, concedebat. Sed & iis qui in Macedonia degebant, quidquid debebatur fisco, remisit; cunctosque ob crimen majestatis vinctos liberavit. His rebus quum multorum animos arrexisset, Græciam in se convertit omnem & magnâ spe implevit. Quin etiam in toto reliquæ vitæ cultu regiam dignitatem tuebatur. Nam & species erat honesta, & corpus ad omnia belli pacisque munia obeunda validum & habile, & frontis ac supercilii decora maturæ jam ætati majestas. Nihil in eo paternæ lasciviæ, effusæque in Venerem & vina libidinis. His laudibus Perseus initia principatûs commendabat, haud pares inceptis habitura exitus.

Initio regni multis laudibus commendatus.

Gracchi res gestæ in Hispania.

4 Antequam prætores ii qui Hispanias sortiti fuerant, in provincias venirent, magnæ res ibi gestæ sunt a Postumio & Graccho. Sed Gracchi præcipua laus fuit, qui ætate florens, quum virtute animi & prudentiâ æquales omnes multùm anteiret, & ingenti jam tum famâ celebrabatur, & majorem in futurum de se

ſpem concitabat. Carabin urbem ſociam Romanorum viginti millia Celtiberorum oppugnabant. Gracchus ad opem ſociis ferendam properavit. Illa ſollicitudo angebat, quonam modo conſilium ſuum obſeſſis ſignificaret, tam arctâ obſidione prementibus urbem hoſtibus, ut vix eò nuntius commeare poſſe videretur. Arduum negotium expedivit Cominii audacia. Is equitum turmæ præfectus, re priùs apud ſe perpensâ, & Graccho quid pararet admonito, Hiſpanico indutus ſago pabulatoribus hoſtium ſe immiſcuit. Cum his caſtra ingreſſus, hinc curſu ad urbem contendit, nuntiatque adventare Tiberium. Oppidani ex ultima deſperatione ad alacritatem atque audaciam hoc nuntio excitati, obfirmatis ad fortiter repugnandum animis, die tertio, adventu Gracchi digreſſis hoſtibus, obſidione exempti ſunt. Ipſe poſtea Gracchus fraude barbarorum appetitus, periculum viribus arte adjutis ita diſcuſſit, ut dolus in auctores verteret. Complega erat urbs aliquot antè annis condita, ſed valida muris & celeribus incrementis aucta, in quam multi Hiſpanorum concurrerant, qui priùs egentes agro huc illuc vagari cogebantur. Ex ea urbe prodeuntes ad viginti hominum millia, ſupplicum habitu, ramoſque oleæ porrigentes, in conſpectu caſtrorum tamquam pacem oraturi conſtiterunt. Mox abjectis precantium inſignibus ex improviſo aggreſſi Romanos, pavore ac tumultu omnia compleverunt. Gracchus ſapienti conſilio caſtra per ſimulationem fugæ deſeruit: quæ illi dum ſolitâ barbaris aviditate diripiunt, ſeſeque prædâ præpediunt, reverſus ſubitò, & nihil tale metuentes adortus, plurimos cecidit, atque etiam ipsâ urbe potitus eſt. Sunt qui rem aliter narrent: Gracchum, quum

U.c.574.
a.C.178.

U.c.574. comperisset hostem inopiâ laborare, castra in-
a.C.178. structissima omnibus esculentis deseruisse: quæ adeptum hostem, & repertis intemperanter repletum gravemque, reducto exercitu Romano, subitò oppressum esse.

5 Ceterùm, sive hæc diversa est ejusdem rei gestæ narratio, sive alia planè res ac victoria, complures certè populos Gracchus, atque adeo totam Celtiberorum gentem perdomuit. Cepisse eum & evertisse trecentas ex illis urbes, quamquam Polybius gravis in primis auctor memorat, haud tamen pro certo affirmare ausim; nisi si urbium nomine turres & castella intelligenda sunt: quo mendacii genere & ipsi bellorum duces, & scriptores quoque historiarum res gestas exornare amant. Non Hispania quidem arido & inculto solo magnam urbium multitudinem alere non potest. Repugnant etiam Hispanorum mores, si accolas nostri maris excipias, feri agrestesque, quum civilibus urbium conventibus mansuetiora fieri soleant hominum ingenia. Ceterùm quidquid statuendum sit de numero aut genere urbium a Sempronio captarum (etenim in numero variant quoque scriptores, & centum quinquaginta alii, alii centum tria oppida ab eo capta memoravere) magnas certè ille res gessit: nec bellicis tantùm inclaruit laudibus, sed & egregium se pacis legumque moderatorem & arbitrum devictis gentibus præbuit. Nam & divisit inopibus agrum, & sedes ad habitandum assignavit, & omnibus ea loca incolentibus populis leges accuratè descriptas, ex quibus in amicitia ac societate populi Romani viverent, dato acceptoque jurejurando firmavit. Atque hujus quidem fœderis auctoritatem sæpius imploravit sequens ætas in bel-

Gracchus egregius pacis legumque moderator.

lis quæ poſtea orta ſunt. Gracchus monumentum virtutis operumque ſuorum Gracchurim urbem ſuo nomine inſignem eſſe voluit, quæ antea Illurcis nominabatur. Poſtumii rerum fama obſcurior eſt. Vaccæi tamen ab eo & Luſitani ſubacti ſunt, & quadraginta ex his populis hominum millia interfecti. His rebus geſtis ambo advenientibus ſucceſſoribus exercitus ac provincias quum tradidiſſent, ad triumphum deceſſerunt. U.c.574. a.C.178.

I. In Gallia Manlius conſul, cui ea provincia obvenerat, quum triumpho materia deeſſet, oblatam a fortuna belli adversùs Iſtros movendi occaſionem cupidè amplexus eſt. Ætolos pridem bellantes quum adjuviſſent Iſtri, nuper quoque tumultuati fuerant. Præerat tum illis ferocis ingenii rex Æpulo, qui gentem] 3 a patre in pace habitam armaſſe, eoque juventuti prædandi cupidè pergratus eſſe dicebatur. Conſilium de Iſtrico bello quum haberet conſul, alii gerendum extemplo, antequam contrahere copias hoſtes poſſent, alii conſulendum priùs ſenatum cenſebant. Vicit ſententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia conſul, caſtra ad lacum Timavi poſuit; imminet mari is lacus. Eódem decem navibus C. Furius duumvir navalis venit. Adversùs Illyriorum claſſem creati duumviri navales erant,

Res geſtæ Manlii Coſ.

Iſtricum bellum.

3 *A patre in pace habitum*] Quinque horum librorum fragmenta quæ habemus, publici juris fecit Simon Grynæus in Helvetiis anno 1531, reperta apud monaſterium Lauriſſenum, vulgò Lorſſenſe, e regione Borbetomagi; nec alius poſtea erui potuit codex, quocum illa conferrentur. Ex unici igitur illius exemplaris, quod hodie in Bibliotheca Vindobonenſi aſſervatur, fide deſcripti ſunt hi libri.

U.c.574. a.C.178. 4 qui tuendam viginti navibus mari superiore Anconam, veluti cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra littora usque ad Tarentum, C. Furius læva usque ad Aquileiam tueretur. Eæ naves ad proximum portum in Istriæ fines cum onerariis & magno commeatu missæ: sequutusque cum legionibus consul, quinque ferme millia a mari posuit castra. In portu emporium brevi perfrequens factum, omniaque hinc in castra supportabantur: &, quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatæ sunt: 5 in Istriamque suum præsidium stativum, repentina cohors Placentina opposita inter mare & castra: &, ut idem aquatoribus ad fluvium esset præsidium, M. Æbutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adjicere jussus est. T. & C. Ælii tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, viâ quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille fermè passuum castra erant Gallorum: 6 Carmelus pro regulo erat tribus haud amplius millibus armatorum.

4 *Qui tuendam viginti navibus mari superiore Anconam*] Emenda: *qui tuendæ viginti navibus maris Superi oræ Anconam velut cardinem haberent.* Sic l. XL, c. 18. *Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut promontorium iis Minervæ velut cardo in medio esset.*

5 *In Istriamque suum*] Rescribit Gronovius: *in Istriam versum præsidium stativum. Repentina cohors* videtur exponi debere cohors ex eo militum genere, qui *subitarii* passim a Livio nominantur. Sic infrà, c. 10, *repentinus & tumultuarius exercitus.*

6 *Carmelus pro regulo erat*] Hæc nobis suspecta sunt. Possis tamen utcumque explicare: Carmelus quidam loco reguli, qui ipse non aderat, in iis castris erat cum tribus haud amplius millibus armatorum.

II. Istri, ut primùm ad lacum Timavi castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt : & inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti : nec quicquam eos, quæ terrâ marique agerentur, fallebat. Postquam stationes invalidas esse pro castris, 7 eorum turba inermis frequens inter castra & mare mercantium, sine ullo terrestri aut maritimo munimento viderunt; duo simul præsidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum secundæ legionis, aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum : quâ dilabente ad primum teporem solis, 8 perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut solet, lux, speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo majorem iis quàm erat hostium aciem ostendit : quâ territi utriusque stationis milites, ingenti tumultu quum in castra confugissent, haud paulo ibi plus, quàm quod secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere quid fugissent, nec percunctantibus reddere responsum poterant : & clamor in portis (ut ubi nulla esset statio, quæ sustineret impetum) audiebatur : & concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios, incertum fecerat, an hostis intra vallum esset. Una vox audiebatur, ad mare vocantium. Id fortè temere ab uno exclamatum totis passim personabat castris. Ita-

U.c.574. a.C.178.

Istri tumultum creant in castris Romanis

Fugiunt ad mare Romani.

7 *Eorum turba inermis frequens*] Lege : *forum turbâ inermi frequens inter castra & mare mercantium. Forum* intellige emporium illud, quod brevi perfrequens factum fuisse dixit suprà Livius.

8 *Perlucens jam aliquid, incerta tamen, ut solet, lux*] Lux jam aliqua ex parte perrumpens obstantia, incerta tamen, ut solet esse, quum nebulis dilabentibus oriri incipit.

U.c.574. que primò velut juſſi id facere, pauci armati,
a.C.178. major pars inermes, ad mare decurrunt; dein plures, poſtremò prope omnes, & ipſe conſul, quum fruſtra revocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus ad extremum valuiſſet. Unus remanſit M. Licinius Strabo, tribunus militum tertiæ legionis, 9 cum tribus ſignis ab legione ſua relictus. Hunc, in vacua caſtra impetu facto, Iſtri, quum alius armatus iis nemo obviàm iſſet, in prætorio inſtruentem atque adhortantem ſuos oppreſſerunt. Prælium atrocius quàm pro paucitate reſiſtentium fuit: nec antè finitum eſt, quàm tribunus militum, quique circa eum conſtiterant, interfecti ſunt. Prætorio dejecto, direptis quæ ibi fuerunt, 1 ad quæſtorium forum

9 *Cum tribus ſignis*] Cum tribus manipulis. Vid. not. 1, ad l. XXXIII, c. 1.

1 *Ad quæſtorium forum Quintanamque*] Duo fuere in caſtris Romanis fora rerum venalium: alterum ad prætorium, ſive tabernaculum ducis; alterum ad quæſtorium, ſive tabernaculum quæſtoris. Ceterùm & quæſtorium, & hoc proinde forum quæſtoris, olim versùs portam Decumanam fuiſſe jam annotavimus ad lib. XXXIV, c. 47. Situm erat nempe in media Quintana, quæ via tranſverſa erat, ſecans longitudinem caſtrorum, parallela Principiis. Atque hinc forum ipſum quæſtoris ſæpiſſimè Quintana dicebatur. Quintana dicta a quintis cohortibus juxta eam tendentibus. Apparet ex hoc Livii loco jam nunc mutatum fuiſſe ſitum quæſtorii, ita ut illud tum eſſet in fronte caſtrorum ad prætorii latus. Ideo hoſtes prætorio dejecto ad quæſtorium perveniunt. Quæſtorio igitur tranſlato in partem ſuperam caſtrorum, ſimul & forum quæſtoris eòdem tranſlatum eſt. Quin & via proxima quæſtorio Quintana quoque vocitata eſt a ſimilitudine veræ Quintanæ, in qua olim quæſtorium poſitum fuerat. Et hæc in loco quem explicamus intelligenda eſt Quintana, non illa altera vetus, quæ nimiùm longè

quintanamque hostes pervenerunt. Ibi quum omnium rerum paratam expositamque copiam, & stratos lectos in quæstorio invenissent, regulus accubans epulari cœpit; mox idem ceteri omnes armorum hostiumque obliti faciunt: &, ut quibus insuetus liberalior victus esset, avidiùs vino ciboque corpora onerant. U.c.574. a.C.178. *Istri epulantur in castris Rom.*

III. Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terrâ, mari trepidatur: nautici tabernacula detendunt, commeatumque in littore expositum in naves rapiunt: milites in scaphas & mare territi ruunt: nautæ metu ne compleantur navigia, alii turbæ obsistunt, alii ab littore naves in altum expellunt; inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus & cæde invicem militum nautarumque oritur, donec jussu consulis procul a terra classis submota est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit; vix mille ducenti ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inventi sunt: cetera deformis turba, velut lixarum calonumque, præda verè futura, si belli hostes meminissent. 2 Tum demum nuntius ad tertiam legionem revocandam, & Gallorum præsidium: & simul ex omnibus locis ad castra recipienda demendamque ignominiam rediri cœptum est. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaque projicere jubent: centurionibus imperant, ut graviores ætate milites binos in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, imponant: equites, ut singulos e juvenibus pedites secum in equos tollant. *Egregiam gloriam legionis fore, si castra* „ *Recuperant castra Romani.*

abest a prætorio.

2 *Tum demum nuntius*] Supple *missus est*: & intellige Gallorum præsidium de quo hîc agitur, cujusque mentio facta est suprà c. 1, stetisse a parte Romanorum.

U.c.574. *metu secundanorum amissa, suâ virtute recipiant:*
a.C.178. *& recipi facile esse, si in præda occupati barbari subitò opprimantur: sicut ceperint, posse capi.* Summâ militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati morantur: priores tamen consul copiæque quæ a mari reducebantur, ad vallum accesserunt. L. Atius tribunus primus secundæ legionis, non hortabatur modò milites, sed docebat etiam, *Si victores Istri, quibus armis cepissent castra, iisdem capta retinere in animo haberent, primùm exutum castris hostem ad mare persequuturos fuisse, deinde stationes certè pro vallo habituros; vino somnoque verisimile esse mersos jacere.*

IV. Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum, notæ fortitudinis virum, inferre signum jussit. 3 Ille, si unum se sequerentur, quo celeriùs fieret, jacturum dixit: connixusque, quum trans vallum signum trajecisset, primus omnium portam intravit. Et parte aliâ T. & C. Ælii tribuni militum tertiæ legionis cum equitatu adveniunt; confestim & quos binos oneraria in jumenta imposuerant sequuti, & consul cum toto agmine. At Istrorum pauci, qui modicè vinosi erant, memores fuerunt fugæ; aliis somno mors continuata est: integraque sua omnia Romani, præterquam quod vini cibique absumptum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in castris relicti fuerant, postquam intra vallum suos senserunt, armis arreptis cædem ingentem fecerunt. Ante omnes insignis

3 *Ille, si unum se sequerentur.... jacturum dixit*] Dixit signifer, si ceteri unum se sequi vellent, non modò illaturum se, quod jubebatur, sed jacturum signum in castra, quò celeriùs res perageretur, accensis periculo ignominiæ, si signum amitteretur, militibus.

opera fuit C. Popilii equitis : Sabello cognomen erat. Is pede saucio relictus, longè plurimum hostium occidit. Ad octo millia Istrorum sunt cæsa, captus nemo : quia ira & indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Istrorum temulentus ex convivio raptim a suis in equum impositus fugit. Ex victoribus ducenti triginta septem milites perierunt ; plures in matutina fuga, quàm in recipiendis castris. U.c.574. a.C.178.

V. Fortè ita evenit, ut Cn. & L. Gavillii, 4 novelli Aquileienses, cum commeatu venientes, ignari prope in capta castra ab Istris inciderent. Ii quum Aquileiam relictis impedimentis refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modò, 5 sed Romæ quoque post paucos dies impleverunt : quò non capta tantùm castra ab hostibus, nec fuga, quæ vera erant, sed perditas res deletumque exercitum omnem, allatum est. Itaque, 6 quod in tumultu fieri solet, delectus extra ordinem non in urbe tantùm, sed totâ Italiâ indicti. Duæ legiones civium Romanorum conscriptæ, & decem millia peditum cum equitibus quingentis sociis nominis Latini imperata. M. Junius consul transire in Galliam, & ab civitatibus provinciæ ejus, quantum quæque posset, militum exigere jussus. Simul decretum, ut Ti Claudius prætor militibus legionis quartæ, & sociûm Latini nominis quinque millibus, equitibus ducentis quinquaginta, Pisas ut conveni-

Terror Romæ.

4 *Novelli Aquileienses*] Qui erant e colonis ante triennium Aquileiam deductis. Suprà l. XL, c. 34.

5 *Sed Romæ quoque.... impleverunt*] Non quòd Romam profecti sint hi Gavillii, sed quòd rumor ab illis sparsus Aquileiâ Romam brevi perlatus fuerit.

6 *Quod in tumultu fieri solet*] Vid. not. 3, ad lib. VII, c. 9, suprà.

U.c.574. a.C.178. rent, ediceret, eamque provinciam, dum consul inde abesset, tutaretur: M. Titinius prætor legionem primam, parem numerum sociorum peditum equitumque, Ariminum convenire juberet. Nero paludatus Pisas in provinciam est profectus. Titinius, C. Cassio tribuno militum Ariminum, qui præesset legioni, misso, delectum Romæ habuit. M. Junius consul ex Liguribus in provinciam Galliam transgressus, auxiliis protinus per civitates Galliæ, 7 militibusque colonis imperatis, Aquileiam pervenit. Ibi certior factus exercitum incolumem esse, scriptis litteris Romam ne tumultuarentur, ipse, remissis auxiliis quæ Gallis imperaverat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex necopinato lætitia fuit: delectus omissus est: exauctorati, qui sacramento dixerant: & exercitus, qui Arimini pestilentiâ affectus erat, domum dimissus. Istri magnis copiis, quum castra haud procul consulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu novo advenisse audierunt, passim in civitates dilapsi sunt: consules Aquileiam in hiberna legiones reduxerunt.

VI. Sedato tandem Istrico tumultu, senatusconsultum factum est, ut consules inter se compararent, uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Quum absentem Manlium tribuni plebis, A. Licinius Nerva, & C. Papirius Turdus, in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ namque consulibus jam in annum provinciæ erant) imperium retineret, uti causam extemplo dicere, quum abisset magistratu, posset; huic rogationi Q. Ælius col-

7 *Militibusque colonis imperatis*] Lege vel *coloniis*, vel, quod magis adhuc placeret, *per colonias*.

lega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit, ne perferretur. Per eos dies Ti. Sempronius Gracchus & L. Postumius Albinus ex Hispania Romam quum revertissent, senatus iis a M. Titinio prætore datus in æde Bellonæ, ad edisserendas res quas gessissent, postulandosque honores meritos, & ut diis immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse, litteris T. Æbutii prætoris cognitum est, quas filius ejus ad senatum attulerat. Ilienses, adjunctis Balarorum auxiliis, pacatam provinciam invaserant: nec eis invalido exercitu, & magnâ parte pestilentiâ absumpto, resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nuntiabant, orantes ut urbibus saltem (jam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio, totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad novos magistratus rejectum est. Æquè miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur: *Fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam servitutem collatam cum præsenti statu, præclaram libertatem visam; non publico tantùm se premi imperio, sed singulos* 8 *justum pati servitium;* 9 *juxtà se conjuges liberosque vexari: in corpus, in tergum sæviri: famam, quod indignum sit, maculari dehonestarique: & palam res odiosas fieri,* 1 *juris etiam usurpandi causâ; ne pro dubio habeant, nihil inter se & argento parata*

U.c.574. a.C.178.

Sardiniæ tumultus

Lyciorum querelæ.

8 *Justum... servitium*] Veram ac plenam servitutem. Sic alibi apud nostrum, *ab justo exercitu*, & *duæ legiones cum suo justo equitatu.*

9 *Juxtà se conjuges*] Se se pariter conjugesque ac liberos vexari.

1 *Juris etiam usurpandi causâ*] Non fructûs alicujus aut emolumenti spe, sed planè ut dominos sese probarent.

U.c.574. *mancipia interesse.* Motus his senatus, litteras
a.C.178. Lyciis ad Rhodios dedit: *Nec Lycios Rhodiis, nec ullos alicuiquam, qui nati liberi sint, in servitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio & tutela esse, ut in ditione populi Romani civitates sociæ sint.*

Triumphi de Hispanis VII. Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, sociisque eorum; postero die L. Postumius de Lusitanis, aliisque ejusdem regionis Hispanis, triumphavit; 2 quadraginta millia pondo argenti Ti. Gracchus transtulit, viginti millia Albinus. Militibus 3 denarios quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti, ambo diviserunt: sociis tantumdem quantum Romanis. Per eosdem fortè dies, M. Junius consul ex Istria comitiorum causâ Romam venit. Eum quum in senatu fatigassent interrogationibus tribuni plebis Papirius & Licinius, de his quæ in Istria essent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quæ quum consul, se dies non plus undecim in ea provincia fuisse, responderet; quæ se absente acta essent, se quoque, ut illos, famâ comperta habere; exsequebantur deinde quærentes, *Quid ita non potiùs A. Manlius Romam venisset, ut rationem redderet populo Romano, cur ex Gallia provincia, quam sortitus esset, in Istriam transisset:* 4 *quando id bellum senatus decrevisset, quando id bellum populus Romanus jussisset? At hercule,*

2 *Quadraginta millia pondo argenti*] Marcas nostrates 62500. *Viginti millia.* Marcas 31250.

3 *Denarios quinos vicenos*] Amplius ternas uncias argenti nostrates.

4 *Quando id bellum senatus decrevisset, quando id bellum populus*] Malè profectò iteratur *id bellum.* Tolle ingratam repetitionem.

privato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortiterque. Immo, utrùm susceptum sit nequiùs, an inconsultiùs gestum, dici non posse. Stationes duas necopinantes ab Istris oppressas, castra Romana capta, 5 quod peditum, quod equitum in castris fuerit; ceteros inermes 6 fusosque, ante omnes consulem ipsum, ad mare ac naves fugisse. Privatum rationem redditurum earum rerum esse, quoniam consul noluisset. U. c. 574. a. C. 178.

VIII. Comitia deinde habita; consules creati, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus: & postero die prætores facti, P. Ælius Tubero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numisius, L. Mummius, Cn. Cornelius Scipio, P. Valerius Lævinus. Tuberoni urbana jurisdictio, Quintio peregrina evenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea, propter belli magnitudinem, provincia consularis facta. Gracchus eam sortitur, Istriam Claudius; Scipio & Lævinus Galliam in duas divisam provincias sortiti sunt. Idibus Martiis, quo die Sempronius Claudiusque consulatum inierunt, mentio tantùm de provinciis Sardinia Istriaque, 7 & utriusque hostibus fuit, qui in his provinciis bellum conscivissent. Postero die

Comitia. *Provinciæ.* U. c. 575. a. C. 177. C. Claudio, Ti. Sempronio Coss.

5 *Quod peditum, quod equitum in castris fuerit*] Videtur adjici debere, *cæsum.* Nemo enim captus in castris esse dicitur suprà c. 2, sed M. Licinius Strabo cum trium signorum militibus cæsus.

6 *Fusosque*] Sparsos, nullo ordine dilabentes. Sic l. II, c. 54. *Sicut acies funditur duce occiso.* Et Cicero pro Sextio, n. 91, *fusi per agros ac dispersi.*

7 *Et utriusque hostibus... qui in his provinciis bellum conscivissent*] Hoc totum, *qui in his provinciis bellum conscivissent*, non videtur esse Livii: cui sufficerat *utriusque hostibus*, id est, hostibus qui in utraque provincia erant.

U.c.575. a.C.177 8 legati Sardorum, qui ad novos magistratus dilati erant, & L. Minucius Thermus, qui legatus Manlii consulis in Istria fuerat, in senatum venit. Ab his edoctus est senatus, quantum belli eæ provinciæ haberent. Moverunt senatum & legationes sociûm nominis Latini, quæ & censores, & priores consules fatigaverant, tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat, *Cives suos Romæ censos plerosque Romam commigrasse. Quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent.* Fregellas quoque millia quatuor familiarum transisse ab se, Samnites Pelignique querebantur: neque eo minùs 9 aut hos, aut illos in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ viritim civitatis inducta erant. Lex 1 sociis ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, ut cives Romani fierent; eâ lege malè utendo, alii sociis, alii populo Romano injuriam faciebant. Nam &, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos, quibusquibus Romanis in eam conditionem, ut manumitterentur, mancipio dabant, libertinique cives essent: 2 & quibus stirpes deesset,

Latinorum querelæ.

8 *Legati Sardorum.... & L. Minucius Thermus... in senatum venit*] Gronovius mallet *venerunt.* Sed nihil videtur esse mutatione opus. Verbum refertur ad eum qui ultimò nominatus est, & intelligendum relinquitur in primo membro. Sic Horatius, *Quem juvat clamor, galeæque leves:* & rursus: *Sic te Diva potens Cypri, sic fratres Helenæ, lucida sidera, ventorumque regat pater.* Complura similia apud Horatium exempla reperiuntur.

9 *Aut hos, aut illos*] Aut Samnites, aut Pelignos.

1 *Sociis ac nominis Latini*] Sic infrà, c. 9. *Qui socii ac nominis Latini.* Nimirum supplendum est *populis* vel *populi*, prout ratio structuræ postulat.

2 *Et quibus stirpes deess-*

quam relinquerent, ut cives Romani fiebant. U.c.575.
Postea his quoque imaginibus juris spretis, a.C.177.
promiscuè sine lege, sine stirpe, in civitatem Romanam per migrationem & censum transibant. Hæc ne postea fierent, petebant legati, *Et ut redire in civitates juberent socios; deinde ut lege caverent*, 3 *ne quis quem civitatis mutandæ causâ suum faceret, neve alienaret; &, si quis ita civis Romanus factus esset*, (4 *civis ne esset.*) Hæc impetrata ab senatu.

set... ut cives Romani fiebant] *Stirpes* antiquè pro *stirps*. Res ipsa quæ hoc loco tangitur, aliquid habet obscuri: atque etiam perspicuum est in Liviano contextu deesse aliquid. Duo enim genera fraudis suprà explicanda proponuntur, alterum quo sociis, alterum quo populo Romano fieret injuria. In priore hujus periodi membro prius fraudis genus & injuriam sociis factam intelligimus. Hîc igitur exposuerat procul dubio Livius & alterum quoddam genus fraudis ab iis inductum quibus stirps deesset, & injuriam factam populo Romano. Suspicamur fraudem in eo positam fuisse, quod, quibus stirps deesset, ii adoptarent quosdam cives suos, quos fortasse postea emancipatos domi relinquerent, ut ipsi, quasi stirpem relinquentes in patria sua, cives Romani fierent. Hac re fiebat populo quoque Romano injuria, in quem inquilini nullo jure & adversùs legis mentem sese immiscebant. Itaque credideremus Livium scripsisse, *ut cives Romani fierent...* Reliqua explere sine libris non possumus.

3 *Ne quis quem... suum faceret, neve alienaret*] Prior pars est contra accipientem mancipio, posterior contra dantem. Ille enim rectè dicitur *suum facere* eum quem mancipio accipit; hic *alienare* eum quem tradit. Ceterùm, si ea conjectura quam superiore notâ exposuimus vana non est, videtur & hîc excidisse aliquod hujus legis caput, nimirum contra fraudulentas illas adoptiones.

4 *Civis ne esset*] Hoc adjectum est, ut expleretur sensus.

U.c.575 a.C.177. IX. Provinciæ deinde, quæ in bello erant, Sardinia atque Iſtria decretæ. In Sardiniam duæ legiones ſcribi juſſæ, quina millia in ſingulas & duceni pedites, treceni equites, & duodecim millia peditum ſociorum ac Latini nominis, & ſexcenti equites, & decem quinqueremes naves, 5 ſi deducere ex navalibus vellet. Tantumdem peditum equitumque in Iſtriam, quantum in Sardiniam, decretum. Et legionem unam cum equitibus trecentis, & quinque millia peditum ſociorum, & ducentos quinquaginta mittere equites in Hiſpaniam conſules ad M. Titinium juſſi. Priuſquam conſules provincias ſortirentur, prodigia nuntiata ſunt. Lapidem in agro Cruſtumino in lacum Martis de cœlo cecidiſſe. 6 Puerum trunci corporis in agro Romano natum: & quadrupedem anguem viſum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: & Puteolis duas naves fulminis ictu concrematas eſſe. Inter hæc, quæ nuntiabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, quum Collinâ portâ intraſſet, per Eſquilinam magno conſectantium tumultu evaſit. Eorum prodigiorum causâ conſules majores hoſtias immolarunt, & diem unum circa omnia pulvinaria ſupplicatio fuit. Sacrificiis rite perfectis, provincias ſortiti ſunt: Claudio Iſtria, Sempronio Sardinia obvenit. 7 Legem dein de ſociis C. Claudius tulit ſenatuſconſulto, &

Exercitus.

Prodigia.

Lex de Latinis.

5 *Si deducere ex navalibus vellet*] Quænam illa dubitatio eſt? aut cur nollet conſul naves e navalibus deducere? Gronovius legit, *quas deduceret ex quibus navalibus vellet.*

6 *Puerum trunci corporis*] Brachiiſne carentem, an capite? Vox enim *trunci* ambigua eſt.

7 *Legem... C. Claudius tulit ſenatuſconſulto*] Lege *ex ſenatuſconſulto.* Sic enim ſolet Livius.

edixit : *Qui socii ac nominis Latini, ipsi majoresve eorum, M. Claudio, T. Quintio censoribus, postque ea, apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque civitatem ante Kalendas Novembris redirent.* Quæstio, qui ita non rediissent, L. Mummio prætori decreta est. Ad legem & edictum consulis senatusconsultum adjectum est : 8 *Ut dictator, consul, interrex, censor, prætor, qui tunc esset, apud eorum quem (qui) manumitteretur, in libertatem vindicaretur, ut jusjurandum daret, qui eum manumitteret, civitatis mutandæ causâ manu non mittere* : qui id non juraret, eum manumittendum non censuerunt. Hæc in posterum causa jurisque dictio C. Claudio consuli decreta est.

U.c.575. a.C.177.

X. Dum hæc Romæ geruntur, M. Junius & A. Manlius, qui priore anno consules fuerant, quum Aquileiæ hibernassent, principio veris

Res in Istria gestæ a Romanis.

8 *Ut dictator, consul*] Hujus senatusconsulti hunc esse sensum credimus, ut qui manumitteretur, vel in libertatem vindicaretur apud aliquem magistratum, puta dictatorem, vel consulem, vel censorem, vel interregem, vel prætorem, qui tunc esset, id est, qui munere dictatorio, vel consulari, &c. fungeretur eo tempore quo perageretur manumissio, ut is, inquam, qui manumitteretur, jusjurandum daret, non eam esse mentem manumittentis, ut ipse, id est, is qui manumittebatur, civitatem mutaret. *Apud eorum quem* idem est atque *apud eorum aliquem*, nempe apud aliquem eorum magistratuum qui initio nominati sunt. Neque id moram facere debet, quòd ab eo qui manumittitur, jusjurandum exigitur de mente & consilio manumittentis. Nam primò ita se rem habuisse invictè probant ea quæ proximè sequuntur verba : *qui id non juraret, eum manumittendum non censuerunt.* Jam verò, quum illa fraus, quæ hoc S. C. cavetur, in manumissi præcipuè commodum cederet, ille habebatur totius rei caput : atque ideo ab eo jusjurandum exigitur.

U.c.575. a.C.177. in fines Istrorum exercitum introduxerunt: ubi quum effusè popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernentes Istros, quàm certa spes satis sibi virium adversùs duos exercitus, excivit; concursu ex omnibus populis juventutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acriùs primo impetu quàm perseverantiùs pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa: ceteri, omisso bello, in civitates passim diffugerunt; inde legatos primùm ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos, miserunt. Hæc quum Romæ cognita litteris proconsulum essent, C. Claudius consul, veritus, ne fortè ea res provinciam exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, 9 non paludatus, sine lictoribus, uno omnium certiore facto collegâ, nocte profectus præceps in provinciam abiit: ubi inconsultiùs, quàm venerat, se gessit. Nam quum concione advocatâ fugam è castris A. Manlii adversis auribus militum (quippe qui primi ipsi fugissent) jactasset; ingessissetque probra M. Junio, quòd se dedecoris socium collegæ fecisset; ad extremum utrumque decedere provinciâ jussit. 1 Quod quum milites consulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, quum is more majorum, secundùm vota in Capitolio nuncupata, cum lictoribus, paludatus

9 *Non paludatus*] Paludamentum chlamys imperatoria est, quam proficiscentes ad bellum duces sumebant.

1 *Quod quum milites*] Rectè videtur observare Gronovius nihil hìc negotii fuisse militibus, nec fuisse causam cur illi pro Junio & Manlio, qui decedere provinciâ jubebantur, responderent. Displicet etiam *τὸ quod*. Itaque legi jubet: *quumque illi*, nempe Junius & Manlius, *se consulis imperio dicto audientes futuros esse dicerent.*

profectus

profectus ab urbe esset; furens irâ, 2 vocatum qui pro quæstore Manlii erat, catenas poposcit, vinctos se Junium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium est: & circumfusus exercitus favens imperatorum causæ, & consuli infestus, animos ad non parendum addebat. Postremò fatigatus consul, & contumeliis singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibriis, nave eâdem quâ venerat, Aquileiam rediit. Inde collegæ scripsit, ut militum novorum ei parti, quæ scripta in Istriam provinciam esset, ediceret, Aquileiam ut conveniret: ne quid se Romæ teneret, quominus votis nuncupatis, paludatus ab urbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta, brevisque dies ad conveniendum edicta est. Claudius prope consequutus est litteras suas. Concione adveniens de Manlio & Junio habitâ, non ultra triduum moratus Romæ, paludatus, cum lictoribus, votisque in Capitolio nuncupatis, in provinciam æquè ac priùs præcipiti celeritate abit. U.c.575. a.C.177.

XI. Paucis antè diebus Junius Manliusque oppidum Nesactium, quò se principes Istrorum & regulus ipse Æpulo receperat, summâ vi oppugnarunt. Eò Claudius duabus legionibus novis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumsedit, & vineis oppugnare intendit: amnemque præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Istris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit

Nesactium Claudius Cos. obsidet.

Furor oppidanorum.

2 *Vocatum qui pro quæstore Manlii erat, catenas poposcit*] Vocavit eum qui pro quæstore Manlii erat, & illum catenas poposcit. Qui Manlii consulis quæstor fuerat, ejusdem proconsulis pro quæstore erat.

U.c.575. a.C.177. abſciſſæ aquæ: & ne tum quidem memores pacis, in cædem conjugum ac liberorum verſi, etiam ut ſpectaculo hoſtibus tam fœdum facinus eſſet, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter ſimul complorationem feminarum puerorumque, ſimul nefandam cædem, milites tranſgreſſi murum, oppidum intrarunt; cujus capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit rex, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur: ceteri capti, aut occiſi. Duo deinde oppida, Mutila & Faveria, vi capta & deleta. Præda, ut in gente inopi, ſpe major fuit, & omnis militibus conceſſa eſt. Quinque millia capitum, ſexcenta triginta duo, ſub corona venierunt; auctores belli virgis cæſi, & ſecuri percuſſi. *Iſtria pacata.* Iſtria tota, trium oppidorum exſcidio, & morte regis pacata eſt: omneſque undique populi, obſidibus datis, in ditionem venerunt.

XII. Sub Iſtrici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. Ti. Claudius proconſul, qui prætor priore anno fuerat, cum præſidio legionis unius Piſis præerat; cujus litteris ſenatus certior factus, eas ipſas litteras ad C. Claudium (nam alter conſul jam in Sardiniam trajecerat) deferendas cenſet: & adjicit decretum, quoniam Iſtria provincia confecta eſſet, ſi ei videretur, exercitum traduceret in Ligures. Simul ex litteris conſulis, quæ de rebus in Iſtria geſtis ſcripſerat, in biduum ſupplicatio decreta. Et ab altero conſule Ti. Sempronio in Sardinia proſpere res geſtæ. *Res in Sardinia geſtæ.* Exercitum in agrum Sardorum Ilienſium induxit. Balarorum magna auxilia Ilienſibus venerant. Cum utraque gente ſignis collatis conflixit; fuſi fugatique hoſtes, caſtriſque exuti: duodecim millia armatorum cæſa. Poſtero die arma lecta

conjici in acervum jussit consul, sacrumque id Vulcano cremavit. Victorem exercitum in hiberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius, litteris Ti. Claudii & senatusconsulto accepto, ex Istria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum; quindecim millia cæsa, plus septingenti in prælio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti: & signa militaria unum & quinquaginta capta. Ligures, reliquiæ cædis, in montes refugerunt passim: populantique campestres agros consuli nulla usquam apparuerunt arma. Claudius, duarum gentium uno anno victor, duabus, quod rarò alius, in consulatu pacatis provinciis, Romam revertit.

U.c.575.
a.C.177.

Ligures victi a Claudio Cos.

XIII. Prodigia eo anno nuntiata: in Crustumino 3 avem sangualem (quam vocant) 4 sacrum lapidem rostro cecidisse. Bovem in Campania loquutam. Vaccam æneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initam, ac semine aspersam. In Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio fuit: & in Campania bos alenda publicè data: Syracusanumque prodigium expiatum, editis ab haruspicibus diis, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat; in ejus locum suffectus est pontifex filius ejus M. Marcellus. Et Lucam coloniam eodem anno duo millia civium Ro-

Prodigia.

Luca colonia.

3 *Avem sangualem*] Scribitur quoque *sanqualis*. De ea Plinius mentionem facit l. X, c. 7. Vid. & Festum. Nomine tantùm nobis nota est.

4 *Sacrum lapidem*] Aliquem ex iis lapidibus, quos terminandis agris fixos consecrabant, ornabant floribus, olivo ungebant, &c. De religione & cultu dei Termini, sive hujusmodi lapidum, vid. Plut. in Numa.

U.c.575 a.C.177. manorum ſunt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius; quinquagena & ſingula jugera & ſemiſſes agri in ſingulos dati ſunt; de Ligure captus is ager erat. Etruſcorum antè, quàm Ligurum fuerat.

Claudii triumphus. C. Claudius conſul ad urbem venit: cui, quum in ſenatu de rebus in Iſtria Liguribuſque proſpere geſtis diſſeruiſſet, poſtulanti triumphus eſt decretus; triumphavit in magiſtratu de duabus ſimul gentibus. Tulit in eo triumpho 5 denariûm trecenta ſeptem millia, & 6 Victoriatûm octoginta quinque millia ſeptingentos duo; militibus in ſingulos 7 quinideni denarii dati: duplex centurioni, triplex equiti. Sociis dimidio minus, quàm civibus datum; itaque taciti, ut iratos eſſe ſentires, ſequuti ſunt currum.

Ligures rebellant XIV. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures, poſtquam ſenſerunt, non conſularem tantùm exercitum Romam abductum, ſed legionem ab Ti. Claudio Piſis dimiſſam, ſoluti metu, clam exercitu indicto, per tranſverſos limites ſuperatis montibus in campos degreſſi, agrum Mutinenſem populati, repentino impetu coloniam ipſam ceperunt. Id ubi Romam allatum eſt, ſenatus C. Claudium conſulem comitia primo quoque tempore habere juſſit, creatiſque in annum magiſtratibus, in provinciam redire, & coloniam ex hoſtibus

5 *Denariûm trecenta ſeptem millia*] Marcas argenti noſtrates, uncias 7.

6 *Victoriatûm octoginta quinque millia ſeptingentos duo*] Victoriatus nummus ſignatus erat Victoriâ, & inde nomen. Par fuit quinario. Si igitur ad hanc rationem Victoriati 85702, æſtimentur, efficientur denarii 42851, marcæ noſtrates paulo plus 669, unciæ 4.

7 *Quinideni denarii*] Minus unciæ argenti noſtrates binæ.

eripere. Ita uti censuit senatus, comitia habita. Consules creati Cn. Cornelius Scipio Hispalus, Q. Petillius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popillius Lænas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallus. C. Claudio consuli prorogatum in annum imperium, & Gallia provincia: &, ne Istri quoque idem quod & Ligures facerent, socios nominis Latini in Istriam mitteret, quos triumphi causâ de provincia deduxisset. Cn. Cornelio & Q. Petillio consulibus, quo die magistratum inierunt, immolantibus Jovi singulis bubus, uti solet, in ea hostia, quâ Q. Petillius sacrificavit, in jecinore caput non inventum; id quum ad senatum retulisset, bove perlitare jussus. De provinciis deinde consultus senatus, Pisas & Ligures provincias consulibus decrevit. Cui Pisæ provincia obvenisset, quum magistratuum creandorum tempus esset, ad comitia reverti jussit; additum decreto, ut 8 binas legiones novas scriberent, & trecentos equites: & dena millia peditum sociis nominique Latino, & sexcentos imperarent equites. Ti. Claudio prorogatum est imperium in id tempus, quo in provinciam consul venisset.

U.c. 575. a C. 177. *Comitia.*

U.c. 576. a C. 176. Cn. Cornelio, Q. Petillio Coss.

XV. Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius, evocatus a viatore, quum tem-

8 *Binas legiones novas... & trecentos equites*] Vix dubitari potest, quin hîc exciderit aliquid. Expressferat nempe Livius pro more suo, quantum peditum, quantum equitum legiones novæ quæ scribebantur habere deberent. Peditum numerus intercidit. Si id sequamur quod plerumque his temporibus factitatum est, videmur legere debere: *Binas legiones novas scriberent; quina millia in singulas & ducenos pedites, trecenos equites.* Vid. suprà c. 9, & l. XL, c. 18.

U.c.576 a.C.176 plo egressus esset, paulo post rediit confuso vultu; & exposuit Patribus conscriptis, 9 bovis sescenaris, quem immolavisset, 1 jecur defluxisse; id se victimario nuntianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, jussisse: & vidisse ceteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter absumptum. Territis eo prodigio Patribus, & alter consul curam adjecit: qui se, quòd caput jecinori defuisset, tribus bubus perlitasse negavit. Senatus majoribus hostiis usque ad litationem sacrificari jussit. Ceteris diis perlitatum ferunt. Saluti Petillium perlitasse negant. Inde consules prætoresque provincias sortiti. 2 Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petillio obvenerunt. Prætores, L. Papirius Maso urbanam, M. Aburius inter peregrinos, sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam ulteriorem, L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in provincias irent: M. Popillius in Sardiniam, *Gracchum eam provinciam pacare, 3 & T. Æbutium prætorem adjutorem ab senatu datum esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minimè convenire. Inter*

Provinciæ.

9 *Bovis sescenaris*] Hujus vocis omnino ignoratur sensus. Suspicatur Gutherius vel eam derivari a *scena*, quam Festus docet esse aut securim, aut dolabram pontificalem, ita ut *sescenaris* bos dictus sit, bos eo cultri genere immolatus: vel legendum esse *sagenaris*, id est, saginati.

1 *Jecur defluxisse*] Perizonius legi jubet *diffluxisse*. *Defluere* enim est delabi. At hîc jecur colliquefactum erat, &, ut mox dicitur, *inenarrabiliter absumptum*.

2 *Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petillio*] Vel utrique addendum prænomen videtur, vel utrique detrahendum.

3 *Et T. Æbutium*] Videtur pro & legendum esse *ei*.

traditionem imperii, novitatemque successoris, quæ noscendis priùs quàm agendis rebus imbuenda sit, sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidere. Probata Popillii excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificiis se impediri solennibus excusabat, ne in provinciam iret. Citerior Hispania obvenerat. Ceterùm aut ire jussus, aut jurare pro concione, solenni sacrificio se prohiberi. Id ubi in P. Licinio ita statutum est, & ab se uti jusjurandum acciperent M. Cornelius postulavit, ne in Hispaniam ulteriorem iret. Prætores ambo in eadem verba 4 jurejurarunt. M. Titinius & T. Fonteius, proconsules, manere cum eodem imperii jure in Hispania jussi: & ut in supplementum his tria millia civium Romanorum, cum equitibus ducentis, quinque millia sociûm Latini nominis, & trecenti equites mitterentur. U.c.576. a.C.176.

XVI. Latinæ feriæ fuere ante diem tertium Nonas Maii, in quibus, quia in una hostia magistratus Lanuvinus precatus non erat, *Populo Romano Quiritium*, religioni fuit. Id quum ad senatum relatum esset, senatusque ad pontificum collegium rejecisset; pontificibus, quia non rectè factæ Latinæ essent, instauratis Latinis, placuit Lanuvinos, quorum operâ instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionem, quòd Cn. Cornelius consul ex monte Albano rediens concidit: & parte membrorum captus, ad Aquas Cumanas profectus, ingravescente morbo Cumis decessit. Sed inde mortuus Romam allatus; & funere magnifico *Cornelii Cos. mors.*

4 *Jurejurarunt*] Verbum rarum admodum, & cujus haud aliud fortasse exemplum exstet. Ac dubitari sanè potest, an ex hoc uno loco deformati miserum in modum libri hoc verbum aliàs incognitum in linguam Latinam facilè admittendum sit.

U.c.576 a.C.176 elatus sepultusque est. Pontifex idem fuerat. Consul Q. Petillius, quum primùm per auspicia posset, collegæ subrogando comitia habere jussus, & Latinas edicere, comitia in ante diem tertium Nonas Sextiles, Latinas in ante diem tertium Idus Sextiles, edixit. Plenis religionum animis prodigia insuper nuntiata: Tusculi facem in cœlo visam: Gabiis ædem Apollinis, & privata ædificia complura; Graviscis murum portamque de cœlo tacta. Ea Patres procurari, uti pontifices censuissent, jusserunt. Dum consules primùm religiones, deinde alterum alterius mors, & comitia, & Latinarum instaurationes impediunt, interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admovit. 5 Ante triduum, quàm oppugnare cœperat, receptam ex hostibus, colonis restituit. Octo millia ibi Ligurum intra muros cæsa: litteræque Romam extemplo scriptæ, quibus non modò rem exponeret, sed etiam gloriaretur, suâ virtute ac felicitate neminem jam cis Alpes hostem populi Romani; 6 agrique aliquantum captum, qui multis millibus hominum dividi viritim posset.

Prodigia.

Sardinia pacata.

XVII. Et Ti. Sempronius eodem tempore in Sardinia, multis secundis præliis Sardos per-

5 *Ante triduum, quàm oppugnare cœperat, receptam*] Si hæc sana sunt, sensus est: Quum recepisset eam, antequam triduum elapsum esset, ex quo oppugnare cœperat. Sed plerumque longè aliam vim habet hæc formula loquendi, & , si solito more exponeretur, sensus esset coloniam triduo antè receptam, quàm oppugnari cœpta esset. Quod quum absurdum sit, non immeritò Perizonius emendat: *intra triduum.*

6 *Agrique aliquantum*] Hîc perspicuum est *aliquantum* idem esse quod *multum*, quum ager ille bello captus multis millibus hominum dividi viritim posse dicatur.

domuit; quindecim millia hostium sunt cæsa. Omnes Sardorum populi qui defecerant, in ditionem redacti; stipendiariis veteribus duplex vectigal imperatum, exactumque: ceteri frumentum contulerunt. Pacatâ provinciâ, obsidibusque ex tota insula ducentis triginta acceptis, legati Romam, qui ea nuntiarent, missi: quique ab senatu peterent, ut ob eas res, ductu auspicioque Ti. Sempronii prospere gestas, diis immortalibus honos haberetur; ipsique decedenti de provincia exercitum secum deportare liceret. Senatus, in æde Apollinis legatorum verbis auditis, supplicationem in biduum decrevit, & quadraginta majoribus hostiis consules sacrificare jussit: Ti. Sempronium proconsulem, exercitumque eo anno in provincia manere. Comitia deinde consulis unius subrogandi, quæ in ante diem tertium Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petillius consul collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creavit C. Valerium Lævinum. 7 Is jam diu cupidus provinciæ, quum oportunæ cupiditati ejus litteræ allatæ essent, Ligures rebellasse, Nonis Sextilibus 8 paludatus, litteris auditis, tumul-

U.c.576. a.C.176.

Cos. subrogatus.

7 *Is jam diu cupidus provinciæ*] Ordo & structura verborum declarat hæc intelligi de Valerio consule: quod itidem probant ea quæ sequuntur: *eódem & Q. Petilius consul ad conveniendum exercitui diem edixerat.* At quomodo novellus ille consul, ante biduum creatus, potest dici jamdiu cupidus provinciæ? Nisi, si fortè, quum eo loco natus esset, eos honores gessisset, ut sibi posset prope certâ spe consulatum despondere, significaverat jam antequam consul fieret, se cupidum esse provinciæ.

8 *Paludatus, litteris auditis*] Hæc videntur narrari, tamquam argumenta illius cupiditatis, quam in consule notavit Livius. Ex tota enim superiorum tem-

U.c.576. a.C.176. tûs ejus causâ legionem tertiam ad C. Claudium proconsulem in Galliam proficisci jussit : & duumviros navales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem admoventes, circumvectarentur. Eódem & Q. Petillius consul ad conveniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul, auditâ rebellione Ligurum, præter eas copias quas secum Parmæ habebat, subitariis collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admovit.

Res in Liguria gestæ. XVIII. Hostes sub adventum C. Claudii, a quo duce se meminerant nuper ad Scultennam flumen victos fugatosque, locorum magis præsidio adversùs infeliciter expertam vim, quàm armis se defensuri, duos montes Letum & Balistam ceperunt, 9 muroque insuper amplexi. Tardiùs ex agris demigrantes, oppressi ad mille & quingentos perierunt. Ceteri montibus se tenebant, &, ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, sæviunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat : captivos cum fœda laceratione interficiunt : pecora in fanis trucidant veriùs pas-

porum historia colligi potest consules non antè paludamenta in urbe sumpsisse, quàm ad bellum proficiscerentur. At hic aliquanto antequam exeat in provinciam, paludatum sese ostentat, paludatus audit litteras, quas nimirum vel in concione, vel in senatu recitari jusserat. Hæc omnia eò spectabant, ut rem in majus augeret, ac, quemadmodum in tumultu civitatem saga sumere mos erat, sic ipse consul quum paludatus in urbe versaretur, impendentis alicujus periculi speciem ingereret animis.

9 *Muroque insuper amplexi. Tardiùs ex agris demigrantes*] Montes Letum & Balistam ceperunt, ac muro insuper amplexi sunt. Qui eorum tardiùs demigravere, oppressi sunt a Claudio. Ceteri montes tenebant.

ſim, quàm rite ſacrificant. Satiati cæde animantium, quæ inanima erant, 1 parietibus affligunt, 2 vaſa omnis generis uſui magis quàm ornamento in ſpeciem facta. Q. Petillius conſul, ne abſente ſe debellaretur, litteras ad C. Claudium miſit, ut cum exercitu ad ſe in Galliam veniret: campis Macris ſe eum exſpectaturum. Litteris acceptis Claudius ex Liguribus caſtra movit, exercitumque ad campos Macros conſuli tradidit. Eódem paucis poſt diebus C. Valerius conſul alter venit. Ibi diviſis copiis, priuſquam digrederentur, communiter ambo exercitus luſtraverunt; tum ſortiti, quia non ab eadem utrumque parte aggredi hoſtem placebat, regiones quas peterent. Valerium auſpicatò ſortitum conſtabat, quòd in templo fuiſſet: in Petillio id vitio factum poſtea augures reſponderunt, 3 quòd extra templum ſortem in ſitellam in templum latam foris ipſe poſuerit. Profecti inde in diverſas regiones. Petillius ad-

U.c.576.
a.C.176.

1 *Parietibus affligunt*] In parietes impingunt.

2 *Vaſa... uſui magis quàm ornamento in ſpeciem facta*] Tolle vocem *ornamento*, quæ videtur è margine, ubi addita erat interpretandis ſequentibus verbis *in ſpeciem*, in textum irrepſiſſe. *Vaſa in ſpeciem facta* ſunt vaſa quæ ad ſpeciem & dignitatem, ad decorem adſpectûs comparantur.

3 *Quòd extra templum ſortem*] Hæc admodum intricata ſunt, & habent aliquid procul dubio aut vitiatum, aut certè luxatum. Attamen, donec melius quid afferatur, videmur utcumque explicare poſſe in hunc modum; quod ipſe extra templum poſuerit ſortem in ſitella, quæ quidem ſitella poſtea *foris*, id eſt, ex loco qui extra templum eſſet, in templum lata eſt. *Foris* aliquando denotat terminum unde aliquid proficiſcitur aut ſumitur. Sic *foris ſumere*, *foris petere*. Ceterùm *templum* hîc intelligendum eſt locus auguriis conſecratus.

U.c.576. versùs Balistæ & Leti jugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se jungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verbi ominatum ferunt: *Se eo die Letum capturum esse.* Duabus simul partibus subire in adversos montes cœpit. Ea pars in qua ipse erat, impigre succedebat. Alteram hostes quum propulissent, ut restitueret rem inclinatam, consul equo advectus, suos quidem a fuga revocavit: ipse, dum incàutiùs ante signa obversatur, missili trajectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt: & suorum pauci, qui viderant, haud negligenter, ut qui in eo victoriam verti scirent, corpus occultavere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hostibus, montes sine duce cepere. Ad quinque millia Ligurum occisa: ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt. Super tam evidentem tristis ominis eventum, etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicio fuisse, nec id consulem ignorasse.

a.C.176.

Petillius Cos. occisus.

Suppl. C. Valerius auditâ [morte Q. Petillii, exercitum sine duce relictum ad suas copias adjunxit, iterumque aggressus hostes, eorum sanguine collegæ manibus egregiè parentavit. Triumphavit de Liguribus. In legionem, cujus ante signa consul occisus erat, severè ab senatu animadversum est. Ei universæ 4 neque stipendium anni procedere, neque æra dari placuit, quia pro salute imperatoris, hostium telis se non obtulerant. Sub hæc tempora legati Dardanorum, quos ingens Bastarnarum exercitus, Clondico duce, ut antè memoravimus, premebat, Romam venere. Qui quum de Bastar-

Senatûs in milites Petillii Cos. severitas.

4 *Neque stipendium anni procedere*] Vetuit senatus hunc annum inter legitimos militiæ annos ejus legionis militibus imputari.

nis exposuissent, quanta esset eorum multitudo, quàm procera & immania corpora, quanta in periculis audacia, adjecerunt societatem iis esse cum Perseo, & verò eum majori sibi, quàm Bastarnas ipsos, esse terrori: ac proinde, ut auxilium sibi ferretur, ab senatu postularunt. Patres decreverunt mittendos esse legatos, qui Macedoniæ res inspicerent: & statim A. Postumio negotium datum, ut eò proficisceretur. Collegas ei adjunxerunt è junioribus, ut penes eum præcipua esset legationis vis & auctoritas. Inde actum de comitiis magistratuum in insequentem annum: qua de re non mediocris disceptatio incidit, quòd] 5 periti religionum jurisque publici, quando duo 6 ordinarii consules ejus anni, alter morbo, alter ferro periisset, suffectum consulem negabant comitia habere posse. [Res ad interregnum rediit. Creati consules per interregem P. Mucius Scævola, M. Æmilius Lepidus iterum. Prætores inde facti sunt C. Popillius Lænas, T. Annius Luscus, C. Memmius Gallus, C. Cluvius Saxula, Ser. Cornelius Sulla, Ap. Claudius Centho. Consulibus provinciæ obtigere Gallia & Ligures. Prætorum Cornelius Sulla Sardiniam obtinuit, Claudius Centho citeriorem Hispaniam. Reliquæ prætoriæ provinciæ quibus evenerint, non exstat memoria. Annus hic pestilentiâ infamis, quæ tamen in armenta tantùm grassata est. Ligures, gens semper victa, semper rebellans, Lunam Pisasque depopulati fuerant. Simul & Gallicus tumultus increpuerat. Lepidus Gallo-

U.c.576. a.C.176.

Comitia.

U.c.577. a.C.175. P. Mucio, M. Æmilio II. Coss.

5 *Periti religionum*] Hanc periodum apud Priscianum l. XVIII, repertam suo loco Sigonius inseruit.

6 *Ordinarii consules*, *Ordinarii* consules sunt ii qui primis comitiis electi sunt. Iis opponuntur consules *suffecti*.

U.c.577. a.C.175. *Res gestæ consulum in Gallia & Liguribus.*

rum motu facilè compresso, in Ligures transscendit. Aliquot populi sese ejus arbitrio permiserunt: quos, ut sunt ferè similia locis cultorum ingenia, asperis montium jugis quæ incolebant efferari ratus, quorumdam ante se consulum exemplo, 7 in plana] deduxit.

XIX. Cis Apenninum Garuli, & Lapicini, & Hercates, trans Apenninum Briniates fuerant. 8 Inter Audenam amnem P. Mucius cum iis qui Lunam Pisasque depopulati erant, bellum gessit: omnibusque in ditionem redactis, arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu auspicioque, senatus in triduum supplicationes decrevit, & quadraginta hostiis sacrificari jussit. Et tumultus quidem Gallicus & Ligustinus, qui principio ejus anni exortus fuerat, haud magno conatu brevi oppressus erat. Belli Macedonici subibat jam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina. Et legati, qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, jam reverterant Romam, renuntiaverantque bellum in Dardania esse. Simul venerant & ab rege Perseo oratores, 9 qui purgarent, nec

Bellum inter Dardanos & Bastarnas.

7 *In plana deduxit*] Hanc fuisse Livii mentem probare videntur ea quæ sequuntur: *Cis Apenninum Garuli... trans Apenninum Briniates fuerant.* Verbum enim *fuerant* indicare videtur veteres hîc illorum populorum sedes memorari a Livio, postquam exposuerat, quasnam illis regiones habitandas consul assignasset.

8 *Inter Audenam amnem*] Nullus est horum verborum sensus. Lege omnino *intra*, ut dicatur Mucius non ultra Audenam amnem, ac proinde Apenninum, bellum gessisse. At verò Æmilius Gallicum tumultum compresserat, & in Liguria ipsa ad utrumque Apennini latus arma circumtulerat.

9 *Qui purgarent, nec accitos*] Qui ad purgandum & liberandum eum a suspi-

accitos ab eo Bastarnas, nec auctore eo quicquam facere. Senatus nec liberavit ejus culpæ regem, neque arguit: moneri eum tantummodo jussit, ut etiam atque etiam curaret, 1 ut sanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis esse videri posset. Dardani quum Bastarnas non modò non excedere finibus suis, quod speraverant, sed graviores fieri in dies cernerent, subnixos Thracum accolarum & Scordiscorum auxiliis, audendum aliquid vel temere rati, omnes undique armati ad oppidum, quod proximum castris Bastarnarum erat, convenerunt. Hiems erat, & id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordiscique in fines suos abirent; quod ubi ita factum, & solos jam esse Bastarnas audierunt, bifariam dividunt copias: pars ut recto itinere ad lacessendum ex aperto iret, pars devio saltu circumducta, ab tergo aggrederetur. Ceterùm priusquam circumire castra hostium possent, pugnatum est: victique Dardani compelluntur in urbem, quæ ferè duodecim millia ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circumsidunt urbem: haud dubiè postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta [nullo negotio cepit. Bastarnæ omni & commeatu, & apparatu bellico, qui in castris fuerat, exuti, quum ejus reparandi facultas ex hostili regione, & infesto tempore anni, nulla esset, patrias sedes repetere statuerunt. Itaque ad Istrum regressi, non sine in-

U.c. 577. a.C. 175.

Suppl.

cione belli, dicerent & probare intenderent, nec accitos.

1. *Ut sanctum haberet fœdus*] Emenda: *ut sanctum habere fœdus, quod ei cum Romanis esset, videri posset.*

U.c.577. a.C.175. *Bastarnæ Istro absorbentur.* genti lætitia flumen altâ concretum glacie offenderunt, quæ nullum onus recusare videretur. Verùm incumbente festinantium seque cursu agglomerantium hominum ac jumentorum toto simul agmine, glacies sub immenso pondere fatiscens subitò dissiluit, universumque agmen, quod diu sustinuerat, mediis gurgitibus, victa tandem & comminuta, destituit. Plurimi statim vorticibus hausti sunt. Multos enatare conantes crustæ dissolutæ fragmina superinducta merserunt. Pauci ex omni populo per utramque ripam vix concisis visceribus evasere.

Antiochus rex Syriæ. 2. Per ea tempora Antiochus Magni Antiochi filius, qui diu Romæ obses fuerat, mortuo Seleuco fratre, Syriæ regnum occupavit. Namque Seleucus, quem Philopatora Græci vocavere, quum paternis cladibus fractas admodum Syriæ opes accepisset, post otiosum nullisque admodum rebus gestis nobilitatum annorum duodecim regnum, hunc minorem natu fratrem, misso Romam in ejus locum filio suo Demetrio, revocavit, ex fœderis legibus, quo mutari identidem obsides oportebat. Vix ille Athenas pervenerat, quum Seleucus insidiis Heliodori, unius ex Purpuratis, oppressus interiit. Hunc regnum affectantem Eumenes & Attalus expulerunt, induxeruntque in ejus possessionem Antiochum, quem sibi hoc tanto beneficio devinctum habere magni æstimabant. Jam enim ob quasdam offensiunculas suspectos habebant Romanos. Eorum auxiliis regno potitus Antiochus tanto populorum gaudio exceptus est, ut ei cognomen indiderint Epiphani, quòd, quum alieni a stirpe regia regnum invaderent, ipse avitæ ditionis assertor exortus suis illuxisset. Neque verò ei ad res

Cognominatus Epiphanes.

bellicas defuit indoles & vigor animi; verùm ita pravus & inconfultus fuit in tota morum & inftituendæ vitæ ratione, ut brevi, cognomine mutato, pro Epiphane Epimanes, id eft infanus, vocitaretur. U.c.577. a.C.175. *Deinde Epimanes ob mores abfurdos.*

3. Sæpe enim egreffus è regia, infciis miniftris, uno aut altero comite, per urbem rosâ coronatus & auro textam indutus veftem incedebat, interdum lapidibus, quos fub ala gerebat, inceffens obvios; interdum contrà nummos in vulgus fpargens, vociferanfque, *fumat cui fortuna dederit.* Aliàs verò per aurificum, cælatorumque, & aliorum fabrorum officinas difcurrebat, de cujufque arte ambitiosè differens: nunc cum obvio quoque plebeiorum hominum fermones mifcebat in publico: nunc circum popinas oberrans, cum ultimæ fortis peregrinis & advenis compotationi indulgebat. Si quos fortè juvenes tempeftivum celebrare convivium fenferat, ipfe ftatim 2 cum poculo & fymphonia improvifus aderat, comiffabundus & lafciviens, ita ut rei novitate perculfi plerique fe in fugam darent, partim metu conticefcerent. In publicis quoque balneis cum turba eum lavare folitum fuiffe conftat. Ibi quum unguentis tamen pretiofiffimis uteretur, ferunt quemdam ei de plebe hominem dixiffe quondam: *Beatus es, ô rex: unguenta maximi pretii oles.* Cui ille, dicto delectatus, *Jam te*, inquit, *ita beabo, ut faturum te effe fateare*: & ftatim in ejus caput ingentem unguenti nobi-

2 *Cum poculo*] Diodorus habet μετὰ κερατίυ. Polybius μετὰ κεραμίυ. Utraque vox de poculo vinario intelligi poteft κεράμιον fæpe quoque ufurpatur a Polybio pro vafe unguentis referto. Ceterùm utrolibet modo vel legas, vel interpreteris, parum intereft.

U.c.577. lissimi urnam effundi jussit : ita ut, natante pa-
a.C.175. vimento, in lubrico lapsantes tum ceteri, tum ipse rex imprimis cachinnos tollens concideret. Postremò sumptâ loco vestis regiæ togâ, quemadmodum Romæ a candidatis fieri viderat, forum circumibat, singulos è plebe prensans amplexansque, & modò ædilitatem, modò tribunatum plebis petens : ac denique populi suffragiis magistratum adeptus, Romano more, sellâ eburneâ positâ, jus dicebat, disceptabatque controversias minimarum rerum ; 3 adeoque nulli fortunæ adhærebat animus, per omnia genera vitæ errans, uti nec sibi nec aliis, quinam homo esset, satis constaret.

XX. Non alloqui amicos, 4 vix notis familiariter arridere : munificentiâ inæquali sese aliosque ludificari : quibusdam honoratis magnoque æstimantibus se puerilia, 5 ut escæ aut lusûs, munera dare : alios nihil exspectantes ditare. Itaque nescire quid sibi vellet quibusdam videri ; quidam 6 ludere eum simpliciter, quidam haud dubiè insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus verè regius erat animus, in urbium donis, & deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circumdaturum urbi est pollicitus : majoremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificum è marmore facere instituit. 7 Cyzici

Ejus munificentia.

3 *Adeoque nulli fortunæ*] Lege, *nulli formæ.* Sic apud Tac. l. I Ann. c. 74. *Qui formam vitæ iniit, quam* &c.

4 *Vix notis*] Conjunge τὸ *vix* cum *notis*. *Vix noti* opponuntur *amicis*.

5 *Ut escæ aut lusûs*] Polybius nominat talos & dactylos palmarum.

6 *Ludere... simpliciter*] Ludere per jocosam & nugacem simplicitatem.

7 *Cyzici in Prytaneum*] Prytanei Syracusani meminit Cic. in Verr. l. IV, n. 119. Nempe, ut notat ad hunc Ciceronis locum Grævius, nulla urbs Græca

in Prytaneum, id eſt, penetrale urbis, ubi publicè, quibus is honos datus eſt, veſcuntur, vaſa aurea menſæ unius poſuit. Rhodiis, ut nihil unum inſigne, ita omnis generis, ut quæque uſus eorum poſtulaverunt, dona dedit. Magnificentiæ verò in deos, vel Jovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine dei, poteſt teſtis eſſe. Sed & Delon aris inſignibus ſtatuarumque copiâ exornavit: & Antiochiæ Jovis Capitolini magnificum templum, non laqueatum auro tantùm, ſed parietibus totis laminâ inauratum, & alia multa in aliis locis pollicitus, quia perbreve tempus regni ejus fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentiâ ſuperiores reges vicit; 8 reliquorum ſui moris, & copiâ Græcorum artificum. Gladiatorum munus, Romanæ conſuetudinis, primò majore cum terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quàm voluptate, dedit: deinde ſæ-

U.c.577. a.C.175.

Ludi.

fuit, quæ non ſuum Prytaneum haberet. Prytanea autem erant Veſtæ ſacra: cujus in honorem perpetuus ibi ignis fovebatur. Quia igitur Prytanea Veſtæ ſacra erant, cujus ædes penetrale erat urbis Romæ, ideo Livius Prytaneum Latinè interpretatur *penetrale urbis*. Quod adjicit, publicè ibi veſci, ſive publico ſumptu ali ſolitos, quibus is honos datus eſt, id de Athenis notiſſimum eſt omnibus. Sed & in aliis quoque Græcis urbibus eumdem morem ſervatum eſſe, hic locus teſtimonio eſt.

8 *Reliquorum ſui moris*] Vox *reliquorum* pendet a præcedenti nomine *ſpectaculorum*. Dicit Livius ab Antiocho ſuperatos eſſe ſuperiores reges magnificentiâ ſpectaculorum omnis generis, ex quibus cetera moris Græci erant, & cum copia Græcorum artificum; unum Romanæ conſuetudinis, nempe gladiatorium munus: quod quidem primò majore cum terrore... Artifices hìc intelligendi ſunt, ut l. V, ſuprà c. 1,

U.c.577. a.C.175. pius dando, & 9 modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque juvenum accendit. Itaque, qui primò ab Roma magnis præmiis paratos Suppl. gladiatores arcessere solitus erat, jam suo [è regno voluntarios facilè paravit gladiatores, operam ultro ad depugnandum exiguâ mercede offerentes. Ceterùm eamdem in edendis spectaculis, quam & in cetera vita, pravitatem animi levitatemque exhibuit, ut ludorum apparatu nihil magnificentius, nihil ipso rege vilius aut contemptius videretur. Quod quidem quum sæpe aliàs, tum maximè in iis ludis apparuit, quos, æmulatus eorum magnificentiam qui a Paulo in Macedonia post devictum Persea dati fuerant, immani sumptu, nec minore suo dedecore, Antiochiæ edidit. Verùm ad Romanas res revertamur, a quibus nos longiùs abstraxit hujus regis mentio.

2. Ti. Sempronius Gracchus, qui per biennium Sardiniam obtinuerat, traditâ Ser. Cornelio Sullæ prætori provinciâ, reversus Romam triumphavit de Sardis. Tantam captivorum multitudinem ex ea insula illum abduxisse ferunt, ut longâ eorum venditione res in proverbium venerit, & *Sardi venales* pro rebus

ii quorum operâ ludi peraguntur, puta histriones; saltatores, tibicines, &c.

9 *Modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam*] Modò ita ut vulnerarentur tantùm gladiatores, non interficerentur; modò ad necem usque. *Missio* erat gratia deferendi pugnam, quæ dabatur aliquando victis gladiatoribus. Quum autem placeret, ut eousque pugnaretur donec alteruter occumberet, dicebatur pugna *sine missione*. Sic Flor. l. III, c. 20, de Spartaci militibus: *Dignam viris obiere mortem: &, quod sub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est.*

ilibus vulgari joco celebrati fuerint. Trium- U.c.577.
haverunt & consules ambo, Scævola de Ligu- a.C.175.
ibus, Lepidus de iisdem & Gallis. Tum co- *Comitia.*
nitia magistratuum in insequentem annum ha-
bita. Creati consules sunt Sp. Postumius Albi-
ius, Q. Mucius Scævola. Prætoriis comitiis
ortuna inter ceteros candidatos P. Africani *Africani*
ilium 1 L. Cornelium Scipionem, sive is Cnæus *filius ope*
uit, non sine magna invidia in certamen con- *Cicerei*
ecit cum C. Cicereio, qui patris ejus scriba *prætor.*
uerat. Nam quinque jam nominatis prætori-
bus, C. Cassio Longino, P. Furio Philo, L.
Claudio Asello, M. Atilio Serrano, Cn. Ser-
vilio Cæpione, quum extremo saltem loco ad-
hærescere Scipio niteretur, adeo a patris vir-
tutibus degenerasse visus est, ut omnium cen-
turiarum suffragiis ei Cicereius anteferretur,
nisi hic sive fortunæ crimen, sive comitiorum
errorem modestiâ suâ emendasset. In hoc cam-
pestri certamine patroni sui filium vincere non
sustinuit, abjectâque statim candidâ togâ, ex
competitore de victoria certo gratus cliens &
competitoris sui suffragator factus est. Sic ho-
norem, quem a populo impetraturus Scipio
non videbatur, ope Cicereii consequutus est,
majore Cicereii gloriâ, quàm sua.

XXI. Consulibus provinciæ assignatæ sunt U.c.578.
Gallia & Ligures. Mox sortiti prætores, C. a.C.174.
Cassius Longinus urbanam jurisdictionem obti- Sp. Po-
nuit, L. Cornelius Scipio inter peregrinos. stumio,
M. Atilio prætori provincia Sardinia obvene- Q. Mu-
rat: sed cum legione nova, quam consules cio Coss.
conscripserant, quinque millibus peditum, tre- *Provinciæ.*

1 *L. Cornelium Scipionem, sive is Cnæus fuit*] Hic Africani filius, nobilissimi nominis dedecus, fratrem habuit, natu, ut videtur, majorem, P. Scipionem, de quo mentio facta est suprà XL, 42.

U.c.578. a.C.174. centis equitibus in Corsicam jussus est transire; dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, ut obtineret Sardiniam. Cn. Servilio Cæpioni in Hispaniam ulteriorem & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites centum quinquaginta, & sociûm Latini nominis quinque millia peditum, trecenti equites; Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones consules scribere jussi, cum justo numero peditum equitumque, & decem millia peditum sociis imperare, & sexcentos equites. Delectus consulibus eo difficilior erat, quòd pestilentia, quæ priore anno in boves ingruerat, 2 eo verterat in hominum morbos qui inciderant, haud facilè septimum diem superabant: qui superabant, longinquo, maximè quartanæ, implicabantur morbo. Servitia maximè moriebantur; eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus 3 Libitina sufficiebat. Cadavera, intacta a canibus ac vulturibus, tabes absumebat: satisque constabat, nec illo, nec priore anno in tanta strage boum hominumque vulturium usquam visum. Sacerdotes publici eâ pestilentiâ mortui sunt, Cn. Servilius Cæpio pontifex, pater prætoris, & Ti. Sempronius Ti. F. Longus decemvir sacrorum, & P. Ælius Pætus augur, & Ti. Sempronius Gracchus, & C. Mamilius Vitulus curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pontifex. 4 Pontifices suffecti sunt, C. Sulpicius Galba in locum Tuditani. Augures suffecti sunt, in Gracchi locum, T. Veturius Gracchus

Pestilentia.

2 *Eo*] Anno.

3 *Libitina*] Vid. not. 2, ad l. XL, c. 19.

4 *Pontifices suffecti sunt, C. Sulpicius Galba in locum Tuditani*] Hîc excidit nomen ejus qui in locum Cæpionis pontifex suffectus est.

Sempronianus: in P. Ælii, Q. Ælius Pætus. U.c.573.
Decemvir sacrorum C. Sempronius Longus, a.C.174.
curio maximus C. Scribonius Curio sufficitur. Quum pestilentiæ finis non fieret, senatus decrevit uti decemviri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit: & 5 Q. Marcio Philippo verba præeunte, populus in foro votum concepit, *Si morbus pestilentiaque ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum.* In Veienti *Prodigia.* agro biceps natus puer, & Sinuessæ unimanus; & Oximi puella cum dentibus: & arcus interdiu sereno cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles effulserunt: & 6 faces eâdem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuvino. Cæritesque anguem in oppido suo jubatum, aureis maculis sparsum, apparuisse affirmabant: & in agro Campano bovem loquutum esse, satis constabat.

XXII. Legati Nonis Junii ex Africa redierunt, qui convento priùs Masinissa rege, Carthaginem ierant: ceterùm certiùs aliquanto, quæ Carthagine acta essent, ab rege rescierant, quàm ab ipsis Carthaginiensibus. Compertum tamen affirmaverunt, legatos ab rege Perseo venisse, iisque noctu senatum in æde Æsculapii datum esse; ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, & rex affirmaverat, & ipsi parum constanter negaverant. In Macedoniam quoque mittendos legatos senatus censuit; tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messala, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam

5 *Q. Marcio Philippo*] Decemviro sacrorum. Vid. suprà l. XL, c. 42.

6 *Faces... lapsæ sunt in Lanuvino. Cæritesque*] Apparet ex Prisciano, l. IV, locum hunc sic legendum esse: *lapsæ sunt. Lanuvini Cæritesque. Faces* sunt stellæ facem ducentes.

U.c.578. a.C.174. Dolopum non parebant, &, de quibus ambigebatur rebus, disceptationem ab rege ad Romanos revocabant, cum exercitu profectus, sub jus judiciumque suum totam coëgit gentem. Inde per Oetæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo objectis, oraculum aditurus Delphos adscendit. Quum in media repentè Græcia apparuisset, magnum non finitimis modò urbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuntius tumultûs ejus venit. Triduum non plus Delphis moratus, per 7 Phthiotidem Achaiam, Thessaliamque, sine damno injuriaque agrorum per quos iter fecit, in regnum rediit. Nec earum tantùm civitatum, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: 8 aut legatos, aut litteras dimisit, petens, *Ne diutius simultatum, quæ cum patre suo fuissent, meminissent; nec enim tam atroces fuisse eas, ut non cum ipso potuerint ac debuerint finiri. Secum quidem omnia illis integra esse, ad instituendam fideliter amicitiam.*

Persei iter Delphos.

Achæorum animos sibi reconciliare tentat.

XXIII. Cum Achæorum maximè gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat. Hæc una ex omni Græcia gens, & Atheniensium civitas, eò processerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaque servitiis ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat: quia quum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id quum Perseus animadvertisset, comprehensis omnibus, litteras [ad Achæos misit, quibus se servos eorum, qui ad se transfugerant, benignè remittere illis

7 *Phthiotidem Achaiam*] Vid. not. 2, ad l. XXXIII, c. 32.

8 *Aut legatos, aut litteras* Videntur hìc aliqua deesse. Dederat fortasse Livius: *sed circa omnes Græciæ civitates, aut legatos...* scripsit;]

ſcripſit.] ceterùm ne ſimilis fuga ſervorum poſtea fieret, cogitandum & illis eſſe. Recitatis his litteris per Xenarchum prætorem, qui privatæ gratiæ aditum apud regem quærebat; & pleriſque moderatè & benignè ſcriptas eſſe cenſentibus litteras, atque his maximè qui præter ſpem recepturi eſſent amiſſa mancipia; Callicrates, ex iis qui in eo verti ſalutem gentis crederent, ſi cum Romanis inviolatum fœdus ſervaretur, *Parva*, inquit, *aut mediocris res, Achæi, quibuſdam videtur agi: ego 9 maximè graviſſimam omnium, non agique tantùm arbitror, ſed quodammodo actam eſſe. Nam qui regibus Macedonum, Macedonibuſque ipſis, finibus interdixiſſemus, 1 manereque id decretum, 2 ſcilicet, ne legatos, ne nuntios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi ſollicitarentur; ii concionantem quodammodo abſentem audimus regem: &, ſi diis placet, orationem ejus probamus. Et quum feræ beſtiæ cibum ad fraudem ſuam poſitum plerumque aſpernentur & refugiant, nos cæci, ſpecie parvi beneficii ineſcamur: & ſervulorum minimi pretii recipiendorum ſpe, noſtram ipſorum libertatem ſubrui & tentari patimur. Quis enim non videt,*

U.c.578. a.C.174.

Callicratis adversùs regem oratio.

9 *Maximè graviſſimam omnium, non agique tantùm*] Emendat Gronovius: *maximam & graviſſimam omnium, neque agi tantùm.* Quod concinnius eſt & magis ex ſolito loquendi more.

1 *Manereque id decretum*] Hoc vel vitiatum, vel mancum, vel ſuperfluum eſt. Refecto hoc membro, ſua orationi integritas conſtat, ſua ſententiæ perſpicuitas.

2 *Scilicet, ne legatos*] Hìc non referuntur ipſa decreti verba, ſed mens explicatur. Regibus Macedonum, inquit, Macedonibuſque ipſis, finibus noſtris interdixeramus, id ſcilicet præcaventes, ne legatos, ne nuntios...

U.c.578 3 *viam regiæ societatis quæri, quâ Romanum*
a.C.174 *fœdus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse, & quod vivo Philippo exspectatum, morte ejus interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, ut scitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Persea. Genere materno, virtute, ingenio, favore Macedonum, longè præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos odii regnum posuerat præmium, Demetrium nullo alio crimine, quàm Romanæ amicitiæ initæ, occîdit: 4 Persea, quem populus Romanus priùs pœnæ quàm regni hæredem futurum sciebat, regem fecit. Itaque quid hic post mortem patris egit aliud, quàm bellum paravit? Bastarnas primùm ad terrorem omnium in Dardaniam immisit: qui si sedem eam tenuissent, graviores eos accolas Græcia habuisset, quàm Asia Gallos habeat. Eâ spe depulsus, non tamen belli consilia omisit: immo, si vera volumus dicere, jam inchoavit bellum. Dolopiam armis subegit, 5 nec provocantes de controversiis ad disceptationem populi Romani audivit; inde transgressus Oetam, ut repentè in medio umbilico Græciæ conspiceretur, Delphos adscendit. Hæc usurpatio itineris insoliti quò vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragravit; quòd sine ullius eorum, quos oderat, noxia, hoc magis tentationem metuo. Inde litteras ad nos cum muneris specie misit: & cogitare jubet quomodo in reliquum hoc munere non egeamus: hoc est, ut*

3 *Viam regiæ societatis quæri*] Magis placeret *societati.*

4 *Persea, quem populus Romanus priùs pœnæ*] Lege vel, *quem in populum Romanum priùs odii, quàm regni hæredem futurum sciebat*: vel, *quem belli in populum Romanum priùs penè, quàm regni.*

5 *Nec provocantes*] Supple, Dolopas.

decretum, quo arcentur Peloponneso Macedones, tollamus: rursus legatos regios, & hospitia cum principibus, & mox Macedonum exercitus, ipsum quoque à Delphis (quantum enim interluit fretum?) trajicientem in Peloponnesum videamus, immisceamur Macedonibus armantibus se adversùs Romanos. Ego nihil novi censeo decernendum, servandaque omnia integra, 6 donec ad certum redigatur, vanusne hic timor noster, an verus fuerit. Si pax inviolata inter Macedonas Romanosque manebit, nobis quoque amicitia & commercium sit: nunc de eo cogitare periculosum & immaturum videtur. U.C.578. A.C.174.

XXIV. Post hunc Arco, frater Xenarchi prætoris, ita disseruit: *Difficilem orationem Callicrates, & mihi, & omnibus qui ab eo dissentimus, fecit. Agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentarique & oppugnari dicendo, quam nemo neque tentat, neque oppugnat; effecit ut, qui ab se dissentiret, adversùs Romanos dicere videretur. Ac primùm omnium tamquam non hîc nobiscum fuisset, sed aut ex curia populi Romani veniret, aut regum arcanis interesset; omnia scit & nuntiat, quæ occultè facta sunt. Divinat etiam quæ futura fuerant, si Philippus vixisset; quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus, nec quid Philippus, si vixisset, facturus fuerit, ad hæc quæ palam geruntur, consilia nostra accommodare oportet. 7 Ac scimus Persea, regno accepto, ad* *Arco Callicrati respondet.*

6 *Donec ad certum redigatur*] Donec certum fiat, donec certò sciatur. Sic l. XLIV, c. 15. *Et, si id antè dubium fuisset, legatorum... verba ad certum redegisse.*

7 *Ac scimus Persea... ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea*] Nemo est

U.c.578. a.C.174. *legatos Romanos venisse, ac regem Persea a populo Romano appellatum: audimus legatos Romanos venisse ad regem, & eos benignè acceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse judico, non belli: nec Romanos offendi posse, si, ut bellum gerentes eos sequuti sumus, nunc quoque pacis auctores sequamur; cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum adversùs regnum Macedonum geramus, non video. Opportuni propinquitate ipsâ Macedoniæ sumus? an infirmissimi omnium, tamquam, quos nuper subjecit, Dolopes? 8 Immo contra ea, vel viribus nostris, deûm benignitate, vel regionis intervallo tuti. 9 Sed sumus æquè subjecti ac Thessali Ætolique: nihilo plus fidei auctoritatisque habemus adversùs Romanos, qui semper socii atque amici fuimus, quàm Ætoli, qui paulo antè hostes fuerunt. Quod Ætolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni denique Græciæ, cum Macedonibus juris est, idem & nobis sit; cur exse-*

quin videat tollendum esse secundum illud *Persea*, tam inutiliter & odiosè repetitum. Admodum etiam verisimile est, ea quæ præcedunt vitiata esse. Nusquam enim memoratum est, Persea statim regno accepto ad legatos Romanos venisse, sed legatos Romam misisse. Itaque rectè videtur hunc locum emendare Gronovius hoc modo: *Ac scimus Persea, regno accepto, legatos Romam misisse, ac regem a populo Romano appellatum.*

8 *Immo contra ea*] *Contra ea* usurpavit Livius XXI, 20, & III, 60, sed hîc sufficit *immo*. Fortasse legendum est *contra eam*, nempe contra Macedoniam, quæ paulo antè nominata est, vel intelligendum *contra ea* pericula.

9 *Sed sumus æquè subjecti ac Thessali Ætolique*] Patet ex iis quæ sequuntur, legi debere *Thessali Epirotæque*. Ceterùm hæc ita intelligenda sunt, ut ea Arco sibi ipse objiciat, ac dum objicit refellat. *Subjecti* idem est ac suprà *opportuni*. Nisi fortè legendum est potiùs *suspecti*.

crabilis ista nobis solis velut desertio juris humani U.c. 578.
est? Fecerit aliquid Philippus, cur adversùs eum A.C. 174.
armatum & bellum gerentem hoc decerneremus; quid Perseus novus rex, omnis injuriæ insons, suo beneficio paternas simultates oblitterans, meruit? cur soli omnium hostes ei sumus? Quamquam & illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, ut Philippi unius injurias, si quæ fortè fuerunt, [oblivifci deberemus] *utique post mortem. Quum classis Romana Cenchreis staret, consul cum exercitu Elatiæ esset, triduum in concilio fuimus, consultantes, utrùm Romanos an Philippum sequeremur.* 1 *Nonnihil metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit. Fuit certè tamen aliquid, quod tam longam deliberationem faceret: id quod erat vetusta conjunctio cum Macedonibus, vetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non ut præcipuè amici, sed ne præcipuè inimici simus. Ne id quod non agitur, Callicrates, simulaverimus; nemo novæ societatis aut novi fœderis, quo nos temerè illigemus, conscribendi est auctor: sed commercium tantùm juris præbendi repetendique sit, ne interdictione finium nostrorum & nos quoque regno arceamus; ne servis nostris aliquò fugere liceat. Quid hoc adversùs Romana fœdera est? Quid, rem parvam & apertam, magnam & suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid, ut*

1 *Nonnihil metus præsens ab Romanis*] Immo *nihil.* Arco vult intelligi Romanorum metum, quorum claffis Cenchreis, exercitus terreftris Elatiæ erat, dum deliberarent Achæi, in caufa fuiffe, cur ad illos inclinarent confultantium animi. Sed demus, inquit, nihil tunc valuiffe metum illum. Certè aliquid tamen fuit, quod tam longam deliberationem faceret.

U.c.578 a.C.174. *ipsi locum assentandi Romanis habeamus, suspectos alios 2 ac invisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat quin Romanos sequuturi simus: in pace etiamsi non odia finiuntur, intermittantur.* Quum iidem huic orationi, qui litteris regis, assentirentur; indignatione principum, quòd quam rem ne legatione quidem dignam judicasset Perseus, litteris paucorum versuum impetraret, decretum differtur. Legati 3 deinde postea missi ab rege, quum Megalopoli concilium esset: dataque opera est ab iis qui offensionem apud Romanos timebant, ne admitterentur.

Nihil novi statuunt Achæi.

Ætolorum discordiæ.

XXV. Per hæc tempora Ætolorum in semetipsos versus furor, mutuis cædibus ad internecionem adducturus videbatur gentem. Fessi deinde & Romam utraque pars miserunt legatos, & inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: 4 quæ novo facinore discussa res veteres etiam iras excitavit. Exsulibus Hypatæis, qui factionis Proxeni erant, quum reditus in patriam promissus esset, fidesque data per principem civitatis Eupolemum; octoginta illustres homines, quibus redeuntibus inter ceteram multitudinem Eupolemus obvius exierat, 5 quum salutatione benignè excepti essent, dextræque datæ, ingredientes portam, fidem datam deosque testes nequicquam invocantes, interfecti sunt. Inde gravius de integro bellum exarsit. C. Valerius Lævinus, & Appius Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Po-

2 *Ac invisos*] Lege & *invisos*.

3 *Deinde postea*] Alterutrum vacat.

4 *Quæ... discussa res*] Delemus postremam vocem. Etenim ex præcedentibus facilè intelligitur *concordia*.

5 *Quum salutatione benignè excepti essent*] Mallemus *benignâ*.

pillius, & L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud eos quum Delphis utriusque partis legati magno certamine agerent; Proxenus maximè, quum causâ, tum eloquentià, præstare visus est: qui paucos post dies ab Orthobula uxore veneno est sublatus: 6 damnataque eo crimine, in exsilium abiit. Idem furor & Cretenses lacerabat; adventu deinde Q. Minucii legati, qui cum decem navibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant; 7 ceterùm induciæ & antea sex mensium fuerunt: inde multo gravius bellum exarsit. Lycii quoque per idem tempus ab Rhodiis bello vexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quæque modo gesta sunt, persequi non operæ est: 8 satis superque oneris sustinenti res a populo Romano gestas scribere.

U.c 578. a.C.174.

Cretensium dissidia.

XXVI. Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Ti. Graccho dediderant, pacati manserant M. Titinio prætore obtinente provinciam, rebellarunt sub adventum Ap. Claudii, orsique bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux ferme erat, quum vigiles in vallo, quique in portarum stationibus erant, quum vidissent procul venientem hostem, ad arma conclamaverunt. Ap. Claudius signo proposito pugnæ, ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit.

Celtiberorum rebellio.

6 *Damnataque eo crimine*] Lege cum Perizonio, *damnata quæ*. Vid. not. 3, ad l. IV, c. 17, suprà.

7 *Ceterùm induciæ & antea sex mensium fuerunt*] Lege cum Gronovio: *ceterùm inducias tantùm sex mensium fecerunt*.

8 *Satis superque oneris sustinenti res a populo Romano gestas scribere*] Delendum videtur verbum *scribere*, quod & otiosum est, & deformat orationem. Dicit Livius se satis superque oneris ferre, nempe, res a populo Romano gestas.

U.c.578. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primò par
a.C.174. utrimque prælium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: 9 urgentes deinde alii alios sequuti evaserunt extra vallum, ut pandere aciem, 1 & exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur, possent; ita repentè eruperunt, ut sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam secundam pulsi sunt: ad quindecim millia cæsa aut capta: signa adempta duo & triginta. Castra etiam eo die expugnata, debellatumque; nam qui superfuere prælio, in oppida sua dilapsi sunt: quieti deinde paruerunt imperio.

Censores XXVII. Censores eo anno creati, Q. Fulvius Flaccus & A. Postumius Albinus, legerunt senatum: princeps lectus M. Æmilius Lepidus pontifex maximus. De senatu novem
Insignes notæ. ejecerunt; insignes notæ fuerunt M. Cornelii Maluginensis, 2 qui biennio antè prætor in Hispania fuerat: & 3 L. Cornelii Scipionis præto-

9 *Urgentes deinde alii alios sequuti*] Nemini non apparebit vocem *sequuti* hîc ita positam esse, ut impediat potiùs sensum, quàm adjuvet. Non dubitamus, quin rescribendum sit: *urgentes deinde alii alios scutis.*

1 *Et exæquari cornibus hostibus, quibus*] Reponit Gronovius: *& exæquari cornibus hostium, a quibus.*

2 *Qui biennio antè prætor in Hispania fuerat*] Hic prætor in Hispaniam ire noluerat, ut constat ex c. 15, suprà. Ergo aut delendæ sunt voces *in Hispania*, aut lapsus est memoriâ Livius.

3 *L. Cornelii Scipionis prætoris*] Testatur Valer. Max. l. III, c. 5, ejus propinquos dedisse operam, ne aut sellam poneret, aut jus diceret auderet. Id fortasse ut perficere possent, notandum eum a censoribus curaverant. Quamvis enim hujus notæ vi præturam non amitteret, alienum tamen erat a dignitate populi Romani, hominem a

ris, cujus tum inter cives & peregrinos jurisdi- U.c.5-8.
ctio erat: & Cn. Fulvii, qui frater germanus, a.C.174.
4 &, ut Valerius Antias tradit, consors etiam censoris erat. 5 Consules votis etiam in Capitolio nuncupatis, in provincias profecti sunt. 6 Ex iis M. Æmilio senatus negotium dedit, ut Patavinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine factionum ad intestinum bellum exarsisse, 7 & ipsorum legati attulerant. Legati, qui in Ætoliam ad similes motus comprimendos ierant, renuntiarunt coerceri rabiem gentis non posse. Patavinis saluti fuit adventus consulis: neque aliud quod ageret in provincia quum habuisset, Romam rediit. Censores vias sternendas silice in urbe, 8 glareâ extra urbem sub-

Censorum opera.

censoribus notatum jus dicere, & statuere de fortunis civium.

4 *Et... consors*] *Consortes* dicebantur cohæredes quamdiu hæreditas divisa non erat. Glossæ: *consortes*, κοινό̄τοι, σύγκληροι. Inde & *consortium* societas & communio cohæredum. Contrà *dissortes*, postquam diviserant. Glossæ: *dissortes* διακληρωθέντες.

5 *Consules votis etiam*] Tollenda videtur particula *etiam*, quæ hîc nullum habet sensum.

6 *Ex iis M. Æmilio*] Mendum est in nomine consulis. Non enim hoc anno, sed superiore, M. Æmilius consul fuit.

7 *Et ipsorum legati*] Vel delenda est particula *&*, vel excidit prius orationis membrum.

8 *Glareâ... substernendas, marginandasque*] Vocis *substernendas* hæc profectò vis est, ut lapidibus, quibus sternebantur viæ, solum e terra lapidosa substerneretur, cui solidiùs ac firmiùs lapides inhærerent. Ac rem ita se habere asserit oculatus testis, Clar. auctor antiquitatis Schematibus illustratæ, qui Appiæ viæ partem aliquam etiamnum integram inspexit diligentiùs & exploravit. Eum vid. Tom. V, parte II. *Marginandas* expone marginibus lapideis muniendas. Margines illi, firmissimâ ad viarum latera crassiorum lapidum serie, duplici etiam, triplicique

U.c.578 sternendas, marginandasque primi omnium locaverunt, pontesque multis locis faciendos: a.C.174. & 9 scenam ædilibus prætoribusque præbendam: & carceres in circo, & 1 ova ad notas curriculis numerandis, 2 & * dam, & metas trans * & caveas ferreas pe * intromitterentur * ferreis 3 in monte Albano consulibus, & clivum Capitolinum silice sternendum curaverunt, & 4 porticum ab æde Saturni in Capitolium ad

alicubi, vias ipsas continebant.

9 *Scenam*] Vid. not. 3, ad XL, 51.

1 *Ova ad notas curriculis numerandis*] Pro voce *notas* videmur legere debere *metas*. Ova enim illa, e ligno fabricata, imponebantur columnis, aliquando binis, aliquando quaternis, ad metas Circi statutis. Tot illa erant numero, quot curricula erant peragenda: septena proinde, ut plurimum, pro septeno curriculorum numero, qui solennis maximè erat. Primo curriculo peracto, unum ovum e medio tollebatur, secundo curriculo alterum, & sic de reliquis.

2 *Et * dam, & metas trans* *] Hæc explet utcumque Marcellus Donatus, legitque *& rhedam, & metas transitûs*. Nobis consultius videtur locum intactum relinquere, quam malè curatum exhibere. Idem & in iis quæ sequuntur judicat legendum esse, *& caveas ferreas, per quas intromitterentur feræ*. Sat feliciter. In Circensibus enim ludis non solùm cursu certabatur, sed & ferarum inter se, aut cum bestiariis pugnæ edebantur.

3 *In monte Albano consulibus*] Hîc perspicuum est aliquid deesse.

4 *Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad senaculum, ac super id curiam*] Fortasse legendum *in Capitolio*. Fuit enim Saturni ædes in clivo Capitolino. Itaque porticus illa intelligetur porrecta *ab æde Saturni* in clivo Capitolino *ad senaculum*, *atque* ad *curiam* quæ est *super id* senaculum. Possis quoque legere *& senaculum*: ut sensus sit porticum ab æde Saturni in Capitolium, id est, in templum Jovis Capitolini, porrectam, & senaculum, & curiam, locata esse a censoribus la-

senaculum, ac super id curiam. Et extra portam Trigeminam emporium lapide straverunt, stipitibusque sepserunt: & porticum Æmiliam reficiendam curarunt: gradibusque adscensum ab Tiberi in emporium fecerunt. Et extra eamdem portam in Aventinum porticum silice straverunt, 5 & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos locaverunt: venditisque ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta erat, tabernis utrique foro circumdandis consumpserunt. Et alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Postumius nihil nisi senatûs Romani populive jussu se locaturum ipsorum pecuniâ [dicebat]). Jovis ædem Pisauri, & Fundis, 6 & Pollentiæ, etiam aquam adducendam, Pisauri viam silice sternendam, 7 & Sinuessam aga * aviariæ: in his & clo * um circumducend * & forum porticibus tabernisque claudendum, & 8 Janos tres faciendos. Hæc ab uno censore opera locata, cum magna gratia

U.c. 578. a.C. 174.

pide silice sternenda. Porro *senaculum*, sive *senatulum*, hoc enim quoque modo scribitur, est, teste Festo, locus in quo *senatus haberi* solet, sive po iùs, *in quo solebant magistratus duntaxat cum senioribus deliberare*. Curia de qua hîc agitur, videtur fuisse curia Kalabra, de qua vid. Macrob. Satur. l. I, c. 15.

5 *Et eo publico ab æde Veneris*] Suspicatur Gronovius *& basilicam ad ædem Veneris*.

6 *Et Pollentiæ, etiam aquam adducendam*] Vel lege *& Pollentiam aquam adducendam*: vel in voce *etiam* latebit nomen alicujus alterius urbis, in quam Fulvius aquam ducendam locaverit.

7 *Et Sinuessam*] Emendat Marcellus Donatus, *& Sinuessæ glareâ*: supple, viam sternendam. In iis quæ sequuntur legendum putat Sigonius, *& cloacam in fluvium circumducendam*.

8 *Janos tres*] Hi Jani erant transitiones perviæ. Vid. not. 5, ad l. II, c. 49,

U.c.578. a.C.174. colonorum. Moribus quoque regendis diligens & severa censura fuit; multis equi ademti.

XXVIII. Exitu prope anni, diem unum supplicatio fuit, ob res prosperè gestas in Hispania ductu auspicioque Ap. Claudii proconsulis: & majoribus hostiis viginti sacrificatum. Et alterum diem supplicatio 9 ad Cereris, Liberi, Liberæque fuit, quòd ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorum ruinis nuntiatus erat. Quum Ap. Claudius ex Hispania Romam rediisset, decrevit senatus, ut ovans urbem iniret. Jam consularia comitia appetebant, quibus magnâ contentione habitis, propter multitudinem petentium, creati L. Postumius Albinus & M. Popillius Lænas. Prætores inde facti, Numerius Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Atilius Serranus iterum, C. Cluvius Saxula iterum. *Comitia.* Comitiis perfectis, Ap. Claudius Centho ex Celtiberis ovans quum in urbem iniret, 1 decem millia pondo argenti, quinque millia auri in ærarium tulit. Flamen Dialis inauguratus est Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in æde matris Matutæ cum indice hoc posita est: *Ti. Sempronii Gracchi consulis imperio auspicioque legio exercitusque populi Romani Sardiniam subegit; in ea provincia hostium cæsa aut capta supra octoginta millia. Republicâ felicissimè gestâ* 2 *atque liberatis vectigalibus* [& reipublicæ] *restitis*

9 *Ad Cereris, Liberi, Liberæque*] Ædem. Vid. not. 6, ad l. III, c. 55.

1 *Decem millia pondo argenti*] Marcas nostrates 15625. *Quinque millia auri.* Marcas 7812, uncias 4.

2 *Atque liberatis vectigalibus, & reipublicæ restitutis*] *Liberata vectigalia* interpretatur Gronovius salva reddita populo Romano, quæ defectores averterant. Hæ voces, *& reipublicæ*, debentur Sigonio. Gronovius conjicit: *sociisque restitutis.*

tutis, exercitum salvum atque incolumem ple- U.c.578.
nissimum prædâ domum reportavit; iterum trium- a.C.174.
phans in urbem Romam rediit. Cujus rei ergo hanc tabulam donum Jovi dedit. Sardiniæ insulæ forma erat, atque in ea simulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data: unum ante cetera insigne fuit T. Flaminini, quod mortis causâ patris sui, 3 cum visceratione epuloque, & ludis scenicis, quatriduum dedit; 4 magni tamen muneris ea summa fuit, ut per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarint.

[Finis hujus anni insignis est novâ, eâque Suppl.
magni momenti lege, quæ non sine aliquo motu *Lex Vo-*
animorum agitata civitatem exercuit. Hacte- *conia.*
nus feminas non minùs quàm viros ad hæreditates admitti jus fuerat. Inde fiebat, ut illustrissimarum sæpe familiarum bona in alienas domos transfunderentur, magno cum reipublicæ damno, cujus interest clarorum nominum hæredibus suppetere opes, quibus splendorem generis, onus alioqui magis quàm decus, tutari & exornare possint. Deinde etiam, quum crescentibus jam imperii opibus crescerent quoque privatorum divitiæ, metus erat ne pronior naturâ in luxum & elegantioris cultûs affectationem muliebris animus, nactus ex affluentia opum cupiditatis irritamenta, in sumptus immodicos atque in luxuriam prolaberetur, ac deinde a prisca fortasse sanctitate

3 *Cum visceratione* Vid. not. 1, ad l. VIII c 22.

4 *Magni tamen muneris*] In illo munere, quod magnum illis temporibus judicatum est, tantummodo quatuor & septuaginta homines per triduum pugnarunt. Intelligit Livius hoc munus magnum illo ævo visum esse, sed nihil ad sui temporis profusam magnificentiam, sive potiùs vesaniam.

U.c.578. descisceret, nec minor fieret morum quàm
a.C.174. cultûs mutatio. His incommodis obviàm ire statuit Q. Voconius Saxa tribunus plebis, tulitque ad populum: 5 *Ne quis, qui post A. Postumium, Q. Fulvium censores census esset, hæredem virginem, neve mulierem faceret: 6 neve ulli virgini, vel mulieri, bona cujusquam liceret hæreditate percipere ultra centum millia sestertiûm.* Sed & cavendum quoque duxit Voconius, ne magnitudine legatorum hæreditates, quod fiebat interdum, exhaurirentur. Adjecit igitur rogationi, *Ne quis plus cuiquam legaret, quàm ad hæredem hæredesve perveniret.* Atque hoc quidem posterius legis caput facilè se populo probabat, quod & æquissimum videreretur, nec cuiquam magnopere grave esset. De priore, quo removebantur feminæ ab omnium omnino civium hæreditatibus, ambigebatur. Dubitationem exemit M. Cato, acerrimus jam olim in defendenda lege Oppia mulierum adversarius & castigator, qui & hanc quoque majoris momenti adversùs illas legem, annos natus quinque & sexaginta, magnâ voce & bonis lateribus suasit, pro solita asperitate in muliebrem invectus impotentiam, intolerandosque in opulentia spiritus: quum hinc quoque argueret divitum matronarum fastum &

5 *Ne quis... census*] Hac voce cives omnes Romanos complectebatur Voconius: si quidem omnes censeri necesse habebant ex lege a Ser. Tullio lata, ut constat ex Livio, l I, c. 44.

6 *Neve ulli virgini*] Hæc ipsa sunt Dionis verba, quorum duplex potest esse sensus; alter, ne ulli virgini, vel mulieri liceret hæredem esse cujusquam, qui plus centum millibus sestertiûm possideret: alter, ne ulli virgini, vel mulieri liceret plus centum millibus sestertiûm ex cujusquam hæreditate percipere. Utrumque intueri potuit legis conditor.

arrogantiam, *Quòd illæ magnâ ſæpe dote marito allatâ magnam ſibi pecuniam reciperent ac retinerent, eamque pecuniam ita poſtea viro roganti mutuam darent, ut, quoties iratæ eſſent, ſtatim per 7 receptitium ſervum conſectantem & quotidie flagitantem ſolutionem, maritum tamquam debitorem extraneum importunè cogerent.* Hac indignatione commoti legem, uti rogabat Voconius, accipiendam cenſuerunt. U.c. 578. a.C. 174.

7 *Receptitium ſervum*] Id eſt, proprium uxoris ſervum, quem illa cum pecunia reliqua receperat, neque dederat doti, ſed retinuerat.

EPITOME

LIBRI XLII LIVIANI.

Q. Fulvius Flaccus censor templum Junonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliavit, ut ædem quam dedicaverat tegeret; tegulæ ex senatusconsulto reportatæ. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est: cujus injuriæ in populum Romanum referuntur; ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus consul, cui id mandatum erat, in Macedoniam transiit, levibusque expeditionibus, equestribus præliis, in Thessalia cum Perseo parum felici eventu pugnavit. Inter Masinissam, & Carthaginienses de agro 1 *fuit dies ad disceptandum a senatu datus. Legati missi ad civitates socias & reges rogandos, ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodiis. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita* 2 *CCLVII millia CCXXXI. Res præterea adversùs Corsos & Ligures prospere gestas continet.*

1 *Fuit dies ad disceptandum a senatu datus*] Infrà c. 24, jubetur Masinissa legatos quamprimum ad senatum mittere, & denuntiare Carthaginiensibus, ut ad disceptandum veniant. Hoc voluit auctor epitomes, sed minùs accuratè loquutus esse videtur. Non enim *fuit dies* certus *a senatu datus*, quo sisterent se legati Carthaginiensium & Masinissæ: sed quamprimum, nullà definità die, Masinissa jussus est legatos mittere.

2 *CCLVII millia CCXXXI*] Livius aliter infrà c. 10, nempe *CCLXIX millia, & XV.*

U.c.579. a.C. 173. L. Postumio, M. Popillio Coss.

LIBER XLII.

I. L. Postumius Albinus, M. Popillius Lænas, quum omnium primùm de provinciis exercitibusque ad senatum retulissent, Ligures utrique

decreti sunt: ut novas ambo, quibus eam provinciam obtinerent, legiones, (binæ singulis decretæ) & sociûm Latini nominis dena millia peditum, & sexcentos equites, & supplementum Hispaniæ tria millia peditum Romanorum scriberent, & ducentos equites. Ad hoc, mille & quingenti pedites Romani cum centum equitibus scribi jussi, cum quibus prætor, cui Sardinia obtigisset, in Corsicam transgressus bellum gereret: interim M. Atilius vetus prætor provinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias sortiti sunt, A. Atilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxula inter cives & peregrinos, Num. Fabius Buteo Hispaniam citeriorem, M. Matienus ulteriorem, M. Furius Crassipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priusquam magistratus proficiscerentur, senatui placuit, L. Postumium consulem, ad agrum publicum a privato terminandum, in Campaniam ire; cujus ingentem modum possidere privatos, paulatim proferendo fines, constabat. Hic iratus Prænestinis, quòd, quum eò privatus sacrificii in templo Fortunæ faciundi causâ profectus esset, nihil in se honorificè, neque publicè, neque privatim factum a Prænestinis esset, priusquam ab Roma proficisceretur, litteras Præneste misit, ut sibi magistratus obviàm exiret, locum publicè pararet, ubi diverteretur, jumentaque, quum exiret inde, præstò essent. Ante hunc consulem, nemo umquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit; ideo magistratus mulis tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis: privata hospitia habebant; ea benignè comiterque colebant: domusque eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diverti mos esset. Legati, qui

U.c.579. a C.173.

Provinciæ.

Magistratuum Rom. prisca modestia.

U.c.579. repentè aliquò mitterentur, ſingula jumenta
a.C.173. per oppida, iter quà faciendum erat, imperabant: aliam impenſam ſocii in magiſtratus Romanos non faciebant. 1 Injuria conſulis, etiamſi juſta, non tamen in magiſtratu exercenda, & ſilentium nimis aut modeſtum, aut timidum Prænestinorum, jus, velut probato exemplo, magiſtratibus fecit graviorum in dies talis generis imperiorum.

II. Principio hujus anni legati, qui in Ætoliam & Macedoniam miſſi erant, renuntiarunt, *ſibi conveniendi regis Perſei, quum alii abeſſe eum, alii ægrum eſſe, falsò utrumque, fingerent, poteſtatem non factam. Facilè tamen apparuiſſe ſibi bellum parari, nec ultrà ad arma ire dilaturum. Item in Ætolia ſeditionem gliſcere in dies, neque diſcordiarum principes auctoritate ſuâ coërceri potuiſſe.* Quum bellum Macedonicum in exſpectatione eſſet, priuſquam id ſuſciperetur, prodigia expiari, 2 pacemque deûm peti precationibus, quæ editæ ex fatalibus libris eſſent, placuit. Lanuvii claſſis magnæ ſpecies in cœlo viſæ dicebantur: & Priverni lana pulla terrâ enata: & in Veienti 3 apud Rementem lapidatum: Pomptinum omne velut nubibus locuſtarum coopertum eſſe: in Gallico agro, quâ induceretur aratrum, ſub exſiſtentibus glebis piſces emerſiſſe. Ob hæc prodigia libri fatales

Prodigia expiata.

1 *Injuria conſulis, etiamſi juſta*] Manifeſtum mendum. Quid eſt enim *injuria juſta?* Emendant *ira:* bono ſenſu.

2 *Pacemque deûm peti precationibus, quæ editæ*] Non modò edebant ex libris decemviri, quibus diis ſupplicandum eſſet, ſed & quo ritu, quâ formâ precationum utendum. *Ita ſacrificatum eſt*, inquit Livius infrà, *ut decemviri ſcriptum ediderant.*

3 *Apud Rementem*] Nomen loci incognitum: pro quo ſuſpicatur Cluverius legi poſſe *Cremeram.*

inspecti, editumque ab decemviris est, & quibus dii, quibusque hostiis sacrificaretur, & ut supplicatio prodigiis expiandis fieret; altera quæ priore anno valetudinis populi causâ vota esset, ea uti feriæque essent: itáque sacrificatum est, ut decemviri scriptum ediderunt. U.c.579. a.C.173.

III. Eodem anno, ædes Junonis Laciniæ detecta. Q. Fulvius Flaccus censor, ædem Fortunæ Equestris, quam in Hispania prætor bello Celtiberico voverat, faciebat enixo studio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum esset. Magnum ornamentum se templo ratus adjecturum, si tegulæ marmoreæ essent, profectus in Bruttios, ædem Junonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit: id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naves paratæ fuerunt, quæ tollerent atque asportarent; auctoritate censoriâ sociis deterritis id sacrilegium prohibere. Postquam censor rediit, tegulæ expositæ de navibus ad templum portabantur; quamquam unde essent silebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus est: ex omnibus partibus postulabatur, ut consules eam rem ad senatum referrent. Ut verò arcessitus in curiam censor venit, multo infestiùs singuli universique præsentem lacerare: *Templum augustissimum regionis ejus, quod non Pyrrhus, non Annibal violassent, violare parum habuisse, nisi detexisset fœdè ac prope diruisset. Detractum culmen templo: nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. Censorem moribus regendis creatum, cui* 4 *sarta tecta exigere sacris publicis, & loca tuenda, more majorum traditum esset, eum per sociorum urbes, diruentem templa, nudantemque tecta ædium sacrarum, vagari: & quod, si in privatis sociorum ædifi-*

Ædes Fortunæ Equestris

Tegulæ marmoreæ ex æde Junonis Laciniæ detractæ.

4 *Sarta tecta*] Vid. not. 1, ad XXIX, 37.

U.c.579. a.C.173 *ciis faceret, indignum videri posset, 5 id deûm immortalium templa demolientem facere: & 6 obstringere religione populum Romanum, ruinis templorum templa ædificantem: tamquam non iidem ubique dii immortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* Quum, priusquam referretur, appareret quid sentirent Patres; relatione factâ, in unam omnes sententiam ierunt, ut hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaque Junoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, 7 redemptores nuntiarunt.

Relatæ jussu senatus.

IV. Ex prætoribus, qui in provincias ierant, Num. Fabius Massiliæ moritur, quum in citeriorem Hispaniam iret. Itaque, quum id nuntiatum a Massiliensibus legatis esset, senatus decrevit, ut P. Furius & Cn. Servilius, quibus succedebatur, inter se sortirentur, uter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. 8 Sors opportuna fuit: P. Furius idem, cujus ea provincia fuerat, remaneret. Eodem anno, quum agri Ligustini & Gallici, quod bello captum erat, aliquantum vacaret, senatusconsultum factum, ut is ager viritim divideretur. Decemviros in eam rem ex senatusconsulto creavit A. Atilius prætor urbanus, M.

5 *Id deûm immortalium templa demolientem facere*] Magis placeret: *id in deûm immortalium templis facere.*

6 *Obstringere religione populum Romanum*] Subjicere populum Romanum pœnæ violatarum religionum.

7 *Redemptores*] Ii qui tegulas reportandas conduxerant.

8 *Sors opportuna fuit: P. Furius*] Videtur legendum... *fuit, ut P. Furius. Sors opportuna fuit*, dum ita rem transegit, *ut P. Furius idem, cujus ea provincia fuerat, remaneret.*

Emilium Lepidum, C. Cassium, T. Æbutium U.c.579.
;arum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethe- a.C.173.
,um, Q. & L. Appuleios, M. Cæcilium, C.
alonium, C. Munatium. 9 Diviserunt dena
ugera in singulos, sociis nominis Latini terna.
'er idem tempus quo hæc agebantur, legati
x Ætolia Romam venerunt, de discordiis sedi-
ionibusque suis: & Thessali legati, nuntiantes
uæ in Macedonia gererentur.

Perseus animos Græcorum sibi conciliat

V. Perseus jam bellum vivo patre cogitatum n animo volvens, omnes non gentes modò Græciæ, sed civitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quàm præstando, sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad favorem ejus inclinati animi, & aliquanto quàm in Eumenem propensiores: quum Eumenis beneficiis muneribusque omnes Græciæ civitates & plerique principum obligati essent, & ita se in regno suo gereret, ut quæ sub ditione ejus urbes essent, nullius liberæ civitatis fortunam secum mutatam vellent. Contrà Persea fama erat post patris mortem uxorem manu suâ occidisse: Apellem, ministrum quondam fraudis in fratre tollendo, atque ob d requisitum a Philippo ad supplicium, exsulantem, arcessitum post patris mortem ingentibus promissis ad præmia tantæ perpetratæ rei, clam interfecisse. Intestinis 1 externisque præterea multis cædibus infamem, nec ullo com-

9 *Diviserunt dena jugera in singulos*] Qui cives Romani essent. Ceterùm vix est, ut non hîc exciderit aliquid. Debuit enim profectò Livius docere, quantus numerus civium Latinorumque in eorum agrorum possessionem missus sit. Nec facilè nobis persuademus id ab eo prætermissum.

1 *Externisque præterea*] Harum externarum cædium enumerationem habes infrà in oratione Eumenis, n. 13.

U.c.579. a.C.173. mendabilem merito, præferebant vulgò civitates tam pio erga propinquos, tam justo in cives, tam munifico erga omnes homines regi seu famâ & majestate Macedonum regum præoccupati ad spernendam originem novi regni seu mutationis rerum cupidi; seu quia eum objectum esse Romanis volebant. Erant autem non Ætoli modò in seditionibus, propter ingentem vim æris alieni, sed Thessali etiam 2 eâ contagione, velut tabes, in Perrhæbiam quoque id pervaserat malum. 3 Quum Thessalos in armis esse nuntiatum est, Ap. Claudium legatum ad eas res adspiciendas componendasque senatus misit. Qui utriusque partis principibus castigatis, quum injusto fœnore gravatum æs alienum, ipsis magna ex parte concedentibus qui onerarant, levasset, justi crediti solutionem 4 in annorum pensiones distribuit. Per eumdem Appium, eodemque modo compositæ in Perrhæbia res. Ætolorum causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus acta animis, 5 quas intestino gesserant bello, cognovit. Quum certatum utrimque temeritate atque audaciâ cerneret, decreto quidem suo neutram partem aut levare, aut onerare voluit; communiter ab utrisque petiit, abstinerent

2 *Eâ contagione*] Lege: *& contagione.*

3 *Quum Thessalos in armis esse nuntiatum est*] Melius: *Quum.... nuntiatum esset.*

4 *In annorum pensiones*] Videtur intercidisse numerus annorum.

5 *Quas intestino gesserant bello*] Inelegans & obscurum additamentum, quod suspicamur assutum ab imperito librario, ad interpretandum membrum præcedens *hostilibus actas animis.* Sensus est; causas eo ardore odiorum actas, quasi non cives, sed hostes inter se decertarent. Nihil ultrà adjici opus est: & sublato illo quod nobis parum placet additamento integra & clara est oratio.

bello, & oblivione præteritorum discordias U.c.579.
inirent. Hujus reconciliationis inter ipsos a.C.175.
fides, obsidibus ultro citroque datis, firmata
est. Corinthum, ut ibi deponerentur obsides,
convenitur.

VI. A Delphis & Ætolico concilio 6 Marcellus in Peloponnesum trajecit, quò Achæis edixerat conventum. Ubi collaudatâ gente, quòd constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent, insigne adversùs Persea odium Romanorum fecit: quod ut maturiùs erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinque legati *Legati in* ad regem missi, qui res in Macedonia adspi- *Mace-* cerent. Alexandriam iidem ad Ptolemæum, *doniam* renovandæ amicitiæ causâ, proficisci jussi. Le- *& Ægy-* gati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cer- *ptum.* co, Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege; *Legati* sub idem tempus, legati venerunt, quorum *ab An-* princeps Apollonius in senatum introductus *tiocho* multis justisque causis regem excusavit, quòd *Romam* stipendium serius quoad diem præstaret; *veniunt.* *id se omne advexisse, ne cujus nisi temporis gratia regi fieret. Donum præterea afferre,* 7 *vasa aurea quingentûm pondo. Petere regem, ut quæ cum patre suo societas atque amicitia fuisset, ea secum renovaretur: imperaretque sibi populus Romanus, quæ bono fidelique socio regi essent imperanda; se nullo usquam cessaturum officio. Ea merita in se*

6 *Marcellus in Peloponnesum trajecit, quò*] Videtur excidisse nomen ejus urbis, ubi illud concilium Achæorum habitum est.

7 *Vasa aurea quingentûm pondo*] Quingenta pondo auri sunt marcæ auri nostrates 781, unciæ 2.

U.C.570. *senatûs fuisse, quum Romæ esset, eam comitatem* A.C.173. *juventutis, ut pro rege, non pro obside, omnibus ordinibus fuerit.* Legatis benignè responsum, & societatem renovare cum Antiocho, quæ cum patre ejus fuerat, A. Atilius prætor urbanus jussus. Quæstores urbani stipendium, vasa aurea censores acceperunt: eisque negotium datum est, ut ponerent ea in quibus templis videretur: 8 legatoque 9 centum millium æris munus missum, & 1 ædes liberæ hospitio datæ, sumptusque decretus donec in Italia esset. 2 Legati qui in Syria fuerant, renuntiaverunt in maximo eum honore apud regem esse, amicissimumque populo Romano.

VII. In provinciis eo anno hæc. C. Cicereius prætor in Corsica signis collatis pugnavit: septem millia Corsorum cæsa; capti amplius mille & septingenti. Voverat in ea pugna prætor ædem Junoni Monetæ. Pax deinde data petentibus Corsis, & exacta ceræ 3 ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Cicereius in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statiellati pugnatum, ad oppidum Carystum. Eò se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primò sub adventum M. Popillii consulis mœnibus sese continebant: deinde, postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant,

Corsi victi.

Ligures quoque victi.

8 *Legatoque*] Principi legationis Apollonio.

9 *Centum millium æris*] Quæ redeunt ad marcas argenti nostrates 156, uncias 2.

1 *Ædes liberæ*] Vid. not. 3, ad XXX, 17.

2 *Legati qui in Syria fuerant, renuntiaverunt*] Magis placeret *renuntiaverant.* Hic enim redditur ratio, cur tam honorificè tractatus sit ille Antiochi legatus.

3 *Ducena millia pondo*] Mallemus *ducenta.* Libræ Romanæ 200000, æquiparantur libris Parisiensibus 156250.

consul

progressi ante portas, aciem struxerunt: nec consul (ut qui idipsum oppugnatione comminandâ quæsisset) moram certamini fecit. Pugnatum est ampliùs tres horas, ita ut neutrò inclinaret spes. Quod ubi consul vidit, nullâ parte moveri Ligurum signa, imperat equitibus, ut equos conscendant, ac tribus simul partibus in hostes quanto maximo possent tumultu incurrant. Pars magna equitum mediam trajecit aciem, & ad terga pugnantium pervasit. Inde terror injectus Liguribus; diversi in omnes partes fugerunt, perpauci retro in oppidum, quia inde se maximè objecerat eques. Et pugna tam pervicax multos absumpserat Ligurum, & in fuga passim cæsi sunt. Decem millia hominum cæsa traduntur: amplius septingenti passim capti: signa militaria relata octoginta duo. Nec incruenta victoria fuit; amplius tria millia militum amissa, quum cedentibus neutris ex parte utraque primores caderent.

U.C. 579.
A.C. 173.

VIII. Post hanc pugnam, ex diversa fuga in unum collecti Ligures, quum majorem multo partem civium amissam quàm superesse cernerent, (4 nec enim plus decem millia hominum erant) dediderunt sese; nihil quidem illi pacti: speraverant tamen non atrociùs, quàm superiores imperatores, consulem in se sæviturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaque eorum vendidit: litterasque senatui de rebus ab se gestis misit. Quas quum A. Atilius prætor in curia recitasset (nam consul

Dedunt se.

Venduntur.

4 *Nec enim plus decem millia hominum erant*] Vel hic numerus justo major est, vel numerus cæsorum in pugna de qua modò mentio facta est, justo minor. Dicuntur enim Statiellates in iis quæ proximè præcedunt majorem multo civium partem amisisse, quàm quæ superesset.

U.c.579. a.C.173. alter Postumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat) atrox res visa senatui: *Statiellates, qui uni ex Ligurum gente non tulissent arma adversùs Romanos, tum quoque oppugnatos, non ultro inferentes bellum, deditos in fidem populi Romani, omni ultimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Romani, ne quis umquam se postea dedere auderet, pessimo exemplo venisse: & distractos passim,* 5 *justis quondam hostibus populi Romani pacatis* *servire. Quas ob res placere senatui, M. Popillium consulem Ligures, pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem: bonaque ut iis, quicquid ejus recuperari possit, reddantur curare.* 6 *Arma primo quoque tempore fieri in ea gente; consulem de provincia decedere, quum deditos in sedem suam Ligures restituisset. Claram victoriam* 7 *vincendo oppugnantes, non sæviendo in afflictos fieri.*

Redimi jubentur.

Consulis contumacia.

IX. Consul, quâ ferociâ animi usus erat in Liguribus, eamdem ad non parendum senatui habuit. Legionibus extemplo Pisas in hibernacula missis, iratus Patribus, infestus prætori, Romam rediit: senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis invectus est in prætorem; *Qui quum ob bello rem bene gestam, uti diis immortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset, adversùs se pro hostibus sena-*

5 *Justis... hostibus*] Qui verè & planè hostes fuerant: vel, quibuscum justum piumque bellum gestum esset.

6 *Arma primo quoque tempore fieri*] Ideo jubet senatus arma fieri in ea gente, ut rescindat id quod fecerat consul, qui arma Statiellatibus ademerat, ac nova fabricari procul dubio vetuerat.

7 *Vincendo oppugnantes*] Meliùs: *vincendo pugnantes.*

tûsconsultum fecisset, quo victoriam suam ad Ligures transferret, dedique iis prope consulem prætor juberet. Itaque mulctam ei se dicere. A Patribus postulare, ut senatusconsultum in se factum tolli juberent: supplicationemque, 8 *quam absentes ex litteris de bene gesta republica missis decernere debuerint, præsentes honoris deorum primùm causâ, deinde & sui aliquo tandem respectu, decernerent.* Nihilo lenioribus quàm absens senatorum aliquot orationibus increpitus, neutrâ impetratâ re, in provinciam rediit. Alter consul Postumius, consumptâ æstate in recognoscendis agris, ne visâ quidem provinciâ suâ, comitiorum causâ Romam rediit: 9 consules, C. Popillium Lænatem, P. Ælium Ligurem, creavit. Prætores deinde facti, C. Licinius Crassus, M. Junius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum. U.c.579. a.C.173. *Comitia.*

X. Eo anno lustrum conditum est. Censores erant, Q. Fulvius Flaccus, A. Postumius Albinus. Postumius condidit. Censa sunt civium Romanorum capita ducenta sexaginta novem millia & quindecim: minor aliquanto numerus, quia L. Postumius consul pro concione edixerat, qui sociûm Latini nominis ex edicto C. Claudii consulis redire in civitates suas de- *Lustrum conditum.*

8 *Quam absentes*] Diceremus *absenti sibi*, & mox *præsenti sibi*. Sed aliter loqui Latinis licet. Sanè tam aberat senatus a Popillio, quàm Popillius ab senatu. Et eodem modo Cic. in Bruto, n. 11. *Vos verò & præsentem me curâ levatis, & absenti magna solatia dedistis.*

9 *Consules, C. Popillium Lænatem, P. Ælium Ligurem creavit*] Hi ambo primi de plebe consules magistratum gesserunt, at non primi creati sunt. Anno enim quarto secundi Punici belli Marcellus Sempronio Graccho collega datus fuerat: sed vitio creatus magistratum abdicavit. Vid. suprà l. XXIII, c. 31.

U.c.579. a.C.173. buissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in suis civitatibus censerentur. Concors & e republica censura fuit; omnes quos senatu moverunt, quibusque equos ademerunt, ærarios fecerunt, & tribu moverunt: neque ab altero notatum alter probavit. Fulvius ædem Fortunæ Equestris, quam proconsul in Hispania dimicans cum Celtiberorum legionibus voverat, annos sex postquam voverat, dedicavit: & scenicos ludos per quatriduum, unum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus, decemvir sacrorum, eo anno mortuus est; in locum ejus suffectus A. Postumius Albinus. *Locustæ in Apulia.* Locustarum tantæ nubes a mari vento repentè in Apuliam illatæ sunt, ut examinibus suis agros latè operirent; ad quam pestem frugum tollendam, Cn. Sicinius prætor designatus cum imperio in Apuliam missus, ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis absumpsit. Principium insequentis anni, quo U.c.580. a.C.172. C. Popillius & P. Ælius fuerunt consules, residuas contentiones ex priore anno habuit. C. Popillio, P. Ælio Coss. Patres referri de Liguribus renovarique senatusconsultum volebant, & consul Ælius referebat. Popillius & collegam & senatum pro fratre deprecabatur, præ se ferens, si quid decernerent, intercessurum. *Contentiones de Liguribus.* Collegam deterruit: Patres eo magis utrique pariter consulum infensi, in cœpto perstabant. Itaque, quum de provinciis ageretur, & Macedonia, jam imminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur. Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popillio referretur. Postulantibus deinde, ut novos exercitus scribere, aut supplementum veteribus, liceret, utrumque negatum est. Prætoribus quoque in Hispaniam supplementum petentibus negatum:

M. Junio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Craſſus urbanam juriſdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat ſortitus: C. Memmius Siciliam, Sp. Cluvius Sardiniam. Conſules ob ea irati ſenatui, Latinis feriis in primam quamque diem indictis, in provinciam abituros ſe denuntiarunt: nec quicquam reipublicæ acturos, præterquam quod ad provinciarum adminiſtrationem attineret. U.c.580. a.C.172.

XI. Attalum regis Eumenis fratrem legatum veniſſe Romam Valerius Antias his conſulibus ſcribit, ad deferenda de Perſeo crimina, indicandoſque apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidiſſe malis, ipſum Eumenem veniſſe tradunt. Eumenes igitur ut Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantùm ejus, ſed beneficiis etiam ſuis, ingentia quæ in eum congeſta erant, exiſtimaret deberi populus Romanus, in ſenatum eſt introductus. *Cauſam veniendi ſibi Romam fuiſſe*, dixit, *præter cupiditatem viſendi deos homineſque quorum beneficio in ea fortuna eſſet, ſupra quam* 1 *ne optare quidem auderet, etiam ut coram moneret ſenatum, ut Perſei conatis obviam iret.* Orſus inde a Philippi conſiliis, necem Demetrii filii retulit, adverſantis Romano bello; Baſtarnarum gentem excitam ſedibus ſuis, quorum auxiliis fretus in Italiam tranſiret. *Hæc eum volutantem in animo oppreſſum fato, regnum ei reliquiſſe, quem infeſtiſſimum eſſe ſenſiſſet Romanis; itaque Perſea, hæreditarium a patre relictum bellum, & ſimul cum imperio traditum,* 2 *jamjam primum alere ac fovere omnibus con-*

Eumenes Romam venit.

Perſeum ſuſpectum facit Romanis.

1 *Ne optare quidem*] Adde *quicquam.*

2 *Jamjam primum*] Hoc corruptum eſt. Corrigit Gronovius *tamquam primum*: id eſt, tamquam aliquid primum ac præcipuum, quod potiſſimùm ſpectaret.

U.c.580 *filiis. Florere præterea juventute, quam stirpem*
a.C.172 *longa pax ediderit, florere opibus regni, florere etiam ætate: quæ quum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inveteratum diutinâ arte atque usu belli jam inde à puero, patris contubernio. Romanis quoque bellis, non finitimis tantùm assuetum, missum a patre in expeditiones multas variasque. Jam ex quo ipse accepisset regnum, multa, quæ non vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse.*

XII. *Accessisse ad vires eam quæ longo tempore, multis magnisque meritis pararetur, auctoritatem. Nam apud Græciæ atque Asiæ civitates, vereri majestatem ejus omnes. Nec pro quibus meritis, pro qua munificentia tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, utrùm felicitate id quadam ejus accidat, an, quod ipse vereatur dicere, invidia adversùs Romanos favorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem auctoritate,* 3 *Seleuci filiam duxisse eum, non petentem, sed petitum ultro: sororem dedisse Prusiæ* 4 *precanti ac oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisque innumerabilium legationum, &* 5 *velut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem captatam Phi-*

Sed durius videtur hoc loquendi genus, quàm pro Liviana elegantia.

3 *Seleuci filiam*] Laodicen, quæ deducta ad eum fuerat a Rhodiis. Unde infrà dicit Eumenes nuptias illas auspicibus nobilissimis populis celebratas & deductas esse.

4 *Precanti ac oranti*] Lege & *oranti*. Neque enim apud optimos illos Latinitatis auctores vocula *ac* ponitur ante vocalem.

5 *Velut auspicibus*] Vox propria in negotio nuptiali. Etenim auspices nuptiis apud Romanos interponebantur, qui auguriis exquirerent utrùm volentibus propitiisque diis nuptiæ fierent.

lippo, numquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse; tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum litteris esse: uno Thebis, altero ad Delum augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. In Achaico concilio verò, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eò rem prope adductam, ut aditus & in Achaiam daretur. At, hercule, suos honores, cujus merita in eam gentem privatim an publicè sint majora vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Jam Ætolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed a Perseo præsidium petiisse? His eum fultum societatibus atque amicitiis, eos domesticos apparatus belli habere, ut externis non egeat; triginta millia peditum, quinque millia equitum: in decem annos 6 frumentum præparare, ut abstinere & suo & hostium agro frumentandi causâ possit. Jam pecuniam tantam habere, ut decem millibus mercenariorum militum, præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat: præter annuum, quod ex metallis regiis capiat, vectigal. Arma 7 vel tribus tantis exercitibus in armamentaria congessisse. 8 Juventutem, ut jam Macedo- U.c.580. a.C.172.

6 *Frumentum præparare*] An non potiùs, *præparatum?* Supple ex præcedentibus *habere*: quemadmodum paulo infrà, *stipendium præparatum habeat*: & c. 52. Perseus ipse dicit *se & pecuniam, & frumentum... in decem annos seposuisse.*

7 *Vel tribus tantis*] Tribus etiam exercitibus tam numerosis, quàm ille est quem jam collectum habet Perseus.

8 *Juventutem, ut jam Macedonia*] Etiamsi Macedonia milites jam suppeditare non posset, Thraciam vicinam ei & ad manum esse, unde, tamquam ex perenni fonte, hauriat militarem juventutem.

U.c.580 a.C.172 *nia deficiat, velut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subjectam esse.*

Hortatur ad bellum contra Persea.

XIII. Reliquum orationis adhortatio fuit. *Non ego hæc*, inquit, *incertis jactata rumoribus, & cupidiùs credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, affero ad vos, Patres Conscripti; sed comperta & explorata, haud secus quàm si speculator missus a vobis subjecta oculis referrem. Neque relicto regno meo, quod amplum & egregium vos fecistis, mare tantum trajecissem, ut vana ad vos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Græciæ civitates in dies magis denudantes judicia sua; mox, si permitteretur, eò processuras, unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea, non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem, alia, quæ vi subigi non possunt, favore ac benevolentiâ complectentem. Videbam quàm impar esset sors, 9 quum ille vobis bellum* [pararet], *vos ei securam pacem præstaretis. Quamquam mihi quidem non parare, sed gerere penè bellum videbatur. 1 Abrupolim socium atque amicum vestrum regno expulit. Artetarum Illyrium, quia scripta ab eo quædam vobis comperit, socium item atque amicum vestrum, inter-*

9 *Quum ille vobis bellum pararet*] Verbum *pararet* adjectum est. Nec dubitabit, quin Livius ita scripserit, qui ea legerit quæ sequuntur: *quamquam mihi quidem non parare, sed gerere penè bellum videbatur.* Est enim correctio, tamquam minus quàm res est dixisset. Oportuit igitur etiam eum dixisse quod corrigit.

1 *Abrupolim socium*] Quæ hîc & infrà c. 40, indicantur de Abrupoli, de Artetaro, de Everca, & Callicrito, fusiùs memoraverat procul dubio Livius in iis quæ exciderunt de libro XLI. Illo enim libro initia continebantur belli Macedonici, ut constat ex epitome. Abrupolis Sapenſium in Thracia rex fuit.

fecit. Evercam & Callicritum, Thebanos, principes civitatis, quia liberiùs adversùs eum in concilio Bœotorum loquuti fuerant, delaturosque ad vos quæ agerentur professi erant, tollendos curavit. Auxilium Byzantiis adversùs fœdus tulit: 2 *Dolopiæ bella intulit: Thessaliam & Doridem cum exercitu pervasit, ut in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem affligeret. Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perrhæbiaque spe novarum tabularum, ut manu debitorum obnoxiâ sibi optimates opprimeret. Hæc quum vobis quiescentibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Græciam a vobis videat, pro certo habet, neminem sibi, antequam in Italiam trajecerit, armatum occursurum. Hoc quàm vobis tutum aut honestum sit, vos videritis: ego certè mihi turpe esse duxi, priùs Persea ad bellum inferendum, quàm me socium ad prædicendum ut caveretis, venire in Italiam. Functus necessario mihi officio, & quodam modo liberatâ atque exoneratâ fide meâ, quid ultrà facere possum, quàm uti deos deasque precer, ut vos & vestræ reipublicæ, & nobis sociis atque amicis, qui ex vobis pendemus, consulatis?*

U.c.580. a.C.172.

XIV. Hæc oratio movit Patres Conscriptos; ceterùm in præsentia nihil, præterquam fuisse in curia regem, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat; bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque responsa essent, emanavere. Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Ceterùm, præoccupatis non auribus magis quàm animis ab Eumene rege, omnis & defensio, & deprecatio legatorum respuebatur: & exasperavit animos 3 ferocia animi Harpali, qui princeps

Miro silentio clausa curia.

Legati Persei.

2 *Dolopiæ bella intulit*] Lege *bellum*.

3 *Ferocia animi Harpali*] Bene videtur inversis litte-

U.c.580. a.C.172. legationis erat. Is, *velle quidem & laborare* dixit *regem, ut purganti ſe nihil hoſtile dixiſſe aut feciſſe fides habeatur: ceterùm ſi pervicaciùs cauſam belli quæri videat, forti animo defenſurum ſe. Martem communem eſſe, & eventum incertum belli.* Omnibus civitatibus Græciæ atque Aſiæ curæ erat, quid Perſei legati, quid Eumenes in ſenatu egiſſet: & propter adventum ejus, quem moturum aliquid rebantur, miſerant pleræque civitates, alia in ſpeciem præferentes, legatos. 4 Et legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius, quin Eumenes civitatem quoque ſuam Perſei criminibus junxiſſet. Itaque omni modo per patronos hoſpiteſque diſceptandi cum rege locum in ſenatu quærebat. Quod quum contigiſſet, libertate intemperantiùs invectus in regem, quòd Lyciorum gentem adversùs Rhodios concitaſſet, graviorque Aſiæ eſſet, quàm Antiochus fuiſſet, popularem quidem ac gratam populis Aſiæ (nam eò quoque jam favor Perſei venerat) orationem habuit, ceterùm inviſam ſenatui, inutilemque ſibi & civitati ſuæ. Eumeni verò conſpiratio adversùs eum, favorem apud Romanos fecit; ita omnes ei honores habiti, donaque quàm ampliſſima data, cum ſella curuli atque eburneo ſcipione.

Rhodii fruſtra Eumenem accuſant.

XV. Legationibus dimiſſis, quum Harpalus, 5 quantâ eximiâ celeritate poterat, regreſſus in Macedoniam, nuntiaſſet regi, nondum quidem parantes bellum reliquiſſe ſe Romanos, ſed ita infeſtos, ut facilè appareret non dilatu-

ris emendare Gronovius: *Inter ceteras & legatio. ferocia nimia Harpali.*

4 *Et legatio Rhodiorum erat*] Gronovius putat excidiſſe aliquid, quale foret: *Inter ceteras & legatio.*

5 *Quantâ eximiâ*] Legit idem Gronovius, *quantâ maximâ.*

ros; & ipse, præterquam quòd & ita credebat futurum, jam etiam volebat, 6 in flore virium se credens esse. Eumeni ante omnes infestus erat: a cujus sanguine ordiens bellum, Evandrum Cretensem ducem auxiliorum, & Macedonas tres assuetos ministeriis talium facinorum, ad cædem regis subornat: litterasque eis dat ad Praxo hospitam, principem auctoritate & opibus Delphorum. Satis constabat, Eumenem, ut sacrificaret Apollini, Delphos adscensurum. Prægressi cum Evandro insidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quàm loci opportunitatem, omnia circumeuntes, quærebant. Adscendentibus ad templum a Cirrha, priusquam perveniretur ad frequentia ædificiis loca, maceria erat ab læva semitæ paulùm exstans a fundamento, quâ singuli transirent: dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat; post maceriam se abdiderunt, gradibus adstructis, ut ex ea, velut e muro, tela in prætereuntem conjicerent. 7 Primò a mari circumfusa turba amicorum ac satellitum procedebat: deinde extenuabant paulatim angustiæ agmen. Ubi ad eum locum ventum est, quâ singulis eundum erat, primus semitam ingressus Pantaleon Ætoliæ princeps, cum quo institutus regi sermo erat. Tum insidiatores exorti, saxa duo ingentia devolvunt: quorum altero caput ictum est regi, altero

U.c.580. a.C.172.

In Eumenem percussores à Perseo subornati.

6 *In flore virium se credens esse*] Credens sibi vires, id est, copias, apparatus, opes, omnia denique ad bellum fortiter feliciterque gerendum adjumenta, esse in ipso flore, in ipso integri roboris vigore: ac proinde iis jam uti tempus esse.

7 *Primò a mari*] Primò dum procedebant a mari, quod Cirrham alluit, adscensuri Delphos. Cirrha portus Delphorum est.

U.c.580 a.C.172 8 humerus sopitus; 9 ex semita proclivi in declive multis super prolapsum jam saxis congestis. Et ceteri quidem etiam amicorum & satellitum, postquam cadentem videre, diffugiunt: Pantaleon constanter impavidus mansit ad protegendum regem.

XVI. Latrones, quum brevi circumitu maceriæ decurrere ad conficiendum saucium possent, velut perfectâ re, in jugum Parnassi refugerunt, eo cursu, ut quum unus, non facilè sequendo per invia atque ardua, moraretur fugam eorum, ne comprenso indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primò amici, deinde satellites ac servi concurrerunt; tollentes sopitum vulnere, ac nihil sentientem. Vivere tamen ex calore & spiritu remanente in præcordiis senserunt: victurum exigua ac prope nulla spes erat. Quidam ex satellitibus sequuti latronum vestigia, quum usque ad jugum Parnassi nequicquam fatigati pervenissent, re infectâ redierunt. Aggressi facinus Macedones ut inconsultè, ita audacter cœptum, nec consultè & timidè reliquerunt. Compotem jam sui regem amici postero die deferunt ad navem: inde Corinthum: a Corintho per Isthmi jugum navibus traductis Æginam trajiciunt. Ibi adeo secreta ejus curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Asiam perferret. Attalus quoque celeriùs, quàm dignum concordiâ fraternâ erat, credidit; nam & cum uxore fratris & præfecto

Eumenes sopitus vulnere tollitur.

Convalescit.

8 *Humerus sopitus*] Humerus ita elisus, ut motum sensumque amitteret.

9 *Ex semita proclivi in declive*] Possumus quidem explicare: multis super Eumenem prolapsum jam congestis in declive saxis ex semita proclivi. Tamen hic redundare crediderimus vel *proclivi*, vel *in declive*.

arci, tamquam jam haud dubius regni hæres, U.c.58[?]. est loquutus. Quæ postea non fefellere Eume- a.C.172. nem: & quamquam dissimulare & tacitè habere id patique statuerat, tamen in primo congressu non temperavit, quin uxoris petendæ præmaturam festinationem fratri objiceret. Romam quoque fama de morte Eumenis perlata est.

XVII. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui legatus ad visendum statum regionis ejus, speculandaque consilia Persei regis missus erat, rediit; congruentiaque omnia criminibus ab Eumene allatis referebat; simul & adduxerat secum Praxo à Delphis, cujus domus receptaculum latronum fuerat: & L. Rammium Brundusinum, qui talis indicii delator erat. Princeps Brundisii Rammius fuit; hospitio quoque & duces Romanos omnes, & legatos exterarum quoque gentium insignes, præcipuè regios, accipiebat; ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: litterisque spem amicitiæ interioris magnæque inde fortunæ facientibus, ad regem profectus, brevi perfamiliaris haberi, trahique magis quàm vellet in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus præmiis petere institit ab eo rex, *Quoniam duces omnes legatique Romani hospitio ejus uti assuessent, quibus eorum ipse scripsisset, ut venenum dandum curaret. Cujus scire se comparationem plurimum difficultatis & periculi habere; pluribus consciis comparari: eventu præterea incerto esse,* 1 *ut aut satis efficacia ad rem peragendam,*

Perseus per veneficia grassari conatur in Rom.

1 *Ut aut satis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur*] Ingrata est repetitio vocis *rem.* Eam delet Gronovius in posteriore membro. Idem mallet quoque, nec sine causa, *efficax*, *tutum*, *detur*.

U.c.580. a.C.172. *aut tuta ad rem celandam dentur. Se daturum, quod nec in dando, nec datum, ullo ſigno deprendi poſſet.* Rammius veritus ne, ſi abnuiſſet, primus ipſe veneni experimentum eſſet, facturum pollicitus proficiſcitur; nec Brundiſium antè redire, quàm convento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem eſſe dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, juſſu ejus Romam ſimul venit. Introductus in curiam, quæ acta erant, expoſuit.

Paratur bellum in Perſea. XVIII. Hæc ad ea quæ ab Eumene delata erant acceſſere, quo maturiùs hoſtis Perſeus judicaretur: quippe quem non juſtum modò apparare bellum regio animo, ſed per omnia clandeſtina graſſari ſcelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli adminiſtratio ad novos conſules rejecta eſt: in præſentia tamen Cn. Sicinium prætorem, cujus inter cives & peregrinos juriſdictio erat, ſcribere milites placuit, qui Brundiſium ducti primo quoque tempore Apolloniam in Epirum trajicerentur, ad occupandas maritimas urbes, ubi conſul, cui provincia Macedonia obveniſſet, claſſem appellere tutò, & copias per commodum exponere poſſet. Eumenes aliquamdiu Æginæ retentus periculosâ & difficili curatione, quum primùm tutò potuit, profectus Pergamum, præter priſtinum odium recenti etiam ſcelere Perſei ſtimulante, ſummâ vi parabat bellum. Legati eò ab Roma, gratulantes quòd è tanto periculo evaſiſſet, venerunt. Quum Macedonicum bellum in annum dilatum eſſet, ceteris prætoribus, jam in provincias profectis, M. Junius, & Sp. Lucretius, quibus Hiſpaniæ provinciæ obvenerant, fatigato ſæpe idem petendo ſenatu, tandem pervicerunt, ut ſupplementum ſibi ad exercitum daretur; tria millia peditum,

2 centum & quinquaginta equites in Romanas U.c. 580.
legiones, in socialem exercitum quinque millia a.C. 172.
peditum, & trecentos equites, imperare sociis jussi. Hoc copiarum in Hispanias cum prætoribus novis portatum est.

XIX. Eodem anno quia per recognitionem Postumii consulis magna pars agri Campani, quem privati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius tribunus plebis promulgavit, ut agrum Campanum censores fruendum locarent; quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, ut 3 in vacuo vagaretur cupiditas privatorum. Quum in exspectatione senatus esset, bello etsi non indicto, tamen jam decreto, qui regum suam, Persei qui sequuturi amicitiam essent, 4 legati Ariarathis, puerum filium regis secum adducentes Romam venerunt; quorum oratio fuit, *regem educandum filium Romam misisse, ut jam inde a puero assuesceret moribus Romanis hominibusque. Petere, ut eum non sub hospitum modò privatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent esse.* Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreverunt, ut Cn. Sicinius prætor ædes instructas locaret, ubi filius regis comitesque ejus habitare possent. Et Thracum legatis apud se disceptantibus, &

Ariarathis filius Romæ.

2 *Centum & quinquaginta equites*] Vel supple, vel adde *scribere.*

3 *Ut in vacuo*] Ita ut cupiditas privatorum, nullo retardata freno, invaderet agros vacuos & nulli colono attributos.

4 *Legati [A]riarathis, puerum filium regis secum adducentes*] Hic puer non erat genuinus regis filius, sed illi subditus ab Antiochide uxore, diu sterili: quæ postea quum filium peperisset, rem totam viro aperuit: atque ille, ne hic subditius legitimo hæredi negotium olim facesseret, eum procul ab Cappadocia amandabat.

U.c.580. a.C.172. societatem amicitiamque petentibus, & quod petebant datum est, & munera 5 binûm millium æris summæ in singulos missa. Hos utique populos, quòd ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumptos in societatem gaudebant. Sed ut in Asia quoque & insulis explorata omnia essent, Ti. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt; adire eos Cretam, & Rhodum jusserunt, simul renovare amicitiam, simul speculari, num sollicitati animi sociorum ab rege Perseo essent.

Prodigia. XX. In suspensa civitate ad exspectationem novi belli, nocturnâ tempestate 6 columna rostrata in Capitolio bello Punico [priore posita a M. Æmilio] consule, cui collega Ser. Fulvius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res, prodigii loco habita, ad senatum relata est. Patres ad haruspices referre, & decemviros adire libros jusserunt. Decemviri 7 lustrandum

5 *Binûm millium æris*] Marcarum argenti Paris. 3, unciæ 1.

6 *Columna rostrata in Capitolio, bello Punico* [*priore posita a M. Æmilio*] Quinque ultimæ voces adjectæ sunt a Sigonio. Ceterùm hujus columnæ rostratæ nulla alia exstat memoria. Triumphasse illos consules de Pœnis & Cossurensibus Fasti Capitolini testes sunt. *Rostrata* est rostris navium exornata.

7 *Lustrandum oppidum*] Sacrificium peragendum esse, in quo oppidum circuiret & ambiret victima. *Lustratio*, vel *lustrum* commune erat nomen omnium sacrificiorum, in quibus hostia circumducebatur. Si circum urbem, dicebatur peculiari nomine *amburbium*; si circum agros, *ambarvalia*; si circum exercitum, *lustri* appellationem retinebat. Ceterùm hîc illud notandum occurrit, quòd quum sermo de Roma sit, *oppidi* nomen usurpatur. Id mirum primo adspectu videri debet iis qui norunt hanc esse pervulgatam scriptorum Romanorum consuetudinem, ut Romam *urbis* κατ' ἐξοχὴν

oppidum, 8 supplicationem obsecrationemque habendam, victimis majoribus sacrificandum, & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Minervæ promontorium, renuntiarunt: ludos per decem dies Jovi Optimo Maximo primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta; haruspices, in bonum versurum id prodigium, prolationemque finium, & interitum perduellium portendi responderunt, quòd ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disjecisset. Accesserunt, 9 quæ cumularent religiones animis. Saturniæ nuntiatum erat sanguine per triduum in oppido pluisse: Calatiæ asinum tripedem natum: & taurum cum quinque vaccis uno ictu fulminis exanimatos: Oximi terrâ pluisse. Horum quoque prodigiorum causâ res divinæ factæ, & supplicatio unum diem feriæque habitæ. U.c.580. a.C.172.

XXI. Consules ad id tempus in provincias non exierant: quia neque uti de M. Popillio referrent senatui obsequebantur, & nihil aliud

nomine insigniant, *oppida* soleant dicere minores urbes. Sed nimirum hoc loco & aliis similibus non tota Roma *oppidi* nomine intelligenda est, sed certa quædam ejus regio: ut Parisiis duas urbis partes, alteram nominamus *la Cité*, alteram *la Ville*. Jos. Scaliger oppidi nomine designatam esse putat Romam illam quadratam, a Romulo primùm conditam.

8 *Supplicationem obsecrationemque*] *Supplicatio* erat, ut facilè quivis annotare potuit ex sexcentis Livii locis, quum populus templa circumibat, &, cæsis victimis, vel gratulabatur de prosperis, vel mala deprecabatur. *Obsecratio* fiebat in foro, nec videtur aliud fuisse, nisi precatio quædam, quam e Rostris sacerdos publicus perageret. Vid. suprà nostrum, l. IV, c. 21.

9 *Quæ cumularent religiones animis*] Quæ magis ac magis animos implerent religionibus, novisque iræ divinæ timoribus.

U.c.580. a.C.172. *Res in Liguria gesta.*

decernere priùs statutum Patribus erat. Auct etiam invidia est Popillii litteris ejus, quibu iterum cum Statiellatibus Liguribus proconsi 1 pugnasse se scripsit, ac se decem millia eorur occidisse: propter cujus injuriam belli, cetei quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tur verò non absens modò Popillius, qui dediti contra jus ac fas bellum intulisset, & pacato ad rebellium incitasset, sed consules, quòd no exirent in provinciam, in senatu increpiti. Ho consensu Patrum accensi M. Marcius Sermo & Q. Marcius Scylla, tribuni plebis, & consu libus mulctam se dicturos, nisi in provinciam exirent, denuntiarunt; & rogationem, quan de Liguribus deditis promulgare in animo ha berent, in senatu recitarunt. Sanciebatur 2 *Ut qui ex Statiellis deditis in libertatem resti tutus* 3 *ante Kalendas Sextiles primas non esset cujus dolo malo is in servitutem venisset, ut jura tus senatus decerneret, qui eam rem quæreret animadverteretque.* Ex auctoritate deinde sena tûs eam rogationem promulgarunt. Priusquam

1 *Pugnasse se scripsit, ac se decem millia*] Fortè *sedecim millia.* Ingrata enim auribus accidit repetitio voculæ *se* tam propinquis in locis.

2 *Ut qui ex Statiellis.... ut juratus senatus*] Geminationem particulæ *ut* in ejusmodi formulis jam aliquoties annotavimus, & observabit infrà diligens lector, capp. 22, 28 & 30. Sensus hujus rogationis, qui paulo impeditior videri potest, perspicuus fiet revocanti in ordinem trajecta, ex more his in formulis usitato, orationis membra. Ut juratus senatus decerneret, qui inquireret animadverteretque in eum cujus dolo malo in servitutem venundatus esset quicumque ex Statiellis non restitutus foret in libertatem ante Kalendas Sextiles.

3 *Ante Kalendas Sextiles primas*] Antè Kalendas Sextiles proximè sequuturas. Vid. not. 5, ad l. XXIII, c. 31.

oficiſcerentur conſules, C. Cicereio prætori U.c.580.
ioris anni ad ædem Bellonæ ſenatus datus eſt. a.C.172.
expoſitis quas in Corſica res geſſiſſet, poſtu-
toque fruſtra triumpho, in monte Albano, *Cicereius*
uod jam in morem venerat ut ſine publica *de Corsis*
uctoritate fieret, triumphavit. Rogationem *trium-*
Marciam de Liguribus magno conſenſu plebes *phat in*
ivit juſſitque; ex eo plebiſcito C. Licinius *monte*
prætor conſuluit ſenatum, quem quærere ex *Albano.*
rogatione vellet. Patres ipſum eum quærere
cenſerunt.

XXII. Tum demum conſules in provinciam profecti ſunt, 4 exercitumque a M. Popillio ceperunt. Neque tamen M. Popillius reverti Romam audebat, ne cauſam diceret adverſo ſenatu, infeſtiore populo, apud prætorem, qui de quæſtione in ſe poſita ſenatum conſuluiſſet. Huic detrectationi ejus tribuni plebis alterius rogationis denuntiatione occurrerunt, ut, ſi non ante Idus Novembris in urbem Romam introiſſet, de abſente eo C. Licinius ſtatueret ac judicaret. Hoc tractus vinculo quum rediſſet, 5 ingenti cum invidia in ſenatum venit. Ibi quum laceratus jurgiis multorum eſſet, ſenatuſconſultum factum eſt, ut qui Ligurum poſt Q. Fulvium, L. Manlium conſules hoſtes non fuiſſent, ut eos C. Licinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem reſtituendos curarent, agrumque iis trans Padum conſul C. Popillius daret. Multa millia hominum hoc ſenatuſconſulto reſtituta in libertatem, traductiſque Padum ager eſt aſſignatus. M. Popillius rogatione Marciâ bis apud C. Licinium cauſam dixit:

4 *Exercitumque a M. Popilio ceperunt*] Lege *acceperunt.* Sic enim ſolet loqui Livius.

5 *Ingenti cum invidia*] Magnâ invidiâ oneratus, mirum in modum omnibus inviſus.

U.c.580. a.C.172. tertiò prætor gratiâ consulis absentis & Popil liæ familiæ precibus victus, Idibus Martiis ad esse reum jussit, quo die novi magistratus in turi erant honorem: ne diceret jus, qui priva tus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus art fallaci elusa est.

De Masinissa Carthaginiensium querelæ in senatu. XXIII. Legati Carthaginienses eo tempor Romæ erant, & Gulussa filius Masinissæ: inte eos magnæ contentiones in senatu fuere. Car thaginienses querebantur, *Præter agrum, a quo antè legati ab Roma, 6 qui in re præsen cognoscerent, missi essent, amplius septuagint oppida castellaque agri Carthaginiensis bienni proximo Masinissam vi atque armis possedisse. I illi, 7 cui nihil pensi sit, facile esse. Carthagi nienses fœdere illigatos silere. Prohiberi enim extr fines efferre arma. Quamquam sciant in suis fin bus, si inde Numidas pellerent, se gesturos bel lum; illo haud ambiguo capite fœderis deterreri quo disertè vetentur cum sociis populi Roman bellum gerere. Sed jam ultrà superbiam, crudeli tatemque, & avaritiam ejus, non pati posse Car thaginienses. Missos esse qui orarent senatum, u trium harum rerum unam ab se impetrari sine rent: ut vel ex æquo apud socium populum, qui cujusque esset, disceptarent: vel permitterent Car thaginiensibus, ut adversùs injusta arma pi*

6 *Qui in re præsenti*] Adjecit Sigonius particulam *in*, quæ necessaria erat. Hæc est enim quasi solennis quædam loquendi forma, quâ usus quoque est Livius bis, de his ipsis inter Masinissam & Carthaginienses controversiis agens, suprà l. XL, c. 17, & l. XXXIV, c. 62.

7 *Cui nihil pensi sit*] Qui pro arbitrio ac libidine omnia agat, nihil expendens, nullius aut legis aut juris rationem habens. Suprà XXVI, 15. *Queis neque quid facerent neque quid dicerent, quidquam umquam pensi fuisset.*

ſtoque ſe tutarentur bello : vel ad extremum, gratia plus quàm veritas apud eos valeret, ſemel atuerent, quid donatum ex alieno Maſiniſſæ ellent. Modeſtiùs certè daturos eos, & ſcituros uid dediſſent : ipſum nullum, præterquam ſuæ bidinis arbitrio, finem facturum. Horum ſi nihil npetrarent, & aliquod ſuum poſt datam à P. cipione pacem delictum eſſet, ipſi potiùs animadcrterent in ſe. Tutam ſervitutem ſe ſub dominis omanis, quàm libertatem expoſitam ad injurias Aaſiniſſæ malle. Perire namque ſemel ipſis ſatius ſſe, quàm ſub acerbiſſimi carnificis arbitrio ſpitum ducere. Sub hæc dicta lacrymantes procuuerunt, ſtratique humi, non ſibi magis miſeriordiam, quàm regi [invidiam concitarunt. U.c.580. A.C.172.

XXIV. Deinde] interrogari Guluſſam placuit, quid ad ea reſponderet ; aut, ſi priùs mallet, expromeret, ſuper qua re Romam veiſſet. Guluſſa, *Neque ſibi facile eſſe*, dixit, *de is rebus agere, de quibus nihil mandati a patre aberet : neque patri facile fuiſſe mandare, quum Carthaginienſes nec de qua re acturi eſſent, nec omnino ituros ſe Romam indicaverint. In æde Æſculapii clandeſtinum eos per aliquot noctes onſilium principum habuiſſe*, 8 *unde præterea egatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam auſam fuiſſe patri mittendi ſe Romam, qui deprecaretur ſenatum, ne quid communibus inimiis criminantibus ſe crederent, quem ob nullam liam cauſam, niſi propter conſtantem fidem erga populum Romanum, odiſſent.* His utrimque auditis, ſenatus de poſtulatis Carthaginienſium *Guluſſa defendit patrem.* *Senatûs reſponſum.*

8 *Unde præterea*] Locus mancus. Ea videtur mens fuiſſe Livii, ut Guluſſam faceret dicentem, nihil patrem ſuum ex iis quæ acta fuerint in illo conſilio ſciſſe, præterquam legatos Romam mitti. Verba aſſequi non poſſumus ſine libris.

U.c.580. a.C.172. consultus, 9 respondere ita jussit: *Gulussa placere extemplo in Numidiam proficisci, & nu tiare patri, ut de iis de quibus Carthaginien querantur, legatos quamprimum ad senatum mi tat; denuntietque Carthaginiensibus, ut ad di ceptandum veniant. Si aliquid possent Masinis honoris causâ, & fecisse & facturos esse:* 1 *j. gratiæ non dare. Agrum, quâ cujusque sit, pos deri velle: nec novos statuere fines, sed veter observari in animo habere. Carthaginiensibus vict se, & urbes, & agros concessisse, non ut in pa eriperent per injuriam, quæ jure belli non ad missent.* Ita regulus Carthaginiensesque dimiss Munera ex instituto data utrisque, aliaque ho pitalia comiter conservata.

Legati ad res repetendas in Macedoniam missi redeunt.

XXV. Sub idem tempus Cn. Servilius Ca pio, Ap. Claudius Centho, T. Annius Lu cus, legati, ad res repetendas, in Macedc niam, renuntiandamque amicitiam regi, mis redierunt: qui jam suâ sponte infestum Per senatum insuper accenderunt, relatis ordin quæ vidissent, quæque audissent. *Vidisse se p omnes urbes Macedonum summâ vi parari be lum. Quum ad regem pervenissent, per multc dies conveniendi ejus potestatem non factam: pc stremò quum desperato jam colloquio profecti e sent, tum demum se ex itinere revocatos, & a. eum introductos esse. Suæ orationis summam fuis se, fœdus cum Philippo ictum, cum ipso eo pos mortem patris renovatum: in quo disertè prohi beri eum extra fines arma efferre, prohiberi socio. populi Romani lacessere bello. Exposita deinde ai se ordine, quæ ipsi nuper in senatu Eumenem vera*

9 *Respondere*] Vel lege *responderi*, vel adde *prætorem.*

1 *Jus gratiæ non dare*] Se jus non violare in gratiam personarum; se ex jure, non ex gratia, statuere ac judicare.

mnia & comperta referentem audissent. Samo- U.c.580.
hraciæ præterea per multos dies occultum consi- a.C.172.
um cum legationibus civitatium Asiæ regem ha-
uisse. Pro his injuriis satisfieri senatum æquum
ensere, reddique sibi res sociisque suis, quas
ontra jus fœderis habeat. Regem ad ea primò
ccensum irâ inclementer loquutum, avaritiam su-
erbiamque Romanis objicientem frequenter, quòd
lii super alios legati venirent speculari dicta
ictaque sua; quòd se ad nutum imperiumque
orum omnia dicere ac facere æquum censerent.
Postremò, multùm ac diu vociferatum, reverti
ostero die jussisse; scriptum se responsum dare
elle. Tum ita sibi scriptum traditum esse: Fœdus
um patre ictum ad se nihil pertinere. Id se
enovari, non quia probaret, sed quia in nova
ossessione regni patienda omnia essent, pas-
im. Si novum fœdus secum facere vellent,
onvenire priùs de conditionibus debere: & si
n animum inducerent, ut ex æquo fœdus fie-
et, & se visurum quid sibi faciendum esset,
x illos, credere, reipublicæ consulturos. *Atque*
ta se proripuisse, & summoveri e regia omnes
œptos. Tum se amicitiam & societatem renun-
iasse; quâ voce eum accensum restitisse, atque
voce clarâ denuntiasse sibi, ut triduo regni sui
decederent finibus. Ita se profectos: nec sibi aut
venientibus, aut manentibus quicquam hospitali-
ter aut benignè factum. Thessali deinde Ætoli-
que legati auditi. Senatui, ut scirent quam-
primum quibus ducibus usura respublica esset,
litteras mitti consulibus, placuit, ut uter eorum
posset, Romam ad magistratus creandos veniret.

XXVI. Nihil magnopere, quod memorari
attineat, rei publicæ eo anno consules gesse-
rant; magis e republica visum erat, comprimi
ac sedari exasperatos Ligures. Quum Macedo-

U.c.580. a.C.172 nicum bellum exspectaretur, Gentium quoque Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi, fines suos secundò populatum, simul nuntiantes, *Uno animo vivere Macedonum atque Illyriorum regem: communi consilio parare Romanis bellum: & specie legatorum Illyrios speculatores Romæ esse, Perseo auctore missos, ut quid ageretur scirent.* Illyrii vocati in senatum; qui quum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent, quæsitum ecquid ita non adissent magistratum, ut ex instituto loca, lautia acciperent; sciretur denique venisse eos, & super qua re venissent. Hæsitantibus in responso, ut curiâ excederent dictum. Responsum, tamquam legatis, 2 ut qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosque ad regem legatos censuerunt, qui nuntiarent, 3 *Quòd socii quererentur apud senatum exustum a rege agrum, non æquum eum facere, qui ab sociis suis non abstineret injuriam.* In hanc legationem missi, A. Terentius Varro, C. Plætorius, C. Cicereius. Ex Asia qui circa socios reges missi erant legati redierunt: qui renuntiarunt, 4 *Eumenem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria sese convenisse. Omnes sollicitatos legationibus Persei, sed egregiè in fide permanere, pollicitosque omnia, quæ populus Romanus imperasset, præstaturos. Et civitates socias adisse: ceteras*

Gentius ab Issensibus Romæ insimulatur.

Legati ex Asia reduces.

2 *Ut qui adire senatum*] Mallemus *iis qui.*

3 *Quod socii quererentur*] *Quòd* intelligi debet, *quantum attineret ad id quod:* ut apud Cicer. ep. 5, l. III, ad Quintum, *Quòd quæris, quid de illis libris egerim, quos, quum essem in Cumano, scribere institui, non cessavi neque cesso.*

4 *Eumenem in ea*] In Asia.

satis

satis fidas; solos Rhodios fluctuantes & imbutos U.c.580.
Persei consiliis invenisse. Venerant Rhodii legati a.C.172.
ad purganda ea quæ vulgò jactari de civitate sciebant: ceterùm senatum iis dari, quum novi consules magistratum inissent, placuit.

XXVII. Belli apparatum non differendum censuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, ut ex veteribus quinqueremibus in navalibus Romæ subductis, quæ possent usui esse, reficeret; pararetque naves quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, ut eas quæ in Sicilia naves essent reficeret atque expediret, ut Brundisium primo quoque tempore mitti possent. Socios navales libertini ordinis in viginti & quinque naves ex civibus Romanis C. Licinius prætor scribere jussus; in quinque & viginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret: idem prætor peditum octo millia, quadringentos equites a sociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundisii acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno prætor fuerat, deligitur: 5 Cn. Sicinius prætor quo exercitum paratum ad trajiciendum haberet, C. Popillio consuli ex auctoritate senatûs C. Licinius prætor scribit, ut & legionem secundam, quæ maximè veterana in Liguribus erat, 6 & socios Latini nominis quatuor millia peditum, ducentos equites, Idibus Februariis Brundisii

Apparatus in Persea.

5 *Cn. Sicinius prætor quo exercitum*] Ut Cn. Sicinius prætor paratum exercitum haberet, &c.

6 *Et socios Latini nominis quatuor millia peditum*] Hoc membrum, *quatuor millia peditum*, intelligi debet per appositionem junctum primo illi, *socios Latini nominis.* Similia exempla superiùs jam observata sunt.

U.c.580. a.C.172. adesse juberet. Hac classe, & hoc exercitu Cn. Sicinius provinciam Macedoniam obtinere, donec successor veniret, jussus: prorogato in annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit, impigre facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex navalibus deductæ: qui deduceret eas Brundisium, L. Porcius Licinus præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumentum classi exercituique coëmendum in Apuliam Calabriamque tres legati missi, Sex. Digitius, T. Juventius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius prætor paludatus ex urbe profectus, Brundisium venit.

XXVIII. Exitu prope anni C. Popillius consul Romam rediit, aliquanto serius quàm senatus censuerat: 7 cui primo quoque tempore magistratus creare, quum tantum bellum immineret, jussum erat. Itaque non secundis auribus Patrum auditus est consul, quum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret; succlamationes frequentes erant, interrogationesque, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non restituisset? Comitia consularia, in quam edicta erant diem, ante diem XII Kalendas Martias sunt habita. Creati consules, P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Villius Annalis. His prætoribus provinciæ de-

Comitia.

7 *Cui... jussum erat*] Vix nobis persuademus sic loquutos esse aurei illius ævi scriptores. Lege *quum.... jussum erat*, vel *qui jussus erat*. Verùm, quia pronomen *cui* longius abest a nomine *consul*, interjectâ etiam mentione *senatûs*, magis placeret illud pronomen referri ad senatum, & legi: *cui primo quoque tempore magistratus creari... visum erat.*

cretæ: duæ jure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia, ut uni sors integra esset, quò senatus censuisset. Consulibus designatis imperavit senatus, ut, quâ die magistratum inissent, hostiis majoribus rite mactatis, precarentur, ut quod bellum populus Romanus in animo haberet gerere, ut id prosperum eveniret. Eodem die decrevit senatus, ut C. Popillius consul ludos per dies decem Jovi Optimo Maximo voveret; donaque circa omnia pulvinaria dari, si respublica decem annos in eodem statu fuisset. Ita ut censuerant, in Capitolio vovit consul ludos fieri donariaque dari, quanta ex pecunia decresset senatus, quum centum & quinquaginta non minus adessent; præeunte verba Lepido pontifice maximo, id votum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L. Æmilius Papus decemvir sacrorum, & Q. Fulvius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœdâ morte periit. Ex duobus filiis ejus, qui tum in Illyrico militabant, nuntiatum alterum decessisse, alterum gravi & periculoso morbo ægrum esse. Obruit animum simul luctus, metusque: mane ingressi cubiculum servi, laqueo dependentem invenere. Erat opinio; post censuram minùs compotem fuisse sui: vulgò Junonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Æmilii locum decemvir, M. Valerius Messala: in Fulvii, 8 pontifex Cn. Domitius Ahenobarbus, oppidò adolescens sacerdos lectus.

U.c.580. a.C.172.

Vota.

Fulvius laqueo gulam sibi frangit.

U.c.581. a.C.171.

P. Licinio, C. Cassio Coss.

XXIX. P. Licinio, C. Cassio consulibus, non urbs tantùm Roma, nec terra Italia, sed omnes reges civitatesque, quæ in Europa,

8 *Pontifex...oppidò adolescens sacerdos*] Manifestum est vacare *τὸ sacerdos*, ac proinde delendum esse.

U.c.581. a.C.171. quæque in Asia erant, converterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem quum vetus odium stimulabat, tum recens ira, quòd scelere ejus prope ut victima mactatus Delphis esset. Prusias Bithyniæ rex statuerat abstinere armis, eventumque exspectare; nam neque pro Romanis se æquum censere adversùs fratrem uxoris arma ferre: & apud Persea victorem veniam per sororem impetrabilem fore. Ariarathes Cappadocum rex, præterquam quòd Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, 9 ex quo est junctus Eumeni affinitate, in omnia belli pacisque se consociaverat consilia. Antiochus imminebat quidem Ægypti regno, & 1 pueritiam regis, & inertiam tutorum spernens, & ambigendo de Cœlesyria, causam belli se habiturum existimabat, gesturumque sine ullo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum: tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximiè pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrii erat; tutores & bellum adversùs Antiochum parabant, quo vindicarent Cœlensyriam, & Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masinissa & frumento juvabat Romanos, & auxilia cum elephantis Misagenemque filium mittere ad bellum parabat; consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat: si penes Romanos victoria esset, suas quoque

Exponitur quis esset regum animus erga Romanos & Persea.

9 *Ex quo est junctus Eumeni affinitate*] Eumenes uxorem duxerat Ariarathis filiam, ut colligitur ex l. XXXVIII, c. 39, suprà. Ei nomen fuisse *Stratonicen* docet Plutarchus. Ceterùm mallemus *ex quo erat junctus.*

1 *Pueritiam regis*] Is erat Ptolemæus Philometor, filius Ptolemæi Epiphanis, de quo mentio facta est l. XXXI, c. 2, & alibi sæpius.

in eodem ſtatu manſuras res, neque ultrà quidquam movendum; non enim paſſuros Romanos vim Carthaginienſibus afferri : ſi fractæ eſſent opes Romanorum, quæ tum protegerent Carthaginienſes, ſuam omnem Africam fore. Gentius rex Illyriorum fecerat potiùs cur ſuſpectus eſſet Romanis, quàm ſatis ſtatuerat utram foveret partem; impetuque magis quàm conſilio, his aut illis ſe adjuncturus videbatur. Cotys Thrax, Odryſarum rex, evidenter Macedonum partis erat. U. c. 581. a. C. 171.

XXX. Hæc ſententia regibus quum eſſet de bello, in liberis gentibus populiſque 2 plebs utique omnis ferme, ut ſolet, 3 deterioribus erat ob regem Macedonaſque inclinata. Principum diverſa cerneres ſtudia; pars ita in Romanos effuſi erant, ut auctoritatem immodico favore corrumperent; pauci ex iis juſtitiâ imperii Romani capti; plures, ita ſi præcipuam operam navaſſent, potentes ſeſe in civitatibus ſuis futuros rati. Pars altera regiæ adulationis erat, quos æs alienum, & deſperatio rerum ſuarum eodem manente ſtatu, præcipites ad novanda omnia agebat; quoſdam ventoſum ingenium, quia 4 Perſeus magis auræ popularis *Quis liberarum civitatum.*

2 *Plebs utique omnis*] Quædam editiones habent *ubique*. Sed melius videtur τὸ *utique*. *Plebs utique omnis*, id eſt, plebs quidem certè omnis : ut opponatur principibus, de quibus mox agetur.

3 *Deterioribus erat ob regem... inclinata*] Primò, lege *ad regem*. Deinde nobis veriſimile videtur excidiſſe hìc verbum aliquod, quale eſſet *favens : plebs... ut ſolet, deterioribus* favens, *erat ad regem... inclinata.* Id ſuadet locus planè geminus, c. 63, infrà : *pravo ſtudio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur, deteriori atque infirmiori favendi.*

4 *Perſeus magis auræ popularis erat*] Horum verborum duplex poteſt eſſe ſenſus : nempe, Perſeus ſe

U.c.581. a.C.171. erat. Tertia pars, optima eadem & prudentissima, si utique optio domini potioris daretur, sub Romanis quàm sub rege malebat esse; 5 si liberum inde arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentiorem alterâ oppressâ fieri: sed illibatis potiùs viribus utriusque partis, 6 pacem ex eo manere; ita inter utrosque optimam conditionem civitatum fore, protegente altero semper inopem ab alterius injuria. Hæc sentientes, certamina fautorum utriusque partis taciti ex tuto spectabant. 7 Consules, quo die magistratum inierunt, ex senatusconsulto quum circa omnia fana, in quibus lectisternium majorem partem anni esse solet, majoribus hostiis immolassent, inde preces suas acceptas ab diis immortalibus ominati, senatui ritè sacrificatum, precationemque de bello factam, renuntiarunt. Haruspices ita responderunt, *Si quid rei novæ inciperetur, id maturandum esse; victoriam, triumphum,* 8 *proro-*

magis dabat auræ populari, magis captabat favorem multitudinis: vel, Perseus gratior erat in vulgus. Quemadmodum utraque res naturâ conjuncta est, ita & utramque hìc interpretationem jungas licet.

5 *Si liberum inde*] Displicet τὸ *inde*. Mallemus *sibi*.

6 *Pacem ex eo manere*] Placet Gronovii conjectura: *ex æquo*.

7 *Consules... quum... immolassent, inde... ominati*] Viderentur hæc omnia structa elegantiùs, & aptiùs inter se cohærentia, si hunc in modum ordinarentur: *Consules... quum circa omnia fana... majoribus hostiis immolassent, haruspices ita responderunt*, si quid rei novæ inciperetur, id maturandum esse: victoriam, triumphum, prorogationem (*seu potiùs*, propagationem) imperii portendi. *Inde preces suas acceptas ab diis immortalibus ominati* (consules) *senatui rite sacrificatum, precationemque de bello factam renuntiarunt. Patres, quod faustum*, &c.

8 *Prorogationem imperii*] *Prorogatio imperii* non

gationem imperii portendi. Patres, *quod faustum felixque populo Romano esset, centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum consules* jusserunt, *ut, quòd Perseus, Philippi filius, Macedonum rex adversùs fœdus cum patre Philippo ictum, & secum post mortem ejus renovatum, sociis populi Romani arma intulisset, agros vastasset, urbesque occupasset; quódque belli parandi adversùs populum Romanum consilia iniisset, arma, milites, classem ejus rei causâ comparasset; ut, nisi de iis rebus satisfecisset, bellum cum eo iniretur.* Hæc rogatio ad populum lata est. Senatusconsultum inde factum est, *Ut consules inter se provincias Italiam & Macedoniam compararent sortirenturve. Cui Macedonia obvenisset, ut is regem Persea, quique ejus sectam sequuti essent, nisi populo Romano satisfecissent, bello persequeretur.* U.c.581. a C.171. *S. C. de bello in Persea.*

XXXI. Legiones quatuor novas scribi placuit, binas singulis consulibus. 9 Id præcipuè provinciæ Macedoniæ datum, quòd, quum alterius consulis legionibus 1 quina millia & duceni equites ex vetere instituto darentur in *Exercitus.*

dicitur, nisi quum iis qui cum imperio in provinciam missi sunt, finito imperii dati anno, jus imperii in longius tempus extenditur. Itaque videmur legere debere, *propagationem imperii.*

9 *Id præcipuè... datum*] Mallemus *id præcipui.* Sic infrà: *Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniæ.*

1 *Quina millia & duceni equites*] Lege sine ulla dubitatione: *quina millia & duceni pedites.* Hoc enim erat vetus institutum: hic velut solennis illis temporibus peditum numerus in legione. Vid. not. 1, ad l. XLI, c. 14. Invictè probant hanc emendationem ea quæ sequuntur de equitibus: *equites treceni æqualiter in singulas legiones scribi jussi:* id est, de equitum numero nullum fuit discrimen inter legiones Macedonicas & eas quæ

U.c.581. singulas legiones, in Macedoniam sena millia
a.C.171. peditum scribi jussa: equites treceni æqualiter in singulas legiones. Et in sociali exercitu consuli alteri auctus numerus: sexdecim millia peditum, octingentos equites (præter eos quos Cn. Sicinius duxisset sexcentos equites) in Macedoniam trajiceret. Italiæ satis visa duodecim millia sociorum peditum, sexcenti equites. Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniæ, ut centuriones militesque veteres scriberet quos vellet consul, usque ad quinquaginta annos. In tribunis militum novatum eo anno, propter Macedonicum bellum, quòd consules ex senatusconsulto ad populum tulerunt, ne tribuni militum eo anno suffragiis crearentur, sed consulum prætorumque in iis faciendis judi-

Provinciæ. cium arbitriumque esset. Inter prætores ita partita imperia; prætorem cujus sors fuisset, ut iret quò senatus censuisset, Brundisium ad classem ire placuit: utque ibi recognosceret socios navales, dimissisque, si qui parum idonei essent, supplementum legeret ex libertinis: & daret operam, ut duæ partes civium Romanorum, tertia sociorum esset. Commeatus classi legionibusque ut ex Sicilia Sardiniaque subveherentur, prætoribus qui eas provincias sortiti essent mandari placuit, ut alteras decumas Siculis Sardisque imperarent, utque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpicius Galba urbanam jurisdictionem, L. Villius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quò senatus censuisset, sors evenit.

XXXII. Inter consules magis cavillatio,

in Italia manere debebant: æqualiter in omnes treceni equites scripti.

quàm magna contentio de provincia fuit. Caſſius, *Sine ſorte ſe Macedoniam optaturum*, dicebat, *nec poſſe collegam ſalvo jurejurando ſecum ſortiri.* 2 *Prætorem eum, ne in provinciam iret, in concione juraſſe, ſe ſtato loco ſtatiſque diebus ſacrificia habere, quæ abſente ſe rectè fieri non poſſent: quæ non magis conſule, quàm prætore abſente rectè fieri poſſent.* 3 *Si ſenatus, non quid vellet in conſulatu potiùs, quàm quid in prætura juraverit P. Licinius, animadvertendum eſſe cenſeat; ſe tamen futurum in ſenatûs poteſtate.* Conſulti Patres, cui conſulatum populus Romanus non negaſſet, ab ſe provinciam negari ſuperbum rati, ſortiri conſules juſſerunt. P. Licinio Macedonia, C. Caſſio Italia obvenit. Legiones inde ſortiti ſunt; prima & tertia in Macedoniam trajicerentur, ſecunda & quarta ut in Italia remanerent. Delectûs conſules multo intentiorem quàm aliàs curam habebant. Licinius veteres quoque ſcribebat milites centurioneſque: & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes videbant, qui priore Macedonico bello, aut adverſùs Antiochum in Aſia ſtipendia fecerant. Quum tribuni militum 4 centuriones, ſed primum quemque citarent, tres

U.c.581. a.C.171.

Delectûs intentior cura.

2 *Prætorem eum, ne in provinciam iret*] Hoc memoravit Livius ſuprà, XLI, 15.

3 *Si ſenatus, non quid vellet*] Dele particulam negantem, quæ ſenſum perturbat. Hæc enim mens eſt Caſſii, ut dicat, ſi ſenatus jubeat ſecum ſortiri Licinium, & ei gratificans, attendat potiùs quid velit in conſulatu, quàm quid juraverit in prætura, ſe, quamvis parum id æquum ſibi videatur, tamen ſenatui obtemperaturum.

4 *Centuriones, ſed primum quemque*] Vocula *ſed* omnino hîc ſupervacua eſt, ac videtur nobis prodere aliquod hoc loco mendum. Libenter legeremus: *Centuriones, vetuſtiſſimum quemque.*

U.c.581. a.C.171. & viginti centuriones, qui primos pilos duxerant, citati tribunos plebis appellarunt. Duo ex collegio, M. Fulvius Nobilior, & M. Claudius Marcellus, ad consules rejiciebant: 5 *Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus, quibusque bellum mandatum esset.* Ceteri, *cognituros se, de quo appellati essent*, aiebant, *&, si injuria fieret, auxilium civibus laturos.*

23 centuriones citati a tribunis mil. appellant tribunos pl.

XXXIII. Ad subsellia tribunorum res agebatur; eò M. Popillius consularis advocatus, centuriones, & consul venerunt. Consuli inde postulanti, ut in concione ea res ageretur, populus in concionem advocatus. Pro centurionibus M. Popillius, qui biennio antè consul fuerat, ita verba fecit: *Militares homines, & 6 stipendia justa, & corpora & ætate, & assiduis laboribus confecta habere: nihil recusare tamen, quominus operam reipublicæ dent; id tantùm deprecari, ne inferiores iis ordines, quàm quos, quum militassent, habuissent, attribuerentur.* P. Licinius consul 7 senatusconsultum recitari jussit:

5 *Eorum cognitionem esse debere*] De postulatis centurionum cognoscere & statuere debere eos quibus...

6 *Stipendia justa*] Justum ac legitimum stipendiorum numerum.

7 *Senatusconsultum recitari jussit: primum, quòd bellum senatus... deinde, quòd*] Hæc si integra sunt, sic videntur exponenda: *senatusconsultum recitari jussit*, cujus hoc erat *primum* caput, *quòd bellum senatus Perseo jussisset*: alterum *deinde* illud, *quòd*, &c. Sed magis placeret: *Senatusconsulta recitari jussit: primum, quo senatus bellum Perseo jussisset: deinde, quo... censuisset.* Deinde etiam mallemus *bellum cum Perseo*: quia ita loquutus est Livius, l. XXXI, c. 8, & l. XXXVI, c. 2. Denique nobis suspectum est verbum *jussisset*: quia *jubere* populi est, senatûs *decernere, censere.* Infrà, c. 36, *quum jam bellum regi eorum... & senatus decresset, & populus jussisset.*

primum, quòd bellum senatus Perseo jussisset: U.c.581, a.C.171.
deinde quòd 8 veteres centuriones quàm plurimum ad id bellum scribi censuisset, nec ulli, qui non major annis quinquaginta esset, vacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, *Ne novo bello tam propinquo Italiæ, adversùs regem potentissimum, aut tribunos militum delectum habentes impedirent, aut prohiberent consulem, quem cuique ordinem assignari e republica esset, eum assignare. Si quid in ea re dubium esset, ad senatum rejicerent.*

XXXIV. Postquam consul quæ voluerat dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero, qui tribunos plebis appellaverant, a consule & ab tribunis petiit, ut sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita loquutus fertur. *Sp. Ligustinus tribûs Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus, Quirites. Pater mihi jugerum agri reliquit, & parvum tugurium, in quo natus educatusque sum: hodieque ibi habito.* Sp. Ligustini oratio ad populum. *9 Quum primùm in ætatem veni, pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit præter libertatem, pudicitiamque, & cum his fœcunditatem, quanta vel in diti domo satis esset. Sex filii nobis, duæ filiæ sunt, utræque jam nuptæ. Filii quatuor togas viriles habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus, P. Sulpicio, C. Aurelio consulibus. In eo exercitu qui in Macedoniam est transportatus, biennium miles gregarius fui adversùs Philippum regem: tertio anno virtutis*

8 *Veteres centuriones quàm plurimum*] Lege *quàm plurimos.*

9 *Quum primum in ætatem veni*] De eo dicitur qui adolevit juvenisque est: quòd adolescentia & pubertas *prima ætas* videatur esse, perinde quasi in ætatibus pueritia non sit habenda. Hinc *ab ineunte ætate* est a principio adolescentiæ.

U.c.581. a.C.171. *causâ 1 mihi T. Quintius Flamininus decumum ordinem Hastatum assignavit. Devicto Philippo Macedonibusque, quum in Italiam 2 portati ac dimissi essemus, continuò miles voluntarius cum M. Porcio consule in Hispaniam sum profectus. Neminem omnium imperatorum, qui vivant, acriorem virtutis spectatorem ac judicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longâ militiâ experti sunt; hic me imperator dignum judicavit, cui 3 primum Hastatum prioris centuriæ assignaret. Tertiò iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui adversùs Ætolos & Antiochum regem est missus: à Man. Acilio 4 mihi primus Princeps prioris centuriæ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Ætolis, reportati sumus in Italiam: 5 & deinceps bis, quæ annua merebant legiones, stipendia feci. Bis deinde in Hispania militavi, semel Q. Fulvio Flacco, iterum Ti. Sempronio Graccho prætore. A Flacco inter ceteros, quos virtutis causâ secum ex provincia ad triumphum deducebat, deductus sum: a Ti. Graccho rogatus, in provinciam ii. Quater intra paucos annos primum pilum duxi: quater & tricies virtutis causâ donatus ab impe-*

1 *Mihi... decumum ordinem Hastatum assignavit*] Me jussit esse centurionem decimi ordinis Hastatorum.

2 *Portati*] Lege *reportati*, ut infrà in hac ipsa oratione.

3 *Primum Hastatum prioris centuriæ*] Hastatorum, Principum, & Triariorum corpora in decem singula manipulos distributa erant: unusquisque manipulus in duos ordines, vel duas centurias. Dicit igitur Ligustinus se factum esse centurionem prioris centuriæ in primo Hastatorum manipulo.

4 *Mihi primus princeps prioris centuriæ est assignatus*] Factus sum centurio prioris centuriæ in primo manipulo Principum.

5 *Et deinceps bis, quæ annua*] Nullus nobis sensus videtur ex his verbis erui posse.

ratoribus ſum : ſex civicas coronas accepi : viginti duo ſtipendia annua in exercitu emerita habeo , & major annis ſum quinquaginta. Quòd ſi mihi nec ſtipendia omnia emerita eſſent , necdum ætas vacationem daret , tamen quum quatuor milites pro me uno vobis dare , P. Licini , poſſem , æquum erat me dimitti. Sed hæc pro cauſa mea dicta accipiatis velim : ipſe me , quoad quiſquam qui exercitus ſcribit , idoneum militem judicabit, numquam ſum excuſaturus. 6 Ordinem quo me dignum judicent tribuni militum , ipſorum eſt poteſtatis : ne quis me virtute in exercitu præſtet , dabo operam , 7 ut ſemper ita feciſſe me & imperatores mei , & qui unà ſtipendia fecerunt , teſtes ſunt. Vos quoque æquum eſt , commilitones , etſi appellationis vobis uſurpatis jus , quum adoleſcentes nihil adversùs magiſtratuum ſenatûſque auctoritatem uſquam feceritis , nunc quoque in poteſtate ſenatûs ac conſulum eſſe , & omnia honeſta loca ducere , quibus rempublicam defenſuri ſitis.

U.c. 581
A.C. 171

XXXV. Hæc ubi dixit , collaudatum multis verbis conſul ex concione in ſenatum duxit. Ibi quoque ei ex auctoritate ſenatûs gratiæ actæ , tribunique militares in legione prima primum pilum virtutis cauſâ ei aſſignarunt ; ceteri centuriones , omiſſâ appellatione , ad delectum obedienter reſponderunt. Quo maturiùs in provincias magiſtratus proficiſcerentur , Latinæ Kalendis Juniis fuere : eoque ſolenni perfecto , C. Lucretius prætor , omnibus quæ ad claſſem opus erant præmiſſis , Brundiſium eſt profectus. Præter eos exercitus quos conſules com-

Parent centuriones Coſ.

6 *Ordinem quo me dignum judicent... ipſorum eſt poteſtatis*] Supple , definire , ſtatuere. Legit Gronovius *ordine quo.*

7 *Ut ſemper ita feciſſe me*] Redundat planè vocula *ita.*

U.c.581. a.C.171. parabant, C. Sulpicio Galbæ prætori negotium datum, ut quatuor legiones scriberet urbanas, justo numero peditum equitumque: 8 iisque quatuor tribunos militum ex senatu legeret, qui præessent: sociis Latini nominis imperaret quindecim millia peditum, mille & ducentos equites: is exercitus uti paratus esset, quò senatus censuisset. P. Licinio consuli ad exercitum civilem socialemque petenti addita auxilia, Ligurum duo millia, Cretenses sagittarii (incertus numerus, quantum rogati Cretenses misissent) Numidæ item equites, elephantique. In eam rem legati ad Masinissam Carthaginiensesque missi, L. Postumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Alburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Postumium Albinum, C. Decimium, A. Licinium Nervam.

XXXVI. Per idem tempus, legati ab rege Perseo venerunt; eos 9 in oppidum intromitti non placuit, quum jam bellum regi eorum & Macedonibus & senatus decresset, & populus jussisset. 1 In ædem Bellonæ in senatum introducti, ita verba fecerunt: *Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari a senatu posset ut ii revocentur, regem de injuriis, si quas sociis factas quererentur, arbitratu senatûs satisfacturum esse.* Sp. Carvilius, ad eam ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat; is Perrhæbiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot urbes ca-

Legati a Perseo.

8 *Iisque quatuor tribunos militum ex senatu legeret, qui præessent*] Fortasse mendum est in numero, legendumque *quatuor & viginti tribunos.* Sex enim tribuni creabantur in singulas legiones.

9 *In oppidum*] Vid. not. 2, ad c. 20, suprà.

1 *In ædem Bellonæ*] Scribit Gronovius *in æde*: & sanè sic solet Livius.

ptas, cetera quæ aut ageret, aut pararet rex, U c.581. quum argueret; respondere ad ea legati jussi. a.C.171. Postquam hæsitabant, negantes sibi ultrà quicquam mandatum esse, jussi renuntiare regi, *Consulem P. Licinium brevi cum exercitu futurum in Macedonia esse; ad eum, si satisfacere in animo esset, mitteret legatos. Romam quòd præterea mitteret, non esse: 2 neminem eorum per Italiam ire liciturum.* Ita dimissis, P. Licinio consuli mandatum intra undecimum diem juberet eos Italiâ excedere, & Sp. Carvilium mitteret, qui, donec navem conscendissent, custodiret. Hæc Romæ acta nondum profectis in provinciam consulibus. Jam Cn. Sicinius, qui, priusquam magistratu abiret, Brundisium ad classem & ad exercitum præmissus erat, trajectis in Epirum quinque millibus peditum, trecentis equitibus, ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum, ad occupanda Dassaretiorum & Illyriorum castella, ipsis arcessentibus præsidia, ut tutiores a finitimorum impetu Macedonum essent, misit.

Legati R. in Græciam, & in Illyricum.

XXXVII. Paucis post diebus Q. Martius, A. Atilius, & P. & Ser. Cornelii Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum advexerunt: ibi inter se & regiones quas obirent, & milites diviserunt. Decimius missus est ad Gentium regem Illyriorum, quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare, aut etiam

2 *Neminem eorum per Italiam ire liciturum*] Fore ut neminem eorum liceat ire per Italiam. *Liciturum* est vox proba, quâ usus est Livius suprà l. XXXII, c. 21: usus est & Cicero, l. II, ad Att. 1. Nec necesse est mutare *neminem* in *nemini*. Tam enim dicitur *licet me hoc facere*, quàm *licet mihi*.

U.c.581. a.C.171. ad belli societatem pellicere jussus. Lentuli in Cephalleniam missi, ut in Peloponnesum trajicerent, oramque maris in Occidentem versi ante hiemem circumirent. Marcio & Atilio Epirus, Ætolia, & Thessalia, circumeundæ assignantur. Inde Bœotiam atque Euboeam aspicere jussi: tum in Peloponnesum trajicere: ibi congressuros se cum Lentulis constituunt. Priusquam digrederentur a Corcyra, litteræ à Perseo allatæ sunt: quibus quærebat, quæ causa Romanis aut in Græciam trajiciendi copias, aut urbes occupandi, esset. Cui rescribi nihil placuit: nuntio ipsius qui litteras attulerat dici, præsidii causâ ipsarum urbium Romanos facere. Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida, quum sine discrimine omnes civitates adhortarentur, ut, quo animo, quâ fide adjuvissent Romanos, Philippi primùm, deinde Antiochi bello, eodem adversùs Persea juvarent, fremitum in concionibus audiebant: Achæis indignantibus, eodem se loco esse, qui omnia a principiis Macedonici belli præstitissent Romanis, & Macedonum Philippi bello hostes fuissent, quo Messenii atque Elii, qui pro Antiocho hoste arma adversùs populum Romanum tulissent, ac nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli se victoribus Achæis tradi quererentur.

XXXVIII. Marcius & Atilius ad Gitanas Epiri oppidum decem millia ab mari quum adscenderent, concilio Epirotarum habito, cum magno omnium assensu auditi sunt: & quadringentos juventutis eorum in Orestas, ut præsidio essent 3 liberatis ab se Macedonibus,

3 *Liberatis ab se Macedonibus*] Videtur τὸ *ab se* referri debere ad Epirotas, quamvis nulla hujus rei priùs facta fuerit mentio. Sed Marcius qui tan-

miſerunt. Inde in Ætoliam progreſſi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius ſufficeretur, & Lyciſco prætore facto, quem Romanorum favere rebus ſatis compertum erat, tranſierunt in Theſſaliam. Eò legati Acarnanum & Bœotorum exſules venerunt. Acarnanes nuntiare juſſi, *Quæ Philippi primùm, Antiochi deinde bello decepti* 4 *pollicitationibus regis adversùs populum Romanum commiſiſſent, ea corrigendi occaſionem illis oblatam. Si malè meriti clementiam populi Romani experti eſſent, bene merendo liberalitatem experirentur.* Bœotis exprobratum, ſocietatem eos cum Perſeo junxiſſe; iis, quum culpam in Iſmeniam principem alterius partis conferrent, 5 *Et quaſdam civitates diſſentientes in cauſam deductas; Appariturum id eſſe,* Marcius reſpondit: *ſingulis enim civitatibus de ſe ipſis conſulendi poteſtatem facturos.* Theſſalorum Lariſſæ fuit concilium; ibi & Theſſalis benigna materia gratias agendi Romanis, pro libertatis munere, fuit: & legatis, quòd & Philippi priùs, & poſt Antiochi bello enixè adjuti a gente Theſſalorum eſſent; hac mutuâ commemoratione meritorum accenſi animi multitudinis ad omnia decernenda, quæ Romani vellent. Secundùm hoc concilium legati a Perſeo rege venerunt, privati maximè hoſpitii fiduciâ, quod ei paternum cum Marcio erat. Ab hujus neceſſitudinis

U.c.581. a.C.171.

Legati a Perſeo ad Marcium.

tummodo a Corcyra in Epirum venerat, nullos potuerat liberare Macedonas, quum ne Macedoniam quidem attigiſſet. Forſan aliquod mendum latet.

4 *Pollicitationibus regis*] At duo reges nominati ſunt, Philippus & Antiochus. Lege ergo *regiis*.

5 *Et quaſdam civitates*] Et dicerent quaſdam civitates, quæ diſſentirent, ab Iſmenia & Perſei fautoribus deductas eſſe in illam cauſam, coactas eſſe illam partem ſequi.

U.c.581. a.C.171. commemoratione orsi petierunt legati, in colloquium veniendi regi potestatem faceret. Marcius, *Et se ita a patre suo accepisse* dixit, *amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse; minimè immemorem necessitudinis ejus, legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commodè valeret, non fuisse dilaturum: nunc ubi primùm posset, ad Peneum flumen, quâ transitus ab Omolio Dium esset, præmissis qui nuntiarent regi, venturos.*

Colloquium inter regem & legatos Rom.

XXXIX. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recepit se, levi aurâ spei objectâ, quòd Marcius ipsius causâ suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, quum amicorum, tum satellitum turbâ stipante. Non minore agmine legati venerunt, & ab Larissa multis prosequentibus, & legationibus civitatium, quæ convenerant Larissam, & renuntiare domum certa, quæ audissent, volebant. Inerat cura insita mortalibus videndi congredientes nobilem regem, & populi principis terrarum omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internuntiando cunctatio fuit, utri transgrederentur; aliquid illi regiæ majestati, aliquid hi populi Romani nomini, quum præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi. Joco etiam Marcius cunctantes movit. *Minor*, inquit, *ad majorem, &* (6 quòd Philippo ipsi cognomen erat) *filius ad patrem transeat.* Facilè persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, cum quàm multis transiret. Rex, cum omni comitatu transire æquum censebat:

6 *Quòd Philippo ipso cognomen erat*] Quia Marcio cognomen erat Philippus, quod patri Persei nomen fuerat.

legati, vel cum tribus venire jubebant, vel, U.c.581.
tantum agmen traduceret, obsides daret, a.C.171.
ihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pan-auchum, quos & legatos miserat, principes micorum obsides dedit. Nec tam in pignus idei obsides desiderati erant, quàm ut appareret sociis, nequaquam ex dignitate pari conredi regem cum legatis. Salutatio non tamuam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit: ositisque sedibus consederunt.

XL. Quum paulisper silentium fuisset: *Expectari nos*, inquit Marcius, *arbitror, ut respon-* Marcii
'eamus litteris tuis quas Corcyram misisti, in oratio.
uibus quæris, quid ita legati cum militibus venerimus, & præsidia in singulas urbes dimitamus. Ad hanc interrogationem tuam, & non respondere vereor, ne superbum sit; & vera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi videaur. Sed quum aut verbis castigandus, aut armis it, qui fœdus rumpit; sicut bellum adversùs te lii quàm mihi mandatum malim, ita orationis cerbitatem adversùs hospitem, 7 *utcumque est, ubibo:* 8 *sicut medici, quum salutis causâ tri-liora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus s, unam rem te quæ facienda fuerit senatus fe-isse censet, quòd legatos Romam ad renovandum* fœdus miseris; quod ipsum tamen tibi non fuisse renovandum] *judicat potiùs, quàm quum renovatum esset violandum. Abrupolim, socium atque amicum populi Romani, regno expulisti. Artetari interfectores, ut cæde (ne quid ultrà dicam) lætatum appareret, recepisti, qui om-*

7 *Utcumque est*] Supple, res. Quantumvis grave sit acerbitatem orationis adversùs hospitem exprome-re. Magis placeret tamen, *quæcumque est.*

8 *Sicut medici, quum*] Potest abesse vocula *quum* sine sensûs dispendio.

U.c.581. a.C.171. *nium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessaliam & Maliensem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos isti. Byzantiis item contra fœdus misisti auxilia. Cum Bœotis sociis nostris 9 secretam tibi ipsi societatem, quam non licebat, jurejurando pepigisti. Thebanos legatos, Evercam & Callicritum, venientes a nobis, quærere malo quis interfecerit, quàm arguere. In Ætolia bellum intestinum, & cædes principum, per quos nisi per tuos factæ videri possunt? Dolopes a te ipso evastati sunt. Eumenes rex ab Roma quum in regnum rediret, prope ut victima Delphis in sacrato loco ante aram mactatus, quem insimulet, piget referre. Quæ hospes Brundisinus occulta facinora indicet, certum habeo & scripta tibi omnia ab Roma esse, & legatos tuos renuntiasse. Hæc ne dicerentur a me, uno modo vitare potuisti, non quærendo, quam ob causam exercitus in Macedoniam trajicerentur, aut præsidia in sociorum urbes mitteremus. Quærenti tibi, superbiùs tacuissemus, quàm vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faveo orationi tuæ, & opto ut aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum causæ.*

Perseus se purgat XLI. Ad ea rex: *Bonam causam, si apud judices æquos ageretur, apud eosdem & accusatores & judices agam. Eorum autem quæ objecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateri non erubescam, partim quæ verbo objecta, verbo negare sit. Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi objiciat, ut accusare potiùs verè quàm conviciari videantur? Scilicet, nec Eumenes, quum tam multis gravis publicè ac privatim sit, alium quàm me inimi-*

9 *Secretam tibi ipsi*] Peculiarem & propriam tibi ipsi, separatim a nobis.

cum habuit: neque ego potiorem quemquam ad ministeria facinorum, quàm Rammium, quem neque umquam antè videram, nec eram postea visurus, invenire potui. Et Thebanorum, quos naufragio perisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est; in qua tamen nihil ultrà objicitur, quàm interfectores ejus in regno exsulasse meo. Cujus conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, ut, quicumque exsules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, auctores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusabitis, & omnes aliæ gentes, ego quoque inter ceteros ero. Et hercule, quid attinet cuiquam exsilium patere, si nusquam exsuli futurus locus est? Ego tamen istos, ut primùm in Macedonia esse admonitus a vobis comperi, requisitos abire ex regno jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tamquam causam dicenti reo objecta sunt: illa, tamquam regi, & quæ de fœdere, quod mihi est vobiscum, disceptationem habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, ut, ne si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat; mihi fatendum est, quòd me armis adversùs Abrupolim socium populi Romani defenderim, fœdus violatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & jure gentium ita comparatum est, ut arma armis propulsentur; quid tandem me facere decuit, quum Abrupolis fines mei regni usque ad Amphipolim pervastasset, multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus pervenisset? At enim bello quidem justo sum persequutus; sed vinci non oportuit eum, neque ea quæ victis accidunt pati: quorum casum quum ego subierim, qui sum armis lacessitus, qui potest

U.C.581.
A.C.171.

U.c.581. a.C.171. *queri ſibi accidiſſe, qui cauſa belli fuit? Non ſum eodem modo defenſurus, Romani, quòd Dolopas armis coërcuerim: quia, 1 etſi non merito eorum, jure feci meo; quum mei regni, meæ ditionis eſſent, veſtro decreto patri attributi meo. Nec, ſi cauſa reddenda ſit, non vobis, nec fœderatis, ſed iis qui ne in ſervos quidem ſæva atque injuſta imperia probant, plus æquo & bono ſæviſſe in eos videri poſſum; quippe Euphranorem præfectum a me impoſitum ita occiderunt, ut mors pœnarum ejus leviſſima fuerit.*

XLII. *At quum proceſſiſſem inde ad viſendas Lariſſam, & Antrona, & 2 Pylleon, quò in propinquo multo antè debita vota perſolverem, Delphos ſacrificandi cauſâ adſcendi. Et hîc criminis augendi causâ cum exercitu me fuiſſe adjicitur. Scilicet, ut, quod nunc vos facere queror, urbes occuparem, arcibus imponerem præſidia. Vocate in concilium Græciæ civitates, per quas iter feci; queratur unus quilibet militis mei injuriam: non recuſabo quin, ſimulato ſacrificio, aliud petiſſe videar. Ætolis & Byzantiis præſidia miſimus, & cum Bœotis amicitiam fecimus. Hæc qualiacumque ſunt, per legatos meos non ſolùm indicata, ſed etiam excuſata ſunt ſæpe in ſenatu veſtro: ubi aliquos ego diſceptatores, non tam æquos quàm te, Q. Marci, paternum amicum & hoſpitem, habebam. Sed nondum Romam accuſator Eumenes venerat, qui calumniando omnia detorquendoque ſuſpecta & inviſa efficeret, &*

1 *Etſi non merito eorum*] Etiamſi concederem illos non meruiſſe ea quæ paſſi ſunt.

2 *Pylleon*] Legit Turnebus *Pteleon* ex Homeri Catalogo, Ἀγχιάλον τ᾽ Ἄντρωνα, ὁδὲ Πτελεὸν λεχεποίην. Infrà quoque, c. 67 hujus libri, Antron & Pteleon ut vicinæ urbes conjunguntur. Itaque certa conſtat huic emendationi auctoritas.

persuadere vobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse, & vestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequicquam Antiochum 3 ultra juga Tauri remotum; graviorem multo Asiæ, quàm Antiochus fuerit, Eumenem esse; nec conquiescere socios vestros posse, quoad regia Pergami sit; eam arcem supra capita finitimarum civitatum impositam. Ego hæc, Q. Marci & A. Atili, quæ aut a vobis objecta, aut purgata a me sunt, talia esse scio, ut aures, ut animi audientium sint: nec tam referre, quid ego, aut quâ mente fecerim, quàm quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse; &, si quid fecerim imprudentiâ lapsus, corrigi me & emendari castigatione hac posse. Nihil certè insanabile, nec quod bello & armis persequendum esse censeatis, commisi: aut frustra clementiæ gravitatisque vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de causis, quæ vix querelâ & expostulatione dignæ sunt, arma capitis, & regibus sociis bella infertis.

U.c. 581. a.C. 171.

XLIII. Hæc dicenti tum assensus Marcius auctor fuit mittendi Romam legati, quum experienda omnia ad ultimum, nec prætermittendam spem ullam censuisset. Reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset; ad id quum necessaria petitio induciarum videretur, cuperetque Marcius, neque aliud colloquio petisset; gravatè & 4 in magnam gratiam petentis concessit; nihil enim satis pa- *Induciæ.*

3 *Ultra juga Tauri remotum*] Magis Livianum foret *emotum*. Vid. suprà l. XXXVII, c. 53, & lib. XXXVIII, c. 53, & aliquot aliis in locis.

4 *In magnam gratiam petentis*] Ita ut rex, qui petebat inducias, magnam gratiam pro iis concessis debere videretur.

U.c. 583. a.C. 171. ratum ad bellum in præſentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: quum Perſeus (ni ſpes vana pacis occæcaſſet conſilia) omnia præparata atque inſtructa haberet, & ſuo maximè tempore atque alieno hoſtibus incipere bellum poſſet. Ab hoc colloquio, fide induciarum interpoſitâ, 5 legati Romani in Bœotiam comparati ſunt. Ibi jam motus cœperat eſſe, diſcedentibus a ſocietate communis concilii Bœotorum quibuſdam populis, ex quo renuntiatum erat, reſpondiſſe legatos, appariturum, quibus populis propriè ſocietatem cum rege jungi diſplicuiſſet. Primi a Chæronea legati, deinde a Thebis, in ipſo itinere occurrerunt, affirmantes non interfuiſſe ſe, quo ſocietas ea decreta eſſet, concilio: queis legati nullo in præſentia reſponſo dato, Chalcidem ſe ſequi juſſerunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis prætoriis Bœotorum victa pars injuriam perſequens, coactâ multitudine decretum fecit Thebis, ne Bœotarchæ urbibus reciperentur. Exſules Theſpias univerſi conceſſerunt: inde (recepti enim ſine cunctatione erant) Thebas jam mutatis animis revocati decretum faciunt, ut duodecim, qui privati cœtum & concilium habuiſſent, exſilio mulctarentur. Novus deinde prætor, (Iſmenias is erat, vir nobilis ac potens) capitalis pœnæ abſentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Lariſſam profecti, 6 cauſam cum Perſeo ſocietatis in

Bœotiæ motus.

5 *Legati Romani in Bœotiam comparati ſunt*] Vitium eſſe videtur in verbo *comparati*. Legit Gronovius *converſi*.

6 *Cauſam cum Perſeo ſocietatis*] Videtur hîc excidiſſe aliquod verbum, quale eſſet *initæ*. Sic enim rotundior foret oratio: *cauſam initæ cum Perſeo ſocietatis.*

Iſmeniam

Iſmeniam contulerant. 7 *Ex contentione ortum certamen.* Utriuſque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exſules accuſatoreſque Iſmeniæ, & Iſmenias ipſe. U.c.581. a C.171.

XLIV. Chalcidem ut ventum eſt, aliarum civitatium principes, id quod maximè gratum erat Romanis, ſuo quique proprio decreto Perſei ſocietatem aſpernati, Romanis ſe adjungebant: Iſmenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum cenſebat; inde certamine orto, niſi in tribunal legatorum perfugiſſet, haud multum abfuit quin ab exſulibus fautoribuſque eorum interficeretur. Thebæ quoque ipſæ, quod Bœotiæ caput eſt, in magno tumultu erant; aliis ad regem trahentibus civitatem, aliis ad Romanos: & turba Coroneorum Haliartiorumque convenerat ad defendendum decretum regiæ ſocietatis; ſed conſtantiâ principum, docentium cladibus Philippi Antiochique, quanta eſſet vis & fortuna imperii Romani, victa eadem multitudo, &, ut tolleretur regia ſocietas, decrevit, & eos, qui auctores paciſcendæ amicitiæ fuerant, ad ſatisfaciendum legatis Chalcidem miſit, fideique legatorum commendari civitatem juſſit. Thebanos Marcius & Atilius læti audierunt, 8 auctoreſque & his ſeparatim ſingulis fuerunt ad renovandam amicitiam mittendi Romam lega-

7 *Ex contentione ortum certamen*] Hæc alio charactere edenda curavimus, tamquam dicta ab exſulibus Bœotis. Ii nempe ſignificant ex contentione quæ fuerat inter ipſos & Iſmeniam de ſocietate cum Perſeo, ortum certamen, quod eò eruperat, ut ipſis in exſilium abire neceſſe foret.

8 *Auctoreſque & his ſeparatim ſingulis*] Rectè Gronovius, *auctoreſque & his*, nempe Thebanis, *& ſeparatim ſingulis* Bœotiæ civitatibus. Id & poſtulat ſenſus, & firmat Polybii auctoritas.

U.c.581 a.C.171

Bœoticum concilium discussum.

tos. Ante omnia exsules restitui jusserunt: & 9 auctores regiæ societatis decreto suo damnarunt. Ita, quod maximè volebant, discusso Bœotico concilio, Peloponnesum proficiscuntur, Ser. Cornelio Chalcidem arcessito. Argis præbitum est iis concilium: ubi nihil aliud a gente Achæorum petierunt, quàm ut mille milites darent, id præsidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam trajiceretur, missum est. Marcius & Atilius, peractis quæ agenda in Græcia erant, principio hiemis Romam redierunt.

Legati Rom. in Asiæ insulas.

XLV. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa; tres erant legati, Ti. Claudius, P. Postumius, M. Junius; ii circumeuntes, hortabantur socios ad suscipiendum adversùs Persea pro Romanis bellum: &, quo quæque opulentior civitas erat, eo accuratiùs agebant; quia minores sequuturæ majorum auctoritatem erant. Rhodii maximi ad omnia momenti habebantur: quia non favere tantùm, sed adjuvare etiam viribus suis bellum poterant, quadraginta navibus auctore Hegesilocho comparatis; qui quum in summo magistratu esset (Prytanin ipsi vocant) multis rationibus pervicerat Rhodios, ut omissâ, quam sæpe vanam experti essent, regum fovendorum spe, Romanam societatem, unam tum in terris vel viribus, vel fide stabilem, retinerent. *Bellum imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eumdem navalem apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi antè bello vidissent; trepidaturos tum repentè parandâ classe, quum mittenda esset; nisi reficere naves, nisi instruere na-*

9 *Auctores regiæ societatis decreto suo damnarunt*] Ismenias cum Niceta quodam in carcerem conjecti, non multo post mortem sibi consciverunt.

valibus sociis cœpissent. Id eo magis enixè faciendum esse, ut crimina delata ab Eumene fide rerum refellerent. His incitati, quadraginta navium classem instructam ornatamque, legatis Romanis advenientibus, ut non exspectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos civitatum Asiæ momentum fuit. Decimius unus sine ullo effectu, captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum suspicione infamis, Romam rediit. U.c.581. a.C.171.

XLVI. Perseus, quum a colloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Marcio conditionibus pacis misit: 1 & Byzantium & Rhodum litteras legatis ferendas dedit. In litteris eadem sententia ad omnes erat: colloquutum se cum Romanorum legatis; quæ audisset, quæque dixisset, ita disposita, ut superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, *Confidere pacem futuram; auctoribus enim Marcio atque Atilio, missos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus movere bellum; tum omni gratiâ, omni ope enitendum fore Rhodiis, ut reconcilient pacem. Si nihil depre-*

Perseus legatos Byzantium & Rhodum mittit.

1 *Et Byzantium, & Rhodum*] Hîc aliquid videtur vel corruptum esse, vel excidisse. Hoc probant primò ea quæ sequuntur. *In litteris eadem sententia ad omnes erat.* Vox enim *omnes* latius aliquid sonat, quàm ut de duabus tantùm civitatibus, Byzantio & Rhodo, dici potuerit. Deinde verò Polybius, ex quo hæc omnia descripta sunt, significat plures fuisse populos, ad quos hæ litteræ missæ fuerint. Postquam enim exposuit, quid illæ litteræ continerent, subjungit: *Circa alias quidem civitates per tabellarios duntaxat litteras illas misit: Rhodum verò etiam legatos cum litteris.* Itaque hic Livii locus culpâ librariorum deformatus profectò est, & ejus sententia ex Polybio refingenda.

U.c.581. a.C.171. *cando proficiant; id agendum, ne omnium rerum jus ac poteſtas ad unum populum perveniat. Quum ceterorum id intereſſe, tum præcipuè Rhodiorum, 2 qui plus inter alias civitates dignitate atque opibus excellant: quæ ſerva atque obnoxia fore, ſi nullus aliò ſit quàm ad Romanos reſpectus.* Magis & litteræ & verba legatorum benignè ſunt audita, quàm momentum ad mutandos animos habuerunt: potentior eſſe partis melioris auctoritas cœperat. Reſponſum ex decreto eſt, *Optare pacem Rhodios; ſi bellum eſſet, ne quid ab Rhodiis ſperaret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magniſque meritis pace belloque partam, disjungeret ſibi ab Romanis.* Ab Rhodo redeuntes, Bœotiæ quoque civitates, & Thebas, & Coroneam, & Haliartum, adierunt: quibus expreſſum invitis exiſtimabatur, ut rêlictâ regiâ ſocietate Romanis adjungerentur. Thebani nihil moti ſunt, quamquam nonnihil, & damnatis principibus & reſtitutis exſulibus, ſuccenſebant Romanis. Coronæi & Haliartii, favore quodam inſito in reges, legatos in Macedoniam miſerunt: præſidium petentes, quo ſe adversùs impotentem ſuperbiam Thebanorum tueri poſſint. Cui legationi reſponſum ab rege, *præſidium ſe, propter inducias cum Romanis factas, mittere non poſſe: tamen ſuadere, ita a Thebanorum injuriis quâ poſſent ut ſe vindicarent, ne Romanis præberent cauſam in ſe ſæviendi.*

Marcius legationem renuntiat.

XLVII. Marcius & Atilius Romam quum veniſſent, legationem in Capitolio ita renun-

2 *Qui plus... excellant*] Si hoc modo legatur, vacat τὸ *plus*. Lege *quo plus*. Polybius, ὅσῳ πλεῖον ὀρέγονται τῆς ἰσηγορίας καὶ παῤῥησίας καὶ δἰατελοῦσι προεστατοῦντες οὐ μόνον τῆς αὑτῶν ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐλευθερίας.

tiarunt, ut nullâ re magis gloriarentur, quàm decepto per inducias & spem pacis rege. *Adeo enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nullâ paratâ re, ut omnia opportuna loca præoccupari antè ab eo potuerint, quàm exercitus in Græciam trajicerentur. Spatio autem induciarum sumpto, venturum illum nihilo paratiorem; Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum. Bœotorum quoque se concilium arte distraxisse, ne conjungi ampliùs ullo consensu Macedonibus possent.* Hæc, ut summâ ratione acta, magna pars senatûs approbabat. Veteres, & moris antiqui memores, negabant *se in ea legatione Romanas agnoscere artes. Non per insidias & nocturna prælia, nec simulatam fugam improvisosque ad incautum hostem reditus, nec ut astu magis quàm verâ virtute gloriarentur, bella majores gessisse.* 3 *Indicere priùs quàm gerere solitos bella, denuntiare etiam; interdum locum finire, in quo dimicaturi essent. Eâdem fide indicatum Pyrrho regi medicum, vitæ ejus insidiantem: eâdem* 4 *Faliscis vinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Romana esse, non versutiarum Punicarum, neque calliditatis Græcæ: apud quos fallere hostem, quàm vi superare gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus plus profici dolo, quàm virtute: sed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa*

U.c. 581.
a.C. 171.

Senibus improbatus.

3 *Indicere... solitos bella, denuntiare etiam*] Bellum indicebatur senatûs decreto ac populi jussu: tum denuntiabatur vel ipsi utrique regi aut populo, cui indictum fuerat, vel saltem ad proximum in finibus præsidium. Vid suprà l. XXXI, c. 8.

4 *Faliscis vinctum traditum proditorem liberorum regis*] Sigonius existimat alios hîc auctores sequutum esse Livium, quam quos sequutus est in ipsa re narranda, suprà l. V, c. 27. Gronovius legi posse putat *proditorem liberorum magistrum.*

U.c.581. a.C.171. *sit, se neque arte, neque casu, sed collatis comminus viribus justo ac pio bello esse superatum.* Hæc seniores, quibus nova hæc minùs placebat sapientia; vicit tamen ea pars senatûs, cui potior utilis quàm honesti cura erat, ut comprobaretur prior legatio Marcii; 5 & eódem rursus in Græciam cum quinqueremibus remitteretur, jubereturque cetera, uti è republica maximè visum esset, agere. A. quoque Atilium miserunt ad occupandam Larissam in Thessalia: timentes, ne, si induciarum dies exisset, Perseus præsidio misso caput Thessaliæ in potestate haberet. Duo millia peditum Atilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam jussus. Et P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, treceni milites Italici generis dati, ut 6 Thebis daret operam, ut in potestate Bœotia esset.

In Græciam remittitur.

XLVIII. His præparatis, quamquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen præberi legatis placuit. Eadem ferè, quæ in colloquio ab rege dicta erant, 7 relata ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen, & maximâ curâ, & minimè tamen probabiliter (manifesta enim res erat) defensum. Cetera deprecatio erat. Sed non eis animis audiebantur, qui aut doceri, aut flecti possent. Denuntiatum, extemplo mœnibus urbis Romæ, Italiâ intra trigesimum diem excederent. P. Licinio deinde consuli, cui Macedonia provincia obvenerat, denuntiatum, ut exercitui diem primam quamque diceret ad conveniendum. C. Lucretius prætor, cui classis provincia erat,

Legati Persei auditi.

Excedere Italiâ jussi.

Lucretius Pr. in Græciam navigat.

5 *Et eódem rursus in Græciam*] Tolle duas postremas voces, manifestum glossema, interpretando τῷ *eódem* ineptè additum. Videtur præterea excidisse numerus quinqueremium.

6 *Thebis*] Thebis manens, Thebas tenens.

7 *Relata*] Iterata.

cum quadraginta quinqueremibus ab urbe profectus: nam ex refectis navibus alias in alium usum retineri ad urbem placuit. Præmissus a prætore est frater M. Lucretius, cum quinquereme una: jussusque ab sociis ex fœdere acceptis navibus ad Cephalleniam classi occurrere. Ab Rheginis triremi unâ, ab Locris duabus, ab Uritibus quatuor, præter oram Italiæ supervectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio mari, Dyrrhachium trajicit. Ibi decem ipsorum Dyrrhachinorum, duodecim Issæorum, quinquaginta quatuor Gentii regis lembos nactus, simulans se credere eos in usum Romanorum comparatos esse, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephalleniam trajicit. C. Lucretius prætor ab Neapoli profectus, superato freto, die quinto in Cephalleniam transmisit. Ibi stetit classis: simul opperiens, ut terrestres copiæ trajicerentur, simul ut onerariæ ex agmine suo per altum dissipatæ consequerentur. U.c.582. a.C.171.

XLIX. Per hos fortè dies P. Licinius consul, votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus est. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac majestate geritur: præcipuè tamen convertit oculos animosque, quum ad magnum nobilemque aut virtute aut fortunâ hostem, euntem consulem prosequuntur. Contrahit enim non 8 officii modò cura, sed etiam studium spectaculi, ut videant ducem suum, cujus imperio consilioque summam rempublicam tuendam permiserunt. Subit deinde cogitatio animum, qui belli casus, quàm incertus fortunæ eventus, communisque Mars

Licinius Cos. proficiscitur in Macedoniam.

8 *Officii*] Privati: ut cuique cum eo qui proficiscitur privatim aut amicitia, aut cognatio, aut alia aliqua necessitudo est.

U.C.581. a.C.171. belli sit: adversa, secunda, quæque inscitiâ & temeritate ducum clades sæpe acciderint, quæ contrà bona prudentia & virtus attulerit. *Quem scire mortalium, utrius mentis, utrius fortunæ consulem ad bellum mittant: triumphantemne mox cum exercitu victore scandentem Capitolium, ad eosdem deos a quibus proficiscatur, visuri; an hostibus eam præbituri lætitiam sint?* Persi autem regi, adversùs quem ibatur, famam & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa prospere gesta, Romano etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipsius Persei numquam, ex quo regnum accepisset, desitum belli exspectatione celebrari nomen. Cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiscentem consulem prosequuti sunt. Duo consulares tribuni militum cum eo missi, C. Claudius, Q. Mucius; & tres illustres juvenes, P. Lentulus, & duo Manlii Acidini: alter 9 M. Manlii, alter L. Manlii filius erat. Cum iis consul Brundisium ad exercitum, atque inde cum omnibus copiis transvectus, ad Nymphæum in Apolloniati agro posuit castra.

Perseus consilium habet.

L. Paucos ante dies Perseus, postquam legati ab Roma regressi præciderant spem pacis, consilium habuit. Ibi aliquamdiu diversis sententiis certatum est. Erant quibus vel stipendium pendendum, si injungeretur, vel agri parte cedendum, si mulctarent, quidquid denique aliud pacis causâ patiendum esset, non recusandum videretur: nec committendum, ut in aleam tanti casûs se regnumque daret.

9 *M. Manlii*] Atqui suprà, l. VI, c. 20, memoravit Livius gentis Manliæ decreto cautum esse, ne quis deinde *M. Manlius* vocaretur. Itaque hîc vitium est in prænomine.

Si possessio haud ambigua regni maneret, multa diem tempusque afferre posse, quibus non amissa modò recuperare, sed timendus ultro iis esse, quos nunc timeret, posset. Ceterùm multo major pars ferocioris sententiæ erat: *Quidquid cessisset, cum eo simul regno protinus cedendum esse* affirmabant. *Neque enim Romanos pecuniâ aut agro egere: sed hoc scire, quum omnia humana, tum maxima quæque & regna & imperia sub casibus multis esse.* 1 *Carthaginiensium opes fregisse sese, & cervicibus eorum præpotentem finitimum regem imposuisse: Antiochum progeniemque ejus* 2 *ultra juga Tauri remotum. Unum esse Macedoniæ regnum, & regione propinquum, & quod,* 3 *sicubi populus Romanus sua fortuna labet, antiquos animos regibus suis videatur posse facere. Dum integræ res* [sint, cogitare] *apud animum suum Persea debere, utrùm singula concedendo, nudatus ad extremum opibus extorrisque regno, Samothraciam aliamve quam insulam petere ab Romanis, ubi privatus superstes regno suo in contemptu atque inopia consenescat, malit; an armatus vindex fortunæ dignitatisque suæ, ita ut viro forti dignum sit, patiatur quodcumque casus belli tulerit; aut victor liberet Orbem terrarum ab imperio Romano. Non esse admirabilius Romanos Græciâ pelli, quàm Annibalem Italiâ pulsum esse. Neque hercule videre, quî conveniat, fratri affectanti per injuriam regnum summâ vi restitisse; alienigenis bene parto eo cedere.*

U.c. 581.
A.C. 171.

1 *Carthaginiensium opes fregisse sese*] Vox *sese* redundat.

2 *Ultra juga Tauri remotum.*] Hîc quoque, ut c. 42, suprà, magis placeret *emotum.*

3 *Sicubi populus Romanus sua fortuna labet*] Rectè videtur emendare Clericus, *Sicubi populo Romano sua fortuna labet.*

U.c.581. 4 *Postremò ita bello & pace quæri, ut inter om-*
a.C.171. *nes conveniat, nec turpius quidquam esse, quàm sine certamine cessisse regno; nec præclarius quicquam, quàm pro dignitate ac majestate omnem fortunam expertum esse.*

LI. Pellæ, in vetere regia Macedonum, hoc consilium erat. *Geramus ergo*, inquit, *diis bene juvantibus, quando ita videtur, bellum*: litterisque circa præfectos dimissis, Citium (Macedoniæ oppidum est) copias omnes contrahit; ipse centum hostiis sacrificio regaliter 5 Minervæ, quam vocant Alcidem, confecto, cum purpuratorum & satellitum manu profectus Citium est; eò jam omnes Macedonum externorumque auxiliorum convenerant copiæ. Castra ante urbem ponit, omnesque armatos 6 in campo struxit. 7 Summa omnium quadraginta millia armata fuere: quorum pars ferme dimi-

4 *Postremò ita bello & pace quæri*] Locus corruptus: cujus sensum ægre, verba nullomodo assequi nos posse speramus. Ceterùm ex particulis *ita... ut* videtur inferri posse, aliquid priore membro dictum fuisse, quod aliquatenus adversaretur iis quæ in secundo membro dicuntur: prorsus quasi priori membro præfixum esset τὸ *quamvis*, alteri *tamen*. Itaque suspicamur hanc fuisse Livii mentem, ut significare voluerit, ita potiorem esse bello pacem, *ut* tamen *inter omnes conveniat, &c.*

5 *Minervæ, quam vocant Alciden*] Probabilis videtur Turnebi conjectura, qui legit *Alcidemum*, id est, populi robur. In hanc mentem eum deduxerunt alia quædam Minervæ cognomina huic affinia, ut *Λαόσσας*, populi salus, *Ἀλκιμάχη*, fortiter pugnans.

6 *In campo struxit*] Melius videretur *instruxit*.

7 *Summa omnium*] Vel hìc intelligendi sunt soli pedites, vel numerus malè conceptus est, legendumque *quadraginta tria millia*. Vid. hoc ipso capite versùs finem.

dia phalangitæ erant. Hippias Berœæus præerat. Delecta deinde & viribus & robore ætatis, ex omni Cetratorum numero, duo erant agemata: 8 hanc ipsi legionem vocabant. Præfectos habebant Leonatum & Thrasippum 9 Eulyestas. Ceterorum Cetratorum trium ferme millium hominum dux erat Antiphilus Edessæus. Pæones, & ex 1 Parorea & Parstrymonia, (sunt autem ea loca subjecta Thraciæ) & Agrianes, admistis etiam 2 Thracibus incolis, trium millium ferme & ipsi expleverunt numerum. Armaverat contraxeratque eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Asclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintiis tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant. Cretensium par penè numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarneum & Syllum Gnossium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, misto generi hominum, præerat. Regii is generis ferebatur: exsul damnatus frequenti concilio Achæorum, litteris ad Persea deprensis. Ætolorum & Bœotorum, qui non explebant plus quàm quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mistis tot populorum, tot gentium auxiliis, duodecim millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat

U.c. 581. a. C. 171. *Copiæ Persei.*

8 *Hanc ipsi legionem vocabant*] Verisimile non est usos esse Græcos vocabulo Romano. Itaque sensus esse debet: quæ apud nos Romanos legio, id illis agema est.

9 *Eulyestas*] Lege vel, *Elymiotas*, vel *Lyncestas*.

1 *Parorea*] Hoc nomen ex vi vocabuli exprimit regionem montibus propinquam. *Parstrymonia* regio est ad Strymonem fluvium.

2 *Thracibus incolis*] Thracibus qui in Agrianam regionem transierant, ibique habitabant.

U.c.581 a.C.171. tria millia. Venerat eódem Cotys Seuthæ filius; rex gentis Odrysarum, cum mille delectis equitibus, pari ferme peditum numero. Summa totius exercitûs triginta novem millia peditum erant, quatuor equitum. Satis constabat, 3 secundùm eum exercitum, quem Magnus Alexander in Asiam trajecit, numquam ullius Macedonum regis copias tantas fuisse. Sextus & vicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat; per id omne tempus quieta Macedonia, & progeniem ediderat, cujus magna pars matura militiæ esset, & levibus bellis Thracum accolarum, quæ exercerent magis, quàm fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatum Philippo primò, deinde & Persi Romanum bellum, omnia ut instructa parataque essent, effecerat.

LII. Mota parumper acies, 4 non justo decursu tamen, ne stetisse tantùm in armis viderentur: armatosque, sicut erant, ad concio-

3 *Secundùm eum exercitum quem Magnus Alexander*] Ita loquitur Livius, quasi Alexandri exercitus Persei copias vel superasset numero, vel certè æquasset. Constat tamen ex scriptorum omnium consensu, ipsum illum exercitum Orbis domitorem minus militum habuisse, quàm quot secum Perseus ducebat. Plutarcho auctore in Alexandro, copiarum ejus numerum qui maximum edidere, tradunt fuisse quatuor & triginta millium peditum, equitum quatuor. Justinus, l. XI, c. 6, triginta duo ei peditum millia tribuit, quatuor millia & quingentos equites: quam sententiam videtur ipse sequutus esse Livius, l. IX, c. 19.

4 *Non justo decursu tamen, ne stetisse tantùm*] Transpone: *non justo decursu tamen; tantùm, ne stetisse in armis viderentur.* Non decurrerunt planè: id tantùm edidere motûs, quod necesse erat ut non stetisse in armis omninò quieti viderentur.

nem vocavit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos: quorum major Philippus, naturâ frater, adoptione filius; minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum: 5 injuriam populi Romani in patrem seque commemoravit: *Illum omnibus indignitatibus compulsum ad rebellandum, inter apparatum belli fato oppressum. Ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ urbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciem reconciliandæ pacis extractam hiemem, ut tempus ad comparandum haberent. Consulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ* [singulæ sena millia peditum &] *trecenos equites habeant, & pari ferme numero sociorum peditum equitumque. Eò ut accedant regum auxilia Eumenis & Masinissæ, non plus septem millia peditum, duo equitum, futura. Auditis hostium copiis, respicerent suum ipsi exercitum, quantùm numero, quantùm genere militum præstarent tironibus raptim ad id bellum conscriptis, ipsi a pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti atque durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas, Gallosque, ferocissimas gentium. Arma illos habere ea, quæ sibi quisque paraverit pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui curâ & impensâ facta. Commeatum illis quum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentum, præter reditus metallorum, in decem annos sepofuisse. Omnia, quæ deorum indulgentiâ, quæ regiâ curâ præparanda fuerant, plena cumulataque habere Macedonas. Animum habendum esse, quem habuerint*

U.c. 581. a.C. 171.

Oratio Persei ad milites.

5 *Injuriam populi Romani*] Magis placeret *injurias*. Libro II, c. 38. *Veteres populi Romani injurias, cladesque gentis Volscorum.*

U.c.581. a.C.171. *majores eorum: qui Europâ omni domitâ, transgressi in Asiam, incognitum famæ aperuerint armis Orbem terrarum: nec antè vincere desierint, quàm 6 Rubro mari inclusis quod vincerent defuerit. At, hercule, nunc non de ultimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunam indixisse. Cum patre suo gerentes bellum Romanos, 7 speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulum; nunc propalam Macedoniam in servitutem petere: ne rex vicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda superbis dominis esse cum rege regnoque, si absistere bello & facere imperata velint.*

LIII. Quum per omnem orationem satis frequenti assensu succlamatum esset; tum verò ea vociferatio, simul indignantium minitantiumque, partim jubentium bonum animum habere regem, exorta est, ut finem dicendi faceret; tantùm jussis ad iter parari, *jam enim dici movere castra ab Nymphæo Romanos*, concione dimissâ, ad audiendas legationes civitatum Macedoniæ se contulit. Venerant autem ad pecunias, pro facultatibus quæque suis, & frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remissum omnibus; satis regios apparatus ad ea dictum sufficere; vehicula tantùm imperata, ut tormenta, telorumque missilium ingentem vim præparatam, bellicumque aliud instrumentum veherent. Profectus inde toto exercitu, Eordeam petens, ad Begorritem quem vocant lacum positis castris, postero die in Elimeam ad Haliacmona fluvium

Macedoniæ civitates pecuniam offerunt.

6 *Rubro mari*] Id est, Indico. Veteres Rubri maris nomine non intelligebant solummodo Arabicum sinum, cui nunc soli hæc appellatio remansit, sed & Persicum sinum, atque etiam Indicum mare.

7 *Speciosum... tulisse titulum*] Meliùs *prætulisse*.

processit. Deinde saltu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descendit 8 ad (Tripolim vocant) Azorum, Pythium, & Dolichen incolentes. Hæc tria oppida paulisper cunctata, qui obsides Larissæis dederant, victa tamen præsenti metu, in deditionem concesserunt. Benignè his appellatis, haud dubius Perrhæbos quoque idem facturos, 9 urbem, nihil cunctatis qui incolebant, primo adventu recipit. 1 Cyretias oppugnare coactus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, 2 in deditionem omnes ante noctem accepit.

U. c. 581. a. C. 171. *It in Thessaliam.*

LIV. Mylæ, proximum oppidum, ita munitum ut inexsuperabilis munimenti spes incolas ferociores faceret, non portas claudere regi satis habuerunt, sed 3 probris quoque in ipsum Macedonasque procacibus jaculati sunt; quæ res quum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad

8 *Ad (Tripolim vocant) Azorum... incolentes*] Ad incolentes Azorum, Pythium, & Dolichen, quam quidem regionem Tripolim vocant. *Tripolis* vox Græca est, indicans regiunculam tribus oppidis habitatam.

9 *Urbem, nihil cunctatis*] Patet excidisse nomen urbis.

1 *Cyretias oppugnare coactus*] Urbem in Perrhæbis Perseus primo adventu receperat. At non eâdem facilitate Cyretiis potitus est. Eas oppugnare est coactus, atque etiam primo die repulsus est.

2 *In deditionem omnes ante noctem accepit*] Vox *omnes* nullum hìc locum habet, & videtur recidenda.

3 *Probris... jaculati sunt*] Gronovius observat usitatiùs dici *jaculari aliquid*, vel pro scopo, ut *Dexterâ sacras jaculatus arces*; vel pro telo, ut *jaculatus puppibus ignes*. Itaque legit vel *probra... jaculati sunt*, vel, si utique *probris* retineatur, *joculati*.

U.c.581. a.C.171. tuendos sese acriùs accendit. Itaque per triduum ingentibus utrimque animis & oppugnatæ sunt, & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum invicem prælium haud difficulter succedebat : oppidanos diem noctem eosdem tuentes mœnia, non vulnera modò, sed etiam vigiliæ & continens labor conficiebat. Quarto die quum & scalæ undique ad muros erigerentur, & porta vi majore oppugnaretur; oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinam in hostes faciunt ; quæ quum iræ magis inconsultæ, quàm veræ fiduciæ virium esset, pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt : fugientesque per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta est ; libera quoque corpora, quæ cædibus superfuerunt, venumdata. Diruto magna ex parte & incenso oppido profectus, ad Phalannam castra movit : inde postero die Gyrtonem pervenit. Quò quum T. Minucium Rufum, & Hippiam, Thessalorum prætorem, cum præsidio intrasse accepisset, ne tentatâ quidem oppugnatione, prætergressus, Elatiam & Gonnum, perculsis inopinato adventu oppidanis, recepit. Utraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe adeunt, magis Gonnus ; itaque & firmiore id præsidio tutum equitum peditumque, ad hoc, fossâ triplici ac vallo munitum, reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, opperiri ibi hostium adventum statuit : simul & frumentari passim exercitum jubet in subjecto hostium agro ; namque Sycurium est sub radicibus Ossæ montis ; quà in meridiem vergit, subjectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atque Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas, & copia, pluribus circumjectis fontibus, perennium aquarum.

LV. Consul Romanus per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primò per Epirum habuit; deinde, postquam in Athamaniam est transgressus, asperi ac prope invii soli, cum ingenti difficultate parvis itineribus ægre Gomphos pervenit; cui si vexatis hominibus equisque tironem exercitum ducenti acie instructâ & loco suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt, magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine ventum est, præter gaudium periculosi saltûs superati, contemptus quoque hostium, adeo ignorantium opportunitates suas, accessit. Sacrificio rite perfecto, consul, & frumento dato militibus, paucos ad requiem jumentorum hominumque moratus dies, quum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastarique sociorum agros, satis jam refectum militem ad Larissam ducit. Inde quum tria millia ferme abesset a Tripoli (Sceam vocant) super Peneum amnem posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem navibus accessit cum Attalo atque Athenæo fratribus, Philætero fratre relicto Pergami ad tutelam regni; inde cum Attalo & quatuor millibus peditum, mille equitum, ad consulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eódem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis convenerunt, quorum pleraque (adeo parva erant) in oblivionem adducta. Apolloniatæ trecentos equites, centum pedites miserunt. Ætolorum 4 alæ unius instar, quantum in tota gente equitum erat, venerant:

U.c.581. a C.171. *Cos. ad regem vadit.*

Eumenis adventus.

4 *Alæ unius instar*] Ex vi verborum, imago ac species unius alæ: id est, una propemodum ala. *Ala* apud Romanos trecentorum ferme equitum erat.

U.c.581. a.C.171. & 5 Thessalorum omnis equitatus separatu[s] erat; non plus quàm trecenti erant equites i[n] castris Romanis. Achæi juventutis suæ, Cretic[o] maximè armatu, ad mille dederunt.

Lucretius Pr. in Bœotia.

LVI. Sub idem tempus & C. Lucretiu[s] prætor, qui navibus præerat ad Cephalleniam M. Lucretio fratre cum classe 6 super Malean[i] Chalcidem jusso petere, ipse triremem conscendit, sinum Corinthium petens, ad præoccupandas in Bœotia res: tardior ei navigati[o] propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adveniens, quum a P. Lentul[o] Haliartum oppugnari audisset, nuntium, prætoris verbis, qui abscedere eum inde juberet, misit. Bœotorum juventute, quæ pars cum Romanis stabat, eam rem aggressus legatus, a mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri novæ obsidioni dedit; namque extemplo M. Lucretius cum exercitu navali, decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum, qui sub Athenæo erant, Haliartum circumsedit: parantibusque jam oppugnare, supervenit a Creusa prætor. Ad idem ferè tempus & ab sociis naves Chalcidem convenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rhodiæ quadriremes. Prætor, quia nusquam erat maritimum bellum, remisit sociis. Et Q. Marcius Chalcidem navibus venit, Alope captâ, Larisâ quæ Cremaste dicitur, oppugnatâ. Quum hic status

5 *Thessalorum omnis equitatus separatus erat*] Huc illuc sparsus: quia nempe, quum in Thessalia bellum gereretur, per omnem regionem distribuerant sese, ut varias ejus partes adversùs præsentem hostem tuerentur.

6 *Super Maleam*] Superando Maleam promontorium.

in Bœotia esset, Perseus quum ad Sycurium (sicut antè dictum est) stativa haberet, frumento undique circà ex agris convecto, ad vastandum agrum Pheræorum misit: ratus ad juvandas sociorum urbes longiùs ab castris abstractos deprehendi Romanos posse. Quos quum eo tumultu nihil motos animadvertisset, 7 prædam quidem, præterquam hominum, (pecora autem maximè omnis generis fuere) divisit ad epulandum militibus. U.c.581. a.C.171.

LVII. Sub idem deinde tempus consilium & consul & rex habuerunt, unde bellum ordirentur. 8 Regis creverunt animi vastatione concessâ sibi ab hoste Pheræi agri; itaque eundum inde ad castra, nec dandum ultra spatium cunctandi, censebat. Et Romani censebant, cunctationem suam infamem apud socios esse, maximopere indignè ferentes non latam Pheræis opem. Consultantibus quid agerent (aderant autem Eumenes & Attalus in consilio) trepidus nuntius affert, hostem magno agmine adesse. Consilio dimisso, signum extemplo datur, ut arma capiant. Interim placet ex regiis auxiliis centum equites & parem numerum jaculatorum peditum exire. Perseus horâ ferme diei quartâ, quum paulo plus mille passus abesset a castris Romanis, consistere signa peditum jussit; 9 prægressus ipsè cum equitibus ac levi armatura, & Cotys cum eo, ducesque aliorum auxiliorum præcesserunt. Minus quingentos passus ab castris aberant, quum in con-

Perseus in Romanos ducit.

7 *Prædam quidem*] Vacat particula *quidem*. Gronovius suspicatur legendum, *prædæ quod erat.*

8 *Regis creverunt animi*] Magis placeret: *Regi creverant animi.*

9 *Prægressus ipse... & Cotys cum eo ducesque.... præcesserunt*] Manifestum est vacare ultimam vocem.

U.c.581. a.C.171. ſpectu fuere hoſtium equites: duæ alæ erant, magna ex parte Gallorum, (Caſſignatus præerat) & levis armaturæ centum ferè & quinquaginta, Myſi aut Cretenſes. Conſtitit rex incertus quantum eſſet hoſtium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretenſium cohortibus & Thracum, miſit. *Equeſtre prælium.* Prælium, quum pares numero eſſent, neque ab hac aut illa parte nova auxilia ſubvenirent, incertâ victoriâ finitum eſt. Eumenis ferme triginta interfecti: inter quos Caſſignatus dux Gallorum cecidit. Et tunc quidem Perſeus ad Sycurium copias reduxit; poſtero die circa eamdem horam in eumdem locum rex copias admovit, plauſtris cum aqua ſequentibus; nam duodecim millium paſſuum via omnis ſine aqua, & plurimi pulveris erat: affectoſque ſiti, ſi 1 primo in conſpectu dimicaſſent, pugnaturos fuiſſe apparebat. Quum Romani quieſſent, ſtationibus etiam intra vallum reductis, regii quoque in caſtra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, ſperantes fore ut Romani equites abeuntium noviſſimum agmen aggrederentur: inde certamine orto, quum longiùs a caſtris eos elicuiſſent, facilè, ubiubi eſſent, ſe, qui equitatu & levi armaturâ plus poſſent, converſuros aciem.

LVIII. Poſtquam inceptum non ſuccedebat, caſtra propiùs hoſtem movit rex, & a quinque millibus paſſuum communiit; inde luce primâ in eodem quo ſolebat loco peditum acie inſtructâ, equitatum omnem levemque arma-

1 *Primo in conſpectu*] Statim atque hoſtis conſpectus erat. Ad pugnam die proximè præcedenti affecti ſiti veniſſent, ſi ſtatim atque conſpexerant hoſtem dimicaſſent. Ceterùm non explicat Livius, cur aut unde ſitim, intervallo facto, levarint.

uram ad castra hostium ducit. Visus & plurium & propior solito pulvis, trepidationem in castris Romanis fecit. Et primò vix creditum nuntianti est, quia prioribus continuis diebus numquam ante horam quartam hostis apparuerat: tum solis ortus erat. Deinde, ut plurium clamore & cursu a portis dubitatio exempta est, tumultus ingens oboritur: tribuni præfectique, & centuriones, in prætorium; miles ad sua quisque tentoria discurrit. Minùs quingentos passus a vallo instruxerat Perseus suos, circa tumulum quem Callicinum vocant. Lævo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis: equitum ordines levis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites: intermisti turmis eorum Cretenses. 2 Huic armaturæ Milo Berœæus, equitibus & summæ partis ejus Meno Antigonensis præerat. 3 Proximi cornibus constiterant regii equites, & mistum genus, delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonensis his & Pæoniæ præfectus Didas erant præpositi. Medius omnium rex erat; circa eum 4 agema quod vocant, equitumque 5 sacræ

U.c.581. A.C. 171. *Perseus equitatum omnem ad castra hostium ducit.*

2 *Huic armaturæ*] Milo, sive Midon, sic enim olim hìc legebatur, præerat levi armaturæ Cretensium. Equitibus præerat Meno Antigonensis, & insuper summam imperii in hac parte, id est, in dextro cornu, habebat.

3 *Proximi cornibus*] Intellige hos locatos fuisse inter cornua & mediam aciem, in qua rex erat.

4 *Agema*] Sic vocavit Livius, l. XXXVII, c. 40. alam mille equitum: suprà c. 51, pedestrem manum, cetratorum nempe legionem. Hinc patet *agema* selectam manum esse sive equitum, sive peditum. Hìc potiùs equites intelligendi videntur. Pugna enim de quâ agitur, planè equestris fuit; nec pedites habuit, nisi leviter armatos.

5 *Sacræ alæ*] Vid. not.

U.c.581. a.C.171. alæ. Ante se statuit funditores jaculatoresque: quadringentorum manus utraque numerum expleverat. Ionem Thessalonicensem & Timanora Dolopem iis præfecit. Sic regii constiterant. *Consulis acies.* Consul intra vallum peditum acie instructâ, & ipse equitatum omnem cum levi armatura emisit; pro vallo instructi sunt. Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus consulis frater cum omni Italico equitatu, velitibus intermistis: sinistro M. Valerius Lævinus sociorum ex Græcis populis equites habebat, ejusdem gentis levem armaturam. Mediam autem aciem, 6 cum delectis equitibus extraordinariis, tenebat Q. Mucius; ducenti equites Galli ante signa horum instructi, & de auxiliis Eumenis Cyrtiorum gentis trecenti. Thessali quadringenti equites parvo intervallo 7 super lævum cornu locati. Eumenes rex Attalusque, cum omni manu sua, ab tergo inter postremam aciem ac vallum steterunt.

1, ad c. 66, infrà.

6 *Cum delectis equitibus extraordinariis*] Qui sint equites *extraordinarii*, explicavimus ad lib. XXVII, c. 12. Ceterùm vox *delectis* hîc suspecta nobis est. Neque enim *extraordinarii* equites tam multi erant, ut pars eorum sufficeret ad tuendam mediam aciem. Itaque vox *delectis* videtur eradenda esse, tamquam apposita ab aliquo, qui exponere voluerit sensum vocis *extraordinariis*. Nisi fortè legendum est, *cum delectis equitibus & extraordinariis*. Docet enim Polybius, l. VI, morem fuisse, ut ex equitibus extraordinariis rursum aliqui deligerentur, quos vocat ipse ἐπιλέκτων ἀπολέκτους, *ex extraordinariis delectos*, qui semper in castris, in agmine, consulibus præstò essent. Hos igitur poterimus hîc intelligere, si adjiciamus particulam *&*: sicque & mitior, & fortasse verior erit emendatio.

7 *Super lævum cornu*] Ultra lævum cornu, in subsidiis: quod disertis verbis exprimitur in ipsius pugnæ narratione.

LIX. In hunc modum maximè instructæ U.c.581.
acies, par ferme utrimque numerus equitum a.C.171.
ac levis armaturæ, concurrunt; a funditoribus jaculatoribusque, qui præcesserunt, prælio orto. Primi omnium Thraces, haud secus quàm diu claustris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerunt: ut usu belli & ingenio impavida gens turbaretur; gladiis hastas petere pedites, nunc succidere crura equis, nunc ilia suffodere. 8 Perseus in mediam invectus aciem, Græcos primo impetu avertit: quibus quum gravis ab tergo instaret hostis, Thessalorum equitatus, qui a lævo cornu brevi spatio disjunctus in subsidiis fuerat, extra concursum primò spectator certaminis, deinde inclinatâ re, maximo usui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxiliis adjunxerunt, & cum eo tutum inter ordines suos receptum sociis fugâ dissipatis dabant, &, quum minùs conferti hostes instarent, progredi etiam ausi multos fugientium obvios exceperunt. Nec 9 regii, sparsi jam ipsi passim sequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conserere audebant. 1 Quum, victor equestri prælio rex parvo mo-

Prælium.

Rex equestri prælio victor.

8 *Perseus in mediam invectus aciem, Græcos.... avertit*] Græci non tenebant mediam consulis aciem, sed lævum cornu. Itaque, si nihil hîc peccavit librariorum incuria, necesse est ut Perseus intelligatur, post tentatam mediam hostium aciem, invectus esse in lævum cornu.

9 *Regii, sparsi jam ipsi*] Macedones, qui & ipsi, dum sequuntur fugientes, ordines solverant.

1 *Quum, victor equestri prælio rex... si adjuvisset, debellatum esset*] Potest quidem exponi: Quum debellatum esset, si rex, qui victor jam equestri prælio erat, parvo momento adjuvisset. Mallemus tamen *debellaturus esset.*

U.c.581. mento si adjuvisset, debellatum esset; oppor-
a.C.171. tunè 2 adhortanti supervenit phalanx, quam suâ sponte, ne audaci cœpto deessent, Hippias & Leonatus raptim adduxerant, postquam prospere pugnasse equitem acceperunt. Fluctuante rege inter spem metumque tantæ rei conandæ, Cretensis Evander, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis usus erat, postquam 3 agmen impeditum venientium sub signis vidit, ad regem accurrit, & monere instituit, *Ne elatus felicitate summam rerum temere in non necessariam aleam daret. Si contentus bene re gestâ quiesset eo die, vel pacis honestæ conditionem habiturum, vel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur, si bellare mallet.*
Receptui canit. In hoc consilium pronior erat animus regis. Itaque collaudato Evandro, signa referri, peditumque agmen redire in castra jubet, equitibus receptui canere. Cecidere eo die ab Romanis ducenti equites, duo millia haud minus peditum: capti ferme ducenti equites; ex regiis autem viginti equites, quadraginta pedites interfecti.

LX. Postquàm rediere in castra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum insolens lætitia eminebat: cum cantu enim 4 superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia tantùm ex malè gesta re,

2 *Adhortanti*] Si adhortabatur suos Perseus ad peragendam victoriam, cur igitur tam bonâ occasione segniter usus est? An legemus, *adhuc stanti?* necdum receptui canere jubenti, quod paulo post fecit.

3 *Agmen impeditum*] De phalange sermo est: quæ cur *impedita* dicatur, nihil est causæ. Lege *agmen peditum.* Paulo post de eadem phalange: *peditumque agmen redire in castra jubet.*

4 *Superfixa capita*] Videtur excidisse *hastis*, aut aliud teli nomen.

sed

ſed pavor etiam erat, ne extemplo caſtra hoſtis aggrederetur. Eumenes ſuadere, ut trans Peneum transferret caſtra: ut pro munimento amnem haberet, dum perculſi milites animos colligerent. Conſul moveri flagitio timoris fatendi; victus tamen ratione, ſilentio noctis tranſductis copiis, caſtra in ulteriore ripa communit. Rex poſtero die ad laceſſendos prælio hoſtes progreſſus, poſtquam trans amnem in tuto poſita caſtra animadvertit, fatebatur quidem peccatum, quòd pridie non inſtitiſſet victis: *Sed aliquanto majorem culpam eſſe, quòd nocte foret ceſſatum; nam, ut neminem alium ſuorum moveret, levi armaturâ immiſſâ, trepidantium in tranſitu fluminis hoſtium deleri magna ex parte copias potuiſſe.* Romanis quidem præſens pavor demptus erat, in tuto caſtra habentibus: damnum inter cetera præcipuè famæ movebat. Et in conſilio apud conſulem pro ſe quiſque in Ætolos conferebant cauſam: *Ab iis fugæ terroriſque principium ortum; ſequutos pavorem Ætolorum & ceteros ſocios Græcorum populorum.* Quinque principes Ætolorum primi terga vertentes conſpecti dicebantur. Theſſali pro concione laudati, duceſque eorum etiam virtutis cauſâ donati.

U.c.581. a.C.171. *Coſ. trans Peneum caſtra transfert.*

LXI. Ad regem ſpolia cæſorum hoſtium referebantur; dona ex his, aliis arma inſignia, aliis equos, quibuſdam captivos dono dabat: ſcuta erant ſupra mille quingenta, loricæ thoraceſque 6 mille amplius ſummam explebant: galearum gladiorumque & miſſilium omnis generis major aliquanto numerus. Hæc per ſe ampla pleraque, multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu habuit. *Præju-*

Perſeus ſuos donat.

6 *Mille amplius ſummam*] Sic procedit oratio: Loricæ thoraceſque explebant ſummam *mille* thoracum loricarumque, & amplius.

U.c.581 a.C.171 *dicatum eventum belli habetis. Meliorem partem hostium, equitatum Romanum, quo invictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis principes juventutis, equites seminarium senatûs: inde lectos in Patrum numerum consules, inde imperatores creant; horum spolia paulo antè divisimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis: quæ nocturnâ fugâ vobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleverunt. Sed facilius nobis sequentibus victos Peneum superare erit, quàm illis trepidantibus fuit; transgressique extemplo castra oppugnabimus, quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut, si acie decernere volent, eumdem pugnæ pedestris eventum exspectate, qui equitum in certamine fuerit.* Et qui vicerant alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes, 7 ante ora sua audivere, ex eo quod acciderat spem futuri præcipientes: & pedites alienâ gloriâ accensi, præcipuè qui Macedonum phalangis erant, sibi quoque & navandæ regi operæ, & similem gloriam ex hoste pariendi, occasionem optabant. Concione dimissâ, postero die profectus inde ad Mopsium posuit castra; tumulus hic inter Tempe & Larissam medius est. Romani non abscedentes ab ripa Penei transtulerunt in locum tutiorem castra. Eò Misagenes Numida venit cum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus & viginti.

LXII. Per eos dies consilium habenti regi de summa (re), quum jam consedisset ferocia ab re bene gesta, ausi sunt quidam amicorum consilium dare, ut secundâ fortunâ 8 in conditionem honestæ pacis uteretur potiùs, quàm spe

7 *Ante ora sua*] Lege *gerentes, facinora*, vel *decora sua audivere.*

8 *In conditionem*] Ut honestæ pacis conditio impetraretur.

vanâ evectus in casum irrevocabilem se daret. *Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis & meritò felicis esse. Mitteret ad consulem, qui fœdus in easdem leges renovarent, quibus Philippus pater ejus pacem a T. Quintio victore accepisset. Neque finiri bellum magnificentiùs posse quàm a tam memorabili pugna; neque spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quàm quæ perculsos adverso prælio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quòd si Romani tum quoque, insitâ pertinaciâ, æqua aspernarentur; deos hominesque, & moderationis Persei, & illorum pervicacis superbiæ, futuros testes.* Numquam ab talibus consiliis abhorrebat regis animus. Itaque plurium assensu comprobata est sententia. Legati ad consulem missi, adhibito frequenti consilio, auditi sunt. *Pacem petere: vectigal, quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Romanis* 9 pollicentes; *urbibus, agris locisque, quibus Philippus cessisset, cessurum & ipsum.* Hæc legati. Summotis his, quum consultarent, Romana constantia vicit in consilio. Ita tum mos erat, in adversis vultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis. Responderi placuit, *Ita pacem dari, si de summa rerum liberum senatui permittat rex de se deque universa Macedonia statuendi jus.* Hæc quum renuntiassent legati, miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum esse: & plerique vetare ampliùs mentionem pacis facere: *ultrò mox quæsituros quod oblatum fastidiant.* Perseus hanc ipsam superbiam, quippe ex fiducia virium esse, timere: & summam pecuniæ augens, si pretio pacem emere posset, non destitit ani-

U.c.581. a.C.171.

Perseus pacem petit.

Frustra.

9 *pollicentes*] Illud verbum vacat, & potest deleri.

U.c.581 a.C.171 mum consulis tentare. Postquam nihil ex eo quod primò responderat mutabat, desperatâ pace, ad Sycurium, unde profectus erat, rediit, belli casum de integro tentaturus.

Græci favent Perseo. LXIII. Fama equestris pugnæ, vulgata per Græciam, nudavit voluntates hominum; non enim solùm qui partis Macedonum erant, sed plerique ingentibus Romanorum obligati beneficiis, 1 quidam vim superbiamque experti, læti eam famam accepere: non ob aliam caussam quàm pravo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur, deteriori atque infirmiori favendi. Eodem tempore in Bœotia *Haliarti oppugnatio.* summâ vi Haliartum Lucretius prætor oppugnarat: & quamquam nec habebant externa auxilia obsessi, præter Coroneorum juniores, qui primâ obsidione mœnia intraverant, neque sperabant; tamen ipsi animis magis quàm viribus resistebant; nam & eruptiones in opera crebrò faciebant; & arietem admotum, libramento plumbi gravatum ad terram urgebant: 2 &, si quâ declinarent, qui agebant, ictum, pro diruto muro novum tumultuario opere, raptim ex ipsa ruinæ strage congestis saxis, exstruebant. Quum operibus oppugnatio lentior esset, scalas per manipulos dividi prætor jussit, ut coronâ undique mœnia aggressurus: eo magis suffecturam ad id multitudinem ratus, quòd, quâ parte palus urbem cingit, nec attinebat

1 *Quidam vim superbiamque experti*] Adde *Macedonum*: vel, si malueris, *Persei*, aut *regis*. Hìc enim Livius loquitur de iis quos Perseo favisse mirum videri debeat. Nec verò ille in Romanos tam asperis verbis uteretur.

2 *Et, si quâ declinarent, qui agebant, ictum*] Et, si quà declinarent ictum molis illius plumbeæ, qui agebant arietem, ac proinde aliquam muri partem proruerent....

oppugnari, nec poterat. Ipſe ab ea parte quâ duæ turres, quodque inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum admovit; ut eodem tempore quo ipſe tranſcendere ruinas conaretur, concurſu adversùs ſe oppidanorum facto, ſcalis vacua defenſoribus mœnia capi parte aliquâ poſſent. Haud ſegniter oppidani vim ejus arcere parant; nam ſuper ſtratum ruinis locum faſcibus aridis ſarmentorum injectis, ſtantes cum ardentibus facibus accenſuros ea ſe ſæpe minabantur, ut incendio interſepti ab hoſte, ſpatium ad objiciendum interiorem murum haberent. Quod inceptum eorum fors impediit: nam tantus repentè effuſus eſt imber, ut nec accendi facilè pateretur, & exſtingueret accenſa. Itaque & tranſitus per diſtracta fumantia virgulta patuit; & in unius loci præſidium omnibus verſis, mœnia quoque pluribus ſimul partibus ſcalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis, ſeniores impubereſque, quos caſus obvios obtulit, paſſim cæſi: armati in arcem confugerunt: & poſtero die, quum ſpei nihil ſupereſſet, deditione factâ, ſub corona venierunt: fuerunt autem duo millia ferme & quingenti: ornamenta urbis, ſtatuæ, & tabulæ pictæ, & quicquid pretioſæ prædæ fuit, ad naves delatum: urbs diruta a fundamentis. 3 Inde Thebas ductus exercitus: quibus ſine certamine receptis, urbem tradidit exſu- U.c 581. a.C.171.

3 *Inde Thebas ductus exercitus*] Atqui ſuprà c. 44, Thebani memorantur decreviſſe ut tolleretur regia ſocietas, & fideì legatorum Romanorum civitatem commendaviſſe: &c. 46, tentati a Perſeo, nihil moti ſunt. Vel igitur hîc alicujus alterius civitatis nomen poſuerat Livius, vel aliquid omiſit de Thebanis, unde noſſe poſſemus, cur adversùs eos Romanus exercitus ducatur.

U.c.581 libus, & qui Romanorum partis erant: adversæ a.C.171. factionis hominum, fautorumque regis ac Macedonum, 4 familias sub corona vendidit; his gestis in Bœotia, ad mare ac naves rediit.

Perseus frustra castra Romana incendere vult.

LXIV. Quum hæc in Bœotia gererentur, Perseus ad Sycurium stativa dierum aliquot habuit. Ubi quum audisset, raptim Romanos circà ex agris demessum frumentum convehere, deinde ante sua quemque tentoria spicas falcibus desecantem, quo purius frumentum tereret, ingentes acervos per tota castra stramentorum fecisse; ratus incendio opportuna esse, faces, tædamque, & malleolos stuppa illitos pice parari jubet, atque ita mediâ nocte profectus, ut primâ luce aggressus falleret: nequicquam. Primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo ceteros exciverunt: signumque datum est arma extemplo capiendi: simulque in vallo, ad portas, miles instructus erat, & intentus propugnationi castrorum. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri jussit; ipse cum equitatu & levi armatura substitit ad agmen cogendum, ratus, id quod accidit, insequuturos ad extrema ab tergo carpenda hostes. Breve certamen levis armaturæ maximè cum procursatoribus fuit; equites peditesque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circà segetibus, Romani ad Crannonium intactum agrum castra movent. Ibi quum securi, & propter castrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Crannona est, stativa haberent; repentè primâ luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum levi armatura visus ingentem

4 *Familias*] Servos & bona. Vid. not. 5, ad l. III, c. 55, suprà.

tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant : peditum agmen sub lucem reliquerant in proxima planitie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos : qui postquam nihil movebant, equitem mittit, qui pedites referre ad Sycurium signa juberet ; ipse mox insequutus. Romani equites modico intervallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos invadere possent, postquam confertos abire, signa atque ordines servantes, viderunt, & ipsi in castra redeunt. U.c.581. a.C.171.

LXV. Inde offensus longinquitate itineris rex, ad Mopsium castra movit ; & Romani, demessis Crannonis segetibus, in Phalannæum agrum transeunt. Ibi quum ex transfuga cognosset rex, sine ullo armato præsidio passim vagantes per agros Romanos metere ; cum mille equitibus, duobus millibus Thracum & Cretensium profectus, quum, quantùm accelerare poterat, effuso agmine issent, improvisò aggressus est Romanos ; juncta vehicula, pleraque onusta, mille admodum capiuntur, sexcenti ferme homines. Prædam custodiendam ducendamque in castra trecentis Cretensium dedit ; ipse revocato ab effusa cæde equite, & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompeius tribunus militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium adventu in propinquum tumulum recepit : loci se præsidio, quia numero & viribus impar erat, defensurus. Ibi quum in orbem milites coëgisset, ut densatis scutis ab jactu sagittarum & jaculorum sese tuerentur ; Perseus circumdato armatis tumulo, alios adscensum undique tentare jubet & cominus prælium conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps Ro-

L. Pompeii & militum ejus fortitudo.

U.c.581 a.C.171. manos terror circumstabat; nam neque conferti pugnare, propter eos qui adscendere in tumulum conabantur, poterant; & ubi ordines procursando solvissent, patebant jaculis sagittisve.

Cestrosphendonæ descriptio. Maximè cestrosphendonis vulnerabantur; hoc illo bello novum genus teli inventum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres, velut sagittis solent, circumdabantur; funda media duo funalia imparia habebat; quum majori sinu libratum funditor habenâ rotaret, excussum velut glans emicabat. Quum & hoc, & alio omni genere telorum, pars vulnerata militum esset, nec facilè jam arma fessi sustinerent, instare rex ut dederent se, fidem dare, præmia interdum polliceri; nec cujusquam ad deditionem flectebatur animus: quum ex insperato jam obstinatis mori spes affulsit. Nam quum ex frumentatoribus refugientes quidam in castra, nuntiassent consuli circumsideri præsidium; motus periculo tot civium (nam octingenti ferme, & omnes Romani erant) cum equitatu ac levi armatura (accesserant nova auxilia, Numidæ pedites equitesque, & elephanti) castris egreditur: & tribunis militum imperat, ut legionum signa sequantur. Ipse, velitibus ad firmanda levium armorum auxilia adjectis, ad tumulum præcedit; consulis latera tegunt Eumenes, Attalus, & Misagenes regulus Numidarum.

Pellitur Perseus. LXVI. Quum in conspectu prima signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab ultima desperatione recreatus est animus: Perseus, cui primum omnium fuerat, ut contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidione præsidii; secundum, eâ quoque ten-

tatâ utcumque, quum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire; & ipse hostium adventum elatus successu mansit, &, qui phalangem arcesserent, propere misit; quâ & serius quàm res postulabat & raptim actâ, turbati cursu adversùs instructos & præparatos erant adventuri. Consul anteveniens, extemplo prælium conseruit. Primò resistere Macedones: deinde, ut nullâ re pares erant, amissis trecentis peditibus, viginti quatuor primoribus equitum 5 ex ala quam Sacram vocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Ceterùm iter prope ipso prælio tumultuosius fuit. Phalanx abs trepido nuntio accita, quum raptim duceretur, primò in angustiis captivorum agmini oblata, vehiculisque frumento onustis; 6 iis cæsis, 7 ingens ibi vexatio partis utriusque fuit, nullo exspectante [dum] utcumque explicaretur agmen, sed armatis detrudentibus per præceps impedimenta, (neque enim aliter via aperiri poterat) jumentis, quum stimularentur, in turba sævientibus. Vix ab incondito agmine captivorum expedierant sese, quum regio agmini perculsisque equitibus occurrunt. Ibi verò clamor jubentium referre signa, ruinæ quoque prope

U.C.581. a.C.171.

5 *Ex ala quam Sacram vocant*] Jam mentio facta est Sacrarum alarum suprà c. 58, rursusque fiet infrà l. XLIV, c. 42. Suspicamur illas equitum alas circa ipsum regem solitas esse pugnare, ei tuendo speciatim addictas, unde & ipsis fortasse *Sacrarum* nomen inditum. Nec aliam esse ducimus *regiam alam*, memoratam Livio lib. XXXVII, c. 40.

6 *Iis cæsis*] Si hoc referas ad vehicula, ineptum est; si ad captivos, parum verisimile. Aliquid mendi latere videtur.

7 *Ingens ibi vexatio partis utriusque*] Tum phalangis, tum Cretensium, qui deducebant captivos & prædam.

U.c.581. a.C.171. similem trepidationem fecit: ut, si hostes introire angustias ausi, longiùs insequuti essent, magna clades accipi potuerit. Consul, recepto ex tumulo præsidio, contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt qui eo die magno prælio pugnatum auctores sint; octo millia hostium cæsa: in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: vivos captos circiter duo millia octingentos: signa militaria capta viginti septem. Nec incruentam victoriam fuisse: supra quatuor millia & trecentos de exercitu consulis cecidisse: signa 8 sinistræ alæ quinque amissa.

In Macedoniam redit. LXVII. Hic dies & Romanis refecit animos, & Persea perculit: ut dies paucos ad Mopsium moratus, sepulturæ maximè militum amissorum curâ, præsidio satis valido ad Gonnum relicto, in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quemdam ex regiis præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, jussum Magnetas & propinquos tentare. Quum Pellam venisset, exercitu in hiberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eò fama affertur, Atlesbim regulum Thracum, & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impetum fecisse; & regionem Marenen quam vocant cepisse. Itaque dimittendum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur; 9 ducenta talenta, semestre stipendium, equitatui numerat, 1 quum primò annuum dare constituisset. Consul, postquam profectum Persea audivit, ad Gonnum castra

Cos. in hiberna se confert.

8 *Sinistræ alæ*] Sinistri sociorum peditum corporis.

9 *Ducenta talenta*] Marcas argenti nostrates 18750.

1 *Quum primò annuum dare constituisset*] Semestre tantùm stipendium numeravit, quamvis primò pollicitus esset solidum iis totius anni stipendium persolutum iri. Hac re notatur Persei avaritia.

movet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniæ claustra tutissima præbet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Quum & loco & præsidio valido inexpugnabilis urbs esset, abstitit incepto. In Perrhæbiam flexis itineribus, Mallœâ primò impetu captâ ac direptâ, Tripoli aliâque Perrhæbiâ receptâ, Larissam rediit; inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hiberna in proximis Thessaliæ urbibus distribuit: & partem exercitûs ita per totam Thessaliam divisit, ut & hiberna commoda omnes haberent, & præsidio urbibus essent. Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum civitatum socios omnes, præter Achæos, dimisit; cum exercitûs parte profectus in Achaiam Phthiotim, Pteleum desertum fugâ oppidanorum diruit a fundamentis, Antrona voluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admovit; urbs deserta erat, in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excesserant: a quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, utrùm Demetrias priùs aggredienda foret, an in Bœotia 2 adspiciendæ res. Thebani, vexantibus eos Coroneis, in Bœotiam arcessebant; ad horum preces, quia hibernis aptior regio quàm Magnesia erat, in Bœotiam duxit.

U.c.581. a.C.171.

2 *Adspiciendæ res*] Ut *atque Eubœam adspicere* supra c. 37. *Inde Bœotiam jussi.* Vulg. adipiscendæ.

E P I T O M E

LIBRI XLIII LIVIANI.

PRÆTORES nonnulli, eo quòd avarè & crudeliter provincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul complures in Græcia urbes expugnavit, & crudeliter diripuit; ob id captivi, qui ab eo sub corona venierant, ex senatusconsulto postea restituti sunt. Item a præfectis classium Romanarum multa impotenter in socios facta. Res præterea a Perseo rege in Thracia prosperè gestas continet: 1 *victis Dardanis, & Illyrico, cujus rex erat Gentius. Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat, ipso interempto consedit. M. Æmilius Lepidus a censoribus princeps in senatu lectus.*

1 *Victis Dardanis, & Illyrico, cujus rex erat Gentius*] Hæc parum accurata sunt. Aliquot Illyriorum oppida cepit Perseus, ut memoratur infrà capp. 18, 19 & 20. At non vicit Illyricum; multò minùs eam Illyrici partem cujus rex erat Gentius, quem in societatem belli perlicere summopere studebat.

LIBER XLIII.

Gesta in Illyrico. I. EADEM æstate, qua in Thessalia equestri pugnâ victi fuere Romani, legatus (Q. Mucius) in Illyricum a consule missus opulenta duo oppida vi atque armis coëgit in deditionem; omniaque iis sua concessit, ut opinione clementiæ eos qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret; postquam nec, ut dederent se, compellere, neque capere obsidendo poterat; ne duabus

U.c.581.
C.171.

Cassius Cos. per Illyricum in Macedoniam ire conatur.

oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quas priùs intactas urbes reliquerat, diripuit. Alter consul C. Cassius, nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquam gessit; & per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incepto est conatus. Ingressum hoc iter consulem, senatus ex Aquileiensium legatis cognovit: qui querentes coloniam suam novam & infirmam, necdum satis munitam, inter infestas nationes Istrorum & Illyriorum esse, quum peterent ut senatus curæ haberet, quomodo ea colonia muniretur, interrogati vellentne eam rem C. Cassio consuli mandari, responderunt Cassium Aquileiam indicto exercitu profectum per Illyricum in Macedoniam esse. Ea res primò incredibilis visa: & pro se quisque credere, Carnis forsitan aut Istris bellum illatum. Tum Aquileienses, nihil se ultrà scire, nec audere affirmare, quàm triginta dierum frumentum militi datum, & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos abductosque. Enimvero senatus indignari, tantùm consulem ausum, ut suam provinciam relinqueret, in alienam transiret; exercitum novo & periculoso itinere inter exteras gentes duceret, viam tot nationibus in Italiam aperiret. Decernunt frequentes, ut C. Sulpicius prætor tres ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscantur ex urbe; &, quantùm accelerare possent, Cassium consulem ubicumque sit persequantur; nuntient, ne bellum cum ulla gente moveat, nisi cum qua senatus gerendum censuerat. Legati hi profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Marcius Rex. Metus de consule atque exercitu distulit, eo tempore, muniendæ Aquileiæ curam.

Hispanorum querelæ de Mag. Rom.

II. Hispaniæ deinde utriusque legati aliquot

U.c.581. a.C.171. populorum in ſenatum introducti. Ii de magiſtratuum Romanorum avaritia ſuperbiaque conqueſti, nixi genibus ab ſenatu petierunt, ne ſe ſocios fœdiùs ſpoliari vexarique, quàm hoſtes, patiantur. Quum & alia indigna quererentur, manifeſtum autem eſſet pecunias captas; L. Canuleio prætori, qui Hiſpaniam ſortitus erat, negotium datum eſt, ut in ſingulos, a quibus Hiſpani pecunias peterent, quinos 1 recuperatores ex ordine ſenatorio daret, patronoſque quos vellent ſumendi poteſtatem faceret. Vocatis in curiam legatis recitatum eſt ſenatuſconſultum, juſſique nominare patronos: quatuor nominaverunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Æmilium L. F. Paullum, C. Sulpicium Gallum. 2 Cum M. Titinio primùm, qui prætor A. Manlio, M. Junio conſulibus in citeriore Hiſpania fuerat, recuperatores ſumpſerunt. Bis ampliatus, tertio abſolutus eſt reus. Diſſenſio inter duarum provinciarum legatos eſt orta: citerioris Hiſpaniæ populi M. Catonem & Scipionem; ulterioris, L. Paullum & Gallum Sulpicium patronos ſumpſerunt. Ad recuperatores adducti a citerioribus populis P. Furius Philus: ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Poſtumio, Q. Mucio conſulibus triennio antè, hic biennio priùs, L. Poſtumio, M. Popillio conſulibus, prætor fuerat. Graviſſimis criminibus accuſati ambo, ampliatique: quum dicenda de integro cauſa eſſet, excuſati exſilii causâ ſolum vertiſſe. Furius Præneſte, Ma-

1 *Recuperatores*] Vid. not. 3, ad l. XXVI, c. 48.

2 *Cum M. Titinio.... recuperatores ſumpſerunt*] Recuperatores ſibi dari poſtularunt, qui inter ſe & M. Titinium diſceptarent: M. Titinio litem intenderunt apud recuperatores.

tienus Tibur exſulatum abierunt. Fama erat, prohibiberi a patronis nobiles ac potentes compellare: auxitque eam ſuſpicionem Canuleius prætor, quòd omiſsâ eâ re delectum habere inſtituit; dein repentè in provinciam abiit, ne plures ab Hiſpanis vexarentur. Ita præteritis ſilentio oblitteratis, in futurum conſultum ab ſenatu Hiſpanis, quòd impetrarunt, 3 ne frumenti æſtimationem magiſtratus Romanus haberet; neve cogeret viceſimas vendere Hiſpanos, quanti ipſe vellet; & ne præfecti in oppida ſua ad pecunias cogendas imponerentur. U.c.581. a.C.171.

III. Et alia novi generis hominum ex Hiſpania legatio venit. Ex militibus Romanis, & ex Hiſpanis mulieribus, cum quibus connubium

3 *Ne frumenti æſtimationem*] Duo videntur hìc diſtingui frumenti genera, æſtimatum & emptum, de quibus fusè diſſerit Cic. in Verr. l. III. Primò quidem magiſtratibus Romanis frumentum in cellam, id eſt, in domeſticum uſum, a provincialibus ſumere licebat. Ii igitur pro frumento pecuniam ſibi numerari jubebant, prædabanturque in eo quòd frumentum grandi pretio æſtimarent. Unde videntur hìc Hiſpani impetraviſſe, ut magiſtratus Romani frumentum ipſum accipere cogerentur, non frumenti æſtimationem, id eſt, pro frumento pecuniam: vel, ſi quis malit, ne liceret magiſtratibus Romanis pretium imponere frumento illi quod in cellam ſumere poterant, ſed, ſi vellent ſibi pro frumento dari pecuniam, æſtimatione communi & publicâ uterentur Alterum frumenti genus eſt, emptum. Jubebantur nimirum provinciales certam quamdam frumenti ſui partem vendere Romanis. In eam rem magiſtratus pecuniam e publico accipiebant. Sed ut ex ea aliquid in ſuum quæſtum averterent, viliſſimo pretio taxabant frumentum illud quod emere debebant. Hiſpani igitur, qui viceſimas frumenti ſui vendere debebant Romanis, hoc impetrant, ne illas vendere cogerentur, quanti vellet magiſtratus Romanus.

U.c.581 a.C.171. non esset, natos se memorantes, supra quatuor millia hominum, orabant, ut sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decrevit, *Uti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur:* 4 *eorumque si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere.* 5 *Qui Carteiensium domi manere vellent, potestatem fore, uti numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam esse, Libertinorumque appellari.* Eodem tempore ex Africa & Gulussa Masinissæ regis filius, legatus patris, & Carthaginienses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, & quæ missa erant ad bellum Macedonicum a patre suo exposuit: &, si qua præterea vellent imperare, præstaturum 6 merito populi Romani est pollicitus: & monuit Patres Conscriptos, ut a fraude Carthaginiensium caverent. *Classis eos magnæ parandæ consilium cepisse; specie pro Romanis, & adversùs Macedonas: ubi ea parata instructaque esset, ipsorum fore potestatis quem hostem aut socium habeant.*

Carteia colonia.

Gulussa & legati Carthaginienses Romæ.

[1. Egit deinde Masinissæ causam de agro, de oppidis, quæ ablata sibi ab eo Carthaginienses quererentur, magnâque contentione inter regulum & legatos Carthaginienses disceptatum. Quæ ultro citroque jactata sint, quid a senatu responsum fuerit, in incerto est. Quievit tamen velut sopita hæc controversia per aliquot annos. Renovata postea in acre bel-

4 *Eorumque si quos manumisisset*] Ex his verbis, & appellatione coloniæ infrà, cui nomen imponitur, *Libertinorum colonia*, inferri debet hos servos fuisse, ac proinde natos ex ancillis.

5 *Qui Carteiensium domi manere vellent*] Simile decretum memoravit Livius de Antiatibus, l. VIII, c. 14.

6 *Merito populi Romani*] Ut postularent merita populi Romani in Masinissam. Eodem modo loquutus est Livius supra XXVIII, 9.

lum exarſit, quod adversùs Maſiniſſam a Pœnis ſuſceptum, cum Romanis gerendum fuit, nec niſi Carthaginis interitu finitum eſt. Hoc anno invenimus in annalibus puerum factum ex virgine ſub parentibus, juſſuque haruſpicum deportatum in inſulam deſertam. U.c.581. a.C.171.

2. Habita ſunt a C. Caſſio conſule comitia, quibus creati conſules ſunt A. Hoſtilius Mancinus, A. Atilius Serranus. Prætores inde facti M. Retius, Q. Mænius, L. Hortenſius, Q. Ælius Pætus, T. Manlius Torquatus, C. Hoſtilius. Decretæ conſulibus provinciæ, Italia & Macedonia. Italia Atilio, Hoſtilio Macedonia obvenit. Prætores, Retius urbanam juriſdictionem, peregrinam Mænius ſortitus eſt. Claſſis cum ora maritima Græciæ Hortenſio obtigit. Reliquæ prætoriæ provinciæ fuere procul dubio, quemadmodum anno priore, Hiſpania, Sicilia, & Sardinia. Sed ſingulas quinam prætores obtinuerint, ſilentibus veterum monumentis, certò ſciri non poteſt. Interim P. Licinius quaſi ad bellum, non cum Perſeo, ſed cum Græcis gerendum miſſus eſſet, inanes adversùs juſtum hoſtem iras in miſeros & viribus impares vertit, compluresque in Bœotia, ubi hibernabat, urbes expugnavit & crudeliter diripuit. Coronei maximè vexati quum ad ſenatum confugiſſent, Patres decreverunt, ut captivi qui ſub corona veniſſent, in libertatem reſtituerentur. Conſulis crudelitatem & avaritiam imitatus eſt, aut etiam ſuperavit Lucretius prætor, qui claſſi præerat, adversùs ſocios ferox, hoſti ſpernendus. Si quidem claſſem ad Oreum ſtantem adortus repentè Perſeus, naves onerarias frumentum portantes viginti cepit, reliquas depreſſit, & quatuor etiam quinqueremibus potitus eſt. Res quoque

Comitia.

Provinciæ.

P. Licinii crudelitas in Græcos.

Itidem C. Lucretii.

Res geſtæ Perſei.

U.c.581. a.C.171. prospere gestæ in Thracia a Perseo, quum eò ad Cotyn defendendum adversùs Atlesbis & Corragi copias divertisset. Nec verò ipse sibi Cotys defuit, vir bello strenuus, consilio præstans, Thrax genere solo, non moribus. Nam & unicæ sobrietatis ac temperantiæ fuit, idemque clementiâ & moderatione animi planè amabilis.

Epirotæ adjungunt se Perseo, auctore Cephalo.

3. Cuncta Perseo ex voto fluebant. Nam & tunc Epirotarum gens in ejus partes transiit, auctore Cephalo, quem tamen ad defectionem necessitas magis compulit, quàm voluntas. Is singulari prudentiâ & constantiâ præditus, tum quoque optimâ mente erat. Deos enim immortales precatus fuerat ut bellum inter Romanos & Persea ne conflaretur, neve de summa rerum decerneretur. At exorto bello, statuerat ex fœderis præscripto Romanos juvare: præter fœderis autem leges nihil ultro facere, neque obsequi indecorè & turpiter. Turbavit hæc consilia Charopus quidam, ejus Charopi, qui saltum ad Aoum amnem T. Quintio contra Philippum bellanti aperuerat, nepos, vilis potentiorum assentator, & mirus calumniarum in optimum quemque artifex. Romæ educatus fuerat, missus ab avo in urbem, ut linguam Romanam litterasque perdisceret. Hinc notus carusque plurimis Romanorum, quum revertisset domum, naturâ levis, & ingenio pravus, quum & Romana ei amicitia faceret animos, principes viros usque allatrabat. Sed primò despiciebatur ab omnibus, nec ulla ejus ratio habebatur. Postquam autem bellum Persicum conflatum est, quum plena omnia suspicionum in Græcia essent, multis palam, pluribus occultè Perseo studentibus, non destitit Charopus eos qui auctoritate inter Epirotas præsta-

bant, apud Romanos criminari. Et speciem quamdam coloremque dabat ejus calumniis ea necessitudo, quæ olim Cephalo ceterisque eamdem sectam sequentibus cum regibus Macedonum fuerat. Jam verò omnia illorum dicta factaque malignè explorans, & in pejus semper detorquens, veritatemque adjectis detractisque quæ voluerat adulterans, fidem criminibus faciebat. Neque his tamen commovebantur Cephalus & ii qui eorumdem in republica consiliorum socii erant, freti egregiâ conscientiâ illibatæ erga Romanos fidei. Verùm ubi illis criminationibus aurem præbere Romanos senserunt, & principes quosdam Ætolorum, quos pariter suspectos fecerant obtrectatorum calumniæ, Romam abductos, tum demum opus esse crediderunt, ut sibi ipsi suisque rebus consulerent. Quum autem nihil succurreret præter regiam amicitiam, cum Perseo societatem inire coacti sunt, eique gentem suam tradere.

U.c.581.
a.C.171.

4. Romæ A. Hostilius, A. Atilius consules, inito magistratu, & peractis quæ divina humanaque in urbe & circa urbem fieri a consulibus mos est, in provincias profecti sunt. Hostilius, cui Macedonia obtigerat, quum in Thessaliam ad exercitum properaret, Epirum, quæ nondum apertè defecerat, ingressus, parum abfuit quin incideret in Persei manus. Theodotus enim quidam & Philostratus rati sese, si eum regi traderent, magnam gratiam apud Persea inituros, & gravissimum in præsentia Romanis damnum illaturos, ad regem litteras dedere, ut quantâ maximâ posset celeritate accurreret. Quòd nisi & Perseum objecta a Molossis ad Loum amnem mora retardasset, & consul de imminenti periculo monitus ab instituto itinere deflexisset, vix videtur effugere potuisse. Igitur

U.c.582.
a.C.170.
A. Hostilio, A. Atilio Coss.

Hostilius Cos. insidias Persei vix effugit.

U.c.582 a.C.170 relictâ Epiro navigavit Anticyram, unde in Thessaliam contendit. Ibi accepto exercitu ad hostem perrexit. Sed nihilo feliciùs bellum administravit, quàm priore anno gestum fuerat. Nam & prælio commisso cum rege pulsus est, & quum primò per Elimeam vim facere tentasset, deinde per Thessaliam occultè moliri iter, ubique occurrente Perseo, vano conatu absistere coactus est. Nec Hortensius prætor, cui classis obtigerat, quidquam satis scitè aut fortunatè egit, cujus ex rebus gestis nihil ad memoriam insignius est, quàm crudelis & perfida urbis Abderitarum direptio, quum intoleranda sibi imposita onera deprecarentur. Igitur Perseus Romanos jam despiciens, ac velut otiosus planè & vacuus, corollarii vicem in Dardanos excursionem fecit, & decem millibus barbarorum interfectis, ingentem prædam abduxit.

Parum feliciter bellum administrat.

5. Movere hoc anno Celtiberi in Hispania bellum, instigante novo duce Olonico, Salondicum quidam vocant. Is summâ calliditate & audaciâ, hastam argenteam quatiens, velut cœlo missam, vaticinanti similis, omnium in se mentes converterat. Sed quum pari temeritate, castra prætoris Romani, uno furiosi consilii socio assumpto, sub noctem adiisset, prætorem videlicet obtruncaturus, juxta tentorium ipsum pilo vigilis exceptus est: socius pares stolidi incepti pœnas luit. Amborum capita præcidi statim jussit prætor, atque hastis suffixa delectis è numero captivorum tradi ad suos perferenda.

Olonicus Hispanorum dux.

IV. Hi] tantum pavorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, ut, si admotus extemplo exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta est: &

erant qui legatos mittendos, ad pacem precibus petendam, censerent: civitatesque complures, eo nuntio audito, in deditionem venerunt; quibus purgantibus sese, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui se ultro ad pœnam ipsi obtulissent, quum veniam dedisset prætor; profectus extemplo ad alias civitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatum agrum, qui paulo antè ingenti tumultu arserat, peragravit. Hæc lenitas prætoris, quá sine sanguine ferocissimam gentem domuerat, eo gratior plebi Patribusque fuit, quo crudeliùs avariúsque in Græcia bellatum, & ab consule Licinio, & ab Lucretio prætore, erat. Lucretium tribuni plebis absentem concionibus assiduis lacerabant, quum reipublicæ causá abesse excusaretur: sed tum adeo vicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquamque ex manubiis Antium ex flumine Loracinæ duceret; id opus 7 centum triginta millibus æris locasse dicitur; tabulis quoque pictis, ex præda, fanum Æsculapii exornavit. Invidiam infamiamque ab Lucretio averterunt in Hortensium successorem ejus Abderitæ legati, flentes ante curiam, querentesque, *Oppidum suum ab Hortensio expugnatum ac direptum esse. Causam exscidii fuisse urbi, quòd quum 8 centum millia denariúm, & 9 tritici quinquaginta millia modiúm imperaret, spatium petierint, quo de ea re & ad Hostilium consulem, & Romam mitterent legatos. Vixdum ad consulem se pervenisse, & au-*

U.c.582. a.C.170.

In Lucretium invehuntur Tr. Pl.

Abderitarum querelæ de Hortensio.

7 *Centum triginta millibus æris*] Assibus 130000, id est, marcis argenti nostratibus circiter 127.

8 *Centum millia denariúm*] Marcas argenti 1562, uncias 4.

9 *Tritici quinquaginta millia modiúm*] Modios Parisienses ferè 38542.

U.c.582. a.C.170. *disse oppidum expugnatum, principes securi percussos, sub corona ceteros venisse.* Indigna res senatui visa: decreveruntque eadem de Abderitis, quæ de Coroneis decreverant priore anno: eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem jusserunt. Et legati duo, C. Sempronius Blæsus, Sex. Julius Cæsar, ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Iisdem mandatum, ut & Hostilio consuli, & Hortensio prætori nuntiarent, senatum, Abderitis injustum bellum illatum, conquirique omnes qui in servitute sint, & restitui in libertatem, æquum censere.

V. Eodem tempore de C. Cassio, qui consul priore anno fuerat, tum tribunus militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: & legati regis Gallorum Cincibili venerunt. *Querelæ de Cassio.* Frater ejus verba in senatu fecit, questus, Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse: & inde multa millia hominum in servitutem abripuisse. Sub id tempus Carnorum Istrorumque & Iapidum legati venerunt: *Duces sibi ab consule Cassio primùm imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se tamquam ad aliud bellum gerendum abisse: inde ex medio regressum itinere, hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinasque & incendia facta: nec se ad id locorum scire, propter quam causam consuli pro hostibus fuerint.* Et regulo Gallorum absenti, & his populis responsum est, *Senatum, ea quæ facta querantur, neque scisse futura, neque, si sint facta, probare. Sed indictâ causâ damnari absentem consularem virum, injurium esse, quum is reipublicæ causâ absit. Ubi ex Macedonia redisset C. Cassius, tum, si coràm eum arguere vellent, cognitâ re senatum*

daturum operam uti ſatisfiat. Nec reſponderi U.c.582. tantùm iis gentibus, ſed legatos mitti, duos ad a.C.170. regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent quæ Patrum ſententia eſſet. Munera mitti legatis ex 1 binis millibus æris cenſuerunt; duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo 2 ex quinque pondo auri facti, & 3 vaſa argentea quinque ex viginti pondo, & duo equi phalerati cum agaſonibus, & equeſtria arma ac ſagula, & comitibus eorum veſtimenta liberis ſerviſque, hæc miſſa: illa petentibus data, ut denorum equorum iis commercium eſſet, educendique ex Italia poteſtas fieret; legati cum Gallis miſſi trans Alpes, C. Lælius, M. Æmilius Lepidus: ad ceteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blaſiò, T. Memmius.

VI. Multarum ſimul Græciæ Aſiæque civitatum legati Romam convenerunt. Primi Athenienſes introducti: ii *ſe quod navium habuerint militumque, P. Licinio conſuli, & C. Lucretio prætori miſiſſe* expoſuerunt, *quibus eos non uſos,* 4 *frumenti ſibi centum millia imperaſſe: quod, quamquam ſterilem terram arent, ipſoſque etiam agreſtes peregrino frumento alerent, tamen, ne deeſſent officio, confeciſſe: & alia, quæ imperarentur, præſtare paratos eſſe.* Mileſii nihil præſtitiſſe memorantes, ſi quid imperare ad bellum ſenatus vellet, præſtare ſe paratos eſſe polliciti ſunt. Alabandenſes templum Urbis Romæ ſe *Templum Urbis Romæ.*

1 *Binis millibus æris*] Marcis argenti noſtratibus 3, uncia 1.

2 *Ex quinque pondo auri*] Septem marcis noſtratibus, unciis 6, ſemuncia 1.

3 *Vaſa argentea quinque ex viginti pondo*] Ex marcis noſtratibus 31, unciis 2.

4 *Frumenti.... centum millia*] Supple, modiûm. Modios Pariſienſes ferè 77084.

U.c.582. a.C.170. fecisse commemoraverunt, ludosque anniversarios ei divæ instituisse: & 5 coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Jovi Optimo Maximo attulisse, & scuta equestria trecenta: ea cui jussissent, tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, & sacrificare liceret, petebant. Hoc & Lampsaceni, 6 octoginta pondo coronam afferentes, petebant, commemorantes, *Discessisse se a Perseo, postquam Romanus exercitus in Macedoniam venisset, quum sub ditione Persei & antè Philippi fuissent. Pro eo, & quòd imperatoribus Romanis omnia præstitissent, id se tantùm orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur: si pax cum Perseo fieret, exciperentur, ne in regiam potestatem reciderent.* Ceteris legatis comiter responsum. Lampsacenos in sociorum formulam referre Q. Mænius prætor jussus. Munera omnibus in singulos binûm millium æris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam jussi. Et ex Africa legati simul Carthaginiensium, (& Masinissæ venerunt: Carthaginiensium) 7 tritici decies centum millia & hordei quingenta indicantes se ad mare devecta habere, ut, quò senatus censuisset, deportarent. *Id munus officiumque suum scire minus esse, quàm pro meritis populi Romani & voluntate sua: 8 sed sæpe aliàs,*

5 *Coronam auream quinquaginta pondo*] Marcarum nostratium 78, unciæ 1.

6 *Octoginta pondo*] Marcarum Parisiensium 125.

7 *Triciti decies centum millia*] Nempe modiûm. Modios nostrates paulo plus 77083. *Hordei quingenta* millia modiûm. Modios nostrates plus 38541б.

8 *Sed sæpe aliàs*] Hæc sanè parum cohærent cum iis quæ præcedunt. Tamen possumus ita accipere, ut Carthaginienses mediocritati munerum suorum ideo nunc ignoscendum cen-

bonis

bonis in rebus utriusque populi, se gratorum fidelium que sociûm muneribus functos esse. Item Masinissæ legati tritici eamdem summam polliciti, & mille & ducentos equites, duodecim elephantos: & si quid aliud opus esset, ut imperaret senatus: æquè propenso animo, ac quæ ipse ultro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratiæ & Carthaginiensibus & regi actæ; rogatique, ut ea quæ pollicerentur, ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binûm millium æris munera missa. U.c.582. a.C.170.

VII. Cretensium legatis commemorantibus, se, quantum sibi imperatum a P. Licinio consule esset sagittariorum, in Macedoniam misisse, quum interrogati non inficiarentur, *apud Persea majorem numerum sagittariorum, quàm apud Romanos militare*, responsum est: *Si Cretenses bene ac gnaviter destinarent potiorem populi Romani quàm regis Persei amicitiam habere, senatum quoque Romanum iis, tamquam certis sociis responsum daturum esse. Interea nuntiarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, ut, quos milites* 9 *intra præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum revocarent.* Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati: quorum ipso introitu, ob id quòd Miction princeps eorum pedibus captus lecticâ est introlatus, ultimæ necessitatis extemplo visa res; 1 in qua ita affecto excu- *Chalcidenses legati.*

eant, quòd sæpe aliàs, quum bonæ essent res utriusque populi, fidelium sociorum officium alacriùs impleverint: nunc quum solliciti agerent ob hærentem lateri Masinissam, nihil amplius sese posse præstare.

9 *Intra præsidia regis*] Vid. not. 2, ad XXXVIII, 11.

1 *In qua*] Quoniam ita affectus tamque malè se habens, aut ipse petendam non existimasset a civibus

U.c.582. A.C.170. *Querela de Mag. Rom.*

fatio valetudinis, aut ne ipsi quidem petenda visa foret, aut data petenti non esset. Quum sibi nihil vivi reliquum præterquam linguam ad deplorandas patriæ suæ calamitates præfatus esset, exposuit civitatis primùm suæ benefacta, & vetera, & ea quæ Persei bello præstitissent ducibus exercitibusque Romanis; tum quæ primò C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbè, avarè, crudeliter fecisset; deinde, quæ tum quum maximè L. Hortensius faceret: quemadmodum omnia sibi, etiam iis quæ patiantur tristiora, patienda esse ducant potiùs, quàm se dedant Persi. *Quod ad Lucretium Hortensiumque attineret, scire, tutius fuisse claudere portas, quàm in urbem eos accipere.* 2 *Qui exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Ænum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata, spoliaque sacrilegii C. Lucretium navibus Antium devexisse: libera corpora in servitutem abrepta: fortunas sociorum populi Romani direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretii, Hortensium quoque in tectis hieme pariter atque æstate navales socios habere, & domos suas plenas turbâ nauticâ esse; versari inter se, conjuges, liberosque suos quibus nihil neque dicere pensi sit, neque facere.*

VIII. Arcessere in senatum Lucretium placuit, ut disceptaret coràm purgaretque sese. Ceterùm multo plura præsens audivit, quàm in absentem jacta erant: & graviores potentioresque accessere accusatores duo tribuni plebis

suis, aut petens non impetrasset, excusatione valetudinis, veniam hujus tam longi tamque laboriosi Chalcide Romam itineris.

2 *Qui exclusissent eos*] Viderentur Grammaticæ leges postulare *quæ*, propterea quòd nomina urbium sequuntur. Sed novum non est urbes poni pro civibus

M. Juventius Thalna, & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modò eum lacerarunt, sed in concionem etiam pertracto, multis objectis probris, diem dixerunt. Senatûs jussu, Chalcidensibus Q. Mænius prætor respondit: *Quæ bene meritos sese, & antè, & in eo bello quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire vera eos referre senatum, & perinde ac debeant grata esse. Quæ facta a C. Lucretio, fierique ab L. Hortensio, prætoribus Romanis, querantur, ea neque facta, neque fieri voluntate senatûs, quem non posse existimare, qui sciat, bellum Persi & antè Philippo patri ejus intulisse populum Romanum pro libertate Græciæ,* 3 *non ut ea a magistratibus sociis atque amicis paterentur? Litteras se ad L. Hortensium prætorem daturos esse: quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere: si qui in servitutem liberi venissent, ut eos conquirendos primo quoque tempore, restituendosque in libertatem curaret: sociorum navalium neminem,* 4 *præter magistros, in hospitia deduci æquum censere.* Hæc Hortensio jussu senatûs scripta. Munera binûm millium æris legatis missa, & vehicula Mictioni 5 publicè locata, quæ eum Brundisium commodè perveherent. C. Lucretium, ubi dies quæ dicta erat venit, tribuni ad

U.c. 582. A.C. 170.

Senatûs responsum.

Lucretius damnatur.

3 *Non ut ea*] Non ut Græci talia paterentur a magistratibus sociis atque amicis, qualia Chalcidenses ab Lucretio & Hortensio passi fuerant. Gronovius vult legi *socii atque amici*: quod fortasse elegantius videri possit.

4 *Præter magistros*] Videntur hi *magistri sociorum navalium* iidem esse, qui interdum, ut suprà l. XXIX, c. 25, *navium magistri* dicuntur: & dignitate gubernatoribus superiores erant, ut colligitur ex l. XLV, c. 42, infrà.

5 *Publicè locata*] Publicâ populi Romani impensâ præbita, certo pretio redemptoribus condicto.

U.c.582 a.C.170. populum accusarunt, mulctamque 6 decies centum millium æris dixerunt. Comitiis habitis, omnes quinque & triginta tribus eum condemnarunt.

IX. In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum; nam nec hostes moverunt arma, neque consul in agrum eorum legiones induxit: & satis exploratâ pace ejus anni, milites duarum legionum Romanarum, intra dies sexaginta quàm in provinciam venit, dimisit; sociorum nominis Latini exercitu maturè in hiberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ provinciæ pleraque oppida adiit. Nusquam alibi quàm in Macedonia bellum erat: suspectum tamen & Gentium Illyriorum regem habebant: itaque & octo naves ornatas a Brundisio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium navium insulæ præerat; duo millia militum in eas naves sunt imposita, quæ Q. Mænius prætor, ex senatusconsulto, in ea parte Italiæ quæ objecta Illyrico est, conscripsit: & consul Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, ut accolas Illyrici 7 tutaretur; qui non contentus iis quas adduxerat copiis, auxilia ab sociis corrogando, ad octo millia hominum vario genere armavit peragratâque omni eâ regione, ad Lychnidum Dassaretiorum consedit.

Res in Illyrico gestæ.

X. Haud procul inde Uscana oppidum finium 8 plerumque Persei erat; decem millia civium

Ap. Claudius ab Uscanensibus cæsus.

6 *Decies centum millium æris*] Marcarum argenti Parisiensium 1562, unciarum 4.

7 *Tutaretur*] Nempe Ap. Claudius.

8 *Plerumque*] Hoc oppidum in finibus Macedoniæ & Illyrici positum, modò hujus, modò illius ditioni fuerat; sed, ut plurimum Macedonicæ.

habebat, & modicum, custodiæ causâ, Cre- U.c.582.
tensium præsidium. Inde nuntii ad Claudium a.C.170.
occulti veniebant: *Si propiùs copias admovisset, paratos fore qui proderent urbem. Et operæ pretium esse; non se amicosque tantùm, sed etiam milites prædâ expleturum.* Spes cupiditati admota ita occæcavit animum, ut nec ex iis qui venerant quemquam retineret, nec obsides, pignus futuros furto & fraude agendæ rei, posceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet; die tantùm statutâ profectus a Lychnido, duodecim millia ab urbe ad quam tendebat, posuit castra. Quartâ inde vigiliâ signa movit, mille ferme ad præsidium castrorum relictis; incompositi longo agmine effusi, infrequentes, quum nocturnus error dissiparet, ad urbem pervenerunt. Crevit negligentia, postquam neminem armatum in muris viderunt. Ceterùm ubi primùm sub jactu teli fuerunt, duabus simul portis erumpitur, & ad clamorem erumpentium ingens strepitus e muris ortus ululantium mulierum cum crepitu undique æris: & incondita multitudo, turbâ immista servili, variis vocibus personabat. Hic tam multiplex undique objectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent; itaque fugientes plures quàm pugnantes interempti sunt: vix duo millia hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plures fessos consectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidem in castris Appius, ut suos dissipatos fugâ colligeret, (quæ res palatis per agros saluti fuisset) ad Lychnidum protinus reliquias cladis reduxit.

XI. Hæc & alia haud prospere in Macedonia gesta, ex Sex. Digitio tribuno militum, qui sacrificii causâ Romam venerat, sunt audita.

U.c.582 a.C.170. Propter quæ veriti Patres, ne quæ major ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam, M. Fulvium Flaccum, & M. Caninium Rebilum, miserunt, qui comperta quæ agerentur referrent: & ut A. Hostilius consul comitia consulibus subrogandis ita ediceret, uti mense Januario haberi possent, & ut primo quoque tempore in urbem rediret. Interim M. Retio prætori mandatum, *Ut edicto senatores omnes ex tota Italia (nisi qui reipublicæ causâ abessent) Romam revocaret. Qui Romæ essent, ne quis ultra mille passuum ab Roma abesset.*

Comitia. Ea, uti senatus censuit, sunt facta. Comitia consularia ante diem quintum Kalendas Februarias fuere. Creati consules sunt, Q. Marcius Philippus iterum, & Cn. Servilius Cæpio; post diem tertium prætores sunt facti, C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Designatis prætoribus, præter duas urbanas, quatuor provinciæ sunt decretæ; Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Macedonia, exacto admodum mense Februario, redierunt.

Status rerum in Macedonia. Hi, quas res eâ æstate prospere gessisset rex Perseus, referebant: quantusque timor socios populi Romani cepisset, tot urbibus in potestatem regis redactis. *Exercitum consulis infrequentem commeatibus vulgò datis 9 per ambitionem esse: culpam ejus rei consulem in tribunos militum, contrà illlos in consulem conferre. Ignominiam Claudii temeritate acceptam, 1 elevare eos Patres acceperunt, qui perpaucos Italici gene-*

9 *Per ambitionem*] Per pravam indulgentiam, captandæ militum gratiæ causa.

1 *Elevare eos Patres acceperunt*] Duo postrema verba delenda videntur.

ris, & magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant. Consules designati, ubi primùm magistratum inissent, de Macedonia referre ad senatum jussi: destinatæque provinciæ iis sunt, Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum est: 2 tertio die post Terminalia Kalendæ Intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui, L. Flamininus [augur]: pontifices duo decesserunt, L. Furius Philus, & C. Livius Salinator; in locùm Furii T. Manlium Torquatum, in Livii M. Servilium pontifices legerunt.

U.c.582. a.C.170.

XII. Principio insequentis anni, quum consules novi Q. Marcius & Cn. Servilius de provinciis retulissent, primo quoque tempore aut comparare eos inter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit: priusquam id sors cerneret, in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utramque provinciam, quod res desideraret supplementi, decerni. In Macedoniam peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia: equites Romanos ducentos quinquaginta, socios trecentos. Veteres milites dimitti, ita ut in singulas Romanas legiones ne plus sena millia peditum, trecenti equites essent. Alteri consuli nullus certus finitus numerus civium Romanorum, quem in supplementum legeret; id modò finitum, ut

U.c.583. a.C.169. Q. Marcio II. Cn. Servilio Coss.

Exercitus.

2 *Tertio die post Terminalia Kalendæ Intercalares fuere*] *Terminalia*, festus dies dei Termini, de quo vid. not. 6, ad l. I, c. 55, celebrabantur septimo Kal. Martias. *Kalendæ Intercalares* sunt Kalendæ mensis Intercalaris, de quo egimus in not. 4, ad l. I, c. 19. Ceterùm ex more solenni intercalabatur postridie Terminalia. Ideo notat hoc loco Livius, tamquam inusitatum, in tertium post Terminalia diem dilatas Intercalares Kalendas.

U.c.583 duas legiones scriberet, quæ quina millia pe-
a.C.169. ditum & ducenos haberent, equites trecenos. Latinorum major quàm collegæ decretus numerus: peditum decem millia, & sexcenti equites; quatuor præterea legiones scribi jussæ, quæ, si quò opus esset, educerentur. Tribunos iis non permissum ut consules facerent: populus creavit. Sociis nominis Latini sexdecim millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantùm placuit, ut exiret si quò res posceret. Macedonia maximè curam præbebat. In classem mille socii navales cives Romani libertini ordinis ex Italia scribi jussi; totidem ut ex Sicilia scriberentur: &, cui ea provincia evenisset, mandatum, ut eos in Macedoniam, ubicumque classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, trecenti equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, peditum quina millia, trecenti & triginta equites. Et sociis imperare prætor, cui Hispania obvenisset, jussus quatuor millia peditum, & trecentos equites.

XIII. Non sum nescius, ab eadem negligentia quâ nihil deos portendere vulgò nunc credant, neque nuntiari 3 admodum ulla prodigia in publicum, neque in annales referri; ceterum & mihi, vetustas res scribenti, nescio quo pacto antiquus fit animus: 4 & quædam religio tenet, quæ illi prudentissimi viri publicè suscipienda censuerint, ea pro dignis habe-

3 *Admodum*] Ferè.

4 *Et quædam religio tenet... pro dignis habere*] Videtur legendum esse potiùs *indignis*. Religioni enim ea habere dicimur, quæ aversamur, quæ facere aut fieri nolumus, non ea quæ præoptamus. Sic l. V, c. 23. *Jovis Solisque equis æquiparari dictatorem in religionem etiam trahebant.*

re, quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nuntiata: facem in cœlo conspectam, & bovem feminam loquutam publicè ali. Minturnis quoque per eos dies 3 cœli ardentis species effulserat. Reate imbri lapidavit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrymavit. In urbe Romana duo æditui nuntiarunt, alter, in æde Fortunæ anguem jubatum à compluribus visum esse; alter, in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle est, duo diversa prodigia, palmam in area enatam, & sanguine interdiu pluisse. Duo non suscepta prodigia sunt, alterum, quòd in privato loco factum esset; palmam enatam impluvio suo T. Marcius Figulus nuntiabat: alterum, quòd in loco peregrino; Fregellis in domo L. Atrei hasta, quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita ut nihil ejus ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum causâ 4 libris decemviri aditis, quadraginta majoribus hostiis, quibus diis consules sacrificarent, ediderunt, & uti supplicatio fieret, cunctique magistratus circa omnia pulvinaria victimis majoribus sacrificarent, populusque coronatus esset. Omnia, uti decemviri 5 præierunt, facta.

U. C. 583. A. C. 169. *Prodigia.*

XIV. Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt; petierunt censuram principes civitatis, C. Valerius Lævinus, L. Postumius Albinus, P. Mucius Scævola, M. Junius Brutus, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creavit populus Romanus. Quum delectûs habendi major quàm aliàs propter Macedonicum bellum cura esset, consules plebem apud senatum accusabant, quòd juniores non responderent. Adversùs quos C. Sulpicius & M. Claudius prætores causam

Censores.

Delectus a prætoribus habitus.

5 *Præierunt*] Vid. not. 3, ad IV, 21.

U.c.583. egerunt. *Non consulibus, sed ambitiosis consuli-*
a.C.169. *bus delectum difficilem esse; 6 neminem invitum militem ab iis fieri. 7 Id ita ut esse scirent & Patres Conscripti, prætores, 8 quibus & vis imperii minor, & auctoritas esset, delectum, si ita senatui videretur, perfecturos esse.* Id prætoribus, magnâ Patrum [consensione], non sine suggillatione consulum, mandatum est. Censores, ut eam rem adjuvarent, ita in concione edixerunt, *Legem censui censendo dicturos esse, ut 9 præter commune omnium civium jusjurandum hæc adjurarent: Tu minor annis sex & quadraginta es, tuque ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii censorum ad delectum prodito: & quotiescumque delectus erit, quem his censoribus magistratus habebunt, si miles factus non eris, in delectu prodibis.* Item quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abesse, edixerunt de militibus, P. Ælio, C. Popillio consulibus, postve eos consules, in Macedoniam scriptis, *Ut, qui eorum in Italia essent, intra dies triginta, censi priùs apud sese, in provinciam redirent; qui in patris aut avi potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoque causas sese cognituros esse: &*

6 *Neminem invitum militem ab his fieri*] Sic probant Sulpicius & Marcellus ambitiosos esse consules, qui metu offensionum neminem militare invitum cogerent.

7 *Id ita ut esse*] Ut Patres Conscripti quoque scirent id ita esse.

8 *Quibus & vis imperii minor & auctoritas esset*] Quorum & minor potestas, & minor dignatio esset. In *imperio* est vis cogendi: *auctoritas* venerationem conciliat. Suprà l. 1, c. 7. *Evander tum ea... auctoritate magis quàm imperio regebat loca.*

9 *Præter commune... jusjurandum*] Vid. not. 3, ad l. 1, c. 42.

quorum ante emerita stipendia 1 *gratiosa missio* U.c.583.
sibi visa esset, eos milites fieri jussuros. Hoc a.C.169.
edicto litterisque censorum per fora & conciliabula dimissis, tanta multitudo juniorum Romam convenit, ut gravis urbi turba insolita esset. Præter delectum eorum quos in supplementum mitti oportebat, quatuor a C. Sulpicio prætore scriptæ legiones sunt, intraque undecim dies delectus est perfectus.

XV. Consules deinde sortiti provincias sunt; nam prætores propter jurisdictionem maturiùs sortiti erant. Urbana C. Sulpicio, peregrina C. Decimio obtigerat. Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Marcius Figulus erat sortitus. Consulum Cn. Servilio Italia, Q. Marcio Macedonia obvenit. Latinisque actis, Marcius extemplo est profectus. Cæpione deinde referente ad senatum, quas ex novis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decrevere Patres, ut C. Sulpicius, M. Claudius prætores, ex his quas scripsissent legionibus, quas videretur, consuli darent. Indignè patiens prætorum arbitrio consulem subjectum, dimisso senatu, ad tribunal prætorum stans postulavit, ex senatusconsulto destinarent sibi duas legiones; prætores consulis in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt: M. Æmilius Lepidus princeps ab tertiis jam censoribus lectus. *Census actus.*
Septem è senatu ejecti sunt. In censu accipiendo populi, milites ex Macedonico exercitu, qui quàm multi abessent ab signis, census docuit, in provinciam cogebant: causas stipendiis [nondum emeritis] missorum cognoscebant: &, cujus nondum justa missio visa esset, ita

1 *Gratiosa*] Gratiæ data non juri.

U.c.583 a.C.169. jusjurandum adigebant: 2 *Ex tui animi sententia, tu ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii censorum in provinciam Macedoniam redibis, quod sine dolo malo facere poteris.*

XVI. In equitibus recensendis tristis admodum eorum atque aspera censura fuit: multis equos ademerunt. In ea re quum equestrem ordinem offendissent, 3 flammam invidiæ adjecere edicto, quo edixerunt, *Ne quis eorum, qui Q. Fulvio, A Postumio censoribus publica vectigalia aut 4 ultrotributa conduxissent, 5 ad hastam suam accederet, sociusve aut affinis ejus conductionis esset.* Sæpe id querendo veteres publicani quum impetrare nequissent ab senatu, ut modum potestati censoriæ imponerent; tandem tribunum plebis P. Rutilium, ex rei privatæ contentione iratum censoribus, patronum causæ nacti sunt. Hujus clientem libertinum parietem in Sacra via adversùs ædes publicas demoliri jusserant, quòd publico inædificatus esset; appellati a privato tribuni; quum præter Rutilium nemo intercederet, censores 6 ad pignora capienda miserunt, mulctamque pro concione privato dixerunt. Hinc contentione ortâ, quum veteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio repentè sub unius tribuni nomine promulgatur: *Quæ publica vectigalia, ultrotributa, C. Claudius & Ti. Sempronius locerant.*

Censs. offendunt ordinem equestrem.

2 *Ex tui animi sententia*] Verè & ex animo promittis te &c. Vid. not. 4, ad l. XXII, c. 53.

3 *Flammam invidiæ adjecere edicto*] Odium in se equestris ordinis magis inflammavere, offendendo publicanos. Videlicet publicani ex equestri ordine erant.

4 *Ultrotributa*] Vid. not. 8, ad l. XXXIX, c. 44.

5 *Ad hastam suam*] Ad locationem suam. Vid. not. 7, ad XXIV, 18.

6 *Ad pignora capienda*] Vid. not. 7, ad l. III, c. 38, suprà.

cassent, ea rata locatio ne esset; de integro locarentur, & ut omnibus redimendi & conducendi promiscuè jus esset. Diem 7 ad ejus rogationem concilio tribunus plebis dixit; qui postquam venit, ut censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente, silentium fuit; quum Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem jussit. 8 Eo facto avocatam a se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abiit. Postero die ingentes tumultus ciere. 9 Ti. Gracchi primùm bona consecravit, quòd in mulcta pignoribusque ejus qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo, 1 se in or-

U.c.583. A.C.169. *Tr. pl. diem iis dicit.*

7 *Ad ejus rogationem*] Sic dixit Livius *ad ejus* rogationis *rogationem*, quomodo dixisset *ad eam rogationem rogandam. Rogatio* est quidquid ad populum fertur. *Promulgabatur* rogatio, quum in publico scripta proponeretur per trinundinum inspicienda & versanda ab iis quibuscumque collibuisset. *Rogabatur*, tum, quum de ea populus in suffragium mittebatur.

8 *Eo facto avocatam a se concionem*] Nimirum tribunus habebat illam concionem & concilio præerat, non censores. Quum igitur pro potestate jussisset Claudius præconem audientiam facere, videbatur avocasse concionem a tribuno, id est, concionis moderamen abstulisse a tribuno & sibi vindicasse.

9 *Ti. Gracchi... bona consecravit*] Bonorum Q. Metelli, Cn. Lentuli, &c. hoc modo a tribunis plebis consecratorum mentionem facit Cic. pro Domo, n. 123 & seqq. Ea consecratio fiebat in concione, certo quodam verborum carmine, foculo posito, & adhibito tibicine. Ejus hanc vim esse volebat is qui bona alicujus consecraverat, ut bona illa alicui deo, putà Cereri, jam sacra essent, ac proinde nullum ad profanum usum verti possent, inque ea jus omne amitteret is qui illa antea possederat.

1 *Se in ordinem coëgisset*] Ius magistratûs sui infregisset, ac secum velut cum privato egisset. Vid.

U.c.583. a.C.169. dinem coëgisset: C. Claudio diem dixit, quòd concionem ab se avocasset: & 2 utrique censori perduellionem se judicare pronuntiavit, diemque comitiis a C. Sulpicio prætore urbano petiit. Non recusantibus censoribus, quominus primo quoque tempore judicium de se populus faceret, in ante dies VIII & VII Kalendas Octobres comitiis perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis adscenderunt: & ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis 3 servis publicis, negarunt se priùs quidquam publici negotii gesturos, quàm judicium populi de se factum esset. Prior Claudius causam dixit; & quum 4 ex duodecim centuriis equitum octo censorem condemnassent, multæque aliæ primæ classis, extemplo principes civitatis in conspectu populi annulis aureis positis, vestem mutarunt, ut supplices plebem circumirent. *Absolvuntur.* Maximè tamen sententiam vertisse dicitur Ti. Gracchus, quòd quum clamor undique plebis esset, periculum Graccho non esse, conceptis verbis juravit, si collega damnatus esset, non exspectato de se judicio, comitem exsilii ejus futurum. Adeo tamen ad extremum spei venit

not. 4, ad III, 35.

2 *Utrique censori perduellionem se judicare*] Se judicare utrumque censorem perduellionis crimine teneri. Sed hoc judicium ratum esse non poterat, nisi populus suffragiis suis illud firmasset. Eodem ferè modo mulcta dicebatur a magistratu, sed jubebatur a populo. Recens exemplum habes in Lucretio, suprà c. 8. De *perduellione* vid. not. 3, ad l. I, c. 26.

3 *Servis publicis*] Servi publici sunt ii qui, etsi nullius privati, at populi servi sunt. Tales servi ad tabularii ministeria præstò erant censoribus.

4 *Ex duodecim centuriis equitum*] Immo *octodecim*. Tot enim instituit Ser. Tullius. Vid. suprà l. I, c. 43.

reus, ut octo centuriæ ad damnationem defuerint. Abſoluto Claudio, tribunus plebis negavit ſe Gracchum morari. U.c.583. a.C.169.

XVII. Eo anno poſtulantibus Aquileienſium legatis, 5 ut numerum colonorum augeret, mille & quingentæ familiæ ex ſenatuſconſulto ſcriptæ: triumvirique, qui eas deducerent, miſſi ſunt, T. Annius Luſcus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popillius & Cn. Octavius legati, qui in Græciam miſſi erant, ſenatuſconſultum, Thebis primùm recitatum, per omnes Peloponneſi urbes circumtulerunt, *Ne quis ullam rem in bellum magiſtratibus Romanis conferret, præterquam quod ſenatus cenſuiſſet.* Hoc fiduciam in poſterum quoque præbuerat, levatos ſe oneribus impenſiſque, quibus, alia aliis imperantibus, exhauriebantur. 6 Achaico concilio Argis agitato, benignè loquuti auditique; 7 egregiâ ſpe futuri ſtatûs fidiſſimâ gente relictâ, in Ætoliam trajecerunt. Ibi nondum quidem ſeditio erat, ſed 8 omnia ſuſpecta, criminumque inter ipſos plena; ob quæ obſidibus poſtulatis, neque exitu rei impoſito, in Acarnaniam inde profecti

Legati Rom. in Græcia.

5 *Ut numerum colonorum augeret*] Lege, *ut numerus colonorum augeretur*: vel in iis quæ præcedunt, *poſtulantibus a ſenatu Aquileienſium legatis.*

6 *Achaico concilio Argis*] Reponendum eſt *Ægii*, ex Polyb.

7 *Egregiâ ſpe*] Id eſt, in egregia ſpe futuri ſtatûs. Ceterùm, ſi hoc durius videtur, lege cum Mureto, *Egregiâ ſpe... fidiſſimæ genti relictâ.*

8 *Omnia ſuſpecta criminumque inter ipſos plena*] Rem fuſiùs exponit Polybius, docetque criminationes illas inde ortas eſſe, quòd hi ceteros contenderent haud ſincerâ fide cum Romanis ſentire; illi accuſatores ſuos calumniis in ſe graſſari dicerent, quo potentioribus adularentur.

U.c.583. a.C.169. legati sunt. 9 Thyrii concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen: quidam principum postulare, ut præsidia in urbes suas inducerentur, adversùs amentiam eorum qui ad Macedonas gentem trahebant: pars recusare, ne, 1 quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ civitates ignominæ acciperent. Justa deprecatio hæc visa. Larissam ad Hostilium proconsulem, (ab eo enim missi erant) legati redierunt. Octavium retinuit secum. Popillium, cum mille ferme militibus, in hiberna Ambraciam misit.

Persei expeditio in Illyricum.

XVIII. Perseus principio hiemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, ne quâ in regnum vacuum irrumperent Romani, sub tempus brumæ, quum inexsuperabiles ab Thessalia montes nivis altitudo facit, occasionem esse ratus frangendi finitimorum spes animosque, ne quid averso se in Romanum bellum periculi subesset, quum a Thracia pacem Cotys, ab Epiro 2 Cephalus, repentinâ defectione a Romanis, præstarent, Dardanos recèns domuisset bello, solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipsis quietis Illyriis, & 3 aditum præbentibus Romanis, si domuisset proximos Illyriorum, Gentium quoque regem jamdiu dubium in societatem perlici posse, cum decem millibus peditum, quo-

9 *Thyrii* Nomen hujus urbis variè scribitur, *Tyrrheum*, *Thyreum*, *Thurium*, *Thyrium*. Vide Cellar. Geogr Anc. II, 13.

1 *Quod bello captis & hostibus mos esset* Potiùs, *quod bello captos & hostes mos esset*, ut intelligatur *accipere ignominia*. Gronovius.

2 *Cephalus*] Vid. suprà supplem. hujus libri, n. 3.

3 *Aditum præbentibus Romanis*] Quum Illyrii præberent aditum Romanis. Magis placeret quod Gronovius subjicit, *Romano*.

rum pars phalangitæ erant, & duobus millibus levium armatorum, & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumpto, jussoque apparatu oppugnandarum urbium sequi, tertio die 4 ad Uscanam (Penestianæ terræ ea maxima urbs est) posuit castra, priùs tamen quàm vim admoveret, missis qui tentarent nunc præfectorum præsidii, nunc oppidanorum animos; erat autem ibi cum juventute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati referebant, oppugnare est adortus, & coronâ eam capere conatus est; quum sine intermissione interdiu noctuque alii aliis succedentes, 5 pars scalas muris, ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores urbis: quia spes erat, neque hiemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, ut posset morari. Ceterùm postquam vineas agi turresque excitari viderunt, victa pertinacia est; nam, præterquam quòd adversùs vim pares non erant, ne frumenti quidem aut ullius alterius rei copia intus erat, ut in necopinata obsidione. Itaque quum spei nihil ad resistendum esset, C. Carvilius Spoletinus & C. Afranius a præsidio Romano missi, qui a Perseo

U.c.583.
a.C.169.

4 *Ad Uscanam... posuit castra*] Urbs illa, c. 10, suprà, frustra tentatur ab Ap. Claudio, & in potestate Persei remanet. Quum hîc igitur a Perseo oppugnetur, intelligendum est illam hoc temporis spatio in potestatem Romanorum venisse.

5 *Pars scalas muris, ignem portis*] Magis placeret cum eodem Gronovio legere: *scalas muris, pars ignem portis inferrent*. In priore enim potiùs, quàm in posteriore membro omittere solet Livius vocem quâ partitio significatur. *Virgis cædi, alii securi subjici*, l. III, c. 37.

U.c.583. peterent, primò, ut armatos suaque secum ferentes abire sineret; dein, si id minùs impetrarent, vitæ tantùm libertatisque fidem acciperent. Promissum id benigniùs est ab rege, quàm præstitum; exire enim sua secum efferentibus jussis, 6 primùm arma ademit. His urbe egressis, & Illyriorum cohors, (quingenti erant) & Uscanenses se urbemque dediderunt.
a.C.169.

XIX. Perseus, præsidio Uscanæ imposito, multitudinem omnem deditorum, quæ propè numero exercitum æquabat, Stuberam abducit. Ibi 7 Romanis (quatuor millia autem hominum erant) præter principes, in custodiam civitatum divisis, Uscanensibus Illyriisque venditis; in Penestiam exercitum reducit, ad Oæneum oppidum in potestatem redigendum; & alioqui opportunè situm, & transitus eâ est in Labeates, ubi Gentius regnabat. Prætereunti frequens castellum, Draudacum nomine, peritorum quidam regionis ejus, *nihil Oæneo capto opus esse* ait, *nisi in potestate & Draudacum sit; opportuniùs etiam ad omnia positum esse.* Admoto exercitu, omnes extemplo dediderunt sese. Quâ spe celeriore deditione erectus, postquam animadvertit quantus agminis sui terror esset, undecim alia castella eodem metu in potestatem redigit; ad perpauca vi opus fuit, cetera voluntate dedita: & in his recepti mille

6 *Primùm arma ademit*] Perspicuum est hic alterum orationis membrum excidisse, quod respondeat τῷ *primùm.* Ex iis quæ sequuntur apparet retentos esse a Rege Romanos. Id hoc loco significarat Livius.

7 *Romanis... præter principes, in custodiam civitatum divisis*] Principes nempe secum habuit, ut colligitur ex iis quæ dicuntur infrà de Carvilio. Ceteros custodiendos per civitates divisit.

& quingenti dispositi per præsidia milites Romani. Magno usui Carvilius Spoletinus erat in colloquiis, dicendo, nihil in ipsos sævitum. Ad Oæneum perventum est, quod sine justa oppugnatione capi non poterat: & majore aliquanto quàm cetera juventute, & validum oppidum mœnibus erat; & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat; hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus, circumvallato oppido, aggerem a parte superiore ducere instituit, cujus altitudine muros superaret; quod opus dum perficitur, crebris interim præliis, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium impediebant, magna eorum multitudo variis casibus absumpta est: & qui supererant, labore diurno nocturnoque, & vulneribus inutiles erant. Ubi primùm agger injunctus muro est, & cohors regia, quos Nicatoras appellant, transscendit, & scalis multis simul partibus impetus in urbem est factus. Puberes omnes interfecti sunt: conjuges liberosque eorum in custodiam dedit: prædæ alia militum cessere. Stuberam inde victor revertens, ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium, exsulantem apud se, & Aputeum Macedonem a Berœa, mittit. Iis mandat, ut exponerent æstatis ejus hiemisque acta sua adversùs Romanos Dardanosque: adjicerent recentia in Illyrico hibernæ expeditionis opera: hortarentur Gentium ad amicitiam secum & cum Macedonibus jungendam.

U.c.583. a.C.169.

Legatos ad Gentium Perseus mittit.

XX. Hi transgressi jugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem per-

U.c.583. venerunt. Liſſi rex Gentius erat; eò acciti legati mandata exponentes, benignè auditi ſunt: qui reſponſum ſine effectu tulerunt; *Voluntatem ſibi non deeſſe ad bellandum cum Romanis: ceterùm ad conandum id quod velit, pecuniam maximè deeſſe.* Hæc Stuberam retulere regi, tum maximè captivos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati, addito Glaucia ex numero cuſtodum corporis, remittuntur, ſine mentione pecuniæ, quâ unâ barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perſeus, in Peneſtas rurſum exercitum reducit: firmatiſque Uſcanæ, & circa eam per omnia caſtella quæ receperat, præſidiis, in Macedoniam ſeſe recipit.

a.C.169.

Gentius pecuniam poſcit.

Res geſtæ a Rom. in Illyrico.

XXI. L. Cælius, legatus Romanus, præerat Illyrico: qui moveri non auſus, quum in iis locis rex eſſet, poſt profectionem demum ejus conatus in Peneſtis Uſcanam recipere a præſidio, quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulſus, Lychnidum copias reduxit. Inde poſt dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum ſatis valida manu in Peneſtas miſit; ad obſides, ab his urbibus quæ in amicitia cum fide permanſerant, accipiendos. Procedere etiam in Parthinos (ii quoque obſides dare pepigerant) juſſit: ab utraque gente ſine tumultu exacti. Peneſtarum obſides Apolloniam, Parthinorum 8 Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) miſſi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanoten Epiri caſtellum ad-

8 *Dyrrhachium (tum Epidamni magis celebre nomen*] Duplici nomine urbs illa *Dyrrachium* & *Epidamnus* vocabatur. Magis celebre tum erat, id eſt, frequentiore uſu tum celebrabatur apud Græcos *Epidamni* nomen.

ortus oppugnare, & auxilia Athamanum Theſprotorumque, præter Romanum exercitum, ad ſex millia hominum ſecum adduxit: neque operæ pretium fecit, Cleva, qui relictus a Perſeo erat cum valido præſidio, defendente. Et Perſeus 9 ad Elymeam profectus, & circa eam exercitu luſtrato, ad Stratum vocantibus Ætolis ducit. Stratus validiſſima tum urbs Ætoliæ erat; ſita eſt ſuper Ambracium ſinum, prope amnem Acheloum. Cum decem millibus peditum eò profectus eſt, & equitibus trecentis: quos pauciores propter anguſtias viarum & aſperitatem duxit. Tertio die quum perveniſſet ad Citium montem, vix tranſgreſſus propter altitudinem nivis, locum quoque caſtris ægre invenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quàm quòd tolerabilis aut via aut tempeſtas eſſet, cum ingenti vexatione, præcipuè jumentorum, altero die ad templum Jovis, quem Nicæum vocant, poſuit caſtra. Ad Arachthum inde flumen, itinere ingenti emenſo, retentus altitudine amnis, 1 manſit. Quo ſpatio temporis ponte perfecto, traductis copiis, diei progreſſus iter, obvium Archidamum principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Ætoli caſtra poſita.

U.c. 583. a.C. 169.

Perſeus fruſtra Stratum tentat.

XXII. Inde altero die ad Stratum perventum: ubi prope Acheloum amnem caſtris poſitis, quum exſpectaret effuſos omnibus portis Ætolos in fidem ſuam venturos, clauſas portas, atque, ipsâ eâ nocte quâ venerat, rece-

9 *Ad Elymæam*] Urbem Elymiotidis.

1 *Manſit. Quo ſpatio temporis*] Profectò hîc aliquid deeſt. Ut enim hæc ſtructa ſunt, neceſſe eſt omnino ut Livius indicaverit, quodnam fuerit illud ſpatium temporis, quo manſit rex ad Arachthum.

U.c.583. a.C.169. ptum Romanum præſidium cum C. Popillio legato, invenit. Principes, qui præſentis Archidami auctoritate compulſi regem arceſſierant, obviàm egreſſo Archidamo ſegniores facti, locum adverſæ factioni dederant ad Popillium cum mille peditibus ab Ambracia arceſſendum. In tempore & Dinarchus præfectus equitum gentis Ætolorum cum ſexcentis peditibus & equitibus centum venit. Satis conſtabat eum, tamquam ad Perſea tendentem, Stratum veniſſe: mutato deinde cum fortuna animo, Romanis ſe, adversùs quos venerat, junxiſſe. Nec Popillius ſecurior, quàm debebat eſſe, inter tam mobilia ingenia erat; claves portarum cuſtodiamque murorum ſuæ extemplo poteſtatis fecit: Dinarchum Ætoloſque cum juventute Stratiorum in arcem, per præſidii ſpeciem, amovit. Perſeus, ab imminentibus ſuperiori parti urbis tumulis tentatis colloquiis, quum obſtinatos atque etiam telis procul arcentes videret, quinque milla paſſuum ab urbe trans Petitarum amnem poſuit caſtra. Ibi conſilio advocato, quum Archidamus Ætolorumque transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infeſto tempore anni cenſerent, nullis præparatis commeatibus, quum inopiam priùs obſidentes quàm obſeſſi ſenſuri eſſent; 2 maximè quòd hoſtium haud procul inde hiberna erant territus, in Aperantiam caſtra movit. Aperantii eum, propter Archidami magnam in ea gente gratiam auctoritatemque, conſenſu omnium acceperunt; is ipſe cum octingentorum militum præſidio his eſt præpoſitus.

XXIII. Rex non minore vexatione jumento-

2 *Maximè quòd*] Eo maximè territus, quod hoſtium haud procul inde hiberna erant.

rum hominumque, quàm venerat, in Macedoniam rediit. Appium tamen ab obsidione Phanotes fama ducentis ad Stratum Persei summovit. Clevas cum præsidio impigrorum juvenum insequutus, sub radicibus prope inviis montium ad mille hominum ex agmine impedito occìdit, ad ducentos cepit. Appius superatis angustiis, in campo quem Eleona vocant stativa dierum paucorum habuit. Interim Clevas, assumpto Philostrato, qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem transscendit. Macedones ad depopulationem profecti: Philostratus cum cohorte sua in insidiis loco obscuro consedit; in palatos populatores quum erupissent ab Antigonea armati, fugientes eos persequentes effusiùs in vallem infessam ab hostibus præcipitant; ibi ad mille occisis, centum ferme captis, ubique prospere gestâ re, prope stativa Appii castra movent, ne qua vis sociis suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius nequicquam in his locis terens tempus, dimissis Chaonumque, & si qui alii Epirotæ erant, præsidiis, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Parthinorum socias urbes in hiberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificii causâ rediit. Peseus ex Penestarum gente mille pedites, ducentos equites revocatos, Cassandriam, præsidio ut essent, misit. Ab Gentio eadem afferentes redierunt; nec deinde alios atque alios mittendo tentare eum destitit: quum appareret, quantum in eo præsidii esset; nec tamen impetrare ab animo posset, ut impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

U.c.583. a.C.169.

Cleæ Macedonis gesta.

EPITOME

LIBRI XLIV LIVIANI.

Q. Marcius Philippus per invios ſaltus penetravit in Macedoniam, compluresque urbes occupavit. Rhodii miſere legatos Romam, minantes ſe Perſeo auxilio futuros, niſi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam jungeret; indignè id latum. Quum id bellum L. Æmilio Paullo, ſequentis anni conſuli iterum, mandatum eſſet, 1 *Paullus in concione precatus, ut quicquid diri populo Romano immineret, in domum ſuam converteretur, & in Macedoniam profectus, vicit Perſen, univerſamque Macedoniam in poteſtatem redegit. Antequam confligeret, C. Sulpicius Gallus tribunus militum prædixit exercitui, ne miraretur, quòd Luna nocte proximâ defectura eſſet. Gentius quoque rex Illyriorum, quum rebellaſſet, ab Anicio prætore victus venit in deditionem, & cum uxore, & liberis, & propinquis, Romam miſſus. Ab Alexandria legati a Cleopatra & Ptolemæo regibus venerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quòd eis bellum inferret. Perſeus ſollicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia eis pecuniam, quam promiſerat, non dabat,* 2 *ab eis relictus eſt.*

1 *Paullus in concione precatus, ut*] Hanc precationem fecit Paullus, non antequam proficiſceretur ad bellum, ſed devicto Perſeo, quum jam ſecundo curſu Italiam tenuiſſet. Vid. infrà l. XLV, c. 41.

2 *Ab eis relictus eſt*] Ab Eumene ſcilicet, & Gentio. De Eumene nulla eſt difficultas. De Gentio vid. not. 2, ad c. 26 hujus libri.

LIBER

LIBER XLIV.

I. PRINCIPIO veris, quod hiemem eam quâ haec gesta sunt insequutum est, ab Roma profectus Q. Marcius Philippus consul 1 cum quinque millibus (quod supplementum legionum secum trajecturus erat) Brundisium pervenit. M. Popillius consularis, 2 & alii pari nobilitate adolescentes tribuni militum in Macedonicas legiones consulem sequuti sunt. Per eos dies & C. Marcius Figulus praetor, cui classis provincia evenerat, Brundisium venit: & simul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniae portum tenuerunt. Inde consul ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Praetor, superato Leucata, Corinthium sinum invectus, & Creusae relictis navibus, terrâ & ipse per mediam Boeotiam, diei unius expedito itinere, Chalcidem ad classem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius in Thessalia circa Palaepharsalum habebat; sicut nullâ re bellicâ memorabili gestâ, ita 3 ad cunctam militarem disciplinam ab effusa licentia formato milite, & sociis cum fide cultis, & ab omni genere injuriae defensis.

U.c.583. a.C.169.

Marcius Cos. & Marcius praetor trajiciunt in Graeciam.

1 *Cum quinque millibus*] Deest profectò hîc aliquid. Numerus enim absolutè & per se, non adjectâ re quae numeretur, stare in oratione non potest. Sed & numerus ipse hoc loco videtur vitiatus esse, ut colligitur ex iis quae dixit Livius l. XLIII, c. 12.

2 *Et alii pari nobilitate adolescentes*] *Et alii pari nobilitate*, sed non pari aetate, quippe *adolescentes*, quum M. Popillius consularis esset, ac proinde maturae jam aetatis.

3 *Ad cunctam militarem disciplinam*] Ad cunctas militaris disciplinae partes.

U.c.583. a.C.169. Audito successoris adventu, quum arma, viros, equos cum cura inspexisset, ornato exercitu obviàm venienti consuli processit. Et primus eorum congressus ex dignitate ipsorum, ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis * Proconsul enim ad exercitum. * Paucis post diebus consul concionem apud milites habuit; orsus a parricidio Persei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem, 4 adjecit, *post scelere partum regnum, veneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenem, injurias in populum Romanum, direptiones sociarum urbium contra fœdus. Ea omnia quàm diis quoque invisa essent, sensurum in exitu rerum suarum. Favere enim pietati fideique deos, per quæ populus Romanus ad tantum fastigii venerit.* Vires deinde populi Romani jam terrarum Orbem complectentis cum viribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus comparavit. *Quanto majores Philippi Antiochique opes non majoribus copiis fractas esse?*

Cos. in Macedoniam contendit.

II. Hujus generis adhortatione accensis militum animis, consultare de summa gerendi belli cœpit. Eò & C. Marcius prætor a Chalcide classe acceptâ venit. Placuit, non ultrà morando in Thessalia tempus terere, sed movere castra, atque pergere inde in Macedoniam: & prætorem dare operam, ut eodem tempore classis quoque invehatur hostium littoribus. Prætore dimisso, consul, 5 menstruum jusso milite secum ferre, profectus decimo post die quàm exercitum acceperat, castra movit:

4 *Adjecit, post scelere partum regnum, veneficia*] Adjecit consul veneficia, cædes, aliaque facinora consequuta scelere partum a Perseo regnum.

5 *Menstruum*] Cibariorum quantum in mensem satis esset.

& unius diei progessus iter, convocatis itinerum ducibus, 6 quum exponere in consilio jussisset, quâ quisque ducturus esset, summotis iis, quam potissimùm peteret (viam), retulit ad consilium. Aliis per Pythium placebat via: aliis per Cambunios montes, quâ priore anno duxerat Hostilius consul: aliis præter Ascuridem paludem. Restabat 7 aliquantum viæ communis: itaque in id tempus, quo prope divortium itinerum castra posituri erant, deliberatio ejus rei differtur; in Perrhæbiam inde ducit, & inter Azorum & Dolichen stativa habuit, ad consulendum rursus quam potissimùm capesseret viam. Per eosdem dies Perseus, quum appropinquare hostem sciret, quod iter petiturus esset ignarus, omnes saltus insidere præsidiis statuit. In jugum Cambuniorum montium (Volustana ipsi vocant) decem millia levis armaturæ cum duce Asclepiodoto mittit; ad castellum, quod super Ascuridem paludem erat (Lapathus vocatur locus) Hippias tenere saltum cum duodecim millium Macedonum præsidio jussus. Ipse cum reliquis copiis primò circa Dium stativa habuit; deinde, adeo ut obtorpuisse inops consilii videretur, cum equitibus expeditis, per littora nunc Heracleum, nunc Philam currebat, eodem inde cursu Dium repetens.

U.c.583. a.C.169.

Perseus aditus occupat.

III. Interim consuli sententia stetit, eo saltu ducere, ubi propter Octolophum diximus regis castra * Præmitti tamen quatuor millia armatorum, ad loca opportuna præoccupanda, pla-

Macedoniam ingreditur Marcius.

6 *Quum exponere in consilio jussisset*] Intellige *eos*, id est, duces itinerum.

7 *Aliquantum viæ communis*] Aliquantum viæ, quæ pariter ad Pythium, ad Cambunios montes, ad Ascuridem paludem duceret.

U.c.583. cuit : queis præpoſiti ſunt M. Claudius, Q.
a.C.169. Marcius conſulis filius ; confeſtim & univerſæ copiæ ſequebantur. Ceterùm adeo ardua & aſpera & confragoſa via fuit, ut præmiſſi expediti biduo quindecim millium paſſuum ægrè itinere confecto, caſtra poſuerint : 8 turrim Eudieru quem cepere locum, appellant. Inde poſtero die ſeptem millia progreſſi, tumulo 9 haud procul hoſtium caſtris capto, nuntium ad conſulem remittunt, *Perventum ad hoſtem eſſe; loco ſe tuto & ad omnia opportuno conſediſſe ; ut, quantùm extendere iter poſſet, conſequeretur.* Sollicito conſuli, & propter itineris difficultatem quod ingreſſus erat, & eorum vicem quos paucos inter media præſidia hoſtium præmiſerat, nuntius ad Aſcuridem paludem occurrit. Addita igitur & ipſi fiducia eſt, conjunctiſque copiis, caſtra tumulo qui tenebatur, quà aptiſſimum ad loci naturam erat, ſunt acclinata. Non hoſtium modò caſtra, quæ paulo plus mille paſſuum aberant, ſed omnis regio ad Dium & Philam, oraque maris, latè patente ex tam alto jugo proſpectu, oculis ſubjicitur. Quæ res accendit militi animos, poſtquam ſummam belli, ac regias omnes copias, terramque hoſtilem tam è propinquo conſpexerunt. Itaque quum alacres, protinus duceret ad caſtra hoſtium, conſulem hortarentur ; dies unus feſſis labore viæ ad quietem datus eſt : tertio die, parte copiarum ad præ-

8 *Turrim Eudieru*] Si nihil eſt in hoc nomine vitii, intellige Græcum eſſe vocabulum in patrio caſu, ἐνδιερῦ. Διερός humidus. Itaque turris ἐνδιερῦ dicta fuerit ab amœnitate & bonitate aquarum.

9 *Haud procul hoſtium caſtris*] Caſtra illa hoſtium intellige præſidium Macedonum cui præerat Hippias, ut patet ex c. ſeq.

ſidium caſtrorum relictâ, conſul ad hoſtem ducit. U.c.583. a.C.169.

IV. Hippias nuper ad tuendum ſaltum ab rege miſſus erat: qui ex quo caſtra Romana in tumulo conſpexit, præparatis ad certamen animis ſuorum, venienti agmini conſulis obvius fuit. Et Romani expediti ad pugnam exierant, & hoſtes; levis armatura erat, promptiſſimum genus ad laceſſendum certamen. Congreſſi igitur, extemplo tela conjecerunt: multa utrimque vulnera temerario incurſu & accepta, & illata: pauci utriuſque partis ceciderunt. Irritatis in poſterum diem animis, majoribus copiis, atque infeſtiùs concurſum ab illis, ſi loci ſatis ad explicandam aciem fuiſſet: jugum montis in anguſtum dorſum cuneatum, vix 1 ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaque paucis pugnantibus, cetera multitudo, præcipuè qui gravium armorum erant, ſpectatores pugnæ ſtabant; levis armatura etiam per amfractus jugi procurrere, & ab lateribus cum levi armatura conſerere (manum), per iniqua atque æqua loca pugnam petere; ac pluribus eâ die vulneratis quàm interfectis, prælium nocte diremptum eſt. Tertio die egere conſilio Romanus imperator: nam neque manere in jugo inopi, neque regredi ſine flagitio, atque etiam periculo, ſi cedenti ex ſuperioribus locis inſtaret hoſtis, poterat: nec aliud reſtabat, quàm audacter commiſſum, pertinaci audaciâ, quæ prudens interdum in exitu eſt, corrigere. Ventum quidem erat eò,

Levia prælia cum Macedonibus.

1 *Ternis ordinibus... in fronte*] Ordines hîc intelligendi videntur introrſum porrecti, ita ut terni homines in fronte eſſent, quos ſequebatur a tergo longus ordo ſuorum. Hinc paucitas pugnantium, mox a Livio notata.

U.c.583 a.C.169. ut, si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit; sed quum ad Dium per littora cum equitibus vagaretur rex, & ab duodecim millibus prope clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis submittendo, neque ipse, quod plurimùm intererat, certamini affuit: quum Romanus imperator, major sexaginta annis, & prægravis corpore, omnia militaria munera ipse impigre obiret. Egregiè ad ultimum in audacter commisso perseveravit: &, Popillio relicto in custodia jugi, per invia transgressus, præmissis qui repurgarent iter, Attalum & Misagenem, cum suæ gentis utrumque auxiliaribus, præsidio esse saltum aperientibus jubet; ipse equites impedimentaque præ se habens, cum legionibus agmen cogit.

Difficultas itinerum. V. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina jumentorum sarcinarumque. Progressis vixdum quatuor millia passuum, nihil optabilius esse, quàm redire quâ venerant, si possent. Hostilem prope tumultum agmini elephanti præbebant: qui ubi ad invia venerant, dejectis rectoribus, cum horrendo stridore pavorem ingentem equis maximè incutiebant; donec traducendi eos ratio inita est. Per proclive, 2 sumpto fastigio, longi duo validi asse-

2 *Sumpto fastigio*] Longi duo asseres inter se adversi, modicâ inclinatione demissi, in terra ex inferiore parte defigebantur: sive potiùs, inferiorem partem habebant innixam fulcris in terra defixis; quibus quidem fulcris inferior illa asseris pars ad eam altitudinem attollebatur, quæ haud multùm esset infra ejusdem asseris summitatem: unde modica totius asseris inclinatio? Hîc *fastigium* intelligitur *clivus*, propterea quòd si quid in clivum devexum est, idem & in fastigium contrario sensu assurgit: eâdem ferè

res, ex inferiore parte in terra defigebantur; U.c.583. diſtantes inter ſe paulo plus, quàm quanta a.C.169. belluæ latitudo eſt; in eos tranſverſi incumbentes tigni, ad tricenos longi pedes, ut pons eſſet, injungebantur: humuſque inſuper injiciebatur; modico deinde infrà intervallo, ſimilis alter pons: inde tertius, & plures ex ordine, quâ rupes 3 abſciſæ erant, fiebant. Solido procedebat elephas in pontem: cujus priuſquam in extremum procederet, 4 ſuccifis aſſeribus collapſus pons, uſque alterius initium pontis prolabi eum leniter cogebat: alii elephanti pedibus inſiſtentes, alii clunibus ſubſidentes prolabebantur; ubi planicies altera pontis excepiſſet eos, rurſus ſimili ruinâ inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem vallem perventum eſt. 5 Paulo plus ſeptem millia die Romani proceſſerunt: minimum pedibus itineris confectum; plerumque provolventes ſe ſimul cum armis aliiſque oneribus, cum omni genere vexationis, proceſſerunt: adeo ut ne dux quidem & auctor itineris inficiaretur, parvâ manu deleri omnem exercitum potuiſſe. Nocte ad modicam planiciem pervenerunt: neque an infeſtus is locus eſſet, ſeptus undique, circumſpiciendi ſpatium fuit.

ratione, quâ *altum* & *profundum* promiſcuè uſurpantur.

3 *Abſciſæ*] Ex *abs* & *cædo* fit verbum *abſcido*, *abſcidi*, *abſciſum*. Martialis, l. III, epigr. 66. *Abſcidit vultus enſis uterque ſacros.* *Abſcindo* diverſum eſt verbum, licet ejuſdem ferè ſensûs. Atque hujus quidem participium *abſciſſus* frequentiùs nunc occurrit in editis. At obſervat Gronovius fere ubique in optimis & antiquiſſimis codicibus legi *abſciſus*.

4 *Succiſis aſſeribus*] Sive aſſerum fulcris.

5 *Paulo plus ſeptem millia die*] Per diem, & opponitur τῷ *nocte*, quod ſequitur paulo poſt.

U.c.583. a.C.169. Vix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum, postero quoque die, in tam cava valle opperiri Popillium, ac relictas cum eo copias, necesse fuit: quos & ipsos, quum ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter vexavit. Tertio die conjunctis copiis eunt per saltum, quem incolæ Callipeucen appellant; quarto inde die per æquè invia, sed assuetudine peritiùs, & meliore cum spe, quòd nec hostis usquam apparebat, & mari appropinquabant, degressi in campos, inter Heracleum & Libethrum posuerunt castra peditum: quorum pars major tumulos tenebat; ii vallem, campique partem, ubi eques tenderet, amplectebantur.

Persei pavor. VI. Lavanti regi dicitur nuntiatum, hostes adesse; quo nuntio quum pavidus exsiluisset 6 è solio, 7 victum se sine prælio clamitans, proripuit, & subinde per alia atque alia pavida consilia & imperia trepidans, 8 duobus ex amicis Pellam, alterum Asclepiodotum, ubi pe- *Et incredibilis stupor.* cunia deposita erat, ex præsidiis revocat: omnesque aditus aperit bello. Ipse ab Dio 9 auratis statuis omnibus raptim, ne præda hosti

6 *E solio*] Solium est pars balnei, in qua quis sedens levatur.

7 *Victum se... clamitans, proripuit*] Bis intelligendum τὸ *se*, quamvis semel exprimatur. Clamitans se victum esse, se proripuit.

8 *Duobus ex amicis Pellam*] Hîc aliqua desunt, quæ suppleri possunt in hunc ferè modum. Duobus ex amicis, Niciam proficisci jussit Pellam, ubi pecunia deposita erat, &, quidquid ejus ibi nancisceretur, in mare dejicere: alterum, Andronicum misit Thessalonicam, ut navalia incenderet. Simul Hippiam, & Asclepiodotum ex præsidiis revocat.

9 *Auratis statuis*] Intellige insignem illam turmam, Lysippi opus: id est, statuas equestres viginti quinque, quas Alexander fieri jusserat totidem for-

essent, in classem congestis, ocius demigrare U.c.583.
Pydnam cogit: & quæ temeritas consulis videri a.C.169.
potuisset, quòd eò processisset, unde invito hoste regredi nequiret, eam non inconsultam audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos inde evadere possent, habebant Romani: unum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam præter Dium; quæ utraque regiis tenebantur præsidiis. Itaque si dux intrepidus decem dies primam speciem appropinquantis terroris sustinuisset, 1 neque receptus Romanis per Tempe in Thessaliam, neque commeatibus pervehendis eò patuisset iter. Sunt enim Tempe saltus, etiamsi non bello fiat infestus, transitu difficilis; nam 2 præter angustias per quinque millia, quâ exiguum jumento onusto iter est, rupes utrimque ita abscisæ sunt, ut despici vix sine vertigine quadam simul oculorum animique possit; terret & sonitus & altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus tam suâpte naturâ infestus, per quatuor distantia loca præsidiis regiis fuit insessus: unum in primo aditu ad Gonnum erat: alterum ad Condylon 2 castello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum, viæ ipsi, quâ & media & angustissima vallis est, impositum; quam vel decem armatis tueri facile est. Intercluso per Tempe simul aditu commeatibus, simul reditu;

tissimorum virorum in pugna ad Granicum occisorum.

1 *Neque receptus Romanis per Tempe in Thessaliam*] Quatuor postremæ voces videntur huc immigrasse e sexto antè versu. Certè iis nihil hîc est opus.

2 *Præter angustias*] Præterquam quod angusta via est per quinque millia, adeo ut exiguum onusto jumento iter sit, utrimque...

2 *Castello*] Intellige *cum castello*, vel *in castello*,

U.c.583. ipsi montes, per quos descenderant, repetendi
a.C.169. erant; 3 quod ut furto fefellerant, ita propalam, tenentibus superiora cacumina hostibus, non poterant: & experta difficultas, spem omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temere commisso, quàm in Macedoniam ad Dium per medios evadere hostes: quod, nisi dii mentem regi ademissent, ipsum ingentis difficultatis erat. Nam quum Olympi radices montis paulo plus quàm mille passuum ad mare relinquant spatium, cujus dimidium loci occupat ostium latè restagnans Baphyri amnis, partem planitiæ aut Jovis templum, aut oppidum tenet; reliquum perexiguum fossâ modicâ valloque claudi poterat: & saxorum ad manum sylvestrisque materiæ tantum erat, ut vel murus objici turresque excitari potuerint. Quorum nihil quum dispexisset cæcata mens subito terrore, 4 nudatis omnibus præsidiis patefactisque bello, ad Pydnam refugit.

VII. Consul plurimum & præsidii & spei cernens in stultitia & segnitie hostis, remisso nuntio ad Sp. Lucretium Larissam, ut castella relicta ab hoste circa Tempe occuparet, præmisso Popillio, ad explorandos transitus circa Dium, postquam patere omnia in omnes partes animadvertit, secundis castris pervenit ad Dium: metarique 5 sub ipso templo, ne quid sacro in loco violaretur, jussit. Ipse urbem in-

Cos. Dium pervenit.

3 *Quod ut furto fefellerant*] Quod ut fecerant fallentes furto Persea Macedonasque, ita propalam facere non poterant, si tenuissent cacumen hostes. Transscenderant quidem illos saltus, quia fefellerant hostem: at idem facere non poterant palam & apertâ vi, si hostis obstitisset.

4 *Nudatis omnibus præsidiis*] Nudatis præsidio omnibus locis.

5 *Sub ipso templo*] Templum Jovis intellige, cujus sub finem c. præcedentis mentio facta est.

gressus, sicut non magnam, ita exornatam U.c.583.
6 publicis locis & 7 multitudine statuarum, a.C.169.
munitamque egregiè, vix satis credere in tantis rebus sine causa relictis non aliquem subesse dolum. Unum diem ad exploranda circà omnia moratus, castra movet: satisque credens paratam frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mityn processit. Postero die progressus, Agassam urbem, tradentibus sese ipsis, recepit: & ut reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidibus contentus, sine præsidio relinquere se eis urbem, immunesque ac suis legibus victuros, est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad Ascordum flumen posuit castra: & 8 quantùm procederet longiùs a Thessalia, eo majorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est: dubitatione omnibus exemptâ, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus, contractis in unum omnibus copiis ducibusque, increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Asclepiodotum atque Hippiam: ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse: cujus culpæ reus nemo justiùs, quàm ipse, fuisset. Consuli postquam ex alto conspecta classis spem fecit cum commeatu naves venire, (ingens enim caritas annonæ ac prope inopia erat) ab invectis jam portum audit, onerarias naves

Inopiâ laborat.

6 *Publicis locis*] Qualia sunt fora, porticus, basilicæ.

7 *Multitudine statuarum*] Vid. not. 4, ad c. proximè præcedens: & intellige, præter illam amicorum turmam, quam Perseus in classem congesserat, aliarum quoque statuarum non mediocrem numerum in urbe Dio fuisse.

8 *Quantùm procederet longiùs*] Vox *quantum* regitur a præpositione *secundum* intellecta.

U.c.583. a.C.169. Magnesiæ relictas esse. Incerto inde quidnam agendum foret (adeo sine ulla ope hostis quæ aggravaret , cum ipsa difficultate rerum pugnandum erat) peropportunè litteræ a Sp. Lucretio allatæ sunt : castella se, quæ super Tempe essent & circa Philam , tenere omnia , frumentique in iis & aliarum in usum rerum copiam invenisse.

Dium relinquit. VIII. His magnopere lætus consul, ab Dio ad Philam ducit, simul ut præsidium ejus firmaret, simul ut militi frumentum , cujus tarda subvectio erat , divideret. Ea profectio famam haudquaquam secundam habuit : nam alii, metu recessisse eum ab hoste , ferebant, quia manenti prælio dimicandum foret : alii , ignarum quæ belli in dies fortuna novaret; ut qui , offerentibus sese rebus, omisisset è manibus ea quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Dii , excitavit hostem : ut tunc tandem sentiret recuperanda esse , quæ priùs culpâ amissa forent. *Perseus Dium redit.* Auditâ enim profectione consulis, regressus Dium , quæ disjecta ac vastata ab Romanis erant , reficit : pinnas mœnium decussas reponit : ab omni parte muros firmat; deinde quinque millia passuum ab urbe citra ripam Enipei amnis castra ponit : amnem ipsum transitu perdifficilem pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olympi montis, æstate exiguus , hibernis idem incitatus pluviis : & supra rupes , ingentes gurgites facit , & infra , prorutam in mare evolvendo terram , præaltas voragines , cavatoque medio alveo ripas utrimque præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hosti credens , extrahere reliquum tempus ejus æstatis in animo habebat. Inter hæc consul a Phila Popillium cum duobus millibus armatorum Heracleum mittit; abest a Phila quinque

millia ferme passuum, mediâ regione inter Dium Tempeque, in rupe amni imminente positum. U.C. 583. A.C. 169.

IX. Popillius, priusquam armatos muris admoveret, misit qui magistratibus principibusque suaderent, fidem clementiamque Romanorum quàm vim experiri mallent; nihil ea consilia moverunt, quia ignes ad Enipeum ex regis castris apparebant. Tum terrâ marique, (& classis appulsa ab littore stabat) simul armis, simul operibus machinisque oppugnari cœpti. Juvenes etiam quidam Romani, ludicro Circensi ad usum belli verso, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effusione inductâ 9 bestiis omnium gentium Circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera: & semel quadrigis, 1 semel desultore misso, vix unius horæ tempus utrumque curriculum complebat. Inter cetera sexageni ferme juvenes, interdum plures, apparatioribus ludis, armati inducebantur; horum inductio 2 in parte simulacrum decurrentis exercitûs erat; ex parte elegantioris exercitii quàm militaris, propiorque gladiatorium armorum usum. Quum alios decursu edidissent motus, quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis summissioribus, tertiis magis & quartis, postremis etiam genu nixis, fastigiatam, sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant. Hinc quinquaginta ferme pedum spatio distantes duo armati pro-

Heracleum captum.

Testudo.

9 *Bestiis omnium gentium*] Bestiis ex toto terrarum Orbe conquisitis.

1 *Desultore*] Qui sint desultores, docet ipse aliud agendo Livius, l. XXIII, c. 29. *Curriculum* hîc idem valet ac *cursus*.

2 *In parte... ex parte*] Hæc sic dicta sunt, quomodo si iteraretur *partim*.

U.c.583. currebant, comminatique inter se, ab ima in a.C.169. summam testudinem per densata scuta quum evasissent, nunc velut propugnantes per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se concurrentes, haud secus quàm stabili solo persultabant. Huic testudini simillimâ parti muri admotâ, quum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabantur: depulsisque iis, in urbem 3 duorum signorum milites transscenderunt. Id tantùm dissimile fuit, quod & in fronte extrema, & ex lateribus, soli non habebant super capita elata scuta, ne nudarent corpora, sed prætenta pugnantium more: ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, & testudini injecta, imbris in modum, lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Et consul, capto jam Heracleo, castra eò promovit; tamquam Dium, atque inde summoto rege, in Pieriam etiam progressurus. Sed hiberna jam præparans, vias commeatibus subvehendis ex Thessalia muniri jubet, & eligi horreis opportuna loca, tectaque ædificari, ubi diversari portantes commeatus possent.

Pudet Persea pavoris sui. X. Perseus tandem, a pavore eo quo attonitus fuerat, recepto animo, malle imperiis suis non obtemperatum esse, quum trepidans gazam in mare dejici Pellæ, Thessalonicæ navalia jusserat incendi. Andronicus Thessalonicam missus traxerat tempus; 4 idipsum quod

3 *Duorum signorum*] Duorum manipulorum. Vid. not. 1, ad l. XXXIII, c. 1.

4 *Idipsum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locum*] Nulla hîc erit difficultas, si in interpretando membrorum ordinem inverteris. *Pœnitentiæ relinquens locum, idipsum quod accidit*, id est, quod quidem ipsum accidit, nempe ut regem pœniteret,

accidit, pœnitentiæ relinquens locum. Incautior Nicias Pellæ, projiciendo 5 pecuniæ partem, quod fuerat nactus: sed in rem emendabilem visus lapsus esse, quòd per urinatores omne ferme extractum est. Tantusque pudor regi pavoris ejus fuit, ut urinatores clam interfici jusserit; deinde Andronicum quoque & Nician, ne quis tam dementis imperii conscius exsisteret. Inter hæc C. Marcius cum classe ab Heracleo Thessalonicam profectus, & agrum, pluribus locis expositis per littora armatis, latè vastavit; & procurrentes ab urbe, secundis aliquot præliis trepidos intra mœnia compulit: jamque ipsi urbi terribilis erat, 7 quum dispositis omnis generis tormentis, non vagi modò circa muros temere appropinquantes, sed etiam qui in navibus erant, saxis tormento emicantibus, percutiebantur. Revocatis igitur in naves militibus, omissâque Thessalonicæ oppugnatione, Æriam inde petunt; quindecim millia passuum ea urbs abest, adversùs Pydnam posita, fertili agro. Pervastatis finibus ejus, legentes oram, Antigoneam perveniunt: ibi egressi in terram, primò & vastarunt agros passim, & aliquantum prædæ contulerunt ad naves; dein palatos eos adorti Macedones, missi

U.C. 583. a.C. 169.

Variæ urbes a Rom. frustrà tentatæ.

5 *Pecuniæ partem, quod fuerat nactus*] Posterius membrum expositio & explanatio est præcedentis. *Pecuniæ partem*, scilicet *id quod fuerat nactus.*

6 *In rem emendabilem... lapsus esse*] Gronovius, *in errorem emendabilem.*

7 *Quum dispositis omnis generis tormentis*] Ab iis qui in urbe erant. Tota periodus habere videtur aliquid obscuri propter nimiam brevitatem. Sensus est: jamque ipsi urbi terribilis erat, quum subitò conversa est rerum facies, dispositis super urbis muros tormentis, quibus Romani, & in agris, & in ipsis quoque navibus percutiebantur. Itaque absistere incepto coacti sunt.

U.c.583 pedites equitesque, fugientes effusè ad mare a.C.169. persequuti, quingentos ferme occiderunt, & non minus ceperunt. Nec aliud quàm ultima necessitas, quum recipere se tutò ad naves prohiberentur, animos militum Romanorum, simul desperatione aliâ salutis, simul indignitate irritavit. Redintegrata in littore pugna est; adjuvere & qui in navibus erant. Ibi Macedonum ducenti ferme cæsi: par numerus captus. Ab Antigonea classis profecta ad agrum Pallenensem, exscensionem ad populandum fecit. Finium is ager Cassandrensium erat, longè fertilissimus omnis oræ, quam prætervecti fuerant.

Eumenes jungit se prætori. Ibi Eumenes rex, viginti tectis navibus ab Elea profectus, obvius fuit: & quinque missæ a Prusia rege tectæ naves.

XI. Hac virium accessione animus crevit prætori, ut Cassandream oppugnaret. 8 Condita est a Cassandro rege in ipsis faucibus, quæ Pallenensem agrum ceteræ Macedoniæ jungunt; hinc Toronaico, hinc Macedonico septa mari. Eminet namque in altum lingua in qua sita est, nec minùs in altum quàm Atho mons excurrit, obversa in regionem Magnesiæ duobus imparibus promontoriis, quorum majori Posideum est nomen, minori Canastræum. Divisis partibus oppugnare adorti. Romanus ad Clitas quas vocant, munimenta, 9 cervis etiam objectis ut viam intercluderet, a Macedo-

8 *Condita est a Cassandro rege*] Olim Potidæa. Illam deinde vel auxerat, vel instauraverat Cassander, & de suo nomine *Cassandream* dixerat.

9 *Cervis etiam objectis*] *Cervi* erant ramosi trunci arborum, quos in terram ante fossam vallumque depangere & variè serere solebant, ad obstruendum aut impediendum iter. Nomen habuerunt a similitudine cornuum cervi.

nico ad Toronaicum mare perducit ; ab altera U. c. 583.
parte 1 Euripus est : inde Eumenes oppugnabat. a. C. 169.
Romanis in fossa complenda, quam nuper objecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti prætori, quia nusquam cumuli apparebant, quò regesta è fossa terra foret, 2 monstrati sunt fornices : *Non ad eamdem crassitudinem quâ veterem murum, sed simplici laterum ordine structos esse.* Consilium igitur cepit, transfosso pariete iter in urbem patefacere ; fallere autem ita se posse, si muros a parte alia scalis adortus, tumultu injecto, 3 in custodiam ejus loci propugnatores urbis avertisset. Erant in præsidio Cassandreæ, præter non contemnendam juventutem oppidanorum, octingenti Agrianes, & duo millia Penestarum Illyriorum, a Pleurato deinde missi : bellicosum utrumque genus. His tuentibus muros, quum subire Romani summâ vi niterentur, momento temporis parietes fornicum perfossi urbem patefecerunt ; 4 quòd si, qui perrupêre, armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc ubi perfectum esse opus militibus nuntiatum est, clamorem alacres gaudio repentè tollunt ; aliis parte aliâ in urbem irrupturis.

XII. Hostes primùm admiratio cepit, quidnam sibi repentinus clamor vellet ; postquam patere urbem accepere præfecti præsidii, Pytho & Philippus, 5 pro eo qui occupasset aggredi,

1 *Euripus*] Intelligenda videtur fossa aliqua manu facta, quæ maris aquas acciperet. Nam tales fossæ *Euripi* apud antiquos nominabantur.

2 *Monstrati sunt fornices : non... structos esse*] Supple, ex solenni more Livii, *dictumque est.*

3 *In custodiam ejus loci*] Quem scalis adoriretur.

4 *Quòd si, qui perrupere*] Nempe parietem.

5 *Pro eo*] Rati opus factum a Romanis ei utile fu-

U.c.583. opus factum esse rati, cum valida manu Agria-
a.C.169. num Illyriorumque erumpunt: Romanosque, qui alii aliunde coibant convocabanturque, ut signa in urbem inferrent, incompositos atque inordinatos fugant, persequunturque ad fossam, in quam compulsos ruinâ cumulant; sexcenti ferme ibi interfecti, omnesque prope, qui inter murum fossamque deprehensi erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus prætor, segnior ad alia factus consilia erat: & ne Eumeni quidem, simul a mari, simul a terra aggredienti, quidquam satis procedebat. Placuit igitur utrique, custodiis firmatis, ne quod præsidium ex Macedonia intromitti posset, quoniam vis aperta non processisset, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his, decem regii lembi ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi, quum in salo stantes hostium naves conspexissent, ipsi obscurâ nocte simplici ordine, quàm poterant proximè littus tenentes, intrarunt urbem. Hujus novi præsidii fama absistere oppugnatione simul Romanos regemque coëgit: circumvecti promontorium, ad Toronen classem appulerunt. Eam quoque oppugnare adorti, ubi validâ defendi manu animadverterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi quum appropinquantes repleta mœnia armatis vidissent, prætervecti, ad Iolcon classem appulerunt: inde, agro vastato, Demetriadem quoque aggressuri.

XIII. Inter hæc & consul, ne segnis sederet tantùm in agro hostico, M. Popillium cum quinque millibus militum ad Melibœam urbem oppugnandam mittit. Sita est in radicibus Ossæ montis, quâ parte in Thessaliam vergit, opportunè imminens super Demetriadem. Primus

turum, qui primus aggredi maturasset.

adventus hostium perculit incolas loci : collectis deinde ex necopinato pavore animis, discurrunt armati ad portas ac mœnia, quâ suspecti aditus erant : spemque extemplo inciderunt, capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, & opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus, quum audisset simul Melibœam a consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, ut inde Demetriadem aggrederetur, Euphranorem quemdam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit; eidem imperatum, ut, si a Melibœa submovisset Romanos, Demetriadem priùs occulto itinere intraret, quàm ab Iolco ad urbem castra moverent Romani. Et ab oppugnatoribus Melibœæ, quum in superioribus locis repentè apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisque injectus; ita a Melibœa abscessum est. Euphranor, solutâ unius urbis obsidione, Demetriadem extemplo ducit; nec tum mœnia modò, sed agros etiam 6 confiderunt se a populationibus tueri posse : & eruptiones in vagos populatores non sine vulneribus hostium factæ sunt. Circumvecti tamen mœnia sunt prætor & rex; situm urbis contemplantes, si quâ parte tentare aut opere, aut vi possent. Fama fuit, per Cydam Cretensem, & Antimachum, qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenem & Persea conditiones amicitiæ; ab Demetriade certè abscessum est. Eumenes ad consulem navigat : gratulatus quòd prospere Macedoniam intrasset, Pergamum in regnum abiit. Marcius Figulus prætor, parte classis in hiberna Sciathum missâ, cum reliquis navibus Oreum EubϾ petiit : eam urbem aptissimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedonia qui-

U.c.583.
a.C.169.

Eumenes in regnum abiit.

6 *Confiderunt*] Pro *confisi sunt.*

U.c.583. que in Theſſalia erant, mitti commeatus poſ
a.C.169. ſent. De Eumene rege longè diverſa tradun
Si Valerio Antiati credas, nec claſſe adjutur
ab eo prætorem eſſe, quum ſæpe eum litteri
arceſſiſſet, tradit; 7 nec cum gratia ab conſul
profectum in Aſiam, indignatum, quòd, u
iiſdem caſtris tenderet, permiſſum non fuerit
ne ut equites quidem Gallos, quos ſecum ad
duxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuiſſe
Attalum fratrem ejus, & remanſiſſe apud con
ſulem, & ſinceram ejus fidem, æquali tenore
egregiamque operam in eo bello fuiſſe.

XIV. Dum bellum in Macedonia geritur
legati Tranſalpini ab regulo Gallorum (Bala
nos ipſius traditur nomen, gentis ex qua fue
rit, non traditur) Romam venerunt, polli-
centes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratia
ab ſenatu actæ, muneraque miſſa: torquis au-
reus 8 duo pondo, & pateræ aureæ quatuor
pondo, equus phaleratus, armaque equeſtria.
Secundùm Gallos, Pamphyli legati coronam
auream, 9 ex viginti millibus Philippeorum
factam, in curiam intulerunt: petentibuſque
iis, ut id donum in cella Jovis Optimi Maximi
ponere, & ſacrificare in Capitolio liceret,
permiſſum: benignéque, amicitiam renovare

7 *Nec cum gratia ab conſule profectum*] Neque ita profectum ab conſule, ut integra eſſet inter illos gratia & amicitia, ſed cum mutua offenſione.

8 *Duo pondo*] Qui tres marcas noſtrates, unciam unam pondo haberet. *Quatuor pondo*. Sex marcas, uncias duas.

9 *Ex viginti millibus Philippeorum*] Aureorum: qui quum ſinguli pares eſſent didrachmo, ſequitur viginti millia nummorum Philippeorum redire ad 400 libras Romanas pondo, marcas noſtrates 625. Immane profectò pondus, etiamſi detrahatur manûs pretium. Sed corona illa dicanda erat Jovi, & ſtabili ſede in Capitolio collocanda.

volentibus legatis, responsum, & 1 binûm millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia, & paulo post ab Rhodiis, de eadem re longè aliter differentes legati auditi sunt. Utraque legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiæ preces magis quàm postulatio fuere, profitentis, *Et ad id tempus se cum Romanis stetisse, &, quoad bellum foret, staturum. Ceterùm, quum ad se a Perseo legati venissent de finiendo cum Romanis bello, & iis pollicitum deprecatorem apud senatum futurum, & petere, si possent inducere in animum ut finiant iram, se quoque in gratia reconciliatæ pacis uti ponerent*; hæc regii legati. Rhodii superbè commemoratis erga populum Romanum beneficiis, & penè victoriæ, utique de Antiocho rege, majore parte ad se vindicatâ, adjecerunt: *Quum pax inter Macedonas Romanosque esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptam; eam se invitos, nullo ejus in se merito, quoniam ita Romanis visum sit in societatem se belli trahere, interrupisse. Tertium se annum multa ejus incommoda belli sentire; mari intercluso, inopiâ insulam premi, amissis 2 maritimis vectigalibus atque commeatibus. Quum id ultrà pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denuntiarent, Rhodiis placere pacem eum componere cum Romanis: se Romam eadem nuntiatum missos. Per quos stetisset quominus belli finis fieret, adversùs eos quid sibi faciendum esset,*

U. c. 583. A. C. 169.

Prusiæ & Rhodiorum legati.

Rhodiorum superba oratio.

1 *Binûm millium æris*] Marcarum argenti 3, unciæ 1.

2 *Maritimis vectigalibus atque commeatibus*] Maritima vectigalia sunt portoria, & aliæ mercedes quæ in publicum redigebantur ex mercibus importatis in insulam. Maritimi commeatus, quæcumque mari invehuntur ad usum commoditatemque vitæ.

U.C.583. *Rhodios consideraturos esse.* Ne nunc quidem
a.C.169. hæc sine indignatione legi audirive posse certum habeo; inde existimari potest, qui habitus animorum audientibus ea Patribus fuerit.

Castigatio ferociæ Rhodiorum.

XV. Claudius, nihil responsum, auctor est tantùm senatusconsultum recitatum, quo Cara & Lycios liberos esse juberet populus Romanus, litterasque extemplo ad utramque gentem, & senatusconsultum mitti. Quâ audita re, principem legationis, cujus magniloquentiam vix curia paulo antè ceperat, corruisse. Alii responsum esse tradunt, *Populum Romanum & principio hujus belli, haud vanis auctoribus compertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege adversùs rempublicam suam occulta consilia inisse: &, si id antè dubium fuisset, legatorum paulo antè verba ad certum redegisse: & plerumque ipsam se fraudem, etiamsi initio cautior fuerit, detegere. Rhodios* 3 *nuntio in Orbe terrarum arbitria belli pacisque agere: Rhodiorum nutu arma sumpturos posituros que Romanos esse; jam non deos fœderum testes, sed Rhodios habituros.* 4 *Itane tandem? Ni pareatur, exercitusque de Macedonia deportentur, visuros esse, quid sibi faciendum sit. Quid Rhodii visuri sint, ipsos scire: Populum certè Romanum, devicto Perseo, quod propediem sperent fore, visurum, ut pro meritis cujusque in eo bello civitatis gratiam dignam referat.* Munus tamen legatis in singulos binûm mil-

3 *Nuntio*] Uno nuntio per Orbem terrarum misso. Sic Cic. pro Lege Manil. n. 11, *tot civium Romanorum millibus uno nuntio atque uno tempore necatis.*

4 *Itane tandem*] Hunc locum interpunximus. Vulgati legunt: *Itane tandem iis pareatur, exercitusque de Macedonia deportentur? Visuros esse, quid sibi faciendum sit?* Hæc ultima verba ex oratione Rhodiorum desumpta, hîc per irrisionem repetuntur.

lium æris missum est: quod ii non acceperunt. U.c 583. a.C.169.

XVI. Litteræ deinde recitatæ Q. Marcii consulis sunt, *Quemadmodum saltu superato, in Macedoniam transisset: ibi & ex aliis locis commeatus a prætore prospectos in hiemem habere, & ab Epirotis* 4 *viginti millia modiûm tritici, decem hordei, sumpsisse: ut pro eo frumento* 5 *pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mittenda esse: equis ducentis ferme opus esse, maximè Numidis: nec sibi in his locis ullam copiam esse.* Senatusconsultum, ut ea omnia ex litteris consulis fierent, factum est. C. Sulpicius prætor sex millia togarum, triginta tunicarum, & equos, deportanda in Macedoniam, præbendaque arbitratu consulis locavit: & legatis Epirotarum pecuniam pro frumento solvit. Et Onesimum, Pythonis filium, nobilem Macedonem, in senatum introduxit; is pacis semper auctor regi fuerat, monueratque, sicut pater ejus Philippus institutum usque ad ultimum vitæ diem servabat, bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi, ut eum morem, si non semper, crebrò tamen usurparet. Postquam deterrere eum a bello nequiit, primò subtrahere sese per alias atque alias caussas, ne interesset iis quæ non probabat, cœpit: postremò, quum suspectum se esse cerneret, & proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit: magno usui consuli fuit. Ea introductus in curiam quum memorasset, senatus in formulam sociorum eum referri jussit: locum, lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani esset, ducenta jugera dari, & ædes Tarenti emi: uti ea

Onesimi Macedonis præmia.

4 *Viginti millia modiûm*] Modios Parisienses plus 15416. *Decem millia*, 7708.

5 *Pecunia... curaretur*] Solveretur.

U.c.583. a.C. 16[illegible] curaret, C. Decimio prætori mandatum. Censores censum Idibus Decembribus, severiùs quàm antè, habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Rutilio, qui tribunus plebis eos violenter accusarat: tribu quoque is motus, & ærarius factus. Ad opera publica facienda quum eis dimidium ex vectigalibus ejus anni attributum ex senatusconsulto a quæstoribus esset; Ti. Sempronius ex ea pecunia quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani 6 ponè Veteres ad Vortumni signum, lanienasque & tabernas conjunctas in publicum emit, 7 basilicamque faciendam curavit, quæ postea Sempronia appellata est.

Census.

XVII. Jam in exitu annus erat, & propter Macedonici maximè belli curam in sermonibus homines habebant, quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearent; itaque senatusconsultum factum est, ut Cn. Servilius primo quoque tempore ad comitia habenda veniret. Senatusconsultum Sulpicius prætor ad consulem [misit, & receptas litteras] post paucos dies recitavit, quibus ante diem [* significabat se] in urbem venturum. Et consul maturavit, & comitia eo die qui dictus erat sunt perfecta. Consules creati, L. Æmilius Paulhus iterum, 8 septimo decimo anno postquam primò consul fuerat, & C. Licinius Crassus. Prætores postero die facti, Cn. Bæbius Tamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fonteius

Comitia.

6 *Ponè veteres*] Vel excidit nomen, quod jungatur τῷ *veteres*, vel ut in illis locorum appellationibus fieri solet, brevitatis causâ ex usu communi supprimebatur. Illud supplere non nostrum est.

7 *Basilicam*] Vid. not. 2, ad l. XXVI, c. 27.

8 *Septimo decimo anno*] Immo *decimo quarto*, vel, si ambo extremi anni numerentur, *decimo quinto*.

teius Balbus, M. Æbutius Elua, C. Papirius Carbo. Omnia ut maturiùs agerentur, belli Macedonici ſtimulabat cura; itaque deſignatos extemplo ſortiri placuit provincias; ut, utri Macedonia conſuli, cuique prætori claſſis eveniſſet, ſciretur: ut jam inde cogitarent parentque quæ bello uſui forent, ſenatumque conſulerent, ſi quâ re conſulto opus eſſet. *Latinas, ubi magiſtratum iniſſent, quod per religiones poſſet, primo quoque tempore fieri placere; neque conſulem, cui eundum in Macedoniam eſſet, teneri.* His decretis, conſulibus Italia & Macedonia, prætoribus, præter duas juriſdictiones in urbe, claſſis, & Hiſpania, & Sicilia, & Sardinia, provinciæ nominatæ ſunt. Conſulum, Æmilio Macedonia, Licinio Italia evenit. Prætores, Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, & ſi quò ſenatus cenſuiſſet, Cn. Octavius claſſem, P. Fonteius Hiſpaniam, M. Æbutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam eſt ſortitus. U.c.583. a.C.169.

XVIII. Extemplo apparuit omnibus non ſegniter id bellum L. Æmilium geſturum, præterquam quòd alius vir erat, etiam quòd dies noctesque intentus, ea ſola quæ ad id bellum pertinerent animo agitabat. Jam omnium primùm a ſenatu petit, ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus viſendos claſſemque, & comperta referenda, quid aut terreſtribus aut navalibus copiis opus eſſet: præterea ut explorarent copias regias quantùm poſſent, quâque provincia noſtra, quâ hoſtium foret: utrùm intra ſaltus caſtra Romani haberent, an jam omnes anguſtiæ exſuperatæ, & in æqua loca perveniſſent: qui fideles nobis ſocii, qui dubii ſuſpenſæque ex fortuna fidei, qui certi hoſtes viderentur: quanti præparati commeatus, & unde terreſtri itinere, unde navibus ſupporta- *Belli Macedonici apparatus.*

U.c.583 a.C.169. rentur : quid eâ æstate terrâ marique rerum gestum esset : ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Servilio consuli negotium dedit, ut is in Macedoniam, quos L. Æmilio videretur, legaret. Legati biduo post profecti, Cn. Domitius Ahenobarbus, A. Licinius Nerva, L. Bæbius. Bis in exitu anni ejus lapidatum esse, nuntiatum est, in Romano agro, simul in Veienti. Bis novendiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quintilius Varus, flamen Martialis: & M. Claudius Marcellus Decemvir, in cujus locum Cn. Octavius suffectus. *Ludorum Circensium magnificentia.* Et jam magnificentiâ crescente notatum est, ludis Circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicæ & P. Lentuli ædilium curulium, sexaginta tres 9 Africanas, & quadraginta ursos & elephantos 1 lusisse.

U.c.584. a.C.168 L. Æmilio II. C. Licinio Coss. XIX. L. Æmilio Paullo, C. Licinio consulibus, Idibus Martiis, principio insequentis anni, quum in exspectatione Patres fuissent, maximè quidnam consul de Macedonia, cujus ea provincia esset, referret, nihil se habere Paullus, quod referret, quum nondum legati rediissent, dixit. *Ceterùm Brundisii legatos jam esse, bis ex cursu Dyrrachium rejectos. Cognitis mox quæ nosci priùs in rem esset, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectionem suam teneret, pridie Kalendas Apriles Latinis esse constitutam diem. Sacrificio rite perfecto, se & Cn. Octavium, simul senatus censuisset exituros esse. C. Licinio collegæ suo fore curæ se absente, ut, si qua parari mittive ad id bellum*

9 *Africanas*] Pantheras, ut patet ex Plinio, l. VIII, c. 17.

1 *Lusisse*] In ludis exhibitos esse. Intelligenda videtur venatio facta in Circo, vel pugna bestiarum inter se.

opus sit, parentur mittanturque. Interea legationes exterarum nationum audiri posse. 2 Sacrificio rite perfecto, primi Alexandrini legati 3 ab Ptolemæo & Cleopatra regibus vocati sunt. Sordidati, barbâ & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam, procubuerunt: & oratio quàm habitus fuit miserabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat, per honestam speciem majoris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre ejus, qui tum Alexandriam tenebat, gerens, & ad Pelusium navali prælio victor fuerat, & tumultuario opere ponte per Nilum facto, transgressus cum exercitu, obsidione ipsam Alexandriam terrebat: nec procul abesse, quin potiretur regno opulentissimo, videbatur. Ea legati querentes orabant senatum, ut opem regno regibusque amicis imperio ferret. *Ea merita populi Romani in Antiochum, eam apud omnes reges gentesque auctoritatem esse, ut, si legatos misissent, qui denuntiarent, non placere senatui sociis regibus bellum fieri, extemplo abscessurus a mœnibus Alexandriæ, abducturusque exercitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, brevi extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam venturos, cum pudore quodam populi Romani, quòd nullam opem, in ultimo discrimine fortu-*

U.c.584. a.C.168.

Alexandrini legati.

2 *Sacrificio rite perfecto, primi*] Vix dubium videtur esse, tres primas voces e sexto antè versu huc immigravisse Nihil iis hoc loco opus est.

3 *Ab Ptolemæo*] Ptolemæo Epiphani duo filii fuere, Ptolemæus Philometor, qui sororem Cleopatram in matrimonio habuerat, & Ptolemæus Evergetes, sive Physcon, qui tum pulso fratre Alexandriam tenebat cum Cleopatra, quam Philometori ademerat. Ab his, nempe Ptolemæo minore & Cleopatra, venerat legatio de qua hîc agit Livius.

U.c.584. a C.168. *Ad Antiochum & Ptolemæum mittuntur legati.*

narum, tulissent. Moti Patres precibus Alexandrinorum, extemplo C. Popillium Lænatem, C. Decimium, & C. Hostilium, legatos, ad finiendum inter reges bellum miserunt. Priùs Antiochum, dein Ptolemæum adire jussi, & nuntiare, ni absistatur bello, per utrum stetisset, eum non pro amico, nec pro socio habituros esse.

XX. His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia 4 Quinquatribus ultimis adeo exspectati venerunt, uti, nisi vesper esset, extemplo senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatique auditi sunt. Ii nuntiant, *Majore periculo quàm emolumento exercitum per invios saltus in Macedoniam inductum. Pieriam, 5 quò processisset, regem tenere; castra castris prope ita collata esse, ut flumine Enipeo interjecto arceantur; neque regem pugnandi potestatem facere: nec nostris vim ad cogendum esse. Hiemem etiam asperam rebus gerendis intervenisse; in otio militem ali, nec plus quàm sex [dierum] frumentum habere. Macedonum dici triginta millia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa Lychnidum satis validus exercitus foret, potuisse ancipiti bello distineri regem: nunc & Appium, & quod cum eo præsidii sit, in summo periculo esse, nisi propere aut justus exercitus eò mittatur, aut illi inde deducantur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum navalium partem morbo audisse absumptam; partem, maximè qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse, & homines navibus deesse; qui sint, neque stipendium accepisse, neque vesti-*

4 *Quinquatribus ultimis*] Ultimo die Quinquatruum. Sic suprà XXX, 36. *Saturnalibus primis.* De Quinquatribus egimus ad l. XXVI, c. 27.

5 *Quò processisset*] Romanus exercitus.

menta habere. Eumenem claſſemque ejus, tamquam vento allatas naves, ſine cauſa & veniſſe, & abiſſe; nec animum ejus regis conſtare ſatis viſum. Sicut omnia de Eumene dubia, ita Attali egregiè conſtantem fidem nuntiabant. U.c. 584. a.C. 168.

XXI. Legatis auditis, tunc de bello referre ſeſe L. Æmilius dixit. Senatus decrevit, *Ut in* *S. C. de belli apparatu.*
6 *octo legiones parem numerum tribunorum conſules & populus crearent: creari autem neminem eo anno placere, niſi qui honorem geſſiſſet. Tum ex omnibus tribunis militum uti L. Æmilius in duas legiones in Macedoniam, quos eorum velit, eligat; & ut ſolenni Latinarum perfecto, L. Æmilius conſul, Cn. Octavius prætor, cui claſſis obtigiſſet, in provinciam proficiſcantur.* Additus eſt his tertius L. Anicius prætor, cujus inter peregrinos juriſdictio erat; eum in provinciam Illyricum, circa Lychnidum, Ap. Claudio ſuccedere placuit. Delectûs cura C. Licinio conſuli impoſita; is ſeptem millia civium Romanorum, & equites ducentos ſcribere juſſus: & ſociis nominis Latini ſeptem millia peditum imperare, quadringentos equites: & 7 Cn. Servilio Galliam obtinenti provinciam litteras mittere, ut ſexcentos equites conſcriberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoque tempore mittere in Macedoniam juſſus; neque in ea provincia plus quàm duas legiones eſſe: eas repleri, ut ſena millia peditum, trecenos haberent equites; ceteros equites peditesque in præſidiis diſponi; qui eorum idonei ad militandum non

6 *Octo legiones*] In ea quæ ſequitur legionum deſcriptione ſex tantùm enumerantur. Sed præterea duæ credi poſſunt urbanæ fuiſſe. Vid. not. 3, ad XXXIII, 25.

7 *Cn. Servilio*] Prioris anni conſuli, qui, ut ex hoc loco diſcimus, prorogato ex conſulatu imperio Galliam obtinebat.

U.c.584. a.C.168. essent, dimitti. Decem præterea millia peditum imperata sociis: & octingenti equites. Id præsidii additum Anicio, præter duas legiones, quas portare in Illyricum est jussus, quina millia peditum & ducenos habentes, trecenos equites; & in classem quinque millia navalium sociûm sunt scripta. Licinius consul duabus legionibus obtinere provinciam jussus: eò addere sociorum decem millia peditum, & sexcentos equites.

L. Æmilii Cos. oratio.

XXII. Senatusconsultis perfectis, L. Æmilius consul e curia in concionem processit, orationemque talem habuit: *Animadvertisse videor, Quirites, majorem mihi, sortito Macedoniam provinciam, gratulationem factam, quàm quum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum inissem: neque id ob aliam causam, quàm quia bello in Macedonia, quod diu trahitur, existimastis dignum majestate populi Romani exitum per me imponi posse. Deos quoque huic favisse sorti spero, eosdemque in rebus gerendis affuturos esse. Hæc partim ominari, partim sperare possum. Illud affirmare pro certo habeo audeoque, mè omni ope adnisurum esse, ne frustra vos hanc spem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus sunt, & senatus decrevit, & (quoniam extemplo proficisci placet, neque ego in mora sum) C. Licinius collega, vir egregius, æquè enixè parabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos, quæ scripsero senatui, aut vobis, credite; rumores credulitate vestrâ ne alatis, quorum auctor nemo exstabit. Nam nunc quidem, quod vulgò fieri, hoc præcipuè bello, animadverti, nemo tam famæ contemtor est, cujus non debilitari animus possit. In omnibus circulis, atque etiam (si diis placet) in conviviis sunt, qui exercitus in Macedoniam ducant; ubi castra locanda sint, sciant; quæ*

loca præsidiis occupanda; quando, aut quo saltu intranda Macedonia; ubi horrea ponenda; quâ terrâ, mari subvehantur commeatus; quando cum hoste manus conserendæ, quando quiescendum sit. Nec, quid melius faciendum sit, modò statuunt, sed, quidquid aliter quàm ipsi censuere factum est, consulem veluti dictâ die accusant. Hæc magna impedimenta res gerentibus sunt; nec enim omnes tam firmi & constantis animi contra adversum rumorem esse possunt, quàm Fabius fuit: qui suum imperium minui 8 *per vanitatem populi maluit, quàm secundâ famâ malè rem gerere. Non sum is qui non existimem admonendos duces esse: immo eum qui de sua unius sententia omnia gerat, superbum judico magis quàm sapientem. Quid ergo est? Primum a prudentibus, & propriè rei militaris peritis, & usu doctis, monendi imperatores sunt: deinde ab his qui intersunt gerendis [rebus, qui] loca, qui hostem, qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem velut navigio participes sunt periculi. Itaque si quis est, qui quod e republica sit suadere se mihi in eo bello quod gesturus sum confidat; ne deneget operam reipublicæ, & in Macedoniam mecum veniat; nave, equo, tabernaculo, viatico etiam a me juvabitur. Si quem id facere piget, & otium urbanum militiæ laboribus præoptat; e terra ne gubernaverit. Sermonum satis ipsa præbet urbs; loquacitatem suam contineat: nos castrensibus consiliis contentos futuros esse sciat.* Ab hac concione, Latinis, quæ pridie Kalendas Aprilis fuerunt, 9 in monte sacrificio rite perpetrato, protinus inde & consul, & prætor Cn. Octavius, in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriæ, majore

U.c. 584.
A.C. 168.

8 *Per vanitatem populi*] Per inconsultam populi levitatem.

9 *In monte*] Albano. Ibi enim Latinarum feriarum sacrum peragi mos erat.

U.c.584 a.C.168 quàm solitâ frequentiâ prosequentium consulem celebratum : ac prope certâ spe ominatos esse homines finem adesse Macedonico bello, maturumque reditum cum egregio triumpho consulis fore.

Perseus sibi adjungit Gentium

XXIII. Dum hæc in Italia geruntur, Perseus, quod jam inchoatum perficere, quia impensa pecuniæ facienda erat, non inducebat in animum, ut Gentium Illyriorum regem sibi adjungeret, hoc, postquam intrasse saltum Romanos, & adesse discrimen ultimum belli animadvertit, non ultrà differendum ratus, quum per Hippiam legatum 1 trecenta argenti talenta pactus esset, ita ut obsides ultro citroque darentur, Pantauchum misit, ex fidissimis amicis, ad ea perficienda. Medeone Labeatidis terræ Pantauchus regi Illyrio occurrit : ibi & jusjurandum ab rege, & obsides accepit; missus & a Gentio est legatus, nomine Olympio, qui jusjurandum a Perseo obsidesque exigeret. 2 Cum eodem ad pecuniam accipiendam missi sunt, & auctore Pantaucho qui Rhodum legati cum Macedonibus irent : *Duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum posse; adjunctam civitatem, penes quam unam tum rei navalis gloria esset, nec terrâ, nec mari spem relicturam Romanis.* Parmenio & Morcus destinantur; quibus ita mandatum, uti jurejurando, obsidibusque, & pecuniâ acceptâ, tum demum Rhodum proficiscerentur. Venientibus Illyriis Perseus, ab Enipeo amni ex castris cum

1 *Trecenta argenti talenta*] Marcas argenti nostrates 28125.

2 *Cum eodem ad pecuniam*] Hæc sic intellige ex Polybio. Cum eodem missi sunt alii, qui pecuniam a Perseo acciperent, alii, suadente Pantaucho, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent.

omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea quæ convenerant circumfuso agmine equitum facta: quos adesse fœderi sancitæ cum Gentio societatis volebat rex, aliquantum eam rem ratus animorum iis adjecturam. Et obsides in conspectu omnium dati, acceptique: & Pellam ad thesauros regios missis qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum Illyriis legatis Thessalonicæ conscendere jussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo venerat, auctoribusque Dinone & Polyarato principibus civitatis ejus, affirmabat Rhodios paratos ad bellum esse; is princeps junctæ cum Illyriis legationi datus est.

U.c. 584. a.C. 168.

Legati Persei & Gentii ad Rhodios.

XXIV. Eodem tempore ad Eumenem & ad Antiochum communia mandata, quæ subjicere conditio rerum poterat. *Natura inimica inter se esse liberam civitatem, & regem. Singulos populum Romanum aggredi, &, quod indignius sit, regum viribus reges oppugnare. Attalo adjutore, patrem suum oppressum. Eumene adjuvante, & quadam ex parte etiam Philippo patre suo, Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenem & Prusiam armatos esse. Si Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse, quam jam ex parte, sub specie liberandarum civitatum, suam fecerint: deinde Syriam. Jam Prusiam Eumeni honore præferri, jam Antiochum victorem* 3 *præmio belli, Ægypto arceri.* 4 *Hæc cogitantem providere* jubebat, *ut aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseverantes in*

Persei mandata ad Eumenem & Antiochum.

3 Vulgò, *præmio belli ab Ægypto*] Sustulimus *ab*: *præmio belli*, id est, *Ægypto*.

4 *Hæc cogitantem*] Sive Eumenem, sive Antiochum. Etenim ubi suprà dicuntur *communia mandata*, intelligi debent eadem, sed seorsum ad Eumenem, seorsum ad Antiochum, mandata.

U.c.584. a.C.168. *bello injuſto communes duceret omnium regum hoſtes.* Ad Antiochum aperta mandata erant: ad Eumenem per ſpeciem captivorum redimendorum miſſus legatus erat: verùm occultiora quædam agebantur, quæ in præſentia inviſum quidem & ſuſpectum Romanis Eumenem falſis gravioribus [criminibus onerabant.] Proditor enim ac prope hoſtis habitus, dum inter ſe duo reges captantes fraude & avaritiâ certant. Cydas erat Cretenſis, ex intimis Eumenis: hic priùs ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari ſuo, militante apud Perſea, inde poſtea ad Demetriadem, ſemel cum Menecrate quodam, iterum cum Antimacho, regiis ducibus, ſub ipſis mœnibus urbis colloquutus fuerat. Cryphon quoque, qui tum miſſus eſt, duabus ad eumdem Eumenem jam antè legationibus functus erat. Quæ colloquia occulta & legationes 5 infames quidem erant: ſed, quid actum eſſet, quidve inter reges conveniſſet, ignorabatur. Res autem ita ſe habuit.

Quid actum fuerit inter Perſea & Eumenem.

XXV. Eumenes neque favit victoriæ Perſei, neque bello eum invadere animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, & ipſorum odiis inter ſe accenſæ, quàm quòd non ea regum æmulatio, ut æquo animo Perſea tantas adipiſci opes, tantamque gloriam, quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes viſurus fuerit. Cernebat & Perſea jam inde ab initio belli, omni modo ſpem pacis tentaſſe, & in dies magis, quo propior admoveretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque, quia traheretur diutius ſpe ipſorum bellum, & ipſos duces, & ſenatum, non abhorrere a finiendo tam in-

5 *Infames... erant*] Infamiæ Eumeni apud Romanos erant; ſuſpectum proditionis Eumenem faciebant.

commodo ac difficili bello. Hac utriusque partis voluntate exploratâ, quod fieri etiam suâ sponte tædio validioris, metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam venditare conciliandâ gratiâ magis cupiit. Nam modò ne juvaret bello Romanos terrâ marique, modò pacis patrandæ cum Romanis paciscebatur mercedem: ne bello interesset [6 mille; ut pacem conciliaret,] mille & quingenta talenta; in utrumque non fidem modò se, sed obsides quoque dare paratum esse ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promptissimus erat, cogente metu, & de obsidibus accipiendis sine dilatione agebat, conveneratque ut accepti Cretam mitterentur. Ubi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæsitabat: 7 & utique alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidam, & danti, & magis accipienti, mercedem esse. Malebat in spem Romanæ pacis non recusare impensam, sed eam pecuniam perfectâ re daturum; interea Samothracæ in templo depositurum. Ea insula quum ipsius ditionis esset, videre Eumenes nihil interesse, 8 an Pellæ pecunia esset: id agere, ut partem aliquam præsentem ferret. Ita nequicquam inter se captati, nihil præter infamiam movere. U.c.581. a.C.168.

XXVI. Nec hæc tantùm Perseo per avaritiam est dimissa res, quum pecuniâ tantulâ & pacem habere per Eumenem, quæ vel parte *Persei avaritia.*

6 *Mille Talenta*] sunt marcæ argenti nostrates 93750. *Mille & quingenta*, marcæ 140625. In iis quoque quæ sequuntur, lege: *In utrumque* pro vulg. *in utroque.*

7 *Et utique alteram*] Et ex duabus illis rebus, unius quidem certè, nempe ne bello interesset Eumenes, mercedem turpem ac sordidam esse.

8 *An Pellæ*] Nonne melius videatur? *ibi an Pellæ.*

U.c.584. a.C.168. regni redimenda esset, aut deceptus 9 protrahere inimicum mercede onustum, & hostes meritò ei Romanos posset facere: sed etiam Gentii regis parata societas, & tum Gallorum effusorum per Illyricum ingens [agmen] oblatum, avaritiâ dimissum est. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum jungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, eques 1 denos præsentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obviàm cum dimidia copiarum parte, denuntiare per vicos urbesque, quæ viæ propinquæ sunt, cœpit, ut commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum ut copia esset; ipse equos, phalerasque, & sagula, donum principibus ferre, & parum auri quod inter paucos divideret: multitudinem credens trahi spe posse. Ad Almanam urbem pervenit, & in ripa fluminis Axii posuit castra; circa Desudabam in Mædica exercitus Gallorum consederat, mercedem pactam opperiens. Eò mittit Antigonum, ex purpuratis unum, qui juberet multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ is locus est) castra movere, principes ad se venire frequentes; 2 septuaginta quinque millia ab Axio flumine & castris regis aberant. Hæc mandata ad eos quum pertulisset Antigonus, adjecissetque, per viam

Gallorum auxilia recusat.

9 *Protrahere*] Intellige *indicare*. Sic infrà, l. XLV, c. 5. *Suberat & ille metus, ne damnatus auctorem se nefandi facinoris protraheret.*

1 *Denos... aureos*] Binas uncias nostrates cum dimidia. *Quinos*. Singulas uncias cum quarta unciæ parte. *Mille*. Marcas nostrates 31, uncias 2.

2 *Septuaginta quinque millia*] Leucas nostrates 25.

quanta omnium præparata curâ regis copia multitudini foret, quibusque muneribus principes advenientes, vestis, argenti, equorumque excepturus rex esset, de his quidem se coràm cognituros respondent; illud quod præsens pepigissent interrogant, ecquid aurum, quod in singulos pedites equitesque dividendum esset, secum advexisset? Quum ad id nihil responderetur, Clondicus regulus eorum, *Abi, renuntia ergo*, inquit, *regi, nisi aurum obsidesque acceperint, nusquam inde Gallos longiùs vestigium moturos.* Hæc relata regi quum essent, advocato consilio, quum, quid omnes suasuri essent, appareret, ipse, pecuniæ quàm regni melior custos, instituit de perfidia & feritate Gallorum disserere. *Multorum jam antè cladibus expertum, periculosum esse tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne graviores eos socios habeant, quàm hostes Romanos. Quinque millia equitum sat esse, quibus & uti ad bellum possent, & quorum multitudinem ipsi non timeant.* U.c.584. a.C.168.

XXVII. 3 Apparebat omnibus, mercedem multitudinis timere; nec quicquam aliud: sed quum suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus qui nuntiaret, quinque millium equitum operâ tantùm uti regem: contemnere multitudinem aliam. Quod ubi audivere barbari, ceterorum quidem fremitus fuit, indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinque millibus, quod convenisset, numeraret? Quum adversùs id quoque misceri ambages cerneret,

3 *Apparebat omnibus*] Apparebat omnibus iis qui in consilio erant, simulatum esse illum timorem quem jactitabat Perseus: nec quidquam aliud eum a multitudine timere, quam magnitudinem pecuniæ quæ in ejus multitudini stipendium eroganda esset.

U.c.584. a.C.168. inviolato fallaci nuntio, (quod vix speraverat ipse posse contingere) retro ad Istrum, perpopulari Thraciam, qua vicina erat viæ, redierunt. Quæ manus, quieto sedente rege ad Enipeum, adversùs Romanos Perrhæbiæ saltum in Thessaliam traducta, non agros tantùm nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus exspectarent, sed ipsas exscindere urbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne urbibus sociis opitulari possent. Ipsis quoque Romanis de se cogitandum fuisset: quando neque manere amissâ Thessaliâ, unde exercitus alebatur, potuissent, neque progredi, quum ex adverso castra Macedonum [essent. Tantâ occasione e manibus amissâ Perseus Romanorum animos confirmavit, Macedonum] qui eâ pependerant spe, haud mediocriter debilitavit. Eâdem avaritiâ Gentium regem sibi alienavit: nam quum 4 trecenta talenta Pellæ missis a Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus, inde decem talenta ad Pantauchum misit, eaque præsentia dari regi jussit: reliquam pecuniam signatam Illyriorum signo portantibus suis præcipit parvis itineribus veherent: dein, quum ad finem Macedoniæ ventum esset, subsisterent ibi, ac nuntios ab se opperirentur. Gentius exiguâ parte pecuniæ acceptâ, quum assiduè a Pantaucho ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpernam & L. Petillium legatos, qui tum fortè ad eum venerant, in custodiam conjecit. Hoc audito, Perseus contraxisse eum necessitates ratus ad bellum utique cum Romanis, ad revocandum qui pecuniam portabant, misit: velut nihil aliud agens, quàm ut quanta maxima

Gentium in fraudem impellit.

4 *Trecenta talenta*] 28125. *Decem.* Marcas Marcas argenti nostrates 937, uncias 4.

possent præda ex victo Romanis reservaretur. Et ab Eumene Cryphon, ignotis quæ occultè acta erant, redit. De captivis actum esse & ipsi evulgaverant, & Eumenes consulem, vitandæ suspicionis causâ, certiorem fecit. U.c.584. a.C.168.

XXVIII. Perseus post reditum ab Eumene Cryphontis spe dejectus, Antenorem & Callippum præfectos classis cum quadraginta lembis (adjectæ ad hunc numerum quinque pristes erant) Tenedum mittit, ut inde sparsi per Cycladas insulas naves Macedoniam cum frumento petentes tutarentur. Cassandreæ deductæ naves, in portus primùm qui sub Atho monte sunt, inde Tenedum placido mari quum trajecissent, stantes in portu Rhodias apertas naves, Eudamumque præfectum earum, inviolatos, atque etiam benignè appellatos dimiserunt. Cognito deinde 5 in latere altero quinquaginta onerarias suarum, stantibus in ostio portûs Eumenis rostratis, quibus Damius præerat, inclusas esse; 6 circumvecti propere, ac summotis terrore hostium navibus, onerarias, datis qui prosequerentur decem lembis, in Macedoniam mittunt: ita ut in tutum prosequuti redirent Tenedum. Nono post die ad classem jam ad Sigeum stantem redierunt. Inde Subota (insula est interjecta Elææ & Atho) trajiciunt. Fortè postero die quàm Subota classis tenuit, quinque & triginta naves, quas hippagogos vocant, ab Elæa profectæ cum equitibus Gallis equisque, Phanas promontorium Chiorum pe- *Classis Persei.*

5 *In latere altero*] Insulæ Tenedi.

6 *Circumvecti*] Aliæ editiones habent *circumvectis*, aliæ *circumvectos*. Sed cuivis patet legendum esse: *circumvecti* præfecti classis Macedonicæ, *ac summotis terrore* ipso, quem advenientes injecerunt, *hostium navibus*.

U.c.584. a.C.168. tebant, unde transmittere in Macedoniam possent: Attalo ab Eumene mittebantur. Has naves per altum ferri quum ex specula signum datum Antenori esset, profectus a Subotis, inter Erythrarum promontorium, Chiumque, quâ arctissimum fretum est, iis occurrit. Nihil minùs credere præfecti Eumenis, quàm Macedonum classem in illo vagari mari: nunc Romanos esse, nunc Attalum, aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Romanis Pergamum petere. Sed quum jam appropinquantium forma lemborum haud dubia esset, & concitatio remorum, directæque in se proræ, hostes appropinquare aperuissent; tunc injecta trepidatio est, quum resistendi spes nulla esset, inhabilique navium genere, & Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum, qui propiores 7 continenti littori erant, in Erythream enarunt: pars velis datis, ad Chium naves ejecere, relictisque equis, effusâ fugâ urbem petebant. Sed propiùs urbem lembi accessuque commodiore quum exposuissent armatos, partim in via fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt, partim ante portam exclusos: clauserant enim Chii portam, ignari qui fugerent aut sequerentur. Octingenti ferme Gallorum occisi, ducenti vivi capti: equi, pars in mari, fractis navibus, absumpti: partim 8 nervos succiderunt in littore Macedones; viginti eximiæ equos formæ cum captivis eosdem decem lembos, quos antè miserat, Antenor devehere Thessalonicam jussit, & primo quoque tempore ad classem reverti: Phanis se eos exspectaturum.

7 *Continenti littore*] Sic Horatius: *Farum locuples continente ripâ.*

8 *Nervos succiderunt*] Intelligimus nervos poplitum, ut suprà jam exposuimus l. XXXVII, c. 42.

Triduum ferme classis ad urbem stetit. Phanas inde progressi sunt, & spe celeriùs reversis decem lembis evecti, Ægeo mari Delum trajecerunt. U.c.584. a.C.168.

XXIX. Dum hæc geruntur, legati Romani, C. Popillius, C. Decimius, & C. Hostilius, a Chalcide profecti, tribus quinqueremibus Delum quum venissent, lembos ibi Macedonum quadraginta, & quinque regis Eumenis quinqueremes invenerunt. Sanctitas templi insulæque inviolatos præstabat omnes. Itaque permisti Romanique, & Macedones, & Eumenis navales socii, in templo, inducias religione loci præbente, versabantur. Antenor Persei præfectus, quum aliquas 9 alto præferri onerarias naves ex speculis significatum foret, parte lemborum ipse insequens, parte per Cycladas dispositâ, præterquam si quæ Macedoniam peterent, omnes aut supprimebat, aut spoliabat naves: quibus poterant Popillius, aut Eumenis naves, succurrebant: 1 sed vecti nocte binis aut ternis plerumque lembis Macedones fallebant. Per id ferè tempus legati Macedones Illyriique simul Rhodum venerunt, quibus auctoritatem addidit, non lemborum modò adventus passim per Cycladas atque Ægeum vagantium mare, sed etiam conjunctio ipsa regum Persei Gentiique, & fama cum magno numero peditum equitumque venientium Gallorum. Et jam quum accessissent animi Dinoni ac Polyarato, qui Persei partium

Legati Rom. in insula Delo.

9 *Alto præferri*] Prætervehi. Sic l. XXVIII, c. 30. *Unius prælata impetu lateris alterius remos detersit.*

1 *Sed vecti nocte*] Sed Macedones nocte paucis lembis *vecti*, sive fortasse *evecti*, fallebant Popillium & Eumenis naves, sicque nullo obstante onerarias hostiles impugnabant.

U.c.584. a.C.168. erant, non benignè modo responsum regibus est, sed palam pronuntiatum, *Bello finem se auctoritate suâ impositusos esse; itaque ipsi quoque reges æquos adhiberent animos, ad pacem accipiendam.*

XXX. 2 Jam veris principium erat, novique duces in provinciam venerant: consul Æmilius in Macedoniam, Octavius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, cui bellandum adversùs Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydicâ genitus, fratres duos, Platorem utroque parente, Caravantium matre eâdem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minùs suspecto, Platorem occîdit, & duos amicos ejus, Etritum & Epicadum, impigros viros, quo tutiùs regnaret. Fama fuit, Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum invidisse, tamquam his nuptiis adjungenti sibi Dardanorum gentem: & similius id vero fecit ducta ea virgo, Platore interfecto. Gravis deinde, dempto fratris metu,

Gentius ab Anicio Pr. victus.

2 *Jam veris principium erat*] Initio mensis Aprilis profectus erat Æmilius: suprà c. 22. Quomodo igitur veris principio in provinciam venit? inquit Gronovius. Veris enim initium sumebant veteres a die 7, vel 8, vel 9 Februarii. Nimirum hic annus & præcedentes aliquot valde luxati fuerant a Romanis pontificibus. Illum errorem qui minorem faciunt, censent eum diem quem primum Aprilis Romani hoc anno numeravere, fuisse revera 21 Februarii Juliani. Nec desunt qui rem augeant, statuantque Romanos quum initium Aprilis numerarent, mensem Januarium numerare debuisse. Jam intelligitur quomodo Æmilius Kalendis Aprilibus profectus, principio tamen veris in provinciam venerit. Ex posteriore quam retulimus sententia, ipso ineunte vere, ut tum numerabant, in provinciam venerit; ex priore, initio secundi mensis verni.

popularibus esse cœpit: & violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat. Ceterùm, sicut antè dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias contraxit: quindecim millia armatorum fuerunt. Inde, fratre in Caviorum gentem vi aut terrore subigendam, cum mille peditibus, & quinquaginta equitibus, misso, ipse ad Bassaniam urbem quinque millia ab Lisso ducit. Socii erant Romanorum; itaque per missos nuntios priùs tentati, obsidionem pati quàm dedere sese maluerunt. Caravantium in Caviis Burnium oppidum advenientem benignè accepit: Caravantis altera urbs exclusit: & quum agros eorum effusè vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Jam & Ap. Claudius, assumptis ad eum exercitum quem habebat, Bullinorum, & Apolloniatium, & Dyrrhachinorum auxiliis, profectus ex hibernis, 3 circa Genusuum amnem castra habebat; audito fœdere inter Persea & Gentium, & legatorum violatorum injuriâ accensus, bellum haud dubiè adversùs eum gesturus. Anicius prætor eo tempore Apolloniæ auditis quæ in Illyrico gererentur, præmissisque ad Appium litteris, ut se ad Genusuum opperiretur, triduo & ipse in castra venit: & ad ea quæ habebat auxilia, [assumptis] Parthinorum juventutis duobus millibus peditum, & equitibus ducentis, (peditibus Epicadus, equitibus Agalsus præerat,) parabat ducere in Illyricum, maximè ut Bassanitas solveret obsidione. Tenuit impetum ejus fama lemborum vastantium maritimam oram. Octoginta erant lembi, auctore Pantaucho, missi a Gentio ad Dyrrhachinorum & Apol-

U.c.584.
a.C.166.

3 *Circa Genusuum amnem*] Cæsar, l. III de bello Civili, & Lucanus, l. V, v. 462. *Genusum* vocant.

U.c.584 loniatium agros populandos. Tum classis ad
a.C.168 [oram haud procul Apolloniâ stabat. Huc recurrit
Suppl. Anicius, ac brevi assequutus Illyrios prædatores, congressusque cum eis, & perlevi negotio victor, aliquot naves hostium cepit, ceteras repetere Illyricum coegit. Inde in castra ad Genusuum regressus, ad Bassanitarum auxilium properavit. Non sustinuit famam adventantis prætoris Gentius, solutâque obsidione Scodram se contulit tam trepidâ fugâ, ut ne totum quidem exercitum abduceret. Magna pars copiarum, quæ, si dux præsens confirmasset animos, morari Romanos poterant, amo] to eo tradiderunt se.

XXXI. Deinceps & urbes regionis ejus idem faciebant, adjuvante inclinationem animorum clementiâ in omnes & justitiâ prætoris Romani. Ad Scodram inde ventum est, id quod belli caput fuerat: non eo solùm, quòd Gentius eam sibi ceperat velut regni totius arcem, sed etiam quòd Labeatium gentis munitissima longè est & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausala latere urbis quod in Orientem patet præfluens, Barbana ab regione Occidentis, ex Labeatide palude oriens; hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini; quod ortum ex monte Scordo, multis & aliis auctum aquis mari Adriatico infertur. Mons Scordus longè altissimus regionis ejus, ab Oriente Dardaniam subjectam habet, a meridie Macedoniam, ab occasu Illyricum. Quamquam munitum situ naturali oppidum erat, gensque id tota Illyriorum & rex ipse tuebatur, tamen prætor Romanus, quia prima successerant prospere, fortunam totius rei principia sequuturam esse ratus, & repentinum valiturum terrorem, instructo exercitu ad mœnia succedit. Quòd

ſi clauſis portis muros portarumque turres diſ- U. C. 586.
poſitis armatis defendiſſent, vano cum incepto a. C. 168.
mœnibus pepuliſſent Romanos; nunc portâ egreſſi prælium loco æquo majore animo commiſerunt, quàm ſuſtinuerunt. Pulſi enim & fugâ conglobati, quum ducenti amplius in ipſis faucibus portæ cecidiſſent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum, principes gentis, per quos inducias peteret, ut deliberare de ſtatu rerum ſuarum poſſet. Triduo in hoc dato, quum caſtra Romana quingentos ferme paſſus ab urbe abeſſent, navem conſcendit, & flumine Barbanâ navigat in lacum Labeatum, velut ſecretum locum petens ad conſultandum, ſed, ut apparuit, falsâ ſpe excitus, Caravantium fratrem, multis millibus armatorum coactis 4 ex ea regione in quam miſſus erat, adventare; qui poſtquam evanuit rumor, tertio poſt die navem eamdem ſecundo amni Scodram demiſit: præmiſſiſque nuntiis, ut ſibi appellandi prætoris poteſtas fieret, copiâ factâ, in caſtra venit. Et principium orationis ab accuſatione ſtultitiæ orſus ſuæ, poſtremò ad preces lacrymaſque effuſus, genibus prætoris accidens, in poteſtatem ſeſe dedit. Primò, bonum animum habere juſſus, ad cœnam etiam invitatus, in urbem ad ſuos rediit, & cum prætore eo die honorificè eſt epulatus; deinde in cuſtodiam C. Caſſio tribuno militum

Gentius ſe dedit.

4 *Ex ea regione in quam miſſus erat*] Hæc non videntur intelligenda eſſe de expeditione Caravantii in Cavios, de qua c. præc. egit Livius. Deſignatur potiùs amica aliqua Gentii regio, in quam Caravantius, a Caviis vel reverſus, vel revocatus, miſſus eſſet a fratre ut copias contraheret. Id fortaſſe clariùs memoraverat Livius in iis quæ interciderunt.

U.c.584. traditus: 5 vix gladiatorio accepto decem talentis ab rege rex, ut in eam fortunam recideret.
a.C.168.

XXXII. Anicius Scodrâ receptâ, nihil priùs quàm requisitos Petillium Perpernamque legatos ad se duci jussit: quibus splendore suo restituto, Perpernam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosque regis; qui Medeonem Labeatium gentis urbem profectus, Etlevam uxorem cum filiis duobus, Scerdileto Pleuratoque, & Caravantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrio intra triginta dies perfecto, nuntium victoriæ Perpernam Romam misit; & post dies paucos Gentium regem ipsum cum parente, conjuge, liberis, ac fratre, aliisque principibus Illyriorum. Hoc unum bellum priùs perpetratum, quàm cœptum, Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoque in magno terrore erat, propter adventum simul Æmilii novi consulis, quem cum ingentibus minis adventare audiebat, simul Octavii prætoris. 6 Nec minus terroris a classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat. Thessalonicæ Eumenes & Athenagoras præerant, cum parvo præsidio duorum millium cetratorum. Eò & Androclem præfectum mittit, jussum sub ipsis navalibus castra habere. Æniam mille equites cum Antigono misit ad tutandam mari-

Perseus in magno terrore est.

5 *Vix gladiatorio accepto*] Acceptis decem talentis, quæ pecuniæ summa vix tanta est, quanta dari solet iis qui operam suam arenæ locant. Decem talenta sunt marcæ argenti nostrates 937, unciæ 4.

6 *Nec minus terroris* Non hæc ita accipienda sunt, quasi tertius quidam terror, præter Æmilii Octaviique adventum, Perseum sollicitare diceretur. Comparat Livius maritimum terrestremque terrores inter se.

timam oram: ut, quocumque littore applicuisse naves hostium audissent, extemplo ferrent agrestibus opem; quinque millia Macedonum missa ad præsidium Pythii & Petræ, quibus præpositi erant Histiæus, & Theogenes, & Milo. His profectis ripam munire Enipei fluminis aggressus est, quia sicco alveo transiri poterat. Huic operi ut omnis multitudo vacaret, feminæ ex propinquis urbibus coactæ cibaria in castra afferebant: miles jussus ex propinquis sylvis [ligna petere. Inde structum vallum, propugnacula excitata, adjectis turribus dispositisque ubique tormentis, ita ripam defendebant, ut penetrare hostis sine gravi certamine & periculo non posset. Sic tutum se adversùs omnem Romanorum impetum fore confidebat, sedendoque & segni morâ languescentes, tum sumptibus exhaustos hostes tandem tædium tam difficilis belli capturum. Paullus contrà, quo diligentiùs & cautiùs omnia apud Macedonas provisa & custodita cernebat, eo acriùs curam intendere, in omnes partes versare animum, si quo consilio frustrari hostium spem haud de nihilo sanè conceptam posset. Ceterùm præsens tum malum angebat, aquarum penuria. Exaruerat penè proximum flumen, nisi quòd juxta ipsum mare exigua & corrupta manabat aquula.

U.c.584. a.C.168.

Ripam Enipei munit.

Suppl.

Aquarum penuria apud Rom.

XXXIII. Consul, quum missi circa propinqua loca nullam aquam inveniri renuntiarent,] postremò sequi se 7 utrarios ad mare, quod minùs trecentos passus aberat, jussit; & in littore alios alibi modicis intervallis fodere; montes ingentis altitudinis spem faciebant, eo

Inventa aqua.

7 *Utrarios*] Vox rarissima. Intelligendi procul dubio sunt ii qui utribus aquam in castra deferre solebant.

U.c.584. magis quia nullos apertos evergerent rivos, a.C.168. occultos continere latices, quorum venæ in mare permanantes 8 undæ miſcerentur. Vix deducta ſumma arena erat, quum ſcaturigines turbidæ primò & tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam, velut deûm dono, cœperunt. Aliquantum ea quoque res duci famæ & auctoritatis apud milites adjecit. Juſſis deinde militibus expedire arma, ipſe cum tribunis 9 primiſque ordinibus vadit ad contemplandos tranſitus; quâ deſcenſus facilis armatis, quâ in ulteriorem ripam minimè iniquus adſcenſus eſſet. His ſatis exploratis, illa quoque primùm, ut ordine ac ſine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumque ducis fierent, providit. Ubi omnibus ſimul pronuntiaretur 1 quod fieret, neque omnes exaudirent; incerto imperio accepto, alios 2 ab ſe adjicientes, plus eo quod imperatum ſit, alios minus facere; clamores deinde diſſonos oriri omnibus locis, & priùs hoſtes, quàm ipſos, quid paretur ſcire. Placere igitur, tribunum militum 3 primopilo legionis 4 ſecretum edere imperium: illum & dein ſingulos proximo cuique in ordine centurioni dicere quid opus facto ſit; ſive a primis ſignis ad noviſſimum agmen, ſive ab extremis ad primos perferendum imperium ſit. Vigiles etiam novo more ſcutum in

8 *Undæ miſcerentur*] Si ſana hæc ſunt, vox *undæ*, ſic nudè poſita, accipienda eſt pro *undis marinis.*

9 *Primis... ordinibus*] Primorum ordinum centurionibus. Vid. ſuprà l. XXX, c. 4.

1 *Quod fieret*] Senſus videtur exigere, *quid fieri deberet.*

2 *Ab ſe adjicientes*] Adjicientes aliquid ex ſuo ad ea quæ audierunt.

3 *Primopilo*] Vid. not. 5, ad l. II, c. 27.

4 *Secretum*] Soli primopilo, ſeorſum a ceteris.

vigiliam

vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilem ire, ut armis utatur, sed ad vigilandum, ut, quum senserit hostium adventum, recipiat se, excitetque ad arma alios. 5 Scuto præ se erecto stare galeatos: dein ubi fessi sint, innixos pilo, capite super marginem scuti posito, sopitos stare: ut fulgentibus armis procul conspici ab hoste possint, ipsi nihil provideant. Stationum quoque morem mutavit; armati omnes, & frenatis equis equites, diem totum perstabant; id quum æstivis diebus urente assiduo sole fieret, tot horarum æstu & languore ipsos equosque fessos integri sæpe adorti hostes, vel pauci plures vexabant; itaque ex matutina statione ad meridiem decedi, & in postmeridianam succedere alios jussit: ita numquam fatigatos recens hostis aggredi poterat.

U.c. 584. a.C. 168.

Stationes.

XXXIV. Hæc quum ita fieri placere concione advocatâ pronuntiasset, adjecit urbanæ concioni convenientem orationem. *Unum imperatorem in exercitu providere & consulere quid agendum sit debere, nunc per se, nunc cum iis quos advocaverit in consilium; qui non sint advocati, eos nec palam, nec secretò jactare consilia sua. Militem hæc tria curare debere, corpus ut quàm validissimum & pernicissimum habeat, arma apta, cibum paratum ad subita imperia: cetera scire de se diis immortalibus & imperatori suo curæ esse; in quo exercitu milites consulant, imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil salutare esse. Se quod sit officium imperatoris provisurum, ut bene gerendæ rei occasionem eis præbeat; illos nihil quod futurum sit quærere: ubi datum signum sit, tum militarem operam navare.*

Oratio Æmilii ad milites.

5 *Scuto præ se erecto*] Hæc sunt incommoda quæ sequuntur ex illo more quem hactenus tenuerant, ut scutum & cetera arma in vigiliam ferrent.

U.c.584 Ab his præceptis concionem dimisit : vulgò
a.C.168. etiam veteranis fatentibus, se illo primùm die, tamquam tirones, quid agendum esset in re militari, didicisse. Non sermonibus tantùm his, cum quanto assensu audissent verba consulis, ostenderunt : sed rerum præsens effectus erat.
Fervet in castris opus. Neminem totis mox castris quietum videres : acuere alii gladios, alii galeas 6 bucculasque, scuta alii, loricasque tergere : alii aptare corpori arma, experirique sub his membrorum agilitatem : quatere alii pila, alii micare gladiis, mucronemque intueri : ut facilè quis cerneret, ubi primùm conferendi manum cum hoste data occasio esset, aut victoriâ egregiâ, aut morte memorabili ituros bellum. Perseus quoque, quum adventu consulis simul & veris principio strepere omnia moverique apud hostes, velut novo bello, cerneret; mota a Phila castra in adversa ripa posita; nunc ad contemplanda opera sua circumire ducem, haud dubiè
Suppl. transitus speculantem; [nunc ea omnia intentissimâ curâ apparare, quæ ad vim faciendam oppugnandaque castra usui esse possent; nihil omittere quod sive adversùs hostem, sive ad suorum adjuvandas vires magno duci conandum faciendumque esset : & ipse, tamquam in summæ rei jam discrimen venturus, acuere militum animos, firmare opera magis ac magis, numquam satis provisa omnia, satis tutam munitamque ripam credere. Tamen in acerrimo utrimque ardore quieta per aliquantum temporis stativa fuere : nec umquam tantos exercitus tam in propinquum collatis castris tam

6 *Bucculas*] Laminas flexiles, quæ pendentes e casside, buccas tegebant. Neque enim clausæ erant, & vultui appressæ antiquorum galeæ. His tantùm bucculis genæ tenebantur.

tranquillos consedisse memoriæ proditum est. U.c.584.
Interim fama nuntiat victum in Illyrico Gen- a.C.168.
tium regem ab Anicio prætore, ipsumque cum domo tota & universa ditione in potestate Roma] norum esse.

XXXV. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regique eorum haud mediocrem attulit terrorem. Et primò supprimere in occulto famam ejus rei est conatus; missis qui Pantauchum inde venientem appropinquare castris vetarent; 7 sed jam & pueri quidam visi ab suis erant inter obsides Illyrios ducti: & quo quæque accuratiùs celantur, eo faciliùs loquacitate regiorum ministrorum emanant. Sub idem tempus Rhodii legati in castra venerunt, cum iisdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram Patrum excitavere. Multo iniquioribus animis a castrensi consilio auditi sunt. Itaque quum alii præcipites sine responso [censerent] agendos castris, pronuntiavit, post diem quintumdecimum se responsum daturum. Interim, ut appareret quantùm pacificantium Rhodiorum auctoritas valuisset, consultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibusdam, & maximè minoribus natu, per Enipei ripam munitionesque vim facere: *Confertis & vim facientibus resistere Macedonas non posse, ex tot castellis aliquanto altioribus ac munitioribus, quæ validis præsidiis insedissent, priore*

Rhodii legati in castra veniunt.

Consilia de bello.

7 *Sed jam & pueri quidam*] Nihil intricatum est in verbis: sed res ipsa parum clara. Si *obsides Illyrios* intelligas obsides a Perseo regi Gentio datos, & a Pantaucho subductos ne in Romanorum manus inciderent, poteris sic exponere: Pueri quidam Macedones traditi inter ceteros obsides Gentio, & reducti in Macedoniam a Pantaucho, visi a suis erant, eosque edocuerant, quid in Illyrico gestum esset.

U.c.584. a.C.168 *anno dejectos.* Aliis placebat, Octavium cum classe Thessalonicam petere, & populatione maritimæ oræ distringere copias regias: ut altero ab tergo se ostendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam, nudare aliquâ parte transitus Enipei cogeretur. 8 Ipsi naturâ & operibus inexsuperabilis ripa videbatur: & præterquam quòd tormenta ubique disposita essent, missilibus etiam meliùs & certiore ictu hostes uti audierat. Aliò spectabat mens tota ducis: dimissoque consilio, Perrhæbos mercatores, Schœnum & Menophilum, notæ & fidei jam sibi & prudentiæ homines, arcessitos secretò percunctatur, quales ad Perrhæbiam transitus sint. Quum loca non iniqua esse dicerent, præsidiis autem regis obsideri, spem cepit, si nocte improvisò validâ manu aggressus necopinantes esset, dejici præsidia posse. *Jacula enim & sagittas, & cetera missilia in tenebris, ubi quid petatur provideri nequeat, inutilia esse; gladio cominus geri rem in permista turba, quo miles Romanus vincat.* His ducibus usurus, prætorem Octavium arcessitum, exposito quid pararet, Heracleum cum classe petere jubet, & mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam, 9 Q. Fabium Maximum filium suum cum quinque delectis millibus Heracleum mittit, velut classem conscensuros, ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in consilio agitatum erat, vastandam. Secretò indicatum, cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde jussi duces itineris ita dividere

Nasica cum 5000 militibus mittitur ad Pythium.

8 *Ipsi*] Æmilio.

9 *Q. Fabium Maximum filium suum*] Nempe is adoptatus fuerat a Q. Fabio Maximo, atque adeo nomina patris sui adoptivi gerebat.

viam, ut quartâ vigiliâ tertio die 1 Pythium adoriri possent. Ipse postero die, ut distineret regem ab circumspectu rerum aliarum, primâ luce medio in alveo cum stationibus hostium prælium commisit; pugnatumque utrimque est levi armaturâ: nec gravioribus armis in tam inæquali alveo pugnari poterat. Descensus ripæ utriusque in alveum trecentorum ferme passuum erat: medium spatium torrentis alibi aliter cavati paulo plus quàm mille passus patebat. Ibi in medio, spectantibus utrimque ex vallo castrorum hinc rege, hinc consule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia meliùs pugnabant; cominus stabilior & tutior, 2 aut parmâ, aut scuto Ligustino, Romanus erat. Meridie ferè receptui cani suis consul jussit; ita eo die diremptum prælium est, haud paucis utrimque interfectis. Sole orto postero die, irritatis certamine animis, etiam acriùs concursum est: sed Romani, non ab his tantùm cum quibus contractum certamen erat, sed multo magis ea multitudine quæ disposita in turribus stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maximè vulnerabantur. Ubi propiùs ripam hostium subissent, tormentis missa etiam ad ultimos perveniebant. Multo pluribus eo die amissis, consul paulo seriùs recepit suos. Tertio die prælio abstinuit, degressus ad imam partem castrorum, veluti 3 per devexum in

U.c.584. a.C.168.

Prælia in alveo Enipei.

1 *Pythium*] Templum Apollinis Pythii, & castellum in summo Olympi jugo positum. Vid. Plut. in Æmilio.

2 *Aut parmâ, aut scuto Ligustino*] Hîc nempe pugnabant velites Romani, qui parmam habebant; & Ligures, qui scutum, sed leve & ex more suæ gentis.

3 *Per devexum in mare brachium*] An fossam vallumque a Perseo ducta versùs mare, ac proinde a ceteris munimentis longiùs

U.c.584. a.C.168. Suppl. mare brachium transitum tentaturus. Perseus, quod in oculis erat, [id tantùm cogitans, ad repellendum eâ parte hostem omnem curam intendebat, nihil aliud sollicitus. Interim P. Nasica cum attributa sibi manu versùs mare Heracleum profectus, postquam eò pervenit, jussis corpora curare militibus, noctem exspectavit. Tum vera consulis mandata præcipuis ducum exposuit, ac primis se intendentibus tenebris flexo ad montem itinere, ad Pythium, ut imperatum erat, copias silentio ducit. Ubi ventum ad summum cacumen est, quod decem amplius stadia in altitudinem assurgit, fatigatis militibus aliquid requietis datum. Hoc jugum, ut antè dictum est, Milo, & Histiæus, & Theogenes a Perseo missi cum quinque millibus Macedonum obtinebant: sed tanta negligentia regiis ducibus erat, ut nemo adventare Romanos senserit. Sopitos aggressus Nasica de jugo facilè dejecit, si Polybio fides. Ipse enim Nasica in epistola ad quemdam regum longè aliter rem narrat. *Montem arduo adscensu fuisse, sed incustoditum, ita ut saltum occupare nullo negotio potuisset, nisi transfuga Cretensis ex iis quos secum ducebat, ad Persea cucurrisset, eumque docuisset quid ageretur. Regem ipsum quidem mansisse in castris, sed misisse duo Macedonum, decem auxiliarium millia, Milone duce, ad occupandum saltum. Cum his acerrimâ pugnâ in summo jugo concursum esse, atque inter alia sese a Thrace milite ferro appetitum, quem ipse adactâ per pectus hastâ transfixerit. Victos tandem Macedonas loco cessisse, Milonemque ipsum turpissi-*

Nasica dejicit jugo præsidium Macedonum.

remota? an brachium fluminis Enipei in mare devexo alveo fluens? Si hoc posteriore sensu capias, indicaverit Livius hîc scindere se flumen, atque adeo, ut ferè fit, minùs altum & transitu facilius esse.

mâ fugâ abjectis armis saluti consuluisse. Romanis fugientes persequentibus facilis & sine ullo periculo in plana descensus fuit. U.c.584. a.C.168.

2. Hoc rerum statu Perseus ambigere quid facto opus. Quum apertâ jam per saltum viâ metueret ne circumiretur a Romanis, omnino necesse erat, ut aut ad Pydnam recedens hostem ibi exspectaret, sub muris munitæ urbis minore periculo certaturus; aut copiis per urbes Macedoniæ dispersis, convectisque in loca munitiora frugibus atque pecoribus, populatos agros & nudum hosti relinqueret solum. Anceps fluctuabat inter hæc duo consilia regis animus. Amici tutius quoque id quod honestius foret rati, hortabantur ut pugnæ casum experiretur. *Eum & numero præstare militum, & verò etiam virtuti credere debere, quam ingenitam animis accensura quoque essent illa validissima & sanctissima apud homines ad fortiter pugnandum incitamenta, aræ, foci, sacra, inter quæ & pro quibus dimicandum esset; & parentes ac conjuges; rex denique ipse inspectans, sesque in partem discriminis offerens*. His motus rex ad pugnam sese comparavit, & quum retrocessisset ad Pydnam, simul castra locat, simul instruit aciem, suum cuique ductorum munus locumque assignat, tamquam statim ex itinere dimicaturus. Regio erat hujusmodi: campus explicandæ phalangi, cui apertâ & æquabili planitie opus est, opportunus; non ita tamen, ut facilè promoveri posset: perpetui deinde colles, qui levi armaturæ tum refugiendi, tum circumcursandi copiam præberent. Amnes duo, Æsonem alterum, alterum Leucum incolæ appellant, quamvis tenui tum fluerent aquâ, aliquid tamen negotii facessere Romanis posse videbantur. Æmilius, junctis cum Nasica co-

Perseus ambigit, quid facto opus sit.

Statuit acie decernere.

U.c.584. a.C.168. piis, rectà ad hostem ire pergit. Verùm ad conspectum exercitûs & numero & robore militum validissimi, & egregiè instructi & parati ad pugnam, stupefactus substitit, multa secum reputans.

Æmilii cunctatio. XXXVI. Tempus] anni post circumactum solstitium erat: hora diei jam ad meridiem vergebat: iter multo pulvere & incalescente sole factum erat; lassitudo & sitis jam sentiebatur; & meridie instante, magis 4 accessurum utrumque apparebat. Statuit sic affectos recenti atque integro hosti non objicere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum utrimque erat, ut consuli non minore arte ad suos eludendos, quàm ad hostes, opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis militum ut maturarent instruere: circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primò alacres signum poscebant; deinde, quantùm incresceret æstus, & vultus minùs vigentes, & voces segniores erant, & quidam incumbentes scutis nixique pilis stabant. Tum jam apertè 5 primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, & impedimenta constituerent. Quod ubi fieri milites sensere, alii gaudere palam quòd fessos viæ labore, flagrantissimo æstu, non coëgisset pugnare. Legati circa imperatorem ducesque externi erant, inter quos & Attalus, 6 omnes approbantes, quum pugnaturum con-

4 *Accessurum utcumque*] Lassitudinem & sitim.

5 *Primis ordinibus*] Primorum ordinum centurionibus. Testatur Polybius l. VI, lectos centuriones cum tribuno militum castrorum metationis apud Romanos curam habuisse.

6 *Omnes approbantes*] Omnes pugnare cupientes, ac proinde, quum pugnaturum consulem credebant, approbantes hoc ejus consilium.

ſulem credebant: neque enim, ne his quidem, cunctationem aperuerat ſuam: tunc mutatione conſilii ſubitâ, quum alii ſilerent, Naſica unus ex omnibus auſus eſt monere conſulem, *Ne hoſtem ludificatum priores imperatores fugiendo certamen, manibus emitteret. Vereri ne nocte abeat, ſequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ; exercituſque, ſicut prioribus ducibus, per calles ſaltuſque Macedonicorum montium vagando circumagatur. Se magnopere ſuadere, dum in campo patenti hoſtem habeat, aggrediatur, nec oblatam occaſionem vincendi amittat.* Conſul nihil offenſus liberâ admonitione tam clari adoleſcentis, *Et ego*, inquit, *animum iſtum habui, Naſica, quem tu nunc habes: &, quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli caſibus didici, quando pugnandum, quando abſtinendum pugnâ ſit.* 7 *Non operæ ſit ſtanti nunc in acie docere, quibus de cauſis hodie quieſſe melius ſit; rationes aliàs repoſcito: nunc auctoritate veteris imperatoris contentus eris.* Conticuit adoleſcens: *Haud dubiè videre aliqua impedimenta pugnæ conſulem, quæ ſibi non apparerent.*

U.c.584. a.C.168.

Naſicæ colloquium cum Paullo.

XXXVII. Paullus, poſtquam metata caſtra impedimentaque collocata animadvertit, ex poſtrema acie Triarios primos ſubducit; deinde Principes, ſtantibus in prima acie Haſtatis, ſi quid hoſtis moveret; poſtremò Haſtatos, ab dextro primùm cornu ſingulorum paulatim ſignorum milites ſubtrahens. Ita pedites, equitibus cum levi armatura ante aciem hoſti oppoſitis, ſine tumultu abducti: nec antè, quàm prima frons valli ac foſſa perducta eſt, ex ſtatione equites revocati ſunt. Rex quoque quum ſine detrectatione paratus pugnare eo die fuiſſet, contentus quòd per hoſtem moram fuiſſe

7 *Non operæ ſit*] Vid. not. 11, ad l. I, c. 24.

U.c.584 a.C.168. pugnæ ſcirent, & ipſe in caſtra copias reduxit. Caſtris permunitis C. Sulpicius Gallus tribunus militum ſecundæ legionis, qui prætor ſuperiore anno fuerat, conſulis permiſſu ad concionem militibus vocatis, pronuntiavit: *Nocte proximâ, ne quis id pro portento acciperet, ab hora ſecunda uſque ad quartam horam noctis Lunam defecturam eſſe. Id quia naturali ordine ſtatis temporibus fiat, & ſciri antè & prædici poſſe. Itaque quemadmodum,* 8 *quia certi Solis Lunæque & ortus & occaſus ſint, nunc pleno orbe, nunc ſeneſcentem exiguo cornu fulgere Lunam non mirarentur; ita ne obſcurari quidem, quum condatur umbrâ terræ, trahere in prodigium debere.* 9 Nocte quam pridie Nonas Septembres inſequuta eſt dies, editâ horâ Luna quum defeciſſet, Romanis militibus Galli ſapientia prope divina videri: Macedonas, ut triſte prodigium, occaſum regni perniciemque gentis portendens, movit: nec aliter vates; clamor ululatuſque in caſtris Macedonum fuit, donec Luna in ſuam lucem emerſit. 1 Poſtero die, tantus utrique ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut & regem & conſulem ſuorum quidam, quòd ſine prælio diſceſſum eſſet, accuſarent. Regi prompta defenſio erat, non eo ſolùm quòd

Eclipſis Lunæ prædicta a Sulpicio.

8 *Quia certi Solis Lunæque & ortus & occaſus ſint*] Hæc nobis malè cohærere videntur cum iis quæ ſequuntur. Totus locus ſic formari poterit: *Id quia naturali ordine ſtatis temporibus fiat, ut certi Solis Lunæque & ortus & occaſus ſunt, & ſciri antè & prædici poſſe. Itaque quemadmodum nunc pleno orbe....*

9 *Nocte quam pridie Nonas Septembres*] Hic Lunæ defectus, ex Aſtronomorum rationibus, incidit in diem 21 Junii Juliani. Atque id perbene congruit cum Solſtitiali tempore, teſtato ſuprà a Livio.

1 *Poſtero die*] Refer hæc verba ad verbum *accuſarent*.

hostis prior apertè pugnam detrectans in castra copias reduxisset ; sed etiam , quòd eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoveri non posset. Consul, 2 ad id quòd pridie prætermisisse pugnandi occasionem videbatur, & locum dedisse hosti, si nocte abire vellet, tunc quoque per speciem immolandi terere videbatur tempus, quum luce primâ signum propositum pugnæ ad exeundum in aciem fuisset. Tertiâ demum horâ, sacrificio rite perpetrato, ad consilium vocavit: atque ibi, quod rei gerendæ tempus esset, loquendo & intempestivè consultando videbatur quibusdam extrahere; post sermones tamen consul orationem habuit.

U.c. 584. a.C. 168.

XXXVIII. *P. Nasica egregius adolescens, ex omnibus unus, quibus hesterno die pugnari placuit, denudavit mihi suum consilium: idem postea, ita ut transisse in sententiam meam videri posset, tacuit. Quibusdam aliis absentem carpere imperatorem, quàm præsentem monere, melius visum est. Et tibi, P. Nasica, & quicumque idem, quod tu, occultiùs senserunt, non gravabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantum abest, ut me hesternæ quietis pœniteat, ut servatum a me exercitum eo consilio credam; in qua me opinione esse ne quis sine causa vestrûm credat, recognoscat agedum mecum, si videtur, quàm multa pro hoste, & adversùs nos fuerint. Jam omnium primùm, quantùm numero nos præstent, neminem vestrûm nec antè ignorasse, & hesterno die explicatam intuentes aciem animadvertisse, certum habeo. Ex hac nostra paucitate quarta pars militum præsidio impedimentis relicta erat:*

Æmilii oratio de pugna dilata.

2 *Ad id quòd*] Præter quam quòd. Sic loquutus est Livius, & l. III, c. 62.

U.c.584. a.C.168. *nec ignavissimum quemque relinqui ad custodiam sarcinarum scitis. Sed fuerimus omnes : parvum hoc tandem esse credimus, quòd ex his castris, in quibus hac nocte mansimus, exituri in aciem hodierno aut summùm crastino die, si ita videbitur, diis bene juvantibus, sumus? Nihilne interest, utrùm militem, quem neque viæ labor hodie, neque operis fatigaverit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere jubeas, atque in aciem, plenum virium, vigentem & corpore & animo, educas; an longo itinere fatigatum, & onere fessum, madentem sudore, 3 ardentibus siti faucibus, ore atque oculis repletis pulvere, 4 torrentem meridiano sole, hosti objicias recenti, requieto, qui nullâ re antè consumptas vires ad prælium afferat? Quis, pro deûm fidem! ita comparatus vel iners atque imbellis fortissimum virum non vicerit? Quid, quòd hostes per summum otium instruxerant aciem, reparaverant animos, stabant compositi suis quisque ordinibus: nobis tunc repentè trepidandum in acie instruenda erat, & incompositis concurrendum?*

XXXIX. 5 *At hercule aciem quidem inconditam inordinatamque habuissemus, castra munita, provisam aquationem, tutum ad eam iter præsidiis impositis, explorata circà omnia: an nihil nostri habentes præter nudum campum in quo pugnaremus? Majores vestri castra munita, portum ad*

3 *Ardentibus*] Vide an malis *arentibus*.

4 *Torrentem meridiano sole*] Lege *torrente*: vel si legas *torrentem*, interpretare *ardentem*.

5 *At hercule aciem*] Objicit sibi Æmilius: At Hercule aciem quidem inordinatam atque incompositam habuissemus, sed cetera egregiè parata, id est, castra munita, provisam aquationem... Tum respondet: Itane parati concurrissemus, an potiùs nihil nostri habentes, præter nudum campum, in quo pugnaremus?

omnes casus exercitûs ducebant esse : unde ad pugnam exirent, quò jactati tempestate pugnæ receptum haberent ; ideo, quum munimentis ea sepsissent, præsidio quoque valido firmabant : quòd qui castris exutus erat, etiamsi pugnando acie vicisset, pro victo haberetur ; castra sunt victori receptaculum, victo perfugium. Quàm multi exercitus, quibus minùs prospera pugnæ fortuna fuit, intra vallum compulsi, tempore suo, interdum momento post eruptione factâ victorem hostem pepulerunt ? Patria altera est militaris hæc sedes, vallumque pro mœnibus, & tentorium suum cuique militi domus ac penates sunt. Sine ulla sede vagi dimicassemus : ut quò victores nos reciperemus ? His difficultatibus & impedimentis pugnæ illud opponitur : Quid si hostis hac interpositâ nocte abisset, quantum rursus sequendo eo penitus in ultimam Macedoniam exhauriendum laboris erat ? Ego autem neque mansurum eum, neque in aciem copias educturum fuisse certum habeo, si cedere hinc statuisset ; quanto enim facilius abire fuit quum procul abessemus, quàm nunc quum in cervicibus sumus ? Nec falleret nos, nec interdiu, nec nocte abeundo. Quid autem est nobis optatius, quàm ut, quorum castra præaltâ fluminis ripâ tuta, vallo insuper septa ac crebris turribus, oppugnare adorti sumus, eos relictis munimentis, agmine effuso abeuntes in patentibus campis ab tergo adoriamur ? Hæ dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodiernum causæ fuerunt. Pugnare enim & ipsi mihi placet ; & ideo, quia per Enipeum amnem septa ad hostem via erat, alio saltu, dejectis hostium præsidiis, novum iter aperui : neque priùs, quàm debellavero, absistam.

U.c.584.
a.C.168.

XL. Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sententiam ejus, partim verentibus nequicquam offendere in eo, quod

U.c.584. utcumque prætermiſſum revocari non poſſet.
a.C.168. Ac ne illo ipſo quidem die, aut conſule, aut rege; [rege], quòd nec feſſos ut pridie ex via, neque trepidantes in acie inſtruenda, & vixdum compoſitos, aggreſſurus erat; conſule, quòd in novis caſtris non ligna, non pabulum convectum erat, ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum è caſtris exierat, neutro imperatorum volente, Fortuna, quæ plus conſiliis humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum, propius hoſtium caſtris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, præſidiis ex utraque ripa poſitis, ut id facere tutò poſſent. Duæ cohortes a parte Romanorum erant, Marrucina, & Peligna: duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Silus legatus: & aliud pro caſtris ſtativum erat præſidium, ſub C. Cluvio legato, tres cohortes, Firmana, Veſtina, Cremonenſis; duæ turmæ equitum, Placentina & Æſernina. Quum otium ad flumen eſſet, neutris laceſſentibus, horâ circiter nonâ jumentum e manibus 6 curantium elapſum, in ulteriorem ripam effugit; quod quum per aquam ferme genu tenus altam tres 7 milites ſequerentur, 8 Thraces duo id jumentum ex medio alveo in ſuam ripam traherent; altero 9 eorum occiſo, receptoque eo jumento, 1 ad ſtationem ſuorum ſe recipiebant. Octingentorum Thracum præſidium in hoſtium ripa erat; ex his pauci primò ægre paſſi popularem in ſuo conſpectu cæſum, ad perſequendos inter-

Certamen caſu contrahitur.

6 *Curantium*] Hominum de parte Romana.

7 *Milites*] Romani.

8 *Thraces duo*] Macedonicorum auxiliorum.

9 *Eorum*] Thracum.

1 *Ad ſtationem ſuorum*] Tres illi Romani milites *ſe recipiebant.*

fectores fluvium transgressi sunt: dein plures, U.c.584.
postremò omnes, & cum præsidio [quod a a.C.168.
parte Romanorum ripam defendebat, manum Suppl.
conserunt. Non desunt auctores, qui ipsius Paulli jussu equum detracto freno impulsum scribant in hostilem ripam, emissosque qui retraherent, ut hostes pugnam priores lacesserent. Etenim quum viginti cæsis hostiis litatum non esset, tandem læta vigesimæ primæ exta haruspices ita renuntiaverant, ut Romanis non lacessentibus, sed defendentibus sese, victoriam promitterent. Ceterùm, sive consilio ducis, sive casu, ab hoc certè initio commissa pugna, aliis super alios ad ferendam suis opem utrimque advolantibus, brevi ita accensa est, ut duces cogerentur descendere in universum summæ rei discrimen. Æmilius enim, tumultu concurrentium audito, prætorio egressus, postquam cæcum ruentium ad arma impetum revocare aut sistere nec facile nec tutum videbatur, utendum ardore militum & casum in occasionem vertendum putavit. Educit itaque copias castris, & ordines interequitans hortatur ut expetitam tantopere pugnam pari ardore capesserent. Simul Nasica præmissus ad explorandum, quo in statu res essent inter primam cientes pugnam, adventare instructo exercitu Perseum nuntiavit.

2. Primi Thraces incedebant, truci vultu, *Persei*
corpore procero, splendentibus miro candore *acies.*
clypeis lævam protecti. Humerum utrumque nigra vestiebat chlamys: ab dextro immanem pondere frameam identidem coruscabant. Juxta Thracas constitere mercede conducta auxilia, diverso inter se pro diversis nationibus armatu habituque: in his & Pæones fuere. Subibat agmen Macedonum ipsorum, quam Leucaspi-

U.c.584 a.C.168. dem phalangem appellabant : delecti quotquot robore ac virtute præstabant, fulgentes auratis armis sagisque puniceis. Ea media acies fuit. Hos sequebantur, quos ab æreis lucidisque clypeis Chalcaspidas dicebant, aut Aglaspidas. Hæc phalanx juxta alteram in dextro cornu locata est. Præter hanc utramque phalangem, quod præcipuum robur erat Macedonici exercitûs, cetrati, Macedones & ipsi, sarissas gerentes quemadmodum phalangitæ, cetera leviùs armati, in cornua divisi erant, ante reliquam aciem projecti & eminentes. Fulgebat campus armorum splendore : clamoribus cohortantium sese invicem vicini colles personabant. Harum omnium copiarum prodeuntium in pugnam ea fuit celeritas & audacia, ut qui primi interfecti sunt, ad ducentos & quinquaginta passus a Romanis castris caderent.

Stupet Æmilius ad conspectum phalangis.

3. Progrediebatur interim Æmilius : utque adspexit quum reliquos Macedonas, tum eos qui in phalangem contributi erant, partim clypeis, partim cetris ex humero detractis, inclinatisque uno signo sarissis, excipientes Romanorum impetum, admiratus & illam densatorum agminum firmitatem, & vallum protentis sarissis horrens, stupore simul ac terrore perculsus est, tamquam non aliud umquam tam terribile spectaculum conspicatus : ac postea id sæpius commemorare & præ se ferre solitus est. Tum verò sedulò dissimulans perturbati animi motum, vultu sereno ac securâ fronte, & capite & corpore intecto aciem instruebat.

Pugnatur acerrimè.

Jam pugnabant Peligni adversùs oppositos sibi cetratos, quumque diu multúmque connisi perrumpere confertum agmen non possent, Salius, qui Pelignos ducebat, arreptum signum in hostes misit. Hic ingens accensum certamen est,

dum hinc Peligni ad recipiendum signum, hinc Macedones ad retinendum summâ ope nituntur. Illi prælongas Macedonum hastas aut ferro incidere, aut umbone impellere, aut nudis etiam interdum manibus avertere. Hi ambabus firmiter comprehensas tantâ vi adigere in temere ac furore cæco ruentes, ut transfossis scutis loricisque, transfixos etiam homines super capita projicerent. Sic profligatis Pelignorum primis ordinibus, cæduntur quoque qui post illos steterant: atque etsi nondum confessâ fugâ, pedem referebant tamen montem versùs, Olocrum indigenæ vocant. U.c.584. a.C.168.

Pedem referunt Romani.

4. Hîc verò exarsit Æmilio dolor, ut etiam ex indignatione paludamentum scinderet. Nam & in ceteris locis videbat cunctari suos, timidéque accedere ad illam velut ferream sepem, quâ undique acies Macedonica inhorrebat. Sed animadvertit peritus dux non stare ubique confertam illam hostium velut compagem, eamque dehiscere identidem quibusdam intervallis, sive ob inæqualitatem soli, sive ob ipsam porrectæ in immensum frontis longitudinem, dum qui superiora occupare conantur ab inferiora tenentibus, vel tardiores a citatioribus, & progredientes a subsistentibus, instantes denique hosti ab impulsis, inviti licet, necessariò divelluntur. Ergo ut omnino rumperet ordinem hostium, & inexpugnabilem illam universæ phalangis vim in multa minutatim prælia carperet, imperat suis, ut intenti quacumque rimas agere hostilem aciem viderint, illuc quisque impetu inferantur, seque cuneatim in hiantia vel tantillùm spatia insinuantes strenuè rem agant. Hoc edito imperio, & per totum exercitum circumlato, ipse alteram e legionibus in prælium ducit.

Cos. imperat suis, ut se insinuent inter hostium ordines.

U.C.584. a.C.168. XLI. Movebat imperii majestas, gloria viri, ante omnia ætas, quòd major sexaginta annis, juvenum munia in parte præcipua laboris periculique capessebat. Intervallum, quod inter cetratos & 2 phalanges erat, implevit legio, atque aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontem adversùs clypeatos habebat: Aglaspides appellabantur. Secundam legionem L. Albinus consularis ducere adversùs Leucaspidem phalangem jussus: ea media acies hostium fuit. 3 In dextrum cornu, unde circa fluvium commissum prælium erat, elephantes inducti, & ala sociorum. Et hinc primùm fuga Macedonum est orta; 4 nam sicut pleraque nova commenta mortalium in verbis vim habent, experiendo, quum agi, non quemadmodum agantur edisseri oportet, sine ullo effectu evanescunt; ita tum elephanti in acie nomen tantùm sine usu fuerunt. Elephantorum impetum subsequuti sunt socii nominis Latini, pepuleruntque lævum cornu. In medio secunda legio immissa dissipavit phalangem. Neque ulla evidentior causa victoriæ fuit, quàm quòd multa passim prælia erant, quæ fluctuantem turbarunt primò, deinde disjecerunt phalangem: cujus confertæ & intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt; si carptim aggrediendo cir-

Fugantur Macedones.

2 *Phalanges*] Duæ erant, ut suprà memoravimus, in exercitu Persei phalanges; quæ & mox a Livio appellantur, Aglaspides nimirum & Leucaspides.

3 *In dextrum cornu.... elephantes inducti*] Elephantes inducti in eam partem quâ dextrum erat cornu Romanorum.

4 *Nam sicut pleraque*] Ut pleraque nova inventa mortalium vim habere videntur, quamdiu verbis tantummodo jactantur; sed ubi ad rem ventum, quum oportet agi, non edisseri solùm quomodo iis inventis utamur, sine ullo effectu evanescunt...

cumagere 5 immobilem longitudine & gravitate hastam cogas, confusâ strue implicantur: si verò ab latere, aut ab tergo aliquid tumultûs increpuit, ruinæ modo turbantur. Sicut tum adversùs catervatim incurrentes Romanos, & interruptâ multifariam acie obviàm ire cogebantur; & Romani, quacumque data intervalla essent, insinuabant ordines suos. Qui, si universâ acie in frontem adversùs instructam phalangem concurrissent, quod Pelignis principio pugnæ incautè congressis adversùs cetratos evenit, induissent se hastis, nec confertam aciem sustinuissent. U.c.584. a.C.168.

XLII. Ceterùm sicut peditum passim cædes fiebant, nisi qui abjectis armis fugerunt, sic equitatus prope integer pugnâ excessit. Princeps fugæ rex ipse erat; jam a Pydna 6 cum Sacris alis equitum Pellam petebat: confestim eos Cotys sequebatur, Odrysarumque equitatus; ceteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus: quia interjecta peditum acies, cujus cædes victores tenebat, immemores fecerat sequendi equites. Diu phalanx a fronte, a lateribus, ab tergo cæsa est: postremò, qui ex hostium manibus elapsi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingressi, manus ad eos qui in classe erant tendentes, suppliciter vitam orabant: & quum scaphas concurrere undique ab navibus cernerent, ad excipiendos sese venire rati, ut caperent potiùs, quàm occiderent, longiùs in aquam, quidam etiam natantes, progressi sunt. Sed quum hostiliter e scaphis cæderentur, retro

Equitatus integer fugit.

5 *Immobilem... hastam*] Hastam, quæ ob longitudinem & gravitatem facilè moveri nequit.

6 *Cum sacris alis*] Vid. not. 1, ad l. XLII, c. 66, suprà.

U.c.584 qui poterant nando repetentes terram, in aliam a.C.168. fœdiorem pestem incidebant; elephanti enim ab rectoribus ad littus acti, exeuntes obterebant elidebantque. Facilè conveniebat Romanis, numquam unâ acie tantum Macedonum 20000 interfectum. Cæsa enim ad viginti millia hominum sunt: ad sex millia, qui Pydnam ex acie perfugerant, vivi in potestatem pervenerunt: & vagi e fuga quinque millia hominum capta. Ex victoribus ceciderunt non plus centum, & eorum multo major pars Peligni; vulnerati aliquanto plures sunt. Quòd si maturiùs pugnari cœptum esset, ut satis diei victoribus ad persequendum superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox & fugientes texit, & Romanis pigritiem ad sequendum locis ignotis fecit.

cæsi: 11000 capti.

Regis fuga.

XLIII. Perseus ad Pieriam sylvam viâ militari, frequenti agmine equitum, & regio comitatu fugit. Simul in sylvam ventum est, ubi plures diversæ semitæ erant, & nox appropinquabat; cum perpaucis maximè fidis viâ devertit. Equites sine duce relicti, alii aliâ in civitates suas dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celeriùs, quàm ipse Perseus, quia rectâ & 7 expeditâ viâ ierant, pervenerunt. Rex ad mediam ferme noctem terrore & variis difficultatibus viæ vexatus est. In regia Perseo, qui Pellæ præerat Euctus, regiique pueri præstò erant; contra ea amicorum, qui alii alio casu servati ex prælio Pellam venerant, quum sæpe arcessiti essent, nemo ad eum venit; tres erant tantùm cum eo fugæ comites, Evander Cretensis, Neon Bœotius, & Archidamus Ætolus; cum iis, jam metuens, ne qui venire ad

7 *Expeditâ viâ*] Non arboribus & fruticetis impeditâ.

ſe abnuerent, majus aliquid mox auderent, quartâ vigiliâ profugit. Sequuti eum ſunt admodum quingenti Cretenſes; petebat Amphipolim: ſed nocte a Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem trajicere, eum finem ſequendi, propter difficutatem tranſitûs, fore ratus Romanis. U.c. 584. a.C. 168.

XLIV. Conſulem, quum ſe in caſtra victor recepiſſet, ne ſincero gaudio frueretur, cura de minore filio ſtimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipſe poſtea, deletâ Carthagine, appellatus, naturalis conſulis Paulli, adoptione Africani nepos. Is ſeptimumdecimum tunc annum agens, quod ipſum curam augebat, dum effusè ſequitur hoſtes, in partem aliam turbâ ablatus erat: & feriùs quum rediſſet, tunc demum recepto ſoſpite filio, victoriæ tantæ gaudium conſul ſenſit. Amphipolim quum jam fama pugnæ perveniſſet, concurſuſque matronarum in templum 8 Dianæ, quam Tauropolon vocant, ad opem expoſcendam fieret; Diodorus, qui præerat urbi, metuens, ne Thraces, quorum duo millia in præſidio erant, urbem in tumultu diriperent, ab ſubornato ab ſe per fallaciam in tabellarii ſpeciem, litteras in foro medio accepit. Scriptum in iis erat, *Ad Emathiam claſſem Romanam appulſam eſſe: agroſque circà vexari; orare præfectos Emathiæ, ut præſidium adversùs populatores mittat.* His lectis, hortatur Thracas, *Ut ad tuendam Emathiæ oram proficiſcantur; magnam eos cædem prædamque, palatis paſſim per agros Romanis,*

Anxietas Coſ. de filio ſuo Scipione.

8 *Dianæ, quam Tauropolon vocant* : Dianæ hoc cognomen additum volunt, vel quòd apud Tauros Scythiæ populum colatur, vel quòd gregibus præſit, vel quòd eadem ſit cum Luna, quam tauris vehi fingunt poëtæ.

U.c 584. a.C.168. *facturos*. Simul elevat famam adversæ pugnæ; *quæ si vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse*. Per hanc causam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonem vidit, portas clausit.

Perseus caduceatores mittit ad Cos.

XLV. Tertio die Perseus, quàm pugnatum erat, Amphipolim venit; inde oratores cum caduceo ad Paullum misit. Interim Hippias & Milo & Pantauchus, principes amicorum regis, Berœam, quò ex acie confugerant, ipsi ad consulem profecti, Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu perculsæ civitates parabant facere. Consul nuntiis victoriæ Q. Fabio filio, & L. Lentulo, & Q. Metello cum litteris Romam missis, spolia jacentis hostium exercitûs peditibus concessit; equitibus prædam circumjecti agri, dum ne ampliùs duabus noctibus a castris abessent. Ipse propiùs mare ad Pydnam castra movit. Berœa primùm, deinde Thessalonica, & Pella, & deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita.

Tota Macedonia dedita.

Pydnæi, qui proximi erant, nondum miserant legatos: multitudo incondita plurium simul gentium, turbaque quæ, ex acie, fugâ in unum compulsa erat, consilium & consensum civitatis impediebat: nec clausæ modò portæ, sed etiam inædificatæ erant. Missi Milo & Pantauchus sub muros ad colloquium Solonis, qui præsidio præerat: per eum emittitur militaris turba; oppidum deditum militibus datur diripiendum.

Persei miseranda sors.

Perseus unâ tantùm spe Bisaltarum auxilii tentatâ, ad quos nequicquam miserat legatos, in concionem processit, Philippum secum filium habens: ut & ipsos Amphipolitanos, & equitum peditumque, qui aut semper sequuti, aut fugâ eódem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquoties dicere incipientem

quum lacrymæ præpediſſent, quia ipſe dicere nequiit, Evandro Cretenſi editis, quæ agi cum multitudine vellet, 9 de templo deſcendit. Multitudo, ſicut ad conſpectum regis fletumque tam miſerabilem, & ipſa ingemuerat lacrymaveratque, ita Evandri orationem aſpernabatur: & quidam auſi ſunt media ex concione ſucclamare, *Abite hinc, ne, qui pauci ſuperſumus, propter vos pereamus.* Horum ferocia vocem Evandri clauſit. Rex in domum ſe recepit, pecuniâque & auro argentoque in lembos, qui in Strymone ſtabant, delatis, & ipſe ad flumen deſcendit. Thraces navibus ſe committere non auſi, domos dilapſi, & aliæ militaris generis turbæ. Cretenſes ſpem pecuniæ ſequuti: & quoniam in dividendo plus offenſionum quàm gratiæ erat, 1 quinquaginta talenta iis poſita ſunt in ripa diripienda. Ab hac direptione quum per tumultum naves conſcenderent, lembum unum in oſtio amnis multitudine gravatum merſerunt. Galepſum eo die, poſtero Samothracam, quam petebant, perveniunt: ad 2 duo millia talentûm pervecta eò dicuntur.

U.c. 581. a.C. 168.

Amphipoli abit.

Samothracam pervenit.

XLVI. Paullus per omnes deditas civitates dimiſſis qui præeſſent, ne qua injuria in nova pace victis fieret, retentiſque apud ſe caduceatoribus regis, P. Naſicam, ignarus fugæ regis, Amphipolim miſit, cum modica peditum equitumque manu: ſimul ut Sinticen evaſtaret, & ad omnes conatus regi impedimento

9 *De templo deſcendit*] De loco unde populum alloqui mos erat. Loquitur more Romano Livius. Notum eſt Roſtra *templum* fuiſſe, id eſt, locum auguriis conſecratum. Vid. ſuprà l. VIII, c. 14.

1 *Quinquaginta talenta*] Marcæ argenti noſtrates 4687, unciæ 4.

2 *Duo millia talentûm*] Marcæ ſunt argenti 187500

U.c.584. a.C.168. esset. Inter hæc Melibœa a Cn. Octavio capitur diripiturque; ad Æginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus missus erat, ducenti eruptione ex oppido factâ amissi sunt, ignaris Æginiensibus debellatum esse. Consul a Pydna profectus, cum toto exercitu die altero Pellam pervenit: &, quum castra mille passus inde posuisset, per aliquot dies ibi stativa habuit: situm urbis undique adspiciens; quam non sine causa delectam esse regiam advertit. Sita est in tumulo, vergente in occidentem hibernum; cingunt paludes inexsuperabilis altitudinis, æstate & hieme; quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude, quâ proxima urbi est, velut insula eminet (arx) aggeri operis ingentis imposita: 3 qui & murum sustineat, & humore circumfusæ paludis nihil lædatur. Muro urbis conjuncta procul videtur: divisa est 4 intermurali amni, & eadem ponte juncta: ut nec oppugnante externo 5 aditum ab ulla parte habeat: nec, si quem ibi rex includat, ullum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil præter 6 trecenta talenta, quæ missa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inventum est. Per quos dies ad Pellam stativa fuerunt, legationes frequentes, quæ ad gratulandum convenerant, maximè ex Thessalia, auditæ sunt. Nuntio deinde accepto, Persea Samothracam trajecisse, profectus a Pella consul quartis castris Amphi-

Consul Pellam venit.

Deinde Amphipolim.

3 *Qui & murum sustineat*] *Qui* agger *& murum* arcis *sustineat.*

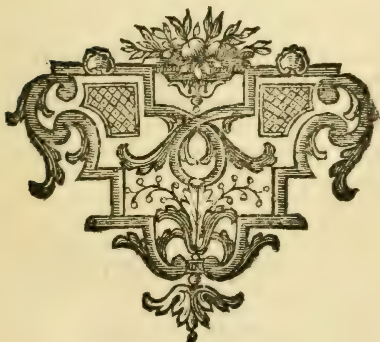
4 *Intermurali*] Vox rarissima: cujus sensus esse videtur, inter duplicem murum fluente, murum urbis & murum insulæ sive arcis.

5 *Aditum .... habeat*] Ullum habeat locum per quem adiri possit.

6 *Trecenta talenta*] Marcas argenti 28125.

polim

polim pervenit. Effusa omnis obviàm turba U.C.584.
cujvis indicio erat, non bono ac justo rege A.C.168.
orbastos, sed impotenti domino liberatos sibi Suppl.
Amphipolitanos videri. Ingressus urbem Paullus quum divinis rebus operaretur, sacrificiumque solenne faceret, de cœlo tacta subitò ara arsit: sic interpretantibus omnibus acceptissima diis dona consulis esse, quæ etiam cœlesti flammâ consecrarentur. Non diu moratus Amphipoli consul, simul ad persequendum Persea, simul ut per omnes gentes quæ ditionis ejus fuerant victricia arma circumferret, Odomanticen regionem ultra Strymonem amnem petiit, & ad Siras castra posuit.]

EPITOME

LIBRI XLV LIVIANI.

Perseus ab Æmilio Paullo in Samothracia captus est. Quum Antiochus, Syriæ rex, Ptolemæum & Cleopatram, Ægypti reges, obsideret, & missis ad eum a senatu legatis, qui juberent ab obsidione socii regis absistere, editisque mandatis, consideraturum se ille, quid faciendum esset, respondisset; unus ex legatis Popillius virgâ regem circumscripsit, jussitque, antequam circulo excederet, responsum dare: quâ asperitate effecit, ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum fuerant, exclusa. Postero die, quum de eo quæreretur, ut iis bellum indiceretur; causam in senatu patriæ suæ legati egerunt; nec tamquam hostes, nec tamquam socii dimissi. 1 *Macedonia in provinciæ formam redacta. Æmilius Paullus, repugnantibus militibus suis, propter minorem prædam, & contradicente Servio Sulpicio Galbâ, triumphavit: & Perseum cum tribus filiis ante currum duxit. Cujus triumphi lætitia ne solida ei contingeret, duorum filiorum funeribus insignita est: quorum alterius mors patris triumphum præcessit, alterius sequuta est. Lustrum conditum est a censoribus. Censa sunt civium capita trecenta duodecim millia, octingenta quinque. Prusias, Bithyniæ rex, Romam, ut senatui gratularetur ob victoriam ex Macedonia partam, venit: & Nicomedem filium senatui commendavit. Rex plenus adulationis, libertum se populi Romani dicebat.*

1 *Macedonia in provinciæ formam redacta*] Non tunc, sed post devictum Pseudophilippum. *Gronovius*. Quæ in provinciæ formam redactæ erant regiones, in eas magistratus Romanus quotannis cum imperio mittebatur, qui eas regeret. At nihil tale a Paullo de Macedonia decretum est. Infrà c. 29 liberi jubentur esse Macedones, utentes legibus suis, creantes annuos magistratus.

LIBER XLV.

I. Victoriæ nuntii, Q. Fabius, & L. Lentulus, & Q. Metellus, quanta potuit adhiberi festinatio, celeriter Romam quum venissent, præcerptam tamen ejus rei lætitiam invenerunt. Quarto post die, quàm cum rege est pugnatum, quum in Circo ludi fierent, murmur repentè populi tota spectacula pervasit, *pugnatum in Macedonia, & devictum regem esse.* Dein fremitus increbuit: postremò clamor plaususque, velut certo nuntio victoriæ allato, est exortus. Mirari magistratus, & quærere auctorem repentinæ lætitiæ: qui postquam nullus erat, evanuit quidem tamquam incertæ rei gaudium; omen tamen lætum insidebat animis. Quod postquam veris nuntiis Fabii Lentulique & Metelli adventu firmatum est, quum victoriâ ipsâ, tum augurio animorum suorum lætabantur. Et aliter traditur Circensis turbæ non minùs similis veri lætitia. Ante diem decimum (quintum) Kalendas Octobres, ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio consuli ad quadrigas mittendas 1 escendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, [reddidisse] laureatas litteras dicitur; quadrigis missis, consul currum conscendit: & quum per Circum reveheretur 2 ad foros publicos, laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis, repentè immemor spectaculi populus in

U.c.584. a.C.168.

Fama de victoria Macedonica.

1 *Escendenti*] In currum, ut nempe e foris publicis, ubi sedebat, ad carceres iret, atque inde signum quadrigis daret.

2 *Ad foros publicos*] Vid. not. 2, ad l. XXIX, c. 37.

U.c.534. a.C.168. medium decurrit ; eò senatum consul vocavit, recitatisque tabellis, ex auctoritate Patrum, pro foris publicis denuntiavit populo : *L. Æmilium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse. Macedonum exercitum cæsum fusumque ; Regem cum paucis fugisse ; civitates omnes Macedoniæ in ditionem populi Romani venisse.* His auditis, clamor cum ingenti plausu ortus : ludis relictis, domos magna pars hominum ad conjuges liberosque lætum nuntium portabant. Tertius decimus dies erat ab eo quo in Macedonia pugnatum est.

II. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesque decretæ : & senatusconsultum factum est, ut consul, 3 quos, præter milites sociosque navales, conjuratos haberet, dimitteret : de militibus sociisque navalibus dimittendis referretur, quum legati ab L. Æmilio consule, a quibus præmissus tabellarius esset, [venissent.] Ante diem sextum Kalendas Octobris, horâ ferè secundâ legati urbem ingressi, ingentem secum occurrentium, quacumque ibant, prosequentiumque trahentes turbam, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus fortè in curia erat : eò legatos consul introduxit. Ibi tantùm temporis 4 retenti, dum exponerent, *Quantæ regiæ copiæ peditum equitumque fuissent, quot millia ex his cæsa, quot capta forent ; quàm paucorum militum jacturâ tanta hostium strages facta ; quàm cum paucis rex fugisset : existimari Samothraciam petiturum : pa-*

Legati Æmilii.

3 *Quos, præter milites... conjuratos haberet*] *Conjuratos* videmur intelligere debere eos qui illud tantùm jusjurandum dederant, de quo Livius mentionem fecit l. XXII, c. 38.

4 *Retenti... exposuerunt*] In hoc demum verbo, post interposita legatorum dicta in senatu, quiescit oratio.

ratam classem ad persequendum esse : neque terrâ, neque mari elabi posse : eadem hæc paulo post in concionem traducti exposuerunt : renovatâque lætitiâ, quum consul edixisset, *ut omnes ædes sacræ aperirentur*, pro se quisque ex concione ad gratias agendas ire diis : ingentique turbâ, non virorum modò, sed etiam feminarum, conferta totâ urbe deorum immortalium templa. Senatus revocatus in curiam supplicationes, ob rem egregiè gestam ab L. Æmilio consule, in quinque dies circa omnia pulvinaria decrevit, hostiisque majoribus sacrificari jussit. Naves quæ in Tiberi paratæ instructæque stabant, ut, si rex posset resistere, in Macedoniam mitterentur, subduci, & in navalibus collocari : socios navales dato annuo stipendio, dimitti, & cum his omnes qui in consulis verba juraverant : & quod militum Corcyræ, Brundisii, ad mare Superum, aut in agro Larinati esset, (omnibus his locis dispositus exercitus fuerat, cum quo, si res posceret, C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populo indicta est, ex ante diem quintum Idus Octobres cum eo die in quinque dies.

U.c.584. a.C.168.

Supplicationes.

III. Ex Illyrico duo legati, C. Licinius Nerva, & P. Decius, nuntiarunt exercitum Illyriorum cæsum : Gentium regem captum in ditione populi Romani & Illyricum esse. Ob eas res gestas ductu auspicioque L. Anicii prætoris senatus in triduum supplicationes decrevit ; & statim edictæ a consule sunt in ante quartum & tertium & pridie Idus Novembres. Tradidere quidam, legatos Rhodios nondum admissos, post victoriam nuntiatam, velut ad ludibrium stolidæ superbiæ, in senatum vocatos esse. Ibi Agesipolim principem eorum ita loqu-

Legati Rhodii ludibrio habiti.

U.c.584 a.C.168 tum: *Missos esse legatos ab Rhodiis ad pacem inter Romanos & Persea faciendam: quod id bellum grave atque incommodum Græciæ omni, sumptuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando finito aliter bello, gratulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dedisset.* Hæc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse; *Rhodios nec utilitatum Græciæ, neque impensarum populi Romani curâ, sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam si ea fuisset cura quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, quum Perseus in Thessaliam exercitu inducto, per biennium Græcas urbes, alias obsideret, alias denuntiatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodiis mentionem factam. Postquam superatos saltus transgressosque in Macedoniam Romanos audierint, & inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationem misisse; non ad ullam aliam rem, quàm ad Persea ex imminenti periculo eripiendum;* cum hoc responso legatos dimissos.

IV. Per eosdem dies & M. Marcellus ex provincia Hispania decedens, Marcolicâ nobili urbe captâ, 5 decem pondo auri, & argenti 6 ad summam sestertii decies in ærarium retulit. Paullus Æmilius consul quum castra, ut suprà dictum est, ad Siras terræ Odomanticæ haberet, quum litteras ab rege Perseo missas per ignobiles tres legatos cerneret, & ipse illacrymasse dicitur sorti humanæ: quòd qui paulo antè non contentus regno Macedoniæ, Dardanos Illyriosque oppugnasset, Bastarna-

Persei litteræ ad Æmilium.

5 *Decem pondo auri*] Marcas nostrates 15, uncias 5.

6 *Ad summam sestertii decies*] Ad mille sestertia, seu, quod idem est, sestertios decies centies millenos: id est, marcas nostrates argenti 3906, uncias 2.

rum excivisset auxilia, is tum amisso exercitu, extorris regno, in parvam insulam compulsus, supplex, fani religione, non viribus suis tutus esset. Sed postquam, 7 *Regem Persea consuli Paullo salutem*, legit; miserationem omnem stultitia ignorantis fortunam suam exemit. Itaque quamquam in reliqua parte litterarum minimè regiæ preces erant, tamen sine responso ac sine litteris ea legatio dimissa est. Sensit Perseus, cujus nominis obliviscendum victo esset: itaque alteræ litteræ cum privati nominis titulo missæ & petiere, & impetravere, ut aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de statu & conditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati, P. Lentulus, A. Postumius Albinus, A. Antonius. Nihil eâ legatione perfectum est, Perseo regium nomen omni vi amplectente; Paullo, ut se suaque omnia in fidem & clementiam populi Romani permitteret, contendente.

U.c 584. a.C. 168.

Classis Romana ad Samothracen appulsa.

V. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octavii Samothracam est appulsa. Is quoque præsenti admoto terrore, modò minis, modò spe perlicere ut se traderet, quum conaretur; adjuvit in hoc eum res, seu casu contracta, seu consilio. L. Atilius illustris adolescens quum in concione esse populum Samothracum animum advertisset, a magistratibus petiit, ut sibi paucis alloquendi populi potestatem facerent. Permisso, *Utrùm nos, hospites Samothraces, verè accepimus an falsò, 8 sacram hanc insulam, & augusti totam atque inviolati soli esse?* Quum

7 *Regem Persea consuli Paullo salutem*] Supple *dicere.*

8 *Sacram hanc insulam*] De diis Samothracum & eorum religionibus egerunt multi, sed vix quidquam clari aut certi attulerunt. Hoc constat, illas religiones pro sanctissimis toto Orbe habitas esse.

U.c.584 a.C.168 creditæ ſanctitati aſſentirentur omnes, *Cur igitur*, inquit, *pollutus homicida ſanguine regis Eumenis violavit? Et*, 9 *quum omnis præfatio ſacrorum eos, quibus non ſint puræ manus, ſacris arceat, vos penetralia veſtra contaminari cruento latronis corpore ſinetis?* Nobilis famâ erat apud omnes Græciæ civitates, Eumenis regis per Evandrum Delphis prope perpetrata cædes.

Evander Cretenſis occiſus a Perſeo. Itaque præterquam quòd in poteſtate Romanorum ſeſe inſulamque totam & templum cernebant eſſe, ne immeritò quidem ea ſibi exprobrari rati, Theondam, qui ſummus magiſtratus apud eos erat, (regem ipſi appellant) ad Perſea mittunt, qui nuntiaret, *Argui cædis Evandrum Cretenſem; eſſe autem judicia apud ſeſe more majorum comparata, de iis qui inceſtas manus intuliſſe intra terminos ſacratos templi dicantur. Si confideret Evander, innoxium ſe rei capitalis argui, veniret ad cauſam dicendam: ſi committere ſe judicio non auderet, liberaret religione templum, ac ſibimet ipſe conſuleret.* Perſeus, evocato Evandro, judicium ſubeundi nullo pacto auctor eſſe: *nec causâ, nec gratiâ parem fore.* Suberat & ille metus, ne damnatus auctorem ſe nefandi facinoris 1 protraheret; *reliqui quid eſſe, niſi ut fortiter moriatur?* Nihil palam abnuere Evander: ſed quum, veneno ſe malle mori, quàm ferro, dixiſſet, occultè fugam parabat; quod quum renuntiatum regi

9 *Quum omnis præfatio ſacrorum*] Quum verba ſolennia quibus utuntur ſacerdotes antequam ſacra peragantur, arceant ſacris eos quibus puræ non ſunt manus. Intelligit illud ſolenne carmen, & notum omnibus, quo ſacris arcebantur non ii tantùm qui aliquo ſcelere manus polluiſſent, ſed profani omnes, id eſt, ii qui ſacris initiati non erant.

1 *Protraheret*] Indicaret. Vid. ſuprà l. XLIV, c. 26.

esset, metuens, ne tamquam a se subtracto poenæ reo iram Samothracum in se converteret, interfici Evandrum jussit. Quâ perpetratâ temere cæde, subiit extemplo animum, *in se nimirum receptam labem, quæ Evandri fuisset; ab illo Delphis vulneratum Eumenem, ab se Samothracæ Evandrum occisum; ita duo sanctissima in terris templa se uno auctore sanguine humano violata.* Hujus rei crimen, corrupto pecuniâ Theonda, avertitur, ut renuntiaret populo, Evandrum sibi ipsum mortem conscivisse. U.c.584. a.C.168.

VI. Ceterùm tanto facinore in unicum relictum amicum, ab ipso per tot casus expertum, proditumque quia non prodiderat, omnium ab se abalienavit animos. Pro se quisque transire ad Romanos: fugæque consilium capere solum prope relictum coëgerunt: Oroandemque Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in ea regione fecerat, appellat, ut se sublatum in lembum ad Cotym deveheret. Demetrium est portus in promontorio quodam Samothracæ; ibi lembus stabat. Sub occasum solis deferuntur, quæ ad usum necessaria erant: defertur & pecunia, quanta clam deferri poterat. Rex ipse nocte mediâ, cum tribus consciis fugæ, per posticum ædium in propinquum cubiculo hortum, atque inde maceriam ægre transgressus, ad mare pervenit. Oroandes jam tum, 2 dum pecunia deferretur, primis tenebris solverat navem, ac per altum Cretam petebat. Postquam in portu navis non inventa est, vagatus Perseus aliquamdiu in littore, postremò timens lucem jam appropinquantem, in hospitium redire non ausus, in latere templi prope angulum obscurum deli-

Rex fugam molitur.

2 *Dum pecunia deferretur*] Ipso temporis puncto, quo delatam ad se pecuniam acceperat.

U.c.584. a.C.168. tuit. Pueri regii apud Macedonas vocabantur principum liberi, ad ministerium electi regis: ea cohors prosequuta regem fugientem, ne tum quidem abscedebat, donec jussu Cn. Octavii pronuntiatum est per præconem, *Regios pueros, Macedonasque alios, qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos, incolumitatem, libertatemque, & sua omnia servaturos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent.* Ad hanc vocem transitio omnium facta est, nominaque dabant ad C. Postumium tribunum militum. Liberos quoque parvos regios Ion Thessalonicensis Octavio tradidit: nec quisquam, præter Philippum, maximum natu e filiis, cum rege relictus. Tum sese filiumque Octavio tradidit; fortunam deosque, quorum in templo erant, nullâ ope supplicem juvantes, accusans. *Tradit se Romanis.* In prætoriam navem imponi jussus; eódem & pecunia, quæ superfuit, delata est: extemploque classis Amphipolim repetit. Inde Octavius regem in castra ad consulem misit, præmissis litteris, ut in potestate eum esse & adduci sciret.

VII. Secundam eam Paullus, sicut erat, victoriam ratus, victimas cecidit eo nuntio: & consilio advocato, litteras prætoris quum recitasset, Q. Ælium Tuberonem obviàm regi misit: ceteros manere in prætorio frequentes *Adducitur ad Æmilium.* jussit. Non aliàs ad ullum spectaculum tanta multitudo occurrit. Patrum ætate Syphax rex captus, in castra Romana adductus erat: præterquam quòd nec suâ, nec gentis famâ comparandus, tunc quoque accessio Punici belli, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius tantùm, patris avique, (& ceterorum regum) quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectum eum efficiebat: sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexan-

der, qui summum imperium in Orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus Perseus ingressus est castra; filio, 3 nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis miserabiliorem eum faceret; progredi præ turba occurrentium ad spectaculum non poterat, 4 donec consul lictores misisset, qui submovendo iter ad prætorium facerent. Consurrexit consul, & jussis sedere aliis, progressusque paulùm, introeunti regi dextram porrexit, summittentemque se ad pedes sustulit: nec attingere genua passus, introductum in tabernaculum adversùs advocatos in consilium considere jussit. U.c.585. a.C.168.

VIII. Prima percontatio fuit, *quâ subactus injuriâ contra populum Romanum bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumque suum ad ultimum discrimen adduceret?* Quum, responsum exspectantibus cunctis, terram intuens, diu tacitus fleret, rursum consul: *Si juvenis regnum accepisses, minùs equidem mirarer ignorasse te, quàm gravis aut amicus, aut inimicus esset populus Romanus; nunc verò, quum & bello patris tui, quod nobiscum gessit, interfuisses, & pacis postea, quam cum summa fide adversùs eum coluimus, meminisses; quod consilium, quorum & vim bello, & fidem in pace expertus esses, cum iis tibi bellum esse, quàm pacem malle?* Nec interrogatus, nec accusatus, quum responderet; *Utcumque tamen hæc, sive errore humano, seu casu, seu necessitate in-*

3 *Nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis*] Nimirum solus cum filio minorem misericordiam fletumque movebat videntibus, quàm si grex circa eum plangeret amicorum, luctumque incenderet: quod ipsi contigit postea, quum in triumpho Æmilii duceretur.

4 *Donec consul lictores misisset*] Gronovio magis placet *misit*.

U.c.584. a.C.168. *ciderunt, bonum animum habe: multorum regum, populorum casibus cognita populi Romani clementia, non modò spem tibi, sed* 5 *prope certam fiduciam salutis præbet.* Hæc Græco sermone Perseo, Latinè deinde suis: *Exemplum insigne cernitis*, inquit, *mutationis rerum humanarum. Vobis hoc præcipuè dico, juvenes. Ideo in secundis rebus nihil in quemquam superbè ac violenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ; quum, quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cujus animum nec prospera flatu suo efferet, nec adversa infringet.* Consilio dimisso, tuendi cura regis Q. Ælio mandatur. Eo die & invitatus ad consulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hiberna dimissus est: maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ urbes acceperunt.

Regni Macedonici finis.

IX. Hic finis belli, quum quadriennium continuum bellatum esset, inter Romanos ac Persea fuit: idemque finis inclyti 6 per Europæ plerumque atque Asiam omnem regni. 7 Vicesimum ab Carano, qui primus regnavit,

5 *Prope certam fiduciam salutis*] Hæc jactat consul verbo tenus, ne non misero aliquid tamen vel vani solatii præbeat. Qualem enim salutem Romani præstiterunt Perseo? quò ultrà eorum superbia & crudelitas excedere poterat, quàm ut traducerent eum per civium ora, ac deinde in custodiam conjicerent? Si hanc Paulli orationem Livius finxit, sanè desiderare videmur scriptoris judicium: si Paullus verè habuit, consulis fidem.

6 *Per Europæ plerumque*] Per majorem Europæ partem.

7 *Vicesimum ab Carano*] Numerus haud dubiè mendosus. Justinus, l. XXXIII, c. 2, triginta Macedoniæ reges numerat: Eusebius in Chronico, novem & triginta.

Persea numerabant. Perseus, Q. Fulvio, L. Manlio consulibus, regnum accepit: a senatu rex est appellatus, M. Junio, A. Manlio consulibus: regnavit undecim annos. Macedonum obscura admodum fama usque ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere quum cœpisset, Europæ se tamen finibus continuit, Græciam omnem ac partem Thraciæ atque Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: & tredecim annis, quibus Alexander regnavit, primùm omnia, quâ Persarum prope immenso spatio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamque, quâ terrarum ultimos fines 8 Rubrum mare amplectitur, peragravit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenque, inde morte Alexandri distractum in multa regna, dum ad se quisque opes rapiunt, laceratis viribus, a summo culmine fortunæ ad ultimum finem centum quinquaginta annos stetit. U.c. 584. a.C. 168.

X. Victoriæ Romanæ fama quum pervasisset in Asiam, Antenor, qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde trajecit. C. Popillius, qui ad Delum præsidio navibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, & statione summotos hostium lembos audivit, dimissis & ipse Atticis navibus, ad susceptam legationem peragendam navigare Ægyptum pergit: ut priùs occurrere Antiocho posset, quàm ad Alexandriæ mœnia accederet. Quum præterveherentur Asiam legati, & Loryma venissent, qui portus viginti paulo amplius millia ab Rhodo abest, ex adverso urbi ipsi positus; principes Rhodiorum occurrunt (jam enim eò quoque

Rhodum invitantur legati Romanorum ad Antiochum.

8 *Rubrum mare*] Rubri maris nomine intelligi a Livio mare Indicum jam monuimus ad l. XLII, c. 52.

U.c.584. a.C.168. victoriæ fama perlata erat) orantes, *ut Rhodum deveherentur; pertinere id ad famam salutemque civitatis, noscere ipsos omnia quæ acta essent agerenturque Rhodi, & comperta per se, non vulgata famâ, Romam referre.* Diu negantes perpulerunt, ut moram navigationis brevem pro salute sociæ urbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoque eos iidem precibus pertraxerunt. Adventus legatorum auxit potiùs timorem civitati, quàm minuit; omnia enim Popillius, quæ singuli universique eo bello hostiliter dixerant feceerantque, retulit: & vir asper ingenio, augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, vultu truci, & accusatoriâ voce: ut, quum propriæ simultatis nulla causa cum civitate esset, ex unius senatoris Romani acerbitate, qualis in se universi senatûs animus esset, conjectarent. C. Decimii moderatior oratio fuit: qui, in plerisque eorum quæ commemorata a Popillio essent, *Culpam non penes populum, sed penes paucos concitores vulgi esse* dixit; *eos venalem linguam habentes decreta plena regiæ assentationis fecisse; & eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minùs puderet, quàm pœniteret. Quæ omnia, si ea mens populo foret, in capita noxiorum versura.* Cum magno assensu auditus est, non magis eo quòd multitudinis noxam elevabat, quàm quòd culpam in auctores verterat. Itaque quum principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorum fuit, qui, quæ Popillius objecerat, diluere utcumque conati sunt; quàm eorum qui Decimio in auctoribus ad piaculum noxæ objiciendis assensi sunt. Decretum igitur extemplo, ut qui pro Perseo adversùs Romanos dixisse quid, aut fecisse, convincerentur,

Popillii asperitas.

Decimii moderatio.

Damnati qui Perseo faverant.

capitis condemnarentur. Excesserunt urbe sub adventu Romanorum quidam, alii mortem sibi consciverunt. Legati, non ultrà quàm quinque dies Rhodi morati, Alexandriam proficiscuntur. Nec eo segniùs judicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur : quam perseverantiam in exsequenda re Decimii lenitas [ultro accenderat]

U.c.584. a.C.168.

XI. Quum hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat : ceterâque Ægypto potitus, relicto Memphi majore Ptolemæo, cui regnum quæri suis viribus simulabat, ut victorem mox aggrederetur, in Syriam exercitum abduxit. Nec hujus voluntatis ejus ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minorem fratrem haberet, posse se recipi Alexandriæ, & sorore adjuvante, & non repugnantibus fratris amicis, ratus, primùm ad sororem, deinde ad fratrem amicosque ejus non priùs destitit mittere, quàm pacem cum iis confirmaret. Suspectum Antiochum effecerat, quod, ceterâ Ægypto sibi traditâ, Pelusii validum 9 relictum erat præsidium; apparebat claustra Ægypti teneri, ut, quum vellet, rursus exercitum induceret. *Bello intestino cum fratre eum exitum fore, ut victor fessus certamine, nequaquam par Antiocho futurus esset.* Hæc prudenter animadversa a majore, cum assensu minor frater, quique cum eo erant, acceperunt : soror plurimùm adjuvit, non consilio modò, sed etiam precibus. Itaque consentientibus cunctis, pace facta Alexandriam recipitur, ne multitudine quidem adversante : quæ in bello non per obsidionem modò, sed etiam postquam a mœnibus abscessum est, quia nihil ex Ægypto sub-

Res Ægypti

9 *Relictum erat præsidium*] Commodiùs *reliquerat*.

U.c.584. a.C.168. vehebatur, omnium rerum attenuata inopiâ erat. His quum lætari Antiochum conveniens esset, si reducendi ejus causâ exercitum Ægyptum induxisset, quo specioso titulo ad omnes Asiæ & Græciæ civitates, legationibus recipiendis, litterisque dimittendis, usus erat, adeo est offensus, ut multo acrius infestiusque adversùs duos, quàm antè adversùs unum, pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse primo vere cum exercitu Ægyptum petens, in Cœlen Syriam processit. Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis agentibus gratias, quòd per eum regnum patrium recepisset, petentibusque ut suum munus tueretur, & diceret potiùs quid fieri vellet, quàm hostis ex socio factus vi atque armis ageret, respondit; *Non aliter neque classem revocaturum, neque exercitum reducturum, nisi sibi & totâ Cypro, & Pelusio, agroque qui circa Pelusiacum ostium Nili esset, cederet*: diemque præstituit, intra quam de conditionibus delatis responsum acciperet.

XII. Postquam dies data induciis præteriit, [præfectis maritimarum virium, quæ terrestrem exercitum comitabantur,] navigantibus ostio Nili ad Pelusium, [ipse] per deserta Arabiæ [ingressus Ægyptum, receptusque ab iis qui] ad Memphim incolebant, & ab ceteris Ægyptiis, partim voluntate, partim metu, ad Alexandriam modicis itineribus descen-

1 *Navigantibus ostio Nili*] Locum hunc sanè deploratum utcumque supplevimus. Nempe præter classem Syriacam, quæ Cyprum suprà missa dicitur, & infrà a legatis Romanis dimissa e Cypro memoratur, suspicamur Antiochum apud se retinuisse aliquas maritimas copias, ut simul terrâ, simul mari Ægyptum aggrederetur. Eæ hîc navigasse intelligentur per ostium Nili ad Pelusium, dum ipse Antiochus terrestri exercitu per deserta Arabiæ Ægyptum petit.

dit. Ad Eleusinem transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest, legati Romani occurrerunt; quos quum advenientes salutasset, dextramque Popillio porrigeret; tabellas ei Popillius scriptum habentes tradit, atque omnium primùm id legere jubet; quibus perlectis, quum se consideraturum adhibitis amicis, quid faciendum sibi esset, dixisset; Popillius, pro cetera asperitate animi, virgâ quam in manu gerebat, circumscripsit regem: ac, *Priusquam hoc circulo excedas*, inquit, *redde responsum, senatui quod referam.* Obstupefactus tam violento imperio parumper quum hæsitasset, *Faciam*, inquit, *quod censet senatus.* Tum demum Popillius dextram regi, tamquam socio atque amico, porrexit. Die deinde finitâ quum excessisset Ægypto Antiochus, legati concordiâ etiam auctoritate suâ inter fratres firmatâ, inter quos vix dum convenerat pax, Cyprum navigant: & inde, quæ jam vicerat prælio Ægyptias naves, classem Antiochi dimittunt. Clara ea per gentes legatio fuit, quòd haud dubiè adempta Antiocho Ægyptus habenti jam, redditumque patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. Consulum ejus anni, sicut alterius clarus consulatus insigni victoriâ, ita alterius obscura fama, quia materiam res gerendi non habuit. Jam primùm quum legionibus ad conveniendum diem dixit, non auspicatò 2 templum intravit; vitio diem dictam esse augures, quum ad eos relatum est, decreverunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Siciminam & Papinum stativa

U.c.584. a.C.168.

Occurrunt Antiocho legati Rom.

Popillius virgâ circumscribit regem.

2 *Templum intravit*] Templum hîc intelligimus locum auguriis consecratum, unde diem dici ad conveniendum exercitui mos esset, ut scilicet initia rei gerendæ sub deorum numine sumerentur.

U.c.584. a.C.168. habuit: deinde circa eadem loca cum sociis nominis Latini hibernabat. Legiones Romanæ, quòd vitio dies exercitui ad conveniendum dicta erat, Romæ manserant. Et prætores, præter C. Papirium Carbonem, cui Sardinia evenerat, in provincias iere: eum jus dicere Romæ (3 nam eam quoque sortem habebat) inter cives & peregrinos Patres censuerant. Et Popillius, & ea legatio quæ missa ad Antiochum erat, Romam retulit, controversias inter reges sublatas esse, exercitumque ex Ægypto in Syriam reductum.

Legati Antiochi. XIII. Post, ipsorum regum legati venerunt: Antiochi legati, referentes, *Omni victoriâ potiorem pacem regi, quæ senatui placuisset, visam: eumque, haud secus quàm deorum imperio, legatorum Romanorum jussis paruisse.* Gratulati deinde victoriam sunt, *ad quam summâ ope, si quid imperatum foret, adfuturum regem fuisse.*

Ptolemæi. 4 Ptolemæi legati communi nomine regis & Cleopatræ gratias egerunt. *Plus eos senatui populoque Romano, quàm parentibus suis, plus quàm diis immortalibus debere: per quos obsidione miserrimâ liberati essent, regnum patrium propè amissum recepissent.* Responsum ab senatu est, *Antiochum rectè atque ordine fecisse, quòd legatis paruisset, gratumque id esse senatui popu-*

3 *Nam eam quoque sortem habebat*] Nimirum intelligendum est, misso adversùs Gentium Anicio, cujus ea sors fuerat, ad Carbonem sortem ejus translatam fuisse.

4 *Ptolemæi legati*] Ptolemæi minoris. Is enim solus auxilium imploraverat Romanorum, & propter eum missa legatio a Romanis fuerat. Vid. suprà l. XLIV, c. 19. Ideo in iis quæ sequuntur scribit Livius *communi nomine regis & Cleopatræ*, non *regum*: & rursus infrà, *Regibus Ægypti Ptolemæo Cleopatræque*, non *Ptolemæis*.

loque Romano. Regibus Ægypti, Ptolemæo Cleopatræque, *Si quid per se boni commodique evenisset, id magnopere senatum lætari: daturumque operam, ut regni sui maximum semper præsidium positum esse in fide populi Romani ducant.* Munera legatis ut ex instituto mittenda curaret, C. Papirio prætori mandatum. Litteræ deinde e Macedoniâ allatæ, quæ victoriæ lætitiam geminarent: *Persea regem in potestatem consulis venisse.* Dimissis legatis, disceptatum inter Pisanos Lunensesque legatos: Pisanis querentibus, agro se a colonis Romanis pelli: Lunensibus affirmantibus, eum, de quo agatur, a triumviris agrum sibi assignatum esse. Senatus, qui de finibus cognoscerent statuerentque, quinqueviros misit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blasionem, Ti. Sempronium Muscam, L. Nævium Balbum, C. Appuleium Saturninum. Et ab Eumene, & ab Attalo, & ab Athenæo fratribus, communis legatio de victoria gratulatum venit. Et Masgabæ regis Masinissæ filio, Puteolis navem egresso, præstò fuit obviàm missus cum pecunia L. Manlius quæstor, qui Romam eum publico sumptu perduceret. Advenienti extemplo senatus datus est. Is adolescens ita loquutus est, ut quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemoravit, quot pedites equitesque, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misisset. *Sed duas res ei rubori fuisse: unam, quòd rogasset eum per legatos senatus, quæ ad bellum opus essent, & non imperasset: alteram, quòd pecuniam ei pro frumento misisset. Masinissam meminisse, regnum a populo Romano partum auctumque & multiplicatum habere: usu regni contentum, scire dominium & jus eorum qui dederint esse. Sumere*

U.c.584. a.C.163.

Masgaba Masinissæ F.

U.c.584. a.C.168. *itaque eosdem, non se rogare æquum esse, nec quicquam emere ex fructibus agri ab se dati. Id Masinissæ satis esse & fore, quod populo Romano superesset. Cum iis mandatis a patre profectum: postea consequutos equites, qui devictam Macedoniam nuntiarent,* 5 *gratulatumque senatui juberent indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, ut Romam venire velit, Jovique Optimo Maximo in Capitolio sacrificare, & grates agere: id, nisi molestum sit, ut ei permittatur, ab senatu petere.*

XIV. Responsum regulo est: *Facere patrem ejus Masinissam, quod virum gratum bonumque facere deceat, ut pretium honoremque* 6 *debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo, bello Punico, forti fidelique operâ adjutum, & illum, favente populo Romano, regnum adeptum, ac virtute suâ. Postea trium regum bellis deinceps omnibus functum officiis. Victoriâ verò populi Romani lætari eum regem mirum non esse, qui sortem omnem fortunæ regnique sui cum Romanis immiscuisset. Grates diis pro populi Romani victoriâ apud suos penates ageret: Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum, & Africâ excedere, præterquam quòd illi inutile esset, non esse e republica populi Romani senatum censere.* Petenti Masgabæ; ut 7 Hanno Amilcaris filius hospes in locum exigeret. Munera ex

5 *Gratulatumque senatui juberent indicare*] Et juberent se, postquam gratulatus esset senatui, indicare.

6 *Debito beneficio*] Beneficio in se Romanorum, quod ipsi debebatur ob constantem in rempublicam fidem. Elevat comiter suum beneficium senatus, fatendo debitum fuisse Masinissæ, quidquid illi præstitum a populo Romano fuerat.

7 *Hanno Amilcaris filius hospes in locum exigeret*] Locus deploratus, cui mederi non possumus sine libris.

senatusconsulto emere regulo quæstor jussus, U.c. 584. ex 8 centum pondo argenti, & prosequi eum a.C. 168. Puteolos, omnemque sumptum, quoad in Italia esset, præbere, & duas naves conducere, quibus ipse comitesque ejus in Africam deveherentur: & comitibus omnibus liberis servisque vestimenta data. Haud ita multo post de altero Masinissæ filio Misagene litteræ allatæ sunt, missum eum ab L. Paullo post devictum Persea in Africam cum equitibus suis, navigantem dispersâ classe in Adriatico mari Brundisium tribus navibus ægrum delatum. Ad eum cum iisdem muneribus, quæ data Romæ fratri ejus erant, L. Stertinius quæstor Brundisium missus: jussusque curare, ut ædes hospi[tio regul]i, simul omnia quæ ad valetudinem opus essent, præberentur; impensæque liberaliter quum ipsi, tum toti comitatui præstarentur; naves etiam ut prospicerentur, quibus se bene ac tutò in Africam trajiceret. Equitibus singulæ libræ argenti, & 9 quingeni sestertii dari jussi. Comitia creandis in sequentem annum consulibus habita sunt a C. Licinio consule. Creati Q. Ælius Pætus, M. Junius Pennus. Inde prætores facti Q. Cassius Longinus, M'. Juvencius Thalna, Ti. Claudius Nero, A. Manlius Torquatus, Cn. Fulvius Gillo, C. Licinius Nerva.

Misagenes alter filius Masinissæ. *Suppl.* *Comitia.*

2. Eodem anno censores Ti. Sempronius Gracchus, & C. Claudius Pulcher rem diu inter se variis altercationibus agitatam tandem concordi animo decreverunt. Gracchus, quum libertini iterum iterumque in quatuor tribus urbanas redacti sese rursus per omnes effudis-

Contentio inter censores de libertinis.

8 *Centum pondo argenti*] Marcis nostratibus 156, unciis 2.

9 *Quingeni sestertii*] Marcæ argenti ferè binæ.

U.c.583. a.C.168. ſent, repullulans ſemper malum radicitus exſtirpaſſe voluerat, omneſque qui ſervitutem serviſſent cenſu excludere. Nitebatur contrà Claudius, & majorum inſtituta commemorabat, qui libertinos coercere ſæpius, numquam prohibere omnino civitate tentaſſent. Quin etiam ab cenſoribus C. Flaminio, L. Æmilio aliquid ex priſtina ſeveritate laxatum eſſe referebat. Sanè quum tunc quoque fæx illa populi per omnes tribus ſeſe diviſiſſet, eamque rurſus redigere in antiquam velut ſedem neceſſarium videretur, nonnullis tamen ejus ordinis aliquid præcipuum conceſſum erat.

XV. Nam ab illis cenſoribus] in quatuor urbanas tribus deſcripti erant libertini, præter eos quibus filius quinquenni major eſſet. Eos, ubi proximo luſtro cenſi eſſent, cenſeri ex ſenatuſconſulto juſſerunt: & eos qui prædium prædiave ruſtica pluris 1 ſeſtertiûm triginta millium haberent, (in tribubus ruſticis) cenſendi jus factum eſt. Hoc quum ita ſervatum eſſet, negabat Claudius *ſuffragii lationem injuſſu populi cenſorem cuiquam homini, nedum ordini univerſo, adimere poſſe. Neque enim ſi tribu movere poſſet, quod ſit nihil aliud, quàm mutare jubere tribum, ideo omnibus quinque & triginta tribubus emovere poſſe, id eſt, civitatem libertatemque eripere; non ubi cenſeatur finire, ſed cenſu excludere.* Hæc inter ipſos diſceptata: poſtremò eo deſcenſum eſt, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palam in atrio Libertatis ſortirentur, in quam omnes qui ſervitutem ſerviſſent conjicerent. Eſquilinæ ſors exiit: in ea Ti. Gracchus pronuntiavit libertinos omnes cenſeri placere. Magno ea res honori cenſori-

In Eſquilinam tribum conjecti libertini.

1 *Seſtertiûm triginta millium*] Marcarum argenti noſtratium 117, ſemunciarum 3.

bus apud senatum fuit; gratiæ actæ & Sempronio, qui in bene cœpto perseverasset; & Claudio, qui non impedisset. Plures quàm a superioribus, & senatu moti sunt, & equos vendere jussi; omnes iidem ab utroque & tribu moti, & ærarii facti: neque ullius, quem alter notaret, ab altero levata ignominia. Petentibus, ut ex instituto ad sarta tecta exigenda, & ad opera quæ locassent probanda, 2 anni & sex mensium tempus prorogaretur; Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Eodem anno C. Cicereius ædem in monte Albano dedicavit, quinquennio postquam vovit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Postumius Albinus.

U.c.584. a.C.168. *Censura severe gesta.*

XVI. Q. Ælio, M. Junio consulibus, de provinciis referentibus, censuere patres duas provincias Hispaniam rursus fieri, quæ una per bellum Macedonicum fuerat: & Macedoniam Illyricumque eosdem, L. Paullum & L. Anicium, obtinere, donec de sententia legatorum, & res bello turbatas, & statum alium utriusque regni formando composuissent. Consulibus Pisæ & Gallia decretæ 3 cum binis le-

U.c.585. a.C.167. Q. Ælio, M. Junio Coss. *Provinciæ.*

2 *Anni & VI mensium*] Nempe quum censores intra anni & sex mensium spatium, quo censura finiebatur, non potuissent & sarta tecta exigere, & opera quæ locassent probare, postulabant, ut exacto magistratu prorogaretur sibi tempus, non quo totam censuræ vim tenerent, sed cum potestate essent, ad hæc quæ supererant perficienda.

3 Vulgati habent: *Cum binis legionibus peditum, & equitum quadringentenis*] Hæc mutila esse cuivis attendenti patet. Dedit Livius, l. XLIV, c. 21. *Duas legiones... quina millia peditum & ducenos habentes, trecenos equites.* Idem numerus notatur tamquam vetere instituto assignatus legionibus, suprà l. XLII, c. 31. Eodem planè modo emendavimus.

U.c 585. a.C.167. gionibus quina millia peditum, & ducenos habentibus, equites trecenos. Prætorum sortes fuere, Q. Cassii urbana, Manii Juvencii Thalnæ inter peregrinos, Ti. Claudii Neronis Sicilia, Cn. Fulvii Hispania citerior, C. Licinii Nervæ ulterior. A. Manlio Torquato Sardinia obvenerat; nequiit ire in provinciam, ad res capitales quærendas ex senatusconsulto retentus. *Prodigia.* De prodigiis deinde nuntiatis senatus est consultus. Ædes deorum Penatium in Velia de cœlo tacta erat: & in oppido Minervio duæ portæ & muri aliquantum. Anagniæ terra pluerat: & Lanuvii fax in cœlo visa erat. Et 4 Calatiæ in publico agro M. Valerius civis Romanus nuntiabat e foco suo sanguinem per triduum & duas noctes manasse. Ob id maximè decemviri libros adire jussi, supplicationem in diem unum populo edixerunt, & quinquaginta capris in foro sacrificaverunt: & aliorum prodigiorum causâ diem alterum supplicatio circa omnia pulvinaria fuit, & hostiis majoribus sacrificatum est, & 5 urbs lustrata. Inde, quod ad honorem deûm immortalium pertineret, decrevit senatus, *Ut, quoniam perduelles superati, Perseus & Gentius reges cum Macedonia atque Illyrico in potestate populi Romani essent, ut, quanta dona Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, ob devictum Antiochum regem*

4 *Calatiæ in publico agro M. Valerius civis Romanus nuntiabat e foco suo*] Calatia erat urbs Campaniæ, cujus ager, quemadmodum & Capuæ, publicus factus fuerat populi Romani. Is igitur ager fruendus locabatur colonis a censoribus. M. Valerius de quo hic agitur, unus videlicet erat ex iis qui aliquam partem hujus publici agri conduxerant.

5 *Urbs lustrata*] Amburbiali Sacro, de quo suprà l. XXI, c. 62, & l. XLII, c. 20.

data

data ad omnia pulvinaria essent, tanta Q. Cassius & Man. Juvencius prætores curarent danda. U.c.585. a.C.167.

XVII. Legatos deinde, quorum de sententia imperatores L. Paullus, L. Anicius, componerent res, decreverunt: 6 decem in Macedoniam, quinque in Illyricum. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Postumius Luscus, C. Claudius, ambo censorii: C. Licinius Crassus, collega in consulatu Paulli, tum prorogato imperio provinciam Galliam habebat. His consularibus addidere Cn. Domitium Ahenobarbum, Ser. Cornelium Sullam, L. Junium, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nominati, P. Ælius Ligus consularis, C. Cicereius, & Cn. Bæbius Tamphilus, (hic priore anno. Cicereius multis antè annis prætor fuerat) P. Terentius Tusciveicanus, P. Manilius. Moniti deinde consules a Patribus, ut, quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret, primo quoque tempore provincias aut compararent inter se aut sortirentur, sortiti sunt. M. Junio Pisæ obvenerunt, (quem, priusquàm in provinciam iret, legationes quæ undique Romam gratulatum convenerunt, introducere in senatum placuit) Q. Ælio Gallia.

Legati in Macedoniam & Illyricum.

XVII. Ceterùm quamquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperari posset imperatores nihil indignum nec clementiâ nec gravitate populi Romani decreturos esse; tamen in senatu quoque agitata est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo fer-

6 *Decem in Macedoniam*] At novem tantùm nominantur. Intercidit unum nomen, quod Iac. Gronovius suspicatur esse Q. Marcii Philippi.

U.c.585. a.C.167. S. C. de Macedonia.

re ad imperatores possent. *Omnium primùm, liberos esse placebat Macedonas atque Illyrios, ut omnibus gentibus appareret, arma populi Romani non liberis servitutem, sed contrà servientibus libertatem afferre: ut & in libertate gentes quæ essent, tutam eam sibi perpetuamque sub tutela* [*populi Romani*] *esse; & quæ sub regibus viverent, & in præsens tempus mitiores eos justioresque respectu populi Romani habere se, &, si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis, exitum ejus victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent.* 7 *Metalli quoque Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesque prædiorum rusticorum tolli* placebat; *nam neque sine publicano exerceri posse: &, ubi publicanus est,* 8 *ibi aut jus publicum vanum, aut libertatem sociis nullam esse. Ne ipsos quidem Macedonas idem exercere posse ubi in medio præda administrantibus esset, ibi numquam causas seditionum & certaminis defore. Commune consilium gentis nullum esset, ne improbum vulgus, a senatu aliquando libertatem salubri moderatione*

7 *Metalli quoque Macedonici*] Dubium esse potest, utrùm hæc verba referenda sint ad *vectigal*, an ad *locationes*. Posterius magis placet. Quid sint hoc loco *locationes prædiorum rusticorum*, haud facile definire possumus. Fortasse hoc intelligendum est de prædiis, quæ proprium essent regum Macedonicorum patrimonium, quod vocamus apud nos *le domaine*: quæ quum locarentur a regibus, a Romanis vel venduntur, vel donantur.

8 *Ibi aut jus publicum vanum*] Ubi publicanus est, alterutrum accidere necesse est. Aut remissiùs agere publicani jubebuntur: tunc jus publicum vanum erit, id est, ex jure illo publico, vel metalli, vel portorii, nihil aut perpaululum pecuniæ recipietur. Aut publicanus rigidè & districtè aget: tunc libertas sociis nulla erit.

datam, ad licentiam peſtilentem traheret. In quatuor regiones deſcribi Macedoniam, ut ſuum quæque concilium haberet, placuit : *& dimidium tributi quod regibus ferre ſoliti erant, populo Romano pendere.* Similia his & in Illyricum mandata. Cetera ipſis imperatoribus legatiſque relicta, in quibus præſens tractatio rerum certiora ſubjectura erat conſilia. U.c. 585. a.C. 167.

XIX. Inter multas regum gentiumque & populorum legationes, Attalus, frater regis Eumenis, maximè convertit in ſe omnium oculos animoſque ; exceptus enim eſt ab his qui ſimul eo bello militaverunt, haud paulo benigniùs quàm ſi ipſe rex Eumenes veniſſet. Adduxerant eum duæ in ſpeciem honeſtæ res : una, gratulatio, conveniens in ea victoria quam ipſe adjuviſſet : altera, querimonia Gallici tumultûs, 9 Advertæque gladiis regnum in dubium adductum eſſe. Suberat & ſecreta ſpes honorum præmiorumque ab ſenatu, quæ vix ſalvâ pietate 1 ejus contingere poterant; erant enim quidam Romanorum quoque non boni auctores, qui ſpe cupiditatem ejus elicerent : *Eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ eſſe, tamquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Perſi fido ſocio. Itaque vix ſtatui poſſe, utrùm quæ pro ſe, an quæ contra fratrem petiturus eſſet, ab ſenatu magis impetrabilia forent : adeo univerſos omnia, & huic tribuere, 2 & illi verò negare.* Eorum hominum (ut res docuit) Attalus erat, qui, quantum ſpes ſpopondiſſet, cuperent, ni unius

Attalus Romæ.

Attali ſpes pravæ.

9 *Advertæque gladiis*] Hæc pro deſperatis habemus.

1 *Ejus*] Magis placeret ei contingere.

2 *Et illi verò negare*] Emphaſin agnoſcimus in particula *verò*. Itaque nihil mutandum cenſemus.

U.c.585. a.C.167. amici prudens monitio velut frenos animo ejus gestienti secundis rebus imposuisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad idipsum a non securo Eumene Romam missus, speculator rerum quæ a fratre agerentur, monitorque fidus, si decedi fide vidisset. Is ad occupatas jam aures sollicitatumque jam animum quum venisset, aggressus tempestivis sermonibus rem prope prolapsam restituit: *Aliis alia regna crevisse rebus* dicendo: *regnum eorum novum, nullis vetustis fundatum opibus, fraternâ stare concordiâ: quòd unus nomen regium & præcipuum capitis insigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum verò, quia ætate proximus, quis non pro rege habeat? neque eo solùm, quia tantas præsentes ejus opes cernat, sed quòd haud ambiguum propediem regnaturum eum infirmitate ætateque Eumenis esset, nullam stirpem liberûm habentis:* (necdum enim agnoverat 3 eum qui postea regnavit.) *Quid attinere vim afferri rei suâ sponte mox ad eum venturæ! Accessisse etiam novam tempestatem regno tumultûs Gallici, cui vix consensu & concordiâ regum resisti queat. Si verò ad externum bellum domestica seditio adjiciatur, sisti non posse; 4 nec aliud eum quàm, ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum. Si utraque gloriosa res esset, & servasse fratri regnum, & eripuisse; servati tamen regni,*

Castigantur a Stratio.

3 *Eum qui postea regnavit*] Attalum Philometora, qui regnavit post hunc Attalum patruum suum, & hærede populo Romano decessit.

4 *Nec aliud eum quàm*] Ex more Livii supplemus *effecturum. Nec aliud eum* effecturum, *quàm sibi ipsi spem propinquam regni erepturum, ne frater in regno moriatur*, id est, dum vetat ne frater in regno moriatur. Prohibendo ne frater in regno moriatur, hoc assequetur ipse, ut sibi spem propinquam regni eripiat.

quæ juncta pietati sit, potiorem laudem fuisse. Sed enimvero quum detestabilis altera res & proxima parricidio sit, quid ad deliberationem dubii superesse? Utrùm enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? si partem; ambo infirmos distractis viribus, & omnibus injuriis obnoxios fore: si totum; privatumne ergo majorem fratrem, an exsulem illâ ætate, illâ corporis infirmitate; 5 an ultimùm mori jussurum? Egregium enim (ut fabulis traditus impiorum fratrum eventus taceatur) Persei exitum videri, qui ex fraterna cæde raptum diadema, in templo Samothracum, velut præsentibus diis exigentibus pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos qui non illi amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem constantiamque laudaturos, si fidem ad ultimum fratri præstitisset. U.c.585. a.C.167.

XX. Hæc plus valuere in Attali animo. Itaque introductus in senatum, gratulatus victoriam; & sua merita eo bello, fratrisque, si qua erant, & Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petiit, ut legatos mitteret ad eos, quorum auctoritate ab armis avocarentur. His pro regni utilitate editis mandatis, Ænum sibi & Maroneam petiit. Ita destitutâ eorum spe qui, fratre accusato, partitionem regni petiturum crediderant, 6 curiam excessit. Raro aliàs quisquam rex aut privatus, tanto favore tantoque omnium assensu, est auditus; omnibus honoribus muneribusque, & præsens est cultus, & proficiscentem prosequuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæque legationes, Rhodiorum maximè legati civitatem converterunt; nam quum primò in *Stratio oblemperat Attalus.* *Rhodiorum legati.*

5 *An ultimùm*] *Ultimùm* hîc interpretamur *ad ultimum*, *denique*.

6 *Curiam excessit*] Sic dicitur *egredi castra*, *urbem*.

U.c.585. a.C.167 veste candida visi essent, quod gratulantes decebat, &, si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum præbere speciem poterant; postquam consulti ab M. Junio consule Patres, stantibus in comitio legatis, an locum, lautia, senatumque darent, nullum hospitale jus in iis servandum censuerunt; egressus e curia consul, quum Rhodii gratulatum se de victoria purgatumque civitatis crimina dicentes venisse, petissent ut senatus sibi daretur, pronuntiat: *Sociis & amicis, & alia comiter atque hospitaliter præstare Romanos, & senatum dare consuesse: Rhodios non ita meritos eo bello, ut amicorum sociorumve numero habendi sint.* His auditis, prostraverunt se omnes humi, consulemque & cunctos qui aderant, orantes, ne nova falsaque crimina plus obesse Rhodiis æquum censerent, quàm antiqua merita, quorum ipsi testes essent. Extemplo veste sordidâ sumptâ, domos principum cum precibus ac lacrymis circumibant, orantes, ut priùs cognoscerent caussam, quàm condemnarent.

Thalnæ rogatio contra Rhodios. XXI. M'. Juvencius Thalna prætor, cujus inter cives & peregrinos jurisdictio erat, populum adversùs Rhodios incitabat: rogationemque promulgaverat, *Ut Rhodiis bellum indiceretur, & ex magistratibus ejus anni deligerent, qui ad id bellum cum classe mitteretur*: se eum sperans futurum esse. Huic actioni M. Antonius, & M. Pomponius tribuni plebis adversabantur. Sed & prætor novo maloque exemplo rem ingressus erat, quòd antè non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de sua unius sententia rogationem ferret, *Vellent, juberentne Rhodiis bellum indici*; quum antea semper priùs senatus de bello consultus esset, deinde ad populum latum:

7 & tribuni plebis, quum ita traditum esset, ne quis priùs intercederet legi, quàm privatis suadendi dissuadendique legem potestas facta esset, eoque persæpe evenisset, ut qui non professi essent se intercessuros, animadversis vitiis legis ex oratione dissuadentium, intercederent, & qui ad intercedendum venissent, desisterent, victi auctoritatibus suadentium legem. Tum inter prætorem tribunosque omnia intempestivè agendi certamen erat. Tribuni festinationem prætoris, antè tempus intercedendo, [quum damnarent, imitabantur. Hoc tantùm intercessioni suæ prætendebant,] in adventum im[peratoris & decem legatorum ex Macedonia, qui re diligentissimè ex litteris tabulisque perpensâ certò indicaturi essent, quo quæque civitas in Persea Romanosve animo fuisset, totam de Rhodiis consultationem rejici opus esse. Sed quum nihilominus prætor propositum urgeret, eò res processit, ut Antonius tribunus, productis ad populum legatis, procedentem contrà Thalnam & dicere incipientem de Rostris detraheret, Rhodiisque concionem præberet. Ceterùm, etsi præcipitem ac fervidum prætoris conatum par tribuni pervicacia discusserat, nondum tamen cura decesserat Rhodiorum animis. Patres enim erant infensissimi: ut imminenti malo levati magis in præsens Rhodii, quàm omnino liberati essent. Igitur quum diu multúmque precantibus tandem senatus datus esset, introducti a consule, primò prostratis humi corporibus diu flentes jacuerunt. Deinde quum excitatos consul dicere jussisset, Astymedes quàm maximè com-

U.c.585. A.C.167.

Suppl.

7 *Et tribuni plebis*] Supple, *novo maloque exemplo* adversabantur huic actioni.

U.c.585. posito ad commovendam miserationem habitu,
a.C.167. in hunc modum verba fecit.

Oratio Rhodiorum in senatu. XXII. *Hic luctus & squallor paulo antè florentium amicitiâ vestrâ sociorum, P. C. non potest non esse etiam iratis miserabilis. At quanto justior vestras mentes subibit miseratio, si cogitare volueritis, quàm durâ conditione causam hîc apud vos prope jam damnatæ civitatis agamus? Ceteri rei fiunt antequam damnentur: nec priùs luunt supplicia, quàm de culpa constet. Rhodii] peccaverimusne, adhuc dubium est: pœnas, ignominias omnes jam patimur. Antea Carthaginiensibus victis, Philippo, Antiocho superatis, quum Romam venissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum vobis, Patres Conscripti, ex curia in Capitolium ad deos vestros dona ferentes [deducebamur:] nunc ex sordido diversorio vix mercede recepti, ac prope hostium more extra urbem manere jussi, in hoc squallore, venimus in curiam Romanam Rhodii, quos provinciis nuper Lyciâ atque Cariâ, quos præmiis atque honoribus amplissimis donastis. Et Macedonas Illyriosque liberos esse (ut audimus) jubetis, quum servierint antequam vobiscum bellarent: (nec cujusquam fortunæ invidemus, immo agnoscimus clementiam populi Romani) Rhodios, qui nihil aliud quàm quieverunt hoc bello, hostes ex sociis facturi estis? Certè quidem vos estis Romani, qui ideo felicia bella vestra esse, quia justa sint, præ vobis fertis, nec tam exitu eorum, quòd vincatis, quàm principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini. Messana in Sicilia oppugnata, Carthaginienses; Athenæ oppugnatæ, & Græcia in servitutem petita, & adjutus Annibal pecuniâ, auxiliis, Philippum hostem fecerunt. Antiochus ipse ultro, ab Ætolis hostibus vestris arcessitus, ex Asia classe in Græciam trajecit: Demetriade,*

& Chalcide, & saltu Thermopylarum occupato, de possessione imperii vos dejicere conatus. Cum Perseo, socii vestri oppugnati, alii interfecti reguli principesque gentium aut populorum, causa belli vobis fuere. Quem tandem titulum nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? Nondum segrego civitatis causam a Polyarato & Dinone civibus nostris, & iis quos, ut traderemus vobis, adduximus. Si omnes Rhodii æquè noxii essemus, quod nostrum in hoc bello crimen esset? Persei partibus favimus: & quemadmodum Antiochi Philippique bello pro vobis adversùs reges, sic nunc pro rege adversùs vos stetimus. Quemadmodum soleamus socios juvare, & quàm impigre capessere bella, C. Livium, L. Æmilium Regillum interrogate, qui classibus vestris in Asia præfuerunt. Numquam vestræ naves pugnavere sine nobis; nostrâ classe pugnavimus semel ad Samum, iterum in Pamphylia adversùs Annibalem imperatorem: quæ victoria nobis eo gloriosior est, quòd, quum ad Samum magnam partem navium adversâ pugnâ & egregiam juventutem amisissemus, ne tantâ quidem clade territi, iterum ausi sumus regiæ classi ex Syria venienti obviàm ire. Hæc non gloriandi causâ retuli, (neque enim ea nunc nostra est fortuna) sed ut admonerem, quemadmodum adjuvare socios solerent Rhodii. U.c.585. a.C.167.

XXIII. *Præmia, Philippo & Antiocho devictis, amplissima accepimus a vobis. Si quæ vestra nunc est fortuna, deûm benignitate & virtute vestrâ, ea Persei fuisset, & præmia petitum ad victorem regem venissemus in Macedoniam; quid tandem diceremus? Pecuniâne a nobis adjutum, an frumento? auxiliis terrestribus, an navalibus? quod præsidium tenuisse nos? ubi pugnasse, aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos? Si quære-*

U.c.585 a.C.167 *ret, ubi miles noſter, ubi navis intra præſidia ſua fuiſſet, quid reſponderemus? Cauſam fortaſſe diceremus apud victorem, quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos utróque de pace mittendo conſequuti ſumus, ut ab neutra parte gratiam iniremus, ab altera etiam crimen & periculum eſſet. Quamquam Perſeus verè objiceret, id quod vos non poteſtis, Patres Conſcripti, nos principio belli miſiſſe ad vos legatos, qui pollicerentur vobis quæ ad bellum opus eſſent: navibus, armis, juventute noſtrâ, ſicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore. Ne præſtaremus, per vos ſtetit, qui de quacumque cauſa tum aſpernati noſtra auxilia eſtis. Neque fecimus igitur quicquam tamquam hoſtes, neque bonorum ſociorum defuimus officio, ſed a vobis prohibiti præſtare fuimus. Quid igitur? nihilne factum neque dictum eſt in civitate veſtra, Rhodii, quod nolletis, quo meritò offenderetur populus Romanus? Hinc jam non, quod factum eſt, defenſurus ſum, (non adeo inſanio) ſed publicam cauſam a privatorum culpa ſegregaturus. Nulla enim eſt civitas, quæ non & improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem ſemper habeat. Etiam apud vos fuiſſe audivi, qui aſſentando multitudini graſſarentur: & ſeceſſiſſe aliquando a vobis plebem, nec in poteſtate veſtra rempublicam fuiſſe. Si hoc in hac tam bene morata civitate accidere potuit, mirari quiſquam poteſt aliquos fuiſſe apud nos, qui regis amicitiam petentes plebem noſtram conſiliis depravarent? Qui tamen nihil ultrà valuerunt, quàm ut in officio ceſſaremus. Non præteribo id quod graviſſimum eſt in hoc bello crimen civitatis noſtræ. Legatos eodem tempore & ad vos & ad Perſea de pace miſimus: quod infelix conſilium furioſus (ut poſtea audivimus) orator ſtultiſſimum fecit: quem ſic loquutum conſtat, tamquam C.*

Popillius legatus Romanus, quem ad summoven-dos a bello Antiochum & Ptolemæum reges misistis, loqueretur. Sed tamen ea sive superbia, sive stultitia appellanda est, eadem quæ apud vos, & apud Persea fuit. Tam civitatum, quàm singulorum hominum mores sunt: gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in vinum, in Venerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum fama est celerem & suprà vires audacem esse ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea quibus fidit ingredientem. Non negaverim & totam Asiæ regionem inaniora parere ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonem esse, quòd excellere inter finitimas civitates videamur; & idipsum non tam viribus nostris, quàm vestris honoribus ac judiciis. Satis quidem & tunc in præsentia castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso vestro dimissa; si tum parum ignominiæ pensum est, hæc certè tam miserabilis ac supplex legatio, etiam insolentioris quàm illa fuit legationis satis magnum piaculum esset. Superbiam, verborum præsertim, iracundi oderunt, prudentes irrident; utique si inferioris adversùs superiorem est: capitali pœnâ nemo umquam dignam judicavit. Id enimvero periculum erat, ne Romanos Rhodii contemnerent. Etiam deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quemquam fulmine ictum audivimus.

U.c.585. a.C.167.

XXIV. *Quid igitur superat quod purgemus, si nec factum hostile ullum nostrum est, & verba tumidiora legati offensionem aurium, non perniciem civitatis, meruerunt? § Voluntatis nostræ tacitæ velut litem æstimari vestris inter vos sermonibus audio, Patres Conscripti: favisse nos regi, & illum vincere maluisse; ideo bello perse-*

§ *Voluntatis Æstimare litem*] Est expendere quam mulctam pœnamve voluntas mala mereatur.

U.c. 585. a.C. 167.

quendos esse credunt. Alii vestrûm, voluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse : neque moribus neque legibus ullius civitatis ita comparatum esse, ut, si quis vellet inimicum perire, 9 si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His, qui nos pœnâ, non crimine liberant, gratiam quidem habemus : ipsi nobis hanc dicimus legem ; si omnes voluimus quod arguimur, non distinguimus voluntatem a facto : omnes plectamur ; si alii principum nostrorum vobis, alii regi faverunt, non postulo ut propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salvi sint : illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos illis infestiores quàm civitas ipsa, & hoc quia sciebant, plerique eorum aut profugerunt, aut mortem sibi consciverunt ; alii damnati a nobis, in potestate vestra erunt, Patres Conscripti. Ceteri Rhodii, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorum benefactorum cumulus, hoc quod nunc cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos ; ne plus obsit nobis quòd uno bello cessavimus, quàm prosit quòd duobus bellis pro vobis pugnavimus. Philippum, Antiochum, Persea, tamquam tres sententias ponite ; duæ nos absolvunt : 1 una dubia

9 *Si nihil fecerit*] Gronovius scripsisse Livium credit, *ut is si nihil fecerit.* Vid. suprà l. XXII, c. 11, & l. XXXVI, c. 3.

1 *Una dubia est, ut gravior sit*] *Una* sententia, *ut gravior sit*, id est, etiamsi severior, durior, sit, *dubia est.* Si quis, inquiunt Rhodii, benignè de nobis judicare vellet, etiam in bello adversùs Persea nos aliqua in parte socialibus officiis non defuisse existimaret, quum nostram Romanis operam initio hujus belli polliciti fuerimus. Sed si severiùs ac graviùs rem æstimare velit, nihil amplius facere poterit, quàm ut de nostra erga Romanos fide dubitet. Dubia erit ejus sententia : non

est, ut gravior sit. 2 *Illi de nobis si judicarent, damnati essemus. Vos judicate, Patres Conscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis, Patres Conscripti, quod inferre potestis, gerere non potestis; quum nemo Rhodiorum arma adversùs vos laturus sit. Si perseverabitis in ira, tempus a vobis petemus, quo hanc funestam legationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum virorum, feminarum est, cum omni pecunia nostra naves conscendemus; ac, relictis penatibus publicis privatisque, Romam veniemus: & omni auro & argento, quicquid publici, quicquid privati est, in Comitio, in vestibulo curiæ vestræ, cumulato, corpora nostra conjugumque ac liberorum vestræ potestati permittemus; hîc passuri quodcumque patiendum erit. Procul ab oculis nostris urbs nostra diripiatur, incendatur. Hostes Rhodios esse, Romani judicare possunt: est tamen & nostrum aliquod de nobis judicium, qui numquam judicabimus nos vestros hostes: nec quicquam hostile, etiam si omnia patiemur, faciemus.* U.c.587. a.C.167.

XXV. Secundùm talem orationem universi rursus prociderunt, ramosque oleæ supplices jactantes, tandem excitati, curiâ excesserunt. Tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodiis erant, qui consules prætoresve aut legati gesserant in Macedonia bellum. Plurimùm causam eorum adjuvit M. Porcius Cato, qui asper ingenio, tum lenem mitemque senatorem egit. 3 Non inseram simulacrum viri co-

absolvet quidem, sed nec damnabit.

2 *Illi*] Philippus, Antiochus, atque etiam Perseus.

3 *Non inseram*] Non inseram hoc loco imaginem adumbratam eloquentiæ Catonis, scribendo orationem tamquam ab illo habitam.

U.c.585 a.C.167. piosi, quæ dixerit referendo: ipsius oratio scripta exstat, Originum quinto libro inclusa. Rhodiis responsum ita redditum est, ut nec hostes fierent, nec socii permanerent. Philocrates & Astymedes principes legationis erant.

Rhodiis anceps responsum datum. *Partem cum Philocrate renuntiare Rhodum legationem* placuit, *partem cum Astymede Romæ subsistere,* [*ut*] *quæ agerentur sciret, certioresque suos faceret.* In præsentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaque 4 jusserunt præfectos. Hæc Rhodum nuntiata, quæ per se tristia fuissent, quia majoris mali levatus erat timor, quum bellum timuissent, in gaudium renuntiata verterunt. *Rhodii societatem a Rom. petunt.* Itaque extemplo coronam 5 viginti millium aureorum decreverunt: 6 Theodotum præfectum classis in eam legationem miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, ut nullum de ea re scitum 7 populi fieret, aut litteris mandaretur: 8 quòd, nisi impetrarent, major repulsis ignominia esset. Præfecti classis id unius erat jus, ut agere de ea re sine rogatione ulla perlata posset; nam ita per tot annos in amicitia fuerant, ut sociali fœdere se cum Romanis non illigarent: ob nullam aliam causam, quàm ne spem regibus abscinderent auxilii sui, si cui opus esset, neu sibi ipsis fructus ex benignitate & fortuna eorum perci-

4 *Jusserunt*] Patres Romani.

5 *Viginti millium aureorum*] Viginti millia aureorum æquiparantur pondere marcis nostratibus 625. Ejusdem pretii & ponderis coronam obtulisse legati Pamphylii memorantur, suprà l. XLIV, c. 14.

6 *Theodotum*] Theætetum vocat Polybius.

7 *Populi*] Rhodii.

8 *Quòd, nisi impetrarent.*] Quia, si non impetrarent, postquam populus & universa civitas id postulandum decresset, major ignominia futura erat repulsis, quàm si præfectus classis id quasi suo nomine petere videretur.

piendi. Tunc utique petenda ſocietas videbatur, non quæ tutiores eos ab aliis faceret, (nec enim timebant quemquam, præter Romanos) ſed quæ ipſis Romanis minùs ſuſpectos. Sub idem ferè tempus & Caunii deſcivere ab his, & Mylaſſenſes Euromenſium oppida occuparunt. Non ita fracti animi civitatis erant, ut non ſentirent, ſi Lycia & Caria ademptæ ab Romanis forent, cetera aut ſe ipſa per defectionem liberarent, aut a finitimis occuparentur, includi ſe inſulæ parvæ, & ſterilis agri littoribus, quæ nequaquam alere tantæ urbis populum poſſet; miſsâ igitur juventute propere & Caunios, quamquam Cibyratarum adſciverant auxilia, coegerunt imperio parêre; & Mylaſſenſes Alabandenoſque, qui Euromenſium provinciâ ademptâ, ad ipſos conjuncto exercitu venerunt, circa Orthoſiam acie vicerunt.

U.c.587. a.C.167.

XXVI. Dum hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur, interim in Illyrico L. Anicius, rege Gentio, ſicut antè dictum eſt, in poteſtatem redacto, Scodræ, quæ regia fuerat, præſidio impoſito Gabinium præfecit, Rhizoni & Olcinio urbibus opportunis C. Licinium. Præpoſitis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum eſt profectus; ubi prima Phanota ei dedita, totâ multitudine cum inſulis obviàm effusâ; hìc præſidio impoſito in Moloſſidem tranſgreſſus: cujus omnibus oppidis, præter Paſſaronem, & Tecmonem, & Phylacen, & Horreum, receptis, primùm ad Paſſaronem ducit. Antinous & Theodotus principes ejus civitatis erant, inſignes & favore Perſei, & odio adversùs Romanos: iidem univerſæ genti auctores deſciſcendi ab Romanis. Hi conſcientiâ privatæ noxæ, quia ipſis nulla ſpes veniæ erat, ut communi ruinâ patriæ op-

Anicii res geſtæ in Epiro.

U.c.585. primerentur, clauserunt portas: multitudinem, a.C.167. ut mortem servituti præponerent, hortantes. Nemo adversùs præpotentes viros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam, nobilis & ipse adolescens, quum major a Romanis metus timorem a principibus suis vicisset, *Quæ vos rabies*, inquit, *agitat, qui duorum hominum noxæ 9 civitatis accessionem facitis? Equidem pro patria qui letum oppetissent, sæpe fando audivi: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi inventi sunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus, quod Orbis terrarum accepit?* Hæc dicentem quum multitudo sequeretur, Antinous & Theodotus in primam stationem hostium irruperunt, atque ibi offerentes se ipsi vulneribus interfecti; urbs dedita est Romanis. Simili pertinaciâ Cephali principis clausum Tecmonem, ipso interfecto, per deditionem recepit. Nec Phylace, nec Horreum, oppugnationem tulerunt. Pacatâ Epiro, divisisque in hiberna copiis per opportunas urbes, regressus ipse in Illyricum, Scodræ, quò quinque legati ab Roma venerant, evocatis ex tota provincia principibus, conventum habuit. Ibi pro tribunali pronuntiavit de sententia consilii: *Senatum populumque Romanum Illyrios esse liberos jubere; præsidia ex omnibus oppidis, arcibus, & castellis sese deducturum. Non solùm liberos, sed etiam immunes fore Issenses & Taulantios, Dassaretiorum Pirustas, Rhizonitas, Olciniatas, quòd incolumi Gentio, ad Romanos defecissent. Daorseis quoque immunitatem dare; quòd, relicto Caravantio, cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus, & Dassarensibus, & Selepitanis,*

Decretum de Illyriis.

9 *Civitatis accessionem facitis*] Lege *civitatem*. Sensus est: qui vultis civitatem sequi fortunam duorum noxiorum capitum.

ceterisque Illyriis, vectigal dimidium ejus quod regi 1 *pendissent.* Inde in tres partes Illyricum divisit; unam eam fecit quæ suprà dicta est, alteram Labeatas omnes, tertiam Agravonitas, & Rhizonitas, & Olciniatas, accolasque eorum. Hac formulâ dictâ in Illyrico, ipse in Epiri Passaronem in hiberna rediit. J.C.585. A.C.167.

Macedoniæ tres urbes direptæ a Rom.

XXVII. Dum hæc in Illyrico geruntur, Paullus ante adventum decem legatorum Q. Maximum filium, jam ab Roma regressum, ad Æginium & Agassas diripiendas mittit: Agassas, quòd quum Marcio consuli tradidissent urbem, petitâ ultro societate Romanâ, defecerant rursus ad Persea. Æginiensium novum crimen erat; famæ de victoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum urbem ingressos hostiliter sævierant. Ad Æniorum quoque hostiliter urbem diripiendam L. Postumium misit, quòd pertinaciùs, quàm finitimæ civitates, in armis fuerant. Autumni ferè tempus erat: cujus temporis initio circumeundam Græciam, visendaque 2 quæ nobilitata famâ magis auribus accepta sunt, quàm oculis noscuntur, ut statuit, præposito castris C. Sulpicio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit, inclytum oraculum: ubi sacrificio Apollini facto, inchoatas in vestibulo columnas, quibus impositari statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinavit. Lebadiæ quoque templum 3 Jovis Trophonii

Paullus Græciam peragrat.

1 *Pendissent*] Usitatius foret *pependissent.* Vid. tamen de hoc verbo Nov. Method. Ling. Lat.

2 *Quæ.... magis auribus accepta sunt, quàm oculis noscuntur*] Quæ vulgò plerique auribus accipere satis habent, nec curant etiam noscere oculis.

3 *Jovis Trophonii*] De Trophonii oraculo, & Her-

U.c.585. adiit; ibi quum vidisset os specûs, per quod a.C.167. oraculo utentes sciscitatum deos descendunt; sacrificio Jovi Hercynnæque facto, quorum ibi templum est, Chalcidem ad spectaculum Euripi, Eubœæque insulæ ponte continenti junctæ descendit. A Chalcide Aulidem trajicit, trium millium spatio distantem, portum inclytum statione quondam mille navium Agamemnoniæ classis: Dianæque templum, ubi navibus cursum ad Trojam, filiâ victimâ aris admotâ, rex ille regum petiit. Inde Oropum Atticæ ventum est, 4 ubi pro deo vates Amphilochus colitur: templumque vetustum est fontibus rivisque circà amœnum. Athenas inde, 5 plenas quidem & ipsas vetustate famæ, multa tamen visenda habentes: arcem, 6 portus, muros Piræeum urbi jungentes, navalia, magnorum imperatorum monumenta, simulacra deorum hominumque, omni genere & materiæ & artium insignia.

XXVIII. Sacrificio Minervæ præsidi arcis in urbe facto profectus, Corinthum altero die pervenit; urbs erat tunc præclara 7 ante exsci-

cynna, quæ infrà nominatur, vid. Pausaniam in Bœoticis. Ibi fusè descriptum reperies & locum ipsum, & ritum consulendi oraculi.

4 *Ubi pro deo vates Amphilochus colitur*] Videtur Livius hoc loco *Amphilochum* dixisse pro *Amphiarao.*

5 *Plenas quidem & ipsas vetustate famæ, multa tamen*] Plenas quidem monumentis vetustatis, quæ nihil aliud insigne habeant, quàm quòd repræsentant heroicorum temporum memoriam; multa tamen habentes, quæ per se ipsa, & ob structuræ magnificentiam, aut excellentiam artificii, visenda sint.

6 *Portus*] In Piræeo solo tres erant portus. Præterea & duos alios ad Munychiam & ad Phalerum portus habebant Athenienses.

7 *Ante exscidium*] Co-

dium ; arx quoque & Isthmus præbuere specta- U.c.585.
culum : arx intra moenia in immanem altitudi- a.C.167.
nem edita, scatens fontibus : Isthmus, duo maria ab occasu & ortu solis finitima, arctis faucibus dirimens. Sicyonem inde & Argos nobiles urbes adit : inde haud parem opibus Epidaurum, sed inclytam Æsculapii nobili templo : quod quinque millibus passuum ab urbe distans, nunc vestigiis revulsorum donorum, tum donis dives erat, quæ remediorum salutarium ægri mercedem sacraverant deo. Inde Lacedæmonem adit, non operum magnificentiâ, sed disciplinâ institutisque memorabilem : unde per Megalopolin Olympiam ascendit ; ubi & alia quidem spectanda visa, & Jovem velut præsentem intuens, 8 motus animo est. Itaque, haud secus quàm si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius solito apparari jussit. Ita peragratâ Græciâ, ut nihil eorum, quæ quisque Persei bello privatim aut publicè sensisset, inquireret, ne cujus metu sollicitaret animos sociorum, Demetriadem quum revertisset, in itinere sordidata turba Ætolorum occurrit : mirantique & percunctanti quid esset, defertur, quingentos quinquaginta principes ab Lycisco & Tisippo, circumsesso senatu per milites Romanos missos a Bæbio præside, interfectos ; alios in exsilium actos esse ; bonaque eorum qui interfecti essent, & exsulum, 9 possidere qui arguebant. Jussis Amphipolim adesse, ipse convento Cn. Octavio Demetriade, post-

rinthus excisa a Mummio est, altero & vicesimo post hunc anno.

8 *Motus animo est*] Plutarchus refert memorabile Æmilii dictum : Phidias solus, inquit, effinxisse videtur eum Jovem quem cecinit Homerus.

9 *Possidere qui arguebant*] Eos qui arguebant, sive accusatores.

U.c.585 a.C.167. *Redit Paullus in Macedoniam.*

quam fama accidit trajecisse jam mare decem legatos, omnibus aliis omissis, 1 Apolloniam ad eos pergit; quò quum Perseus obviàm Amphipoli nimis solutâ custodiâ processisset, (id diei iter est) ipsum quidem benignè alloquutus est: ceterùm, postquam in castra ad Amphipolim venit, graviter increpuisse traditur C. Sulpicium: primùm quòd Persea, tam procul a se vagari per provinciam passus esset: deinde quòd adeo indulsisset militibus, ut nudare tegulis muros urbis ad tegenda hibernacula sua pateretur; referrique tegulas & resarciri tecta, sicut fuerant, jussit. Et Persea quidem cum majore filio Philippo, traditos A. Postumio, in custodiam misit: filiam cum minore filio a Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit.

Amphipoli res Macedoniæ componit.

XXIX. Ipse ubi dies venit, quo adesse Amphipolim denos principes civitatum jusserat, litterasque omnes, quæ ubique depositæ essent, & pecuniam regiam conferri, cum decem legatis, circumfusâ omni multitudine Macedonum, in tribunali consedit. Assuetis regio imperio, tamen novum formam terribilem præbuit tribunal: 2 summotor aditûs, præco, accensus, insueta omnia oculis auribusque, 3 quæ vel socios, nedum hostes victos, terrere pos-

1 *Apolloniam*] Intellige Apolloniam Chalcidicam, sitam inter Chabrium & Strymona fluvios.

2 *Summotor aditûs*] Lictor qui summoveret obvios, nec adire ad proconsulem sineret.

3 *Quæ vel socios, nedum hostes victos, terrere possent*] Si hæc sana sunt, habes exemplum particulæ *nedum* sumptæ pro *non solùm*: Cicero eodem sensu illam usurpavit, l. X, ad Att. ep. 16. *Tu quoniam quartanâ cares, & nedum morbum removisti, sed etiam gravedinem.* Sic enim plurimos scriptos habere testantur omnes ferè interpretes. Et rursus Balbus &

U.c. 585.
a.C. 167.

Decretum de Macedonibus.

sent. Silentio per præconem facto, Paullus Latinè, quæ senatui, quæ sibi ex consilii sententia visa essent, pronuntiavit: ea Cn. Octavius prætor (nam & ipse aderat) interpretata sermone Græco referebat. *Omnium primùm liberos esse jubere Macedonas, habentes urbes easdem agrosque, utentes legibus suis, annuos creantes magistratus: tributum dimidium ejus quod pependissent regibus, pendere populo Romano. Deinde in quatuor regiones dividi Macedoniam. Unam fore & primam partem, quod agri inter Strymonem, & Nessum amnem sit: accessurum huic parti trans Nessum ad orientem versùs, quâ Perseus tenuisset, vicos, castella, oppida, præter Ænum, & Maroneam, & Abdera; trans Strymonem autem vergentia ad occasum, Bisalticam omnem cum Heraclea quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Sinticen Heracleam & Bisaltas: ab occasu quâ Axius terminaret fluvius, additis Pæonibus, qui prope Axium flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu, cingunt: ad septentrionem Bora mons objicitur; adjecta huic parti regio Pæoniæ, quâ ab occasu præter Axium amnem porrigitur. Edessa quoque & Beræa eódem concesserunt. Quarta regio trans Boram montem unâ parte confinis Illyrico, alterâ Epiro. Capita regionum, ubi concilia fierent, primæ regionis Amphipolim, secundæ Thessalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eò concilia suæ cujusque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari jussit.*

Oppius in ep. ad Cic. l. IX, ad Att. *Nedum hominum humilium, ut nos sumus, sed etiam amplissimorum virorum consilia ex eventu, non ex voluntate, a plerisque probari solent.*

U.c.585. a.C.167. Pronuntiavit deinde, 4 neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorumque inter se, placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. Metalla quoque auri atque argenti non exerceri: ferri & æris permitti; vectigal, exercentibus, dimidium ejus impositum quod pependissent regi. Et sale invecto uti vetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quòd & sua fuisset, & continens esset finibus suis, omnibus dare libertatem pronuntiavit, qui sub regno Persei fuissent. Post non impetratam Pæoniam, 5 salis commercium dedit: tertiæ regioni imperavit, ut Stobos Pæoniæ deveherent, pretiumque statuit. Navalem materiam & ipsos cædere, & alios pati vetuit. Regionibus quæ affines barbaris essent (exceptâ autem tertiâ, omnes erant) permisit, ut præsidia armata in finibus extremis haberent.

Partes Macedoniæ quatuor.

XXX. Hæc pronuntiata primo die conventûs, variè affecerunt animos. Libertas præter spem data arrexit, & levatum annuum vectigal. Regionatim commerciis interruptis ita videri lacerati, tamquam animalia in artus alterum alterius indigentes distracta: adeo quanta Macedonia esset, quàm divisui facilis, 6 & se ipsa quæque contenta pars esset, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Bisaltas habet,

4 *Neque connubium, neque commercium*] Jam olim similis lex a Romanis dicta, Latinis & Hernicis, VIII, 14, IX, 43.

5 *Salis commercium dedit*] Permisit Dardanis salem ex Macedonia mercari: quem ut faciliùs Dardani habere possent, imperavit tertiæ regioni, ubi nimirum maxima salis copia erat, ut Stobos deveherent, quod oppidum haud procul aberat a Dardanorum finibus.

6 *Et se ipsa quæque contenta pars*] Id est, quàm sibi ipsa quæque pars sufficeret.

fortissimos viros, (7 trans Nessum amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis: quæ objecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas urbes, Thessalonicen & Cassandriam, habet; ad hoc Pallenen fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoque opportunitates ei præbent portus ad Toronem, ac montem Atho, (8 Æneæ vocant hunc) alii ad insulam Eubœam, alii ad Hellespontum opportunè versi. Tertia regio nobiles urbes Edessam, & Berœam, & Pellam habet, & Vettiorum bellicosam gentem: incolas quoque permultos Gallos & Illyrios, impigros cultores. Quartam regionem Eordæi & Lyncestæ & Pelagones incolunt: juncta his Atintania, & Stymphæis, & Elimiotis; frigida hæc omnis, duraque cultu & aspera plaga est: cultorum quoque ingenia terræ similia habet; ferociores eos & accolæ barbari faciunt; nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Divisæ itaque Macedoniæ partium usibus separatis, 9 quæ universos teneret Macedonas formula dicta, 1 quum leges quoque se daturum ostendisset.

U.c.585. a.C.167.

7 *Trans Nessum amnem incolunt*] Immo *citra Nessum*, si reliquam Macedoniam respicias, & Romam quoque, ubi Livius scribebat.

8 *Æneæ vocant hunc*] *Hunc*, id est, portum ad montem Atho, *vocant Æneæ* portum.

9 *Quæ universos teneret Macedonas formula dicta:* id est, forma quædam regiminis præscripta fuit, quam non hæc aut illa pars Macedoniæ, sed universi Macedones sequi juberentur.

1 *Quum leges quoque*] Atque etiam se leges iis daturum promisit Æmilius: quod & reverâ exsequutus esse memoratur, infrà c. 32.

U.c.585. a.C.167. XXXI. Ætoli deinde citati: in qua cognitione magis utra pars Romanis, utra regi favisset, quæsitum est, quàm utri fecissent injuriam aut accepissent. Noxâ liberati interfectores: exsilium pulsis æquè ratum fuit, ac mors interfectis. A. Bæbius unus est damnatus, quòd milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic eventus Ætolorum causæ, in omnibus Græciæ gentibus populisque, eorum qui partis Romanorum fuerant, inflavit ad intolerabilem superbiam animos: & obnoxios pedibus eorum subjecit, quos aliquâ parte suspicio favoris in regem contigerat. Tria genera principum in civitatibus erant: duo, quæ adulando aut Romanorum imperium, aut amicitiam regum, sibi privatim opes oppressis faciebant civitatibus: medium unum, utrique generi adversum, libertatem & leges tuebatur. His ut major apud suos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis ejus fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi quum frequentes & ex Peloponneso, & ex Bœotia, & ex aliis Græciæ conciliis adessent, implevere aures decem legatorum: *Non eos tantùm, qui se propalam 2 per vanitatem jactassent tamquam hospites & amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto favisse, reliquos per speciem tuendæ libertatis in conciliis adversùs Romanos omnia instruxisse; nec aliter eas mansuras in fide gentes, nisi, fractis animis partium, aleretur confirmareturque auctoritas eorum qui nihil præter imperium Romanorum spectarent.* Ab his editis nominibus, evocati litteris imperatoris ex Ætolia, Acarnaniaque, & Epiro, & Bœotia, qui Romam ad causam dicendam sequerentur:

Judicium de Ætolis.

Assentatorum Romanæ potentiæ superbia.

Inquisitiones in eos qui faverant Perseo.

2 *Per vanitatem*] Per inconsultam levitatem.

rentur : in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, ut ipsi edicto evocarent. Id duabus de causis factum : una, quòd fiduciæ plus animorumque esse Achæis ad non parendum credebant, & forsitan etiam in periculo fore Callicratem & ceteros criminum auctores delatoresque : altera, cur præsentes evocarent, causa erat, quòd ex aliis gentibus principum litteras deprehensas in commentariis regiis habebant; in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum litteris inventis. Ætolis dimissis, Acarnanum citata gens : in his nihil novatum, nisi quòd Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quærendo deinde latiùs, qui publicè aut privatim partium regis fuissent, in Asiam quoque cognitionem extendêre : & ad Antissam in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt : quòd Antenorem, regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum est vagatus, portu receptum commeatibus juvissent. Duo securi percussi viri insignes : Andronicus Andronici filius Ætolus, quòd patrem sequutus, arma contra populum Romanum tulisset; & Neo Thebanus, quo auctore societatem cum Perseo junxerant Bœoti.

U.c. 585. a.C. 167.

XXXII. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus advocatum concilium : pronuntiatum, *Quod ad statum Macedoniæ pertineat, senatores, quos Synedros vocant, legendos esse, quorum consilio respublica administraretur.* Nomina deinde sunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis majoribus quàm quindecim annos natis, præcedere in Italiam placeret. Id primâ specie sævum, mox apparuit multitudini Macedonum

Principes Macedones in Italiam ablegati.

U.c.585. a.C.167. pro libertate sua esse factum; nominati sunt enim regis amici purpuratique, duces exercituum, præfecti navium, aut præsidiorum; servire regi humiliter, aliis superbè imperare assueti: prædivites alii, alii, quos fortunâ non æquarent, his sumptibus pares: regius omnibus victus vestitusque: nulli civilis animus, neque legum neque libertatis æquæ patiens. Omnes igitur qui in aliquibus ministeriis regiis, etiam qui in minimis legationibus fuerant, jussi Macedoniâ excedere, atque in Italiam ire: qui non paruisset imperio, mors denuntiata. *Leges dat Macedoniæ Paullus.* Leges Macedoniæ dedit cum tanta cura, ut non hostibus victis, sed sociis bene meritis dare videretur: & quas ne usus quidem longo tempore, qui unus est legum corrector, experiendo argueret. Ab seriis rebus, ludicrum, quod ex multo antè præparato, & in Asiæ civitates, & ad reges missis qui denuntiarent, & quum circumiret ipse Græciæ civitates, indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & 3 artificum omnis generis qui ludicram artem faciebant, ex toto Orbe terrarum multitudo, & athletarum, & nobilium equorum convenit: & legationes cum victimis, & quidquid aliud deorum hominumque causâ fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factum est, ut non magnificentiam tantùm sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoque legationibus paratæ, & opulentiâ & curâ eâdem. Vulgò dictum ipsius ferebant, & convivium instruere & ludos parare, ejusdem esse qui vincere bello sciret.

XXXIII. Edito ludicro omnis generis, clypeisque æreis in naves impositis; cetera omnis

3 *Artificum*, Vid. not. 2, ad l. V, c. 1.

generis arma cumulata in ingentem acervum, precatus Martem, Minervam, 4 Luamque matrem, & ceteros deos quibus ſpolia hoſtium dicare jus faſque eſt, ipſe imperator face ſubditâ ſuccendit; deinde circumſtantes tribuni militum pro ſe quiſque ignes conjecerunt. Notata eſt in illo conventu Europæ Aſiæque, undique partim ad gratulationem, partim ad ſpectaculum contractâ multitudine, tantis navalibus terreſtribuſque exercitibus, ea copia rerum, ea vilitas anonæ, ut & privatis, & civitatibus, & gentibus, dona data pleraque ejus generis ſint ab imperatore, non in uſum modò præſentem, ſed etiam quod domos aveherent. Spectaculo fuit ei quæ venerat turbæ, non ſcenicum magis ludicrum, non certamina hominum, aut curricula equorum, quàm præda Macedonica omnis ut viſeretur expoſita, ſtatuarum, tabularumque, textilium, & vaſorum ex auro, & argento, & ære, & ebore 5 factorum ingenti curâ in ea regia, ut non in præſentem modò ſpeciem, qualibus referta regia Alexandriæ erat, ſed in perpetuum uſum fierent. Hæc in claſſem impoſita, devehenda Romam Cn. Octavio data. Paullus benignè legatis dimiſſis, tranſgreſſus Strymonem, mille paſſuum ab Amphipoli caſtra poſuit: inde profectus, Pellam quinto die pervenit. Prætergreſſus urbem, ad Spelæum (quod vocant) biduum moratus, P. Naſicam & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios, qui Perſea juverant bello, miſit, juſſos ad Oricum ſibi occurrere: ipſe Epirum

U.c.585. a.C.167.

Magnificentia Paulli.

4 *Luamque matrem*] Vid. not. 2, ad l. VIII, c. 1.

5 *Factorum ingenti curâ in ea regia*] Quæ vaſa facta erant ingenti curâ in regiâ Pellæ. Huic opponitur mox in iis quæ ſequuntur regia Alexandriæ.

U.c. 585 a.C. 167. petens, quintisdecimis castris Passaronem pervenit.

Epiri præda data exercitui. XXXIV. Haud procul inde Anicii castra aberant; ad quem litteris missis, ne quid ad ea quæ fierent moveretur, *Senatum prædam Epiri civitatium, quæ ad Persea defecissent, exercitui dedisse*, summissis centurionibus in singulas urbes, qui se dicerent ad præsidia deducenda venisse, ut liberi Epirotæ, sicut Macedones, essent, denos principes ex singulis evocavit civitatibus: quibus quum denuntiasset, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes civitates cohortes dimisit; antè in ulteriores quàm in propiores profecti, ut uno die in omnes perveniretur. Edita tribunis centurionibusque erant quæ agerentur: manè omne aurum argentumque collatum: horâ quartâ signum ad diripiendas urbes datum est militibus: tantaque præda fuit, ut in equitem 6 quadringeni denarii, peditibus duceni dividerentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur. Muri deinde direptarum urbium diruti sunt: ea fuere oppida circa septuaginta. Vendita præda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paullus ad mare Oricum descendit, nequaquam, ut ratus erat, expletis militum animis: qui, tamquam nullum in Macedonia gessissent bellum, expertes regiæ prædæ esse indignabantur. *Paullus in Italiam trajicit, ut & Anicius.* Orici quum missas cum Scipione Nasica Maximoque filio copias invenisset, exercitu in naves imposito, in Italiam trajecit. Et post paucos dies Anicius, conventu reliquorum Epirotarum Acarnanumque acto, jussisque in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem causæ reservarat,

6 *Quadringeni denarii*] Marcæ argenti nostrates sex, unciæ 2. *Duceni*, Marcæ 3, uncia 1.

& ipse, navibus exspectatis quibus usus Ma- U.c. 585.
cedonicus exercitus erat, in Italiam trajecit. A.C. 167.
Quum hæc in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos & regem Eumenem missi erant, in Asiam pervenerunt. Induciis per hiemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hiberna concesserat Pergamum, gravique morbo æger fuerat. 7 Ver primum ex domo excivit: jamque Synnada pervenerant, quum Eumenes ad Sardes undique exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solovettium ducem Gallorum Synnadis alloquuti, & Attalus cum eis profectus: sed castra Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est loquutus, retulitque ferociorem eum deprecando factum: ut mirum videri posset, inter opulentos reges Antiochum Ptolemæumque tantùm legatorum Romanorum verba valuisse, ut extemplo pacem facerent; apud Gallos nullius momenti fuisse.

XXXV. Romam primùm reges captivi Perseus & Gentius in custodiam cum liberis abducti; dein turba alia captivorum; tum quibus Macedonum denuntiatum erat ut Romam venirent, principumque Græciæ; nam hi quoque non solùm præsentes exciti erant, sed etiam, si qui apud reges esse dicebantur, litteris arcessiti sunt. Paullus ipse post dies paucos regiâ nave ingentis magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant, ornatâ Macedonis spoliis non insignium tantùm armorum, sed etiam regiorum textilium, adverso Tiberi ad urbem est subvectus; completis ripis obviàm

7 *Ver primum ex domo excivit*] Satis intelligitur hæc dici de Gallis. Res tamen clarior esset, si eorum nomen disertè exprimeretur.

U. c. 585. a. C. 167. *Triumphus à senatu decretus Paullo Anicio, & Octavio.*

effusâ multitudine. Paucos post dies Anicius & Octavius classe suâ advecti. Tribus iis omnibus decretus est ab senatu triumphus: mandatumque Q. Cassio prætori, cum tribunis plebis ex auctoritate Patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut iis, quo die urbem triumphantes inveherentur, imperium esset. Intacta invidiâ media sunt: ad summa ferme tendit. Nec de Anicii, nec de Octavii triumpho dubitatum est: Paullum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiquâ disciplinâ milites habuerat: de præda parciùs quàm speraverant ex tantis regiis opibus dederat; nihil relicturus, si aviditati indulgeretur, quod in ærarium deferret. Totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitiis ferendæ legis. Sed eos Ser. Sulpicius Galba, qui tribunus militum secundæ legionis in Macedonia fuerat, privatim imperatori inimicus, prensando ipse, & per suæ legionis milites sollicitando stimulaverat, ut frequentes ad suffragium adessent. *Imperiosum ducem & 8 malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho ejus ferretur, ulciscerentur; plebem urbanam sequuturam esse militum judicia. Pecuniam illum dare non potuisse: 9 militem honorem dare posse? Ne speraret ibi fructum gratiæ, ubi non meruisset.*

XXXVI. His incitatis, quum in Capitolio

8 *Malignum*] Nimis parcum.

9 *Militem honorem dare posse*] De hoc loco variant admodum doctissimorum quoque interpretum sententiæ. Nobis nihil melius videtur, quàm quod Sigonio placuit: *militem honorem dare non posse.* Intellige autem non posse militem, quia non vult, quemadmodum imperatorem arguit Galba jactasse non posse se pecuniam dare, quum revera nollet.

rogationem eam Ti. Sempronius tribunus plebis ferret; 1 & privatis de lege dicendi locus esset, [nec] ad suadendum, ut in re minimè dubia, quisquam procederet; Ser. Galba repentè processit, & a tribuno postulavit, *Ut, quoniam hora jam octava diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, cur L. Æmilium non juberent triumphare, in posterum diem differrent, & manè eam rem agerent. Integro sibi die ad causam eam orandam opus esse.* Quum tribunus, dicere eo die, si quid vellet, juberet; in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoque *Exacta acerbè munia militiæ; plus laboris, plus periculi, quàm desiderasset res, injunctum; contrà in præmiis, in honoribus, omnia arctata: militiamque, 2 si talibus succedat ducibus, horridiorem asperioremque bellantibus; eamdem victoribus inopem atque inhonoratam futuram. Macedonas in meliore fortuna, quàm milites Romanos esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandam adessent, intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu esse.* His vocibus incitati, postero die milites tantâ frequentiâ Capitolium compleverunt, ut aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intro vocatæ primæ tribus quum antiquarent, concursus in Capitolium principum civitatis factus est, *Indignum facinus esse* clamitantium, *L. Paullum tanti belli victorem despoliari triumpho; obnoxios imperatores tradi licentiæ atque avaritiæ militari: 3 ultro nimis se per*

U.c. 585. a.C. 167.

Ser. Galba dissuadet legem de triumpho Paulli.

1 *Et privatis de lege dicendi*] Id est, suadendi dissuadendive legem.

2 *Si talibus succedat ducibus*] Si hæc sana sunt, sensus erit: si talibus duci-bus res prospere succedant, si tales duces honore & præmiis augeantur.

3 *Ultro*] Id est, etiam quum nihil cogat. *Ambitionem* intellige, ut sæpe

U.c.585. a.C.167. *ambitionem peccare. Quid, si domini milites imperatoribus imponantur?* In Galbam pro se quisque probra ingerere. Tandem, hoc tumultu sedato, M. Servilius, qui consul & magister equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent, ab tribunis petere, dicendique sibi ad populum potestatem facerent. Tribuni quum ad deliberandum secessissent, victi auctoritatibus principum, de integro agere cœperunt, revocaturosque se easdem tribus renuntiarunt, si M. Servilius aliique privati, qui dicere vellent, dixissent.

Servilii oratio pro triumpho.

XXXVII. Tum Servilius: *Quantus imperator L. Æmilius fuerit, Quirites, si ex alia re nulla æstimari possit, vel hoc satis erat, quòd, quum tam seditiosos & leves milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem severitas imperii, quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque antiquâ disciplinâ habiti, tunc quieverunt. Servius quidem Galba, si in L. Paullo accusando tirocinium ponere, & documentum eloquentiæ dare voluit, non triumphum impedire debuit, quem, si nihil aliud, senatus justum esse judicaverat: sed, postero die quàm triumphatum, & privatum quum visurus esset, nomen deferret, & legibus interrogaret: aut serius paulo, quum primùm magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret. Ita & pretium rectè facti triumphum haberet L. Paullus pro egregiè bello gesto, & pœnam, si quid & vetere gloriâ suâ, & novâ indignum fecisset. Sed videlicet, cui crimen nullum, [nullum] probrum dicere poterat, ejus obtrectare laudes voluit.*

aliàs, pravam & intempestivam gratiæ vulgi captationem.

Diem integrum hesterno die ad accusandum L. Paullum petiit : quatuor horas, quantum supererat diei, dicendo absumpsit. Quis umquam tam nocens reus fuit, cujus vitia vitæ tot horis expromi non possent ? Quid interim objecit, quod L. Paullus, si causam dicat, negatum velit ? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat : unam militum Macedonicorum : puram alteram, integrioris judicii & a favore, & ab odio, universo judicante populo Romano. Apud concionem togatam & urbanam priùs 4 *reus agatur. Quid apud Quirites Romanos, Servi Galba, diceres ?* 5 *illa enim tibi tota abscisa oratio esset : in statione severiùs & intentiùs institisti ; vigiliæ acerbiùs, & diligentiùs circumitæ sunt ;* 6 *operis plus quàm antea fecisti, quum ipse imperator & exactor circumires. Eodem die & iter fecisti, & in aciem ex itinere duxisti. Ne victorem quidem te acquiescere passus est : statim ad persequendos hostes duxit. Quum te prædâ partiendâ locupletem facere posset, pecuniam regiam translaturus in triumpho est, & in ærarium laturus. Hæc sicut ad militum animos stimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum avaritiæ suæ inservitum censent, ita apud populum Romanum ni-*

U.c. 587. a.C. 167.

4 *Reus agatur*] Sic agit hoc loco Servilius, quasi Paullus a Galba accusaretur ad populum.

5 *Illa enim*] Pronomen *illa* intelligi debet de iis quæ sequuntur. Sensus est : jam nihil omnino diceres ex iis quæ mox memoraturus sum : frustra in eum hæc jaceres : *in statione severiùs & diligentiùs institit*, &c.

6 *Operis plus quàm antea fecisti, quum ipse imperator... circumires*] Toto hoc in loco aliquid vitiatum est. Quæ enim in secunda persona dicuntur, alia ad imperatorem spectant, alia ad militem. Libentiùs mutaremus verba ad imperatorem pertinentia, legeremusque : *institit, circumiret, ductus es.*

U.c.585. *hil valuissent : qui ut vetera atque audita a pa-*
a.C.167 *rentibus suis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ severitate imperii victoriæ partæ, proximo certè Punico bello, quid inter M. Minucium magistrum equitum, & Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaque & accusator id scire potuisset, & supervacanea defensio Paulli fuisset.*

XXXVIII. *Transeatur ad alteram concionem: nec Quirites vos, sed milites videor appellaturus, si nomen hoc saltem ruborem incutere, & verecundiam aliquam imperatoris violandi afferre possit. Equidem ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quàm paulo antè eram, quum ad plebem urbanam spectabat oratio. Quid etiam dicitis, milites? Aliquis est Romæ, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit? Et eum non iisdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes urbem inire prohibet. Erratis, milites, si triumphum imperatoris tantùm, & non militum quoque & universi populi Romani esse decus censetis. Non unius hoc Paulli. Multi etiam, qui ab senatu non impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paullo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quàm C. Lutatio primi Punici belli, quàm P. Cornelio secundi, quàm [decora cuique sua] illis qui [ante postve eos] triumphaverunt. Nec L. Paullum minorem aut majorem imperatorem triumphus faciet. Militum magis in hoc universique populi Romani fama agitur; primùm, ne invidi & ingrati animi adversùs clarissimum quemque civem opinionem habeat; & imitari in hoc populum Atheniensem, lacerantem invidiâ principes suos, videatur. Satis peccatum in Ca-*

millo a majoribus vestris est, quem tamen ante receptam per eum a Gallis urbem violarunt : satis insuper a vobis in P. Africano. 7 Literni domicilium & sedem fuisse domitoris Africæ ! Literni sepulcrum ostendi ! Erubescamus, gloriâ si par illis viris L. Paullus, injuriâ vestrâ exæquetur. Hæc igitur primùm infamia deleatur ; fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Paulli similis esse, in ingrata & inimica bonis civitate, velit ? Si infamia nulla esset, & de gloria tantùm ageretur, quî tandem triumphus non communem nominis Romani gloriam habet ? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorum tantùm imperatorum, an populi Romani dicuntur ? Quemadmodum non de Pyrrho modò, nec de Annibale, sed de Epirotis Carthaginiensibusque triumphi acti sunt ; sic non Manius Curius tantùm, nec P. Cornelius, sed Romani triumpharunt. Militum quidem propria est causa : qui & ipsi laureati, & quisque donis quibus donati sunt insignes, 8 triumphum nomine cient, suasque & imperatoris laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex provincia milites ad triumphum sint, fremunt : & tamen tum quoque se absentes, quòd suis manibus parta victoria sit, triumphare credunt. Si quis vos interroget, milites, ad quam rem in Italiam deportati, & non statim confectâ U.c.585. a.C.167.

7 *Literni domicilium*] Hæc intelligimus dicta per admirationem indignatione mistam. Quàm pudendum nobis est, *Literni domicilium & sedem fuisse domitoris Africæ ! Literni sepulcrum ostendi !* Non rarò per vehementem affectum supprimitur integrum orationis membrum. Virg. Æn. l. I. *Mene Iliacis occumbere campis Non potuisse !*

8 *Triumphum nomine cient*] Inclamantes sæpius, *Io triumphe*. Horatius, Od. 2, l. IV, *io triumphe, Non semel dicemus, io triumphe, Civitas omnis.*

U.c.585. a.C.167. *provinciâ dimissi sitis ; quid Romam frequentes sub signis veneritis ; quid moremini hîc, & non diversi domos quisque abeatis vestras ; quid aliud respondeatis, quàm vos triumphantes videri velle ? Vos certè victores conspici velle debebatis.*

XXXIX. *Triumphatum nuper de Philippo, patre hujus, & de Antiocho est : ambo regnabant, quum de his triumphatum est. De Perseo capto, in urbem cum liberis abducto, non triumphabitur ? Quòd si in curru scandentes Capitolium, auratos purpuratosque, ex inferiore loco L. Paullus in turba togatorum unus privatus interroget ; L. Anici, Cn. Octavi, utrùm vos digniores triumpho esse, an me censetis ? Currum ei cessuri, & præ pudore videntur insignia ipsi sua tradituri. Et vos Gentium quàm Persea duci in triumphum mavultis, Quirites, & de accessione potiùs belli, quàm de bello triumphari ? Et legiones ex Illyrico laureatæ urbem inibunt, & navales socii : Macedonicæ legiones, suo abrogato, triumphos alienos spectabunt ? Quid deinde tam opimâ prædâ, tam opulentæ victoriæ spoliis fiet ? Quónam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hostium ? an in Macedoniam remittentur ? Quò signa aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cælati, tantum auri, tanta pecunia regia ? An noctu, tamquam furtiva, in ærarium deportabuntur ? Quid illud spectaculum maximum, nobilissimus opulentissimusque rex captus, ubi victori populo ostendetur ? Quos Syphax rex captus, accessio Punici belli, concursus fecerit, plerique meminimus. Perseus rex captus, Philippus & Alexander filii regis, tanta nomina, subtrahentur civitatis oculis ? Ipsum L. Paullum, bis consulem, domitorem Græciæ, omnium oculi conspicere urbem curru ingredientem avent. Ad hoc fecimus consu-*

tem, ut bellum 9 *per quadriennium ingenti etiam pudore nostro tractum perficeret : cui sortito provinciam, cui proficiscenti præsagientibus animis victoriam triumphumque destinavimus, ei victori triumphum negaturi? & quidem non homines tantùm, sed deos etiam suo honore fraudaturi? Diis quoque enim, non solum hominibus debetur triumphus. Majores vestri omnium magnarum rerum & principia exorsi ab diis sunt,* 1 *& finem eum statuerunt. Consul proficiscens prætorve paludatus cum lictoribus in provinciam & ad bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor, perpetrato eodem, in Capitolio triumphans, ad eosdem deos quibus vota nuncupavit, merita dona populi Romani traducit : pars non minima triumphi est victimæ præcedentes, ut appareat diis grates agentem imperatorem ob rempublicam bene gestam redire. Omnes illas victimas, quas traducendas in triumpho locavit, alias alio cædente mactate. Illas quidem epulas senatûs, quæ nec privato loco, nec publico profano, sed in Capitolio eduntur,* 2 *utrùm hominum voluptatis causâ, an deorum hominumque, auctore Servio Galba, turbaturi estis? L. Paulli triumpho portæ claudentur? Rex Macedonum Perseus, cum liberis & turba alia captivorum, spolia Macedonum, citra flumen relinquentur? L. Paullus privatus, tamquam rure rediens, a porta domum ibit?* 3 *At tu, centurio, mi-* U.c.585. a.C.167.

9 *Per quadriennium*] Immo *per triennium*. Vid. not. 4, ad c. 41, infrà.

1 *Et finem eum statuerunt*] Nempe deos.

2 *Utrùm hominum voluptatis causâ, an deorum hominumque*] Non hæc sincera nobis videntur. Fortasse legere possimus : *non hominum voluptatis causâ, sed deorum honoris.*

3 *At tu, centurio, miles, quid senatus decrerit... audi.*] Vulgati habent *decrevit*. In iis quæ sequuntur, *& hoc dicere me potiùs quàm illum audi*, facilè pateremur recidi hæc verba, *hoc dicere*, tam-

U.c.585. a.C.167. *les, quid de imperatore Paullo senatus decrerit potiùs, quàm quid Servius Galba fabuletur, audi: & hoc dicere me potiùs quàm illum audi. Ille nihil præterquam loqui, & ipsum maledicè ac malignè, didicit: ego ter & vicies cum hoste per provocationem pugnavi: ex omnibus, cum quibus manum conserui, spolia retuli: insigne corpus honestis cicatricibus, omnibus adverso corpore exceptis, habeo.* Nudasse deinde se dicitur: &, quo quæque bello vulnera accepta essent, retulisse; quæ dum ostentat, adapertis fortè quæ velanda erant, tumor inguinum proximis risum movit. Tum, *Hoc quoque quod ridetis*, inquit, *in equo dies noctesque persedendo habeo: nec magis me ejus quàm cicatricum harum pudet pœnitetque; quando numquam mihi impedimento ad rempublicam bene gerendam domi militiæque fuit. Ego hoc ferro sæpe vexatum corpus vetus miles adolescentibus militibus ostendi. Galba nitens & integrum denudet. Revocate, si videtur, tribuni, ad suffragium tribus. Ego ad vos, milites,* Suppl. [*descendam, euntesque ad suffragia assectabor, & notabo improbos ingratosque, & eos qui non regi se ab imperatore, sed eum ultro sibi per ambitionem servire æquum censent.* Hac oratione castigata militaris turba ita mutavit animum, ut tribus ad suffragium revocatæ ad unam omnes rogationem de triumpho juberent. Victâ igitur inimicorum malevolentiâ & obtrectatione, triumphavit Paullus de Perseo rege & Macedonibus per triduum, IV, III & pridie Kalendas Decembres.

Triumphus Paulli.

2. Fuit hic triumphus, sive magnitudinem victi regis, sive speciem simulacrorum, sive pecuniæ vim spectes, longè magnificentissimus, ut omnium anteactorum comparationem am-

quam nec satis clara, & inutilia.

plitudine superaret. Populus, exstructis per forum & cetera urbis loca, quâ traduci pompam oportebat, tabulatis theatrorum in modum, spectavit in candidis togis. Aperta templa omnia & sertis coronata thure fumabant. Lictores satellitesque confluentem temere turbam & vagè discurrentem summoventes e medio, patentes latè vias vacuasque præbebant. Quum in tres, ut diximus, dies distributa esset pompa spectaculi, primus dies vix suffecit transvehendis signis tabulisque captivis, in ducentos quinquaginta currus impositis. Sequenti die multis plaustris translatum quidquid Macedonicorum armorum pulcherrimum & magnificentissimum fuit, quæ & ipsa ferri aut æris recèns tersi nitore splendebant, & ita structa erant inter se, ut, quum acervatim potiùs cumulata, quàm artificiosè digesta viderentur, miram quamdam hac ipsâ velut temerariâ & fortuitâ concursione speciem objicerent oculis: galeæ scutis, & loricæ ocreis, & peltæ Creticæ, & Thracicæ cetræ, & pharetræ equestribus permistæ frenis, strictique gladii hinc inde mucrone exserto minaces, & e lateribus eminentes sarissæ. Atque hæc omnia quum laxiùs vincta inter se forent, si quando in transvehendo sibi mutuò allidebantur, Martium quemdam ac terribilem edebant sonum, ut ne victa quidem conspici possent sine quodam animorum horrore. Tum onusta argento signato vasa quinquaginta supra septingenta a tribus millibus hominum portabantur. 4 Tria talenta in singulis, a quaternis gestata hominibus. Erant & qui crateras argen-

U.c.585. a.C.167.

Signa tabulæque.

Arma Macedonica.

Argentum signatum.

4 *Tria talenta in singulis*] Itaque in universis erant talenta 2250, id est, libræ Romanæ pondo 135000, marcæ nostrates 210937, unciæ 4.

U.c.585. a.C.167. teos, & 5 phialas, & calices, & cornua ferebant, tum aptè inter se collocata, tum magnitudine, & pondere, & exstantis insigniter cælaturæ artificio conspicua.

Argentum cælatum.

3. Tertio autem die ducere agmen primo statim mane cœpere tubicines, non festos solennium pomparum modos, sed bellicum canentes, quasi in aciem procedendum foret. Post hos agebantur pingues, cornibus auratis, & vittis sertisque redimiti boves centum & viginti. Ducebant eos cincti fasciis eximio opere textis juvenes, quibus comites additi pueri pateras aureas argenteasque gestabant. Sequebantur ii qui signatum aurum in vasis septem & septuaginta ferebant, quorum 6 unumquodque, quemadmodum & ea in quibus argentum translatum fuerat, tria talenta habebat. Tum visebatur sacra phiala 7 decem talentorum pondo auri, pretiosis distincta gemmis, quam Paullus faciendam curaverat; & 8 Antigonides, Se-

Tubicines. *Victimæ.* *Aurum signatum.*

5 *Phialas, & calices, & cornua*] Pocula diversarum formarum.

6 *Unumquodque... tria talenta habebat*] In universis ergo erant talenta 231, id est, libræ Romanæ pondo 13860, marcæ nostrates 21656, unciæ 2.

7 *Decem talentorum pondo*] Librarum Romanarum pondo 600, marcarum nostratium 937, unciarum 4.

8 *Antigonides, Seleucidesque, & Thericlea*] Nomina poculorum diversi generis. Athenæus, l. XI, docet *Seleucidem* a Seleuco rege nomen habuisse, *Antigonidem* similem fuisse Seleucidi. Verisimile est Antigonidem quoque duxisse appellationem ab rege Antigono. *Thericlea* primò dicta sunt pocula figlina, quibus nomen dedit Thericles figulus eorum inventor. Postea pocula ad eorum similitudinem, sive ex terebintho, sive ex vitro aurove facta essent, Thericlea quoque nominata sunt. Meminit Thericleorum & Cic. l. IV in Verr. n. 38.

leucidesque, & Thericlea, ceteraque pocula ex auro, quibus Persei triclinia ornabantur. Subibat Persei currus ejus armis onustus, addito diademate. Sequebatur captivorum agmen: Bitis Cotyis regis filius, obses in Macedoniam a patre missus, ac deinde cum Persei liberis captus a Romanis; tum ipsi Persei liberi, comitante educatorum & magistrorum agmine, manus ad spectatores cum lacrymis miserabiliter tendentium, & docentium pueros, implorandam suppliciter victoris populi misericordiam. Filii erant duo, puella una, qui eo majorem movebant miserationem spectantibus, quòd ipsi per ætatem vix mala sua intelligere poterant. Itaque plurimi lacrymas tenere non potuerunt, & omnibus confudit animum tacitus quidam mœror, qui sincero eos frui gaudio, quamdiu sub oculis pueri fuerunt, non sineret. Ponè filios incedebat cum uxore Perseus, pullo amictu, cum crepidis Græci moris, stupenti & attonito similis, & cui magnitudo malorum mentem omnino eripuisse videretur. Sequebatur amicorum & familiarium turba, quorum in vultu dolor gravis eminebat, quique quum semper oculos in eum figerent lacrymis rigantes ora, satis indicabant sese illius dolere malis, suorum immemores. Hanc quidem ignominiam deprecatus erat Perseus, missis ad Æmilium, qui orarent ne in triumpho duceretur. Risit Æmilius hominis ignaviam, &, *Id quidem*, inquit, *in ipsius & pridem fuit, & nunc est manu ac potestate*: tacitè monens, ut generosâ morte id quod metuebat dedecus effugeret. Sed forte consilium non admisit mollis animus, & nescio quâ spe delinitus maluit in prædæ suæ parte ipse numerari. Quadringentæ inde coronæ aureæ portabantur, Paullo

U.c. 585. a C. 167.

Pocula ex auro.

Currus Persei.

Bitis.

Persei liberi.

Perseus.

Coronæ aureæ Paullo donatæ.

U.c.585. ab omnibus ferè Græciæ & Asiæ civitatibus in a.C.167. gratulationem victoriæ per legatos dono missæ: grandis sanè, si per se ipsæ spectarentur, pretii, sed mediocris accessio immanium opum, quæ in hoc triumpho transvectæ fuerant.]

XL. Summam omnis captivi auri argentique translati 9 sestertiûm millies ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: quâ haud dubiè major aliquanto summa 1 ex numero plaustrorum ponderibusque auri, argenti, generatim ab ipso scriptis, efficitur. Alteram tantum aut in bellum proximum absumptum, aut in fuga, quum Samothracen peteret, dissipatum, tradunt. Eoque id mirabilius erat, quòd tantum pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus aliis coacervatum fuerat. Itaque admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus contrà prædives, bellare cum Romanis cœpit. 2 Ipse postremò Paullus in curru ma-

Paullus in curru.

9 *Sestertium millies ducenties*] Id est, sestertios 120000000, libras argenti pondo Romanas 300000, marcas nostrates 468750.

1 *Ex numero plaustrorum*] Libenter reponeremus *Philippeorum*; vel, *ph. aureorum*, qua ex scriptura facilè vulgata manare potuit.

2 *Ipse postremò Paullus*] Credimus hîc ordinem narrationis a librariis corruptum esse. Secundo enim die translatum fuerat aurum & argentum. Tertio Perseus & captivi ante currum victoris ducti sunt. Igitur verisimile non est, Livium post mentionem Persei factam, antequam de Paullo qui proximè sequebatur diceret, reliquisse descriptionem incedentis pompæ, ut de summa auri argentique captivi, quod pridie translatum fuerat, de divitiis Persei dissereret, ac tum denique ad Paullum reverteretur. Si quid hîc videmus, tota hæc periodus, *Ipse postremò Paullus*, usque ad hæc verba *& cohortes peditum suis quæque ordinibus*, præcede-

gnam, quum dignitate aliâ corporis, tum senectâ ipsâ, majestatem præ se ferens: post currum inter alios illustres viros filii duo, Q. Maximus, & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quæque ordinibus. Pediti in singulos 3 dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: alterum tantum pediti daturum fuisse credunt, & pro rata aliis, si aut non refragati honori ejus fuissent, aut benignè hac ipsâ summâ pronuntiatâ acclamassent. Sed non Perseus tantùm per illos dies documentum humanarum casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per urbem hostium ductus: sed etiam victor Paullus auro purpurâque fulgens. Nam duobus e filiis, quos, duobus datis in adoptionem, solos nominis, sacrorum, familiæque hæredes retinuerat domi, minor ferme duodecim annos natus, quinque diebus ante triumphum, major, quatuordecim annorum, triduo post triumphum decessit: quos prætextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinantes triumphos, oportuerat. Paucis post diebus, datâ a M. Antonio tribuno plebis concione, quum de suis rebus gestis more ceterorum imperatorum disseruisset, memorabilis ejus oratio & digna Romano principe fuit.

U.c.585. a.C.167.

Paullus duos filios amittit.

Oratio ejus ad populum.

XLI. *Quamquam & quàm feliciter rempublicam administraverim, & quæ duo fulmina do-*

re debet. Subjungenda postea τὰ *Summam omnis captivi auri argenti... bellare cum Romanis cœpit.* Unde transiliemus ad hæc verba *Pediti in singulos.*

3 *Dati centeni*] Deest vox *denarii.* Centeni denarii sunt unciæ nostrates duodecim cum semuncia. *Alterum tantum pediti daturum fuisse credunt, & pro rata aliis:* id est, ducenos pediti, quadringenos centurioni, sexcentenos equiti.

U.c.585 a.C.167. *mum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos, Quirites, arbitror, quum spectaculo vobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorum fuerint; tamen paucis quæso sinatis me cum publica felicitate comparare, eo quo debeo animo, privatam meam fortunam. Profectus ex Italia classem a Brundisio sole orto solvi; nonâ diei horâ cum omnibus meis navibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini, pro me exercitibusque & classibus vestris sacrificavi. A Delphis quinto die in castra perveni: ubi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quæ magna impedimenta victoriæ erant, progressus, quia inexpugnabilia castra hostium erant, neque cogi pugnare poterat rex, inter præsidia ejus 4 saltum ad Petram evasi, & ad pugnam rege coacto, acie vici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi, &, quod bellum 5 per quadriennium quatuor ante me consules ita gesserunt, ut semper successori traderent gravius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarum rerum velut proventus sequutus: civitates omnes Macedoniæ se dediderunt: gaza regia in potestatem venit: rex ipse, tradentibus prope ipsis diis, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia jam fortuna mea videri, eoque suspecta esse. Maris pericula timere cœpi, in tanta pecunia regia in Italiam trajicienda, & victore exercitu transportando. Postquam omnia secundo navium*

4 *Saltum ad Petram*] Locus vocatur *Pythium*, suprà l. XLIV, c. 35.

5 *Per quadriennium quatuor ante me consules*] Constat, ut quod maximè, ex præcedentibus libris, tres tantùm consules ante Æmilium Paullum per triennium hoc bellum administrasse, nempe P. Licinium Crassum, A. Hostilium Mancinum, Q. Marcium Philippum. Credere vix audemus hunc errorem esse a Livio. Incusemus igitur corruptoris pervicaciam.

cursu in Italiam pervenerunt, neque erat quod ultrà precarer; illud optavi, ut, quum ex summo retro volvi fortuna consuesset, mutationem ejus domus mea potiùs quàm respublica sentiret. Itaque 6 defunctam esse fortunam publicam meâ tam insigni calamitate spero; quòd triumphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum, duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et quum ego & Perseus nunc nobilia maximè sortis mortalium exempla spectemur, ille, qui ante se captivos captivus ipse duci liberos vidit, incolumes tamen eos habet: ego, qui de illo triumphavi, ab alterius funere filii curru in [Capitolium,] *ex Capitolio* [ad alterum] *prope jam exspirantem veni: neque ex tanta stirpe liberûm superest, qui L. Æmilii Paulli nomen ferat. Duos enim, tamquam ex magna progenie liberorum, in adoptionem datos, Cornelia & Fabia gens habent; Paulli in domo, præter se, nemo superest. Sed hanc cladem domûs meæ vestra felicitas & secunda fortuna publica consolatur.* Hæc tanto dicta animo magis confudere audientium animos, quàm si miserabiliter orbitatem suam deflendo loquutus esset. U.C.585. A.C.167.

XLII. Cn. Octavius Kalendis Decembribus de rege Perseo navalem triumphum egit. Is triumphus sine captivis fuit, sine spoliis. Dedit sociis navalibus in singulos 7 denarios septuagenos quinos; gubernatoribus, qui in navibus fuerant, duplex; 8 magistris navium qua- *Triumphus navalis Cn. Octavii.*

6 *Defunctam esse fortunam publicam*] Liberam & immunem factam esse fortunam publicam ab omni majorum metu ac periculo, per meam calamitatem; in meam scilicet domum verso quidquid calamitatis, in compensationem nimis lætarum rerum, impendere Reipublicæ poterat.

7 *Denarios septuagenos quinos*] Uncias argenti 9, *grossos*, ut vocant, 3.

8 *Magistris navium*] Vid. not. 2, ad l. XLIII, c. 8.

U.c.585. a.C. 167. *Perseus Albam missus.*

druplex. Senatus deinde habitus eſt. Patres cenſuerunt, ut Q. Caſſius Perſea regem cum Alexandro filio Albam in cuſtodiam duceret: comites, pecuniam, argentum, inſtrumentum quod haberet. Bitis regis Thracum filius cum obſidibus in cuſtodiam Carſeolos eſt miſſus. Ceteros captivos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Paucos poſt dies quàm hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt, pecuniam ad redimendum filium aliofque obſides apportantes. Eis in ſenatum introductis, & id ipſum argumenti prætendentibus orationi, non ſuâ voluntate Cotyn bello juviſſe Perſea, quòd obſides dare coactus eſſet; orantibuſque ut eos pretio, quantum ipſi ſtatuiſſent Patres, redimi paterentur; reſponſum ex auctoritate ſenatûs eſt, *Populum Romanum meminiſſe amicitiæ, quæ cum Cotye majoribuſque ejus & gente Thracum fuiſſet. Obſides datos crimen, non criminis defenſionem eſſe: quum Thracum genti ne quietus quidem Perſeus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Ceterùm etſi Cotys Perſei gratiam prætuliſſet amicitiæ populi Romani; magis quid ſe dignum eſſet, quàm quid merito ejus fieri poſſet, æſtimaturum: filium atque obſides ei remiſſurum. Beneficia gratuita eſſe populi Romani: pretium eorum malle relinquere in accipientium animis, quàm præſens exigere.* Legati nominati, T. Quintius Flamininus, C. Licinius Nerva, M. Caninius Rebilus, qui obſides in Thraciam reducerent: & Thracibus munera data in ſingulos 9 binûm millium æris. Bitis cum ceteris obſidibus a Carſeolis arceſſitus, ad patrem cum legatis miſſus. Naves regiæ captæ de Ma-

9 *Binûm millium æris*] Marcarum argenti noſtratium 3, unciæ 1.

cedonibus 1 inusitatæ antè magnitudinis, in campo Martio subductæ sunt. U.c.585. a.C.167.

XLIII. Hærente adhuc, non in animis modò, sed penè in oculis, memoriâ Macedonici triumphi, L. Anicius 2 Quirinalibus triumphavit de rege Gentio Illyriisque. Similia omnia magis visa hominibus, quàm paria; minor ipse imperator, & nobilitate Anicius cum Æmilio, & jure imperii prætor cum consule collatus: non Gentius Perseo, non Illyrii Macedonibus, non spolia spoliis, non pecunia pecuniæ, non dona donis comparari poterant. Itaque sicut præfulgebat huic triumphus recens, ita apparebat ipsum per se intuentibus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies, terrâ marique ferocem, locisque munitis fretam, gentem Illyriorum: regem, regiæque omnes stirpis ceperat: transtulit in triumpho multa militaria signa, spoliaque alia & supellectilem regiam: 3 auri viginti & septem, argenti decem & novem pondo: 4 denariûm tria millia: & 5 centum vi- *L. Anicii triumphus.*

1 *Inusitatæ antè magnitudinis*] Nempe Romanis. Hieronis navis viginti ordinibus remorum agebatur; Ptolemæi Philadelphi duæ, triginta remorum ordinibus: Philopatoris, quadraginta.

2 *Quirinalibus*] Quirinalia celebrabantur Februario mense, a. d. XII Kal. Martias, in honorem Quirini, seu Romuli.

3 *Auri viginti & septem... pondo*] Marcas nostrates 42, semuncias 3. *Argenti decem & novem.* Marcas 29, uncias 5, semunciam 1. Meritò observat Gronovius hanc summam perexiguam esse, & aliquid fortasse vitii esse in numeris.

4 *Denariûm tria millia*] Marcas argenti 46, uncias 7.

5 *Centum viginti millia Illyrii argenti*] Non abs re suspicatur Dujatius hîc designari Victoriatos, quos ex Illyrico primùm advectos esse memorat Plinius, lib. XXXIII, c. 3. Victo-

U.C.585. a.C.167. ginti millia Illyrii argenti. Ante currum ducti Gentius rex cum conjuge & liberis, & Caravantius frater regis, & aliquot nobiles Illyrii. De præda militibus in singulos 6 quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, sociis nominis Latini quantum civibus, & sociis navalibus dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum est sequutus miles, multisque dux ipse carminibus celebratus; sestertium ducenties ex ea præda redactum esse, auctor est Antias, præter aurum argentumque quod in ærarium sit latum: quod quia unde redigi potuerit, non apparebat, auctorem pro re posui. Rex Gentius cum liberis, & conjuge, & fratre Spoletium in custodiam ex senatusconsulto ductus, ceteri captivi Romæ in carcerem conjecti: recusantibusque custodiam Spoletinis, 8 Igiturvium reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ ducenti viginti lembi erant: de Gentio rege captos eos, Corcyræis, & Apolloniatibus, & Dyrrachinis, Q. Cassius ex senatusconsulto tribuit.

Gentius cum suis Spoletium missus, tum Iguvium.

XLIV. Consules eo anno, agro tantùm Ligurum populato, 9 quum hostes exercitus numquam eduxissent, nulla re memorabili gestâ, Romam ad magistratus subrogandos redierunt: & primo comitiali die consules crea-

Comitia.

riatus autem erat quinarius, sive dimidia pars denarii. Itaque centum viginti millia Victoriatorum efficiunt marcas argenti 937, uncias 4.

6 *Quadragenos quinos denarios*] Uncias argenti 5, *grossos*, ut vocant, 5.

7 *Sestertium ducenties*] Libras argenti Romanas 5000, marcas Parisienses 78125.

8 *Igiturvium*] Immo *Iguvium*. *Reges* intellige Gentium cum uxore & omni stirpe.

9 *Quum hostes exercitus numquam eduxissent*] Magis placeret *nusquam*.

runt:

runt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gallum: deinde prætores postero die L. Livium, L. Appuleium Saturninum, A. Licinium Nervam, P. Rutilium Calvum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ urbanæ provinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia & Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia 1 intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est, C. Claudius: in ejus locum augures legerunt T. Quintium Flamininum. Et flamen Quirinalis mortuus, Q. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusias venit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu urbem ingressus, ad forum a porta, tribunalque Q. Cassii prætoris perrexit: concursuque undique facto; *Deos qui urbem Romam incolerent, senatumque & populum Romanum salutatum se* dixit *venisse: & gratulatum quòd Persea Gentiumque reges vicissent; Macedonibusque & Illyriis in ditionem redactis, auxissent imperium.* Quum prætor senatum ei, si velit, eo die daturum dixisset; biduum petiit, quo templa deûm urbemque & hospites amicosque viseret. Datus qui circumduceret eum L. Cornelius Scipio quæstor, qui & Capuam ei obviàm missus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitesque ejus benignè reciperent, conductæ. Tertio post die senatum adit, gratulatus victoriam est: merita sua in eo bello commemoravit: petiit, *Ut votum sibi solvere, Romæ in Capitolio decem majores hostias, & Præneste unam Fortunæ, liceret; ea vota pro victoria populi Romani esse. Et ut societas secum renovaretur: agerque sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum a populo Romano Galli possiderent, daretur.* Filium

U.c. 585. a.C. 167.

Prusias rex Romam venit.

1 *Intercalares*] Vel excidit, vel intelligenda est vox *Kalendæ*. Vid. suprà lib. XLIII, c. 11.

U c.585. postremò Nicomedem senatui commendavit.
a.C.167. Omnium qui in Macedonia imperatores fuerant, favore est adjutus. Itaque cætera quæ petebat concessa : de agro responsum est, *Legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager populi Romani fuisset, nec cuiquam datus esset; dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius injuria quidquam ei datum vellet populus Romanus.* 2 *Ne quod detur quidem, gratum esse donum posse, quod eum qui det ubi vellet ablaturum esse sciat. Facilè Nicomedis commendationem accipere. Quantâ curâ regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemæum Ægypti regem esse.* Cum hoc responso Prusias est dimissus. 3 Munera ei ex sestertiis jussa dari, & vasorum argenteorum 4 pondo quinquaginta : & filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ filio regis Masinissæ data essent : & ut victimæ aliaque quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romæ, seu Præneste immolare vellet, regi ex publico, sicut magistratibus Romanis, præberentur : & ut ex classe quæ Brundusii esset, naves longæ viginti assignarentur, quibus uteretur, donec 5 ad classem dono datam ei rex pervenisset : L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumque ipsi & comitibus præberet, donec na-

2 *Ne quod detur quidem*] Reponamus *Ne cui.*

3 *Munera ei ex sestertiis jussa dari*] Excidit numerus sestertiorum.

4 *Pondo quinquaginta*] Marcæ nostrates 78, uncia 1.

5 *Ad classem dono datam ei*] Discimus ex hoc loco, si modò sanus est, datam esse a Romanis Prusiæ regi classem, ex navibus nimirum Perseo ereptis.

vem 6 conſcendiſſet. Mirè lætum eâ benignitate in ſe populi Romani regem fuiſſe, ferunt: munera ſibi ipſum renuiſſe, filium juſſiſſe donum populi Romani accipere. Hæc de Pruſia noſtri ſcriptores. Polybius, eum regem indignum majeſtate nominis tanti, tradit; pileatum, capite raſo, 7 obviàm ire legatis ſolitum, libertumque ſe populi Romani ferre, & ideo inſignia ordinis ejus gerere. Romæ quoque, quum veniret in curiam, ſummiſiſſe ſe, & oſculo limen curiæ contigiſſe: & deos ſervatores ſuos ſenatum appellaſſe: aliamque orationem, non tam honorificam audientibus, quàm ſibi deformem, habuiſſe. Moratus circa urbem triginta haud amplius dies, in regnum eſt profectus.

U.c.585. a.C.167.

Pruſiæ vilitas.

6 *Conſcendiſſet*] Pruſias.

7 *Obviàm ire legatis ſolitum*] Hæc intelligenda ſunt de legatis olim ad eum miſſis, non de eo tempore quo ipſe Romam venit. Ideo dicitur Pruſias *ſolitus* obviàm in legatis: quod verbi quadrare non poteſt in unum aliquod factum, ſed plura denotat. Nec verò legati ad Pruſiam venientem Romam miſſi ſunt: ſed L. Cornelius Scipio quæſtor, ut ſuprà memoratum eſt.

INDEX RERUM
MEMORABILIUM.

A.

B.

C.

D.

G.

Q.

R.

S.

T.

V.

SENTENTIÆ

E Livio excerptæ.

Ambitio.

Ultro nimis ſæpe per ambitionem peccatur. Quid, ſi domini milites imperatoribus imponantur? XLV, 36.

Multæ ambitione imperatorum clades acceptæ ſunt: multæ ſeveritate imperii victoriæ partæ, XLV, 37.

Antiqua.

Vetuſtas res ſcribenti neſcio quo pacto antiquus fit animus, XLII, 13.

Auctoritas.

Longo tempore multiſque meritis paratur auctoritas, XLII, 12.

Qui effusè favent, auctoritatem immodico favore corrumpunt, XLII, 30.

Audacia.

Audacter commiſſum, pertinaci audaciâ, quæ prudens interdum in exitu eſt, corrige, XLIV, 4.

Benefacta.

Priorum benefactorum cumulus hoc quod poſtea ceſſatum in officio eſt expleat, XLV, 24.

Beneficium.

Beneficia gratuita ſint: pretium eorum meliùs relinquitur in accipientium animis, quàm præſens exigitur, XLV, 42.

Caſtra.

Caſtra ſunt victori receptaculum, victo perfugium... Patria altera eſt militaris hæc ſedes, vallumque pro mœnibus, & tentorium ſuum cuique militi domus ac penates ſunt, XLIV, 39.

Conſilium.

In omnem eventum conſilia accommodentur, XL, 57.

Continuatio.

Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipſa efficaciſſima eſt, minimè convenit, XLI, 15.

Convivium.

Dictitare ſolebat Æmilius Paulus, & convivium inſtruere & ludos parare ejuſdem eſſe qui vincere bello ſciret, XLV, 32.

Coquus.

Coquus, viliſſimum antiquis mancipium, apud luxurioſos

Fortuna.

Nimia fortuna suspecta antiquis erat, XLV, 41.

Fraus.

Plerumque ipsa se fraus, etiam si initio cautior fuerit, detegit, XLIV, 15.

Imperator.

Unus imperator in exercitu providere, & consulere quid agendum sit, debet, nunc per se, nunc cum iis quos advocaverit in consilium, XLIV, 34.

Imperatorum mutatio.

Inter traditionem imperii, novitatemque successoris, quæ noscendis priùs quàm agendis rebus imbuenda sit, sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidunt, XLI, 15.

Incerta imperia.

Incerto imperio accepto, alii ab se adjicientes plus eo quod imperatum sit, alii minus faciunt, XLIV, 33.

Indulgentia.

Indulgentiâ in noxios, plures ad similia audenda impelluntur, XXXIX, 55.

Inescari.

Quum feræ bestiæ cibum ad fraudem suam positum plerumque adspernentur & refugiant, caveamus ne cæci nos interdum specie parvi beneficii inescari patiamur, XLI, 23.

Inimicitiæ.

Non modò simultates, sed bella finiuntur. Ex infestis hostibus plerumque socii fideles, interdum etiam cives fiunt... Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: Amicitias immortales, inimicitias mortales debere esse, XL, 46.

Invidia.

Intacta invidiâ media sunt: ad summa ferme tendit, XLV, 35.

Lex.

Legum corrector usus, XLIV, 32.

Liberi. Reges.

Naturâ inimica inter se sunt libera civitas & rex, XLIV, 24.

Libertas.

Quid, si vos libera non sit, liberum est? XXXIX, 25.

Nullius rei minùs diuturna est gratia, quàm libertatis: præsertim apud eos qui malè utendo eam corrupturi sint, XXXIX, 26.

Liberum judicium.

Suo quisque judicio & homines odisse aut diligere, & res probare aut improbare debet, non pendere ex alte-

FINIS.

Ex Typographia BARBOU.

CATALOGUE

DES LIVRES CLASSIQUES

Qui ſe trouvent chez le même Libraire.

CICERONIS Opera, recenſuit Lallemand, 14 vol. in-12. 1768.

Orationes omnes, 3 vol. in-24.

Orationes quæ in Univerſitate Pariſ. explicantur cum notis ſelectis, juxta accuratiſſimam Lallemand editionem, 3 vol. in-12. 1768.

Opera Philoſophica, in-12.

Præcepta Rhetorices collecta ex libris de Oratore Ciceronis, in-12. 1766.

Eclogæ, quas in uſum puerorum ſelegit, & Gallicas ex Latinis fecit Olivetus, in-12. 1769.

Oraiſons de Ciceron, traduites par Villefore, 8 *vol. in*-12.

Choiſies, latines & françoiſes, 3 *vol. in*-12.

Les Livres de l'Amitié, de la Vieilleſſe, les Paradoxes, le Songe de Scipion, latins & françois, nouv. édit. avec le latin revu ſur les textes les plus correcte, par M. De Barrett, *in*-12. 1768.

Les Offices, traduction nouvelle, *in*-12. 1768.

Cæſaris Commentarii, in-24. *cum notis gall.*

Les mêmes, latins & françois, 2 *vol. in*-12. nouvelle édition, retouchée par M. de Wailly, 1766.

Cornelius Tacitus, juxta accuratiſſimam Lallemand editionem, in-12. 1769.

Le même, françois, 2 *vol. in*-12.

Danetii Dictionarium, in-4°.

Dictionarium lat. gall. Duci Burgundiæ dicatum, in-4°.

Univerſale, ſeu Boudot, in-8°. 1768.

Novitius, 2 vol. in-4°.

Gradus ad Parnaſſum, in-8°.

Dictionnaire du P. le Brun, fr. & lat. in-4°. troiſ. édit.

Le même en abrégé, françois & latin, dédié à Monſeigneur le Dauphin, ouvrage compoſé ſur le modele du Boudot, in-8°.

Du P. Gaudin, françois & latin, *in*-4°.

Du P. Pomey, françois & latin, *in*-4°.

Grammaire Françoise, par M. de Wailly, *in*-12. sixieme édition, augmentée de la Prosodie & dédiée à l'Université de Paris, 1770.

Abrégé de la même, sixieme édition, augmentée, 1770.

Horatius, cum interpret. & notis Juvencii, 2 vol. in-12.

Idem, cum notis, in-12.

Le même, traduit par Sanadon, 3 *vol. in*-12.

Juvenalis cum interpretatione ac notis Juvencii, in-12.

Le même, traduit, *in*-12.

Manuel des Grammairiens, *in*-12. 1769.

Novum J. C. Testamentum, in-24.

Le même, traduit par M. Valart, *in*-24.

Pensées de Séneque, traduites en françois, pour servir à l'Education de la Jeunesse, par M. de la Beaumelle, nouvelle édition, *in*-12. 1768.

Plinii Epistolæ & Panegyricus, in-12. 1769.

Idem Panegyricus, in-24.

Lettres de Pline, trad. par M. de Saci, 2 vol. *in*-12.

Q. Curtius, cum notis, in-24.

Le même, traduit par Vaugelas, 2. *vol. in*-12.

Salustius, cum notis, in-24. 1766.

Le même, latin & françois, traduit par M. Beauzée, *in*-12. 1769.

Quintilien, de l'Institution de l'Orateur, traduit par M. l'Abbé Gédoyn, 4 *vol. in*-12. 1770.

Titus Livius, cum notis Clerici, 3 vol. in-12.

Idem, cum notis Crevier, 6 vol. in-12. 1768.

Le même, traduit par M. Guerin, 10 *vol. in*-12. 1769.

[La premiere & la seconde Décade se vendent séparément.]

Terentius, cum notis Juvencii, in-12.

Le même, traduit par Dacier, 3 *vol. in*-12. 1768.

Virgilius, cum interpretatione & notis Ruæi, 3 vol. in-12. 1768.

Idem, cum notis, in-12.

Idem, sine notis, in-12 & in-18.

Le même, latin & françois, traduit par Catrou, 4 *vol. in*-12, *avec figures.*

